

Politicorvm Libri Decem

Contzen, Adam

Colonia, [1621]

Politicorvm Liber decimus De Bello.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95437](https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:466:1-95437)

POLITICORVM

LIBER DECIMVS.

DE BELLO.

CAPV T I.

Togatum & Sacerdotem de bello disputatione conuenienter posse.

Militia spi-
ritalis, &
externa.

NILITIA est vita hominis super terram, quo circulabore me iubet Apostolus sicut bonum militem CHRISTI JESV, sed nunquid militiam illam, quā vita eripitur in uasori, praecipit, cum ad nomen respondere imperat, & stare in procinctu: spiritualem militiam contra aereas potestates, tenebrarum harum edicit; Abiçiamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Rom. 13. 11. Quæ vocat 2. Cor. 6. 7. arma iustitiae à dextris, & à sinistris. Nam reuera secundum carnem ambulantes, non secundum carnem militamus, arma enim militie nostra non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum. 2. Cor. 10. 4. Quid igitur cū armis carnalibus spirituali: quid armis illis, quibus interficitur inimicus, si pro illis orandum est? si bene faciendum his, qui nos persequuntur? Duo igitur de bello tractant obiectantur. Primum, nō pote bellum in expertis ex umbra dare præcepta certantibus. Alterum id minime decere sacerdotem, & religiosum, vt cuius sit munus, libros & templia tueri,

Bella viri, pacemq; gerant, quæ bella gerenda.

§. 2. Ad hoc respondere, vt tam obiectantum contio, quam beneuolorum quæstionis satisfiat, in vestibulo huius libri mihi propositum est.

Et quidem si obiectatur togatum de bello scribere alienum esse, atque absurdum, si dicant; Tunc hec audiens homo umbraticus? qui serio nunquam castra videris, nunquam denique partem illius bellici munieris attigeris. Respondit iam olim pro me maior inuidia, altior calumniis Justus Lipsius 1. 5. polit. cap. 1. Ego vero audeo, nec me itamen ingenio aut virium fiducia, sed eorum à quibus iam diu muctu & sumo. Quid enim hic meum? ordo aliquis & contextus fortasse? at verba sensus, mihi preceunt illi, quos in hac ipsa re (siderent dicam) Annibal aliquis audire nihil abnuat, aut ipse Cesar. Nam quid sapienti inclitoq; illis viris fugit? cur non hic quoq; rectum corum & parum iudicium? qui partim interfuerunt, imo & presuerunt, bellis: partim in senatu & populo illo versati sunt, vbi a fiducia materies & agitatio harum rerum. Viderunt igitur, audierunt; & quod caput est, cum iudicio obseruarunt, causas ipsas, originesq; rerum, nec aetatis solum euentum, sed aetate ipsa. Alexander ille, in re quidem bellica verè Magnus, Homerum sibi militia magistrum assumere, & afferere nihil verebatur: non meliori iure ergo mihi istos? Nam vates ille (eximus sane & supra hominem vates, sed tamen vates:) quid nisi unum bellum, & id ipsum fabellis apersum decantavit? Nostris isti, (historicos me intelligere palam est) ab omni pene euo bella, continuat à serie, & intemperata fide scriperunt. Nec id tantum, sed saxe in ipsa narratione, aut extra eam in concionibus, velut data opera asa-

Confilia
belli dare
togatus po-
test.

luberrima monita & consilia misserunt ad omnem rem Militarem. Quæ eius pars sive ars est, quam non ii cum exemplis subiiciant, tum verbis etiam delibent: vt de exercitu, de castris, de Agminibus, de signorum collationibus, de Oppidorum oppugnationibus, de Commeatu, de Insidiis faciendi atq; vitandis, dereliquis rebus, qua sunt proprie belli administrandi. In quibus cum tot iam annos verfer, & curioso isto mēris oculo quotidie vager per latos & latos illos Historiarum campos: cur non mihi etiam fas intelligere & indicare aliquid in ipsis? Non enim vidisti, inquit. Certè, ideoque nec vsum aut tractationem armorum mihi vindico, sententiam & iudicium tanum, eaque ipsa astricta sententia aliena. Ecce in circulis omnibus, atque etiam, si displaceat in conuiuis, sunt qui exercitum ducunt; vbi castra locanda sunt, scunt; qua loca praesidiis occupanda; quando cum hoste manus conferenda, quando quiescendum sit. Et hoc nemo carpit, ego canicula & impudens, si verbum his deribus faciam ex veterum mēto? Iphicrates olim interrogatus, n̄s ἀν μέρος ερεῖν; οὐδὲ εγώ πάπεις, οὐ τοῦτος, οὐ ταταδίς, οὐ τελός; Oudeis ἐφη, τέττων, αλλ' οὐ τατατατοις οὐτέπειρος οὐτέπειλεν: Quis tu es qui tantos spiritus tibi sumis? vtrum equeis, an sagittarius, an veler, an legionarius? nihil horum inquit: sed qui his omnibus noui imperare. Aemulabor in parte, & dicam; non ego dux aut miles, sed qui his in tempore consulere aliquid possum & suadere. Itaq; pergam ad dacer, nec vacillanti pede incepto, & ex veterum scriptorum velut horis sententiarum flores legam, & intexam in has capitum corollas.

§. 3. Eadem hic quidem mea causa est, eademq; defensio. Cur enim in me exiguo reprehendatur, quod in illo viro magno laudatur? Et sane nimis quam à vera sapientia ac ratione abeunt, quia omnia experientiae tribuunt, nihil studio, diligentie, ingenio, cum ratio certissima dux, experientia eti; virilis, nunquam tam omnibus numeris absoluta: & si longævum & felicem imperatorem audiamus, manet tamen illud, quod ipsi milites fatentur: sana ratio omnibus præfert exemplis: quanquam omnia mea clarorum virorum exemplis docere, & firmare constitui, vt quod deest auctori, superintegritati doctum. Quod eo minus nouū videri debet, quod omnes fere de bello libros à togatis, historialq; scriptas legimus, qui etiā de duabus, regumq; bellicis consilii prudentissime iudicant, cum bella tamen illi non gesserint; cum vero hunc in finem historiæ in Academiis explicitur leotissima iuuentut, non vt hominum scelera, cœdesq; annibus conditas intelligent; sed vt quid quaq; in re sequendum fugiendumq; sit, percipiunt; nemo fane prudens iudicabit, ab officio historici alienum esse, de bello gerendi ratione disserere, qui præcipuas historiæ partes bella continere primo a pœstu didicent. sine hac igitur tractatione historia intelligi nullo modo potest: nec recte eruditio iuuentus instruit; cui mihi igitur, quem vocatio mea, atq; adeo propœfio animi, studiorumq; amor iuuentutis commodis tam olim consecravit, deuinctumq; tenet, virtus quipiam vertat, si ex fidelis historia optima pacis, & belli præcepta iuuentuti propono? Quæ si mala erunt, iam

Sana ratio
præfater-
emplis.

Sac-
re
flam-
bella

Cleric
duare
quand

lunat
interdu
Cleric
pugnare
vagi

iam irrita esse iubeo, si bona, laudare etiam inimici debebunt. Historiam itaque bellicam ordine digestam, norma rationis, ad minimilis exemplorum compositam, firmatamque dabo, non meo ingenio, sed regum, ducumque magnorum institutis absolutam.

§. 4. Altera pars obiectionis dilutior etiam evadit; quanvis primo aspectu absurdum videatur, de armis tractare sacerdotem. Mihis vero è contrario videtur bono fine, iustis de causis sacerdotes posse ac debere interdum belli esse desceptatores. Moses sacerdos erat, & bellator eximius, nec minus Iosue minister Mosis quanquam sacerdos non esset, pietatem tamen & cuncta belli decora coniunctum. Phinees Eleazar summi Pontificis filius, bellum dux contra Medianitas à Moisé constitutum. Machabæi Pontifices magna bella gesserunt, & cur mihi de bello loqui non liceat? Clericis quidem belligerare veritum est legibus Canonicis, monet tamen D. Bernardus En- genium bellum non eius manu, sed tamen auctoritate gerenda.

Bellis interesse Clerici interdum possunt. Nam militem fide, & pietate erudire, eorum licentia obser- stere possunt ac debent, solari vulneratos, morientibus sacramenta exhibere. Et hac quidem de re nemo sanus dubitat.

Alia quoque præstare possunt, vt ad fortiter pugnandum militem adhortentur, etiam crucem præferant, magnoque animo esse iubant. Maiol. I. cap. 49. Deus olim tubas esse in castris voluit, quibus clangent sacerdotes, victoriisque bellatoribus conficerent. Num. 10. 9. Si exercitus ad bellum de terra refra contra hostes, qui dimicant aduersum vos, clangitis vultuibus tubis, & erit recordatio vestri coram Domino Deo nostro, vt eruamini de manibus inimicorum vestrorum. Ideo quoque Balaam vocat clangorem victoriae regis, qui erat in tabernaculis Israël. Sacerdos nouæ legis si in periculo belli constitutus pro necessaria defensione occidat inuasorem, non redditur irregularis, quæ in causa melior est eius conditio, quam militis, miles enim sponte non men dedit, vt publica auctoritate occidat hostem, Clericus priuata se defendit contra inuasorem.

§. 5. Sed neque bellum adeo grauiter veritum est Clericis, vt in graui necessitate, aut pro magna utilitate pugnare non valeant. Si patria sit in periculo, si speretur pax vniuersalís Ecclesiæ. Ban. 2. 2. q. 40. art. 2. Henriquez. I. 14. c. 13. Omnes eriam concedunt Pontificis concessione pugnare Clericos posse. Episcopus sane bellum indicere, si id necessarium sit ad recuperandas vel defendendas Ecclesiæ suas, potest: itaque delectus habebit, militem coget, fæderibus principum, auxiliisque se muniet, ita Henriquez, Caetanus, Syluester, & ante hos S. Bernardus, S. Leo Papa.

Nimis igitur iniqui sunt in nos iudices, qui vt facile nobis calicem extorqueant, accincti gladijs nos inuadunt, & sola breuarij armatura contentos nos esse iubent, quasi vero nobis pro legitimis nostris aris, & templis pugnare non liceat, cum in Domini familia duo gladij fuerint.

§. 6. Docet recte S. Thomas 2. 2. q. 30. art. 2. Non licet Clericis pugnare, quia bella valde repugnant officijs Clericorum. Executione ordinum illi priuantur, cap. Clerici, & cap. Quicunque 13. q. 8. iubentur retrudi in monasterio. Quia tamen lex illa naturalis non est, nec diuina, sed Ecclesiastica duntaxat, non modo tolli à legislatore potest, sed interdum re ipsa tollitur eius obligatio, cum alia lex grauior obligat. Si enim Respublica sit in graui discrimine, posse seruari, si in milites Clerici cooptentur, natura ius est, vt ipsi quoque manu pugnent; iuris enim

naturalis obligatio requirit, vt suam quisque Respublicam tucatur. Quod si in bello offensu Respublica est in grauissima necessitate, poterit & in eo clericus manu sua pugnare. De bello defensu concors est sententia in summa necessitate, vel maxima utilitate licitum esse. De offensu negant, verum contingere potest, vt offensum sit æquæ necessarium, in bello enim crebro occupare & præuertere oportet.

§. 7. Quæcunque initio de causis, cur politica tractanda sive perim, prefatus sum, eadem hic quoque locum suum habent. Nam ducem, Legatos, Tribunos, Centuriones omni prudetia politica admitti debent, vt exercitum regant, homines feroce, & armatenses, idque in magnis periculis, ex quibus facile motus, dissensioneque ortuntur, dum prospera sibi, aduersa ducibus imputant. Summa igitur artis est militem regere: quod si recte fiat, hostem facile est vincere. Hæc igitur eo fine & modo tractatus sum, vt legendis historijs, bellisque, iuuentus fructum capiat, & cum matura adoleuerit ætas, bella etiam necessaria gerere possit, fauere conatu debet etiam malenolus, succellum præstare ipse non possum.

Omnes plurimum Lipsio debemus, qui intelligendis historiis, faciem historicam, non ex superbia, sed ex proposito appellatam accedit, id est, inquit, vt mores Romanos, publicos, priuatosque proferam, (alibi & Gracos) argos ita illum, vt simul loca scriptorum veterum, qui alludunt vultangunt. Hoc cum diffusum, mo & consuatum sit (negare non possum) placuit excerpere primum ex omni cumulo quidquid ad militiam facit, & id in unum proponere, & serie aliqua ac cohesione rerum. Ideo que ad militiam: quia ea non creberimè sed ab eis in historia occurrit, & omnem in ea paginam, vt sic dicam, facit. Vi enim vita nostra publica est, sic scriptio: illa ab eis in aetate, turba & bella: ergo & annales qui eum representant. Atque ego sciem & gnarus dico, nihil esse quod magis siflat aut remoretur iuuentum quam militia præsta ignorantia: cui malo ante omnia medemur, & hanc caliginem nostram face (pro copia quidem ingenii) imusdipsum.

Mihi quoque propositum est, non modo intelligendis veterum gestis, sed imitatione quoque exprimendis iuuentum exercere. Consilia enim de illis rebus dantur, quæ sunt facienda. Hoc enim pertinet ad bonum publicum, cui imprimis milites seruunt.

§. 8. Denique cum de bello omnium Politicorum, Iurisconsultorum, Theologorum, Scholasticorum, Canonistarum lucubrationes existent, cum multa quæstiones ad tribunalia, & conscientiam pertinentes explicanda sunt, manifestum est, hanc à me partem negligi non oportere. sive Theologicas, sive Politicas tractationes species. His vero adiungere nonnulla polemica consilia magnorum ducum, mihi non laboriosum, iuuentuti vero gratissimum & fructuofissimum fuerit. Neque tamen hoc iudico ad bellum gerendum eos adhibendos, quid disceptare & perorare de bellis solent; ipsi enim in acie forte omnium suarum præceptionum obliiti terga darent hosti: sed vtatur milite exercitato Respublica, qui ex equi, non iudicare ducū dicta norit, ducibus autem, qui & haec legerint, eisque vti, vel hostem videntem cludere queant. In præliis enim, itineribus, obsidionibus præter opinionem varia eueniunt, quæ subitam prudentiam exigunt, tum vero exercitatus & legendus, & belligerando Imperator ad subita Consilia expeditus erit, haec enim omnia eo pertinent, vt in periculo Consilium sit, & inopinatis casibus explicent se duces, aut hostes implicant; Magni enim Imperatoris est prudentia non sanguine vincere. Hoc enim supra omnes triumphos est bono stragagmate hostem decepisse.

Bene militem regere, est hostem vincere.

Hæc tractatio ad historiam necessaria est.

De bello disputante qui pugnare non possunt.

CAPUT II.

Belli definitio & detestatio.

Bellum est
ferociissima
bella.

§. 1. **S**entunt facilius bellum integræ ciuitates, quam pauci definiunt. Est vero bellum ut definit Lipsius, *vix & armis in principem aut populum alienum*. Sine dubio intelligit vim illatam à summo Principe, vel Republica, si enim à parte vel à paucis inferatur nullo publico Confilio, latrocinia sunt potius quam bella. **הַבְּנָה מִלְחָמָה לְחַמְּרָה** & **תְּמִלְחָמָה לְחַמְּרָה** quod est comedere, deuorare. Est enim *ό πόλεμος ἡ μεθόδος τοῦ πόλεμου* bellum vorax populi. Hinc diuinus Spiritus in scriptura os tribuit gladio, & perire dicuntur in ore gladii. Deuteronom. 32. 42. *In ebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes.* Bellum igitur horrenda bella est, quæ innumeris sagittis fugit cruentum mortuentum, & gladiis carnem fecat, ac vicerionibus pertulit ventrem fasciæ conatur, nunquam autem etiam temulenta satiatur.

Summus
honos ex
sanguine
hominis.

§. 2. Belli innumera mala sunt, nullum grauius, quam quod tam magna decora & triumphi de hominum cæde petuntur. ferarum mutuos laniatus, venationesque cernimus, sed pastæ cessat crudelitas, homini occidisse hominæ gloriosum est. Et satis causa videtur esse, ut tam sacrum animal interficiatur, si victoris nomen acquiratur occisor. Quot enim gentes nulla sua culpa, sed crudelissima ambitione perierunt? Non inficior, eos qui iustorum bellorum administrarunt, quique pro patria vulnera accepterunt, meritis premiis decorandos; verum hanc humani generis calamitatem deploro, quod pro folijs lauri nationes integræ concidantur, quodque cupidine triumphandi bella serantur, & maior sit gloria multos hominum occidisse, quam multos seruasse. Alexandrum, Cæsarem, Machometum, Tamberlanum admiramus, & summa laudis habetur multos malos, & multos innocentes sine discrimine occidisse: quo titulo Nemeum, Leonem, Hydram, Lernæam, Aprum Caledonium laudare possis. Feda est professio Cæsaris, vnde dies, nonaginta duo hominum millia a se occisa, & de bello ciuii non dum loquitur. Pompeius in delubro Mineruæ inscripsit; a se vices sexem centena, octoginta millia fusa, fugata, occisa, in deditioinem accepta. Quid est hoc, ô Deus meus, vix in societate humana, inter eruditæ etiam ingenia fastigium laudis teneat, multos occidisse? Nec velari prætextu iustitia: tanta potest inumanitas; in ea gloria fuerunt etiam, qui iniusta bella gesserunt. Frustra hæc querimur. Bella cum nato mundo fuerunt, & bellantes decretoria dies inuenierunt. Duobus fratribus angustus erat mundus, in quo Caino videbatur Abel fore beatior; secuta sunt bella Gigantum, & discordes in unum gurgitem cataclysmus inclusit. Post diluvium primo familiam gubernauit Noe, & filii eius, donec diuina terra est, regnauitque Nemrod in campo Sennaar. Quin etiam bella gratia fuerunt, Noach, Sem, Iapeto, ac Chamo viuentibus. Nec pacem conciliare inter posteros proαι, aut, patresque potuerunt. Bella illa narrantur Gen. 14, quæ contingunt annos 344. post diluvium, quo tempore, Noe, Sem, Arphaxad, Sale, Heber, Phaleg, Reusafag, Nachor vitam agebant, ut mirum fuerit, tam citè exstisæ tyrannidas. Nam hoc prælium quod Moses recenset, primum non fuit, iam enim annos duodecim reges illi seruerant Chodorlahomor regi Elamitarum, vieti igitur bello fuerant ante annos duodecim, & vicitata iam erant bella, cuius rei indicium est, quod Chodorlahomor fœderatos habet reges, & cum regnet in Elymaide longo spacio à Chanaanæis, eos tamen seruitio pro-

Bella anti-
qua.

mit. Quin & crudelia bella fuerunt, Gen. 14. 5. **I**gitur quartodecimo anno venit Chodorlahomor, & reges qui erant cum eo: percuteruntque Raphaim in Astorothcarnaim, & Zu'zim cum eis, & Emim in Sæe Cariathaim. & Choræos in montibus Sæir, usque ad Campætria Pharan, que est in fo- litudine. Hac disciplina, ac ferie bella ad nostra usque tempora continuata sunt.

§. 3. Bellorum etiam iustissimorum malum est commune, quod in illis disciplina iaceat, vitia inua- lescant: Cum enim in bello maximæ labores, continuæ sint pericula, voluptatum & omnium vitiorum dulcedine stolidos militum animos detinent, ne castra deserantur. Hinc mores nulla res æquæ corruptit, atq; militia, quippe in quæ pleraq; impune committuntur. Feros ita que, & omnium malorum cupidos bellum efficit. Quæ enim in Repub. & bene constituta ciuitate flagitia sentitur, in castris ludi sunt. Quæ namque facies malorum in captis ciuitatibus abesse solet: ita multo sunt miserabiliores, qui victoriam sceleribus ingentibus contaminant, quam illi quos trucidant. Fere n. maiora sceleris committuntur dum ciuitas capitur, quam ea sunt, quibus meretur capi. Tantæ impunitatis indubium signum est, quod in præ- senti periculo, inter strages morientium de salute cogitationem seriam non suscipiunt. Mortem in labris habent, experiunturque, quod ille ait.

Koīdōs ἐπούλαις, καὶ τὸν κλαύσοντα κατέληπτον.

Mors communis est, occidentem occidit.

Arque illud est, quod duratum malis animum, gratiæq; diuinæ contumacem ostendit, non constanter Mors sine mori, sed viuæ suis immorti. Nullo periculo moueri preparatio ad pœnitentiam, malis ipsis inducere. Causa est, ne subitur. quia tantorum certaminum finis sunt diuitiae.

Visque adeo solus ferrum, mortemq; timere

Aurumq; amor; perirent discrimine nullo

Amisæ leges, & pars vilissima rerum

Certamem mouitq; opes.

§. 4. Hinc nec Etruscos à Deorum fuorum delu- Religio bel-
bris supersticio, nec Christianos à sacris ædibus vio- loperit.
landis religio deterruit.

Laudatur Fabij humanitas, quod cum Tarentum euerteret, in Deos nō secureret, sed diceret. Relinquere se Tarentinū Deos iratos Laudatur ergo Fabius, q; simula- chrorum deprestatione abstinuisse maluit, quam multa grandiaq; auter. Veteres quidem et in templis deorum nequiores erant. *Ipsa, ut dixi Troia* (ait August. l. 1. de Cini. c. 4.) *mater Romani populi sacrata in locis deorum fuorum munire non potuit cuies suos ab ignibus ferroque* *Gracorū, eosdem ipsis Deos colentium: quin etia lunonis aysla*

Custodes leætæ Phœnix & dirus Vlysses.

Prædam assuerabant, huc vndiq; Troia gaza

Incessu erupta adytia, mensæq; Deorum

Crateresq; auro solidi, capiuæq; vestis

Congeritur. Pueri & pauidæ longo ordinem matres

Stant circum.

Electus est videlicet locus tanta deo sacratus, non vnde captiuos non licet eucare, sed vbi captiuos liberet includere.

Non quidem scelus erat, idoltæ illa, & Lupanaria exscindere, verū immane sacrilegium, cum videmus à Christianis, ne quidem templis Christianorum, sacrilegæ parci. Athenæ illæ omnium literarum & humanitatis invenitæ, non iustitia, aut pietate bella gesisse, sed opum causa, illi qui auctilium petuerunt, testatur. Ægætenses ideo insigni stratagemate Athenienses eluderunt, pecunia enim auxilia comparati, à vicinis accepto, mutuo, fana, & aedes ornauerunt, & falsa diuiniarum opinione auxilia habuerunt.

§. 5. Principi bellum semper timendum est, quam uis hostes imbecilles sint, minimeq; pares. Nam in certa est bellafæca. Diogenes Cynicus Philippo exprobrabat: stultitiae se illius spectatorem esse, qui tam multa possidens omnia in discrimen mitteret, idque nulla

Mox à di-
lunio cru-
delia bella

Bello vita
aluntur.

Bella
amis
uefa

Propre
ri pe
lofa.

Bellar
tora
ula.

Claris
trump
ellis
atris

Fatis be
non est
potest
incipit

Incetus
bellifruitus
certus labo

nulla necessitate. Quid enim cogitari magis in sanum potest, quam tot regorum dominum ad incertum iaculum scopi instar propositum esse. Omnia incerta sunt in hominum vita, sed bello nihil incertius. Horum una opes, decoraq; parta, & sperata euertit. Quod vero grauissimum est in bello peccare bis non licet: quin & illud ordinatum est, ut quorum principum est labor, eorum non sit fructus. Alij triumphant, & ait:

Qui sanguine fuso

Hanc patriam peperere.

Bellum
amicis gra-
uissimum.

Proprie-
ritate
pericu-
losa.

Bellatum
tanta peri-
cula.

Clarissimi
triunphi
eiusmuli-
tatis sunt.

Finis belli
non est in
peregrinare
incipientis.

Id vero in bello omnium grauissimum est Duci, aut Reipublice, quod à suis militibus, & Tribunis frequenter bonis exuuntur, atque in magnas calamitates incidunt. Sunt enim ex illis plurimi, quibus lucrum est bellum duci, quod ignavia & negligenta sua facile consequuntur. Finierant bellum cōtra Romanos Poeni, pax atq; adeo fœdera inita erant, cum subito miles exauthorandus Mathonem Spendiumq; duces creant, bellum Carthaginibus intulit multo periculosius, quam id quod aduersus Romanos geritum erat. Idem ante aurorum etatem in Italia pacatis rebus contigit, militum n. turmæ oppida, atq; arces occuparunt ac diripuerunt. Quin & Franciscus Sforza bellator inclitus Mediolanum, pro quo pugnarat, occupauit. eodē modo milites pleriq; in Italia eo tempore affecti erāt, licet ducatū non accepissent. Propriæ vires tam principi, quam alienæ sunt timendæ.

§. 6. Nec laudem viētores quam optarunt, consequuntur. Nihil tam capax est malignitatis, & sermonum quam bellum. Damna semper eueniunt, & obdamna semper principes culpantur; ideo hinc seditiones facile oriuntur, quib; princeps impar est, cum foris hostes, domi tumultuantes insurgunt; quorum hi principi vires subducunt, illi frangunt. Prudentissime itaq; Martianus dicere solebat. Imperatori armata pienda nō esse, quamdiu colere pacem licet. Cum n. in imperio etiam moderato arduum sit, vel modice paucorū expectationi satiscere, quomodo fieri potest, vt per iniuria bellorum omnibus placeat vnuus, paucis vtilis, multis nocēs, omnibus grauius? Hęcex natura bello oriuntur. Nemo securè fortunis fruitur, omnibus omni hora mors imminet, & inimicus ensē, iam iam hęsurum ingulō rotat. Principem itaq; requiro pacis custodem. Pax est bonum ab omnibus laudiatum, sed quod pauci custodiunt, vt rati Nazianz.

Experiētia docet, eos, qui spectatissime triumpharunt, viētrice inuidia oppressos. Camillus direptis Veis albis equis triumphans, deos æmulare visus est, verū expertus est quicquid cōmunem fortem excedit, inuidia aliorum esse obnoxium: superioribus enim oēs inuidit, nisi admodum boni sint. Inuidit etiam amicis, & illis qui prosumt. Saul salutem Davidis fortitudine datam gauisus est, sed gloria vscq; ad eo inuidit, vt vincī maluissē videatur, quam cum ducis sui laude vincere. Ceça enim inuidia est, nec quicquam aliud scit, quam detrectare virtutes, corrumpere honores, ac præmia laborum. Quid igitur laudem spectes, cum aliquando senatum, populumque videas obtrectare viētori: imo quo maior appetet gloria, eo malignius eleuare, obloqui, lites ne cetero, exilia decernerē. Hęc suadeo, nec tamen vt suspicor, persuadeo. In gens enim dulcedo gloriæ, facilius contemnenda dicitur, quam conteinatur.

§. 7. Facile incipitur, difficillime sedatur. Sylam scintilla è silice excussa accēdit, eandem nulla vis restinguere potest. cum per densa arborum flamma viētrix exultat. Ob intercepsum canem Scotos & Pictos inter primū rixa, deinde cædes exorta sunt, tandem Rege Crachynto decertatum est iūsto prælio. Hector Boeth. l. 6. Scot. hist. vnius pīscis causa, qui euidam Felestagoræ donatus erat, a filiis multis cla-

dibus sunt Naxij, stupris, cædibusq; sauitū, donec ex nimia libertate in feruūtē reciderent. Athen. l. 8. c. 7. & Arist. de Rep. Nax: Eam ob causam nec politice nec ciuiliter fecit Archelaus Macedonu rex, cum multam genti Thracum indixit Talentum, q; canem eius à via forte oberratē dijs immolassent, vorassentq;. Nam exigua causa ingēs penē bellum conflauerant: modestius Thraces, qui in præsens rem dissimularūt.

§. 8. Quicunq; igitur pacem principi suadent, modo ne sub pacis nomine grauius bellum lateat, et in ter tubas audiendi sunt. Nec Hannō mihi displiceret, qui post Cannēsem viētoriā cum annulis allatis equitum occiforum numerum nuncios admitti videret, legatorum de pace mittendorum auētor fuit, cuius consiliū, si eo tempore Carthago audisset, Romæ forte superfluisset. Mala igitur multa consequuntur certa, sed bonum, q; quāritur, est incertū. Orosius. l. 1. Quid aliud bella dicenda sunt, quam urgentia in alterūrum mala; mala scil. huiusmodi, que fuerunt, vel que nunc sunt; in quantum sunt, aut manifesta peccata sunt, aut occulta punitioes peccatorum. Proclus in Com. in Alcibiad. ὁ δὲ ἐν τῷ ἐρωτᾷ τὸν εὐχεῖν, ἀπὸ δὲ αἰσχεῖν, οὐτὸν τὸν εὐτελεῖν, εἰσιβλαβῆν, καὶ εὐεργείων, οὐταντὶ εὐμαλιστοπέντεν διατὸν τὴν περιγραφὴν τὸν εὐεργείων, ὅποι δὲ αἰσχεῖν διαφένει τὸν εὐεργείων. Ares (l. mars) ab αἰσχεῖν & αἰσχεῖν auferendo dicitur, vel ab αἰσχεῖν Exercratione, & damnō, vel per contrarium, vt loquuntur mollius, ab αἴσχει quod est concinnare; nam vis effectrix res concinnat & ordinat. Fallorān & hinc arāa Larinis dīcta: Aliorsum itaq; finis bellī cadit, quam putarunt. Carthago pacem noluit, prilijs viētrix, bello viēta, excidio superbiā luit. Nec dissimilis Romæ viētricis fuit ruina, alia tempora felices comprehendunt, & opprēserunt.

Pacis men-
tio etiam
inter tu-
bas.

Multa propositis aliena euenerunt, Augustus Istrum & Euphrater terminos imperij statuit, sed frustra. Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum, & coniurato descendit Dacus ab istro. Euphrates quidem Asiam fertilem, & mollem inundat, Dacus & gentes Transdanubianas Pannonicas, Thracias, Græciam, Italiā inuidant, Transithenāe Gallias, Italiā, Hispanias, ipsamque Africam cum gelido suo Boote commutant. Historia casus veteres nos docuit, nos posteros docebimus.

Imperium
dilatando
perdant.

Tentauit Geticus nuper delecte tyrannus
Italiā patrio veniens iuratus ab istro

Has arces equare sol.

Gentes omnes, teste Capitolino, ab Illyrici limite vsque Galliam conspirauerant, vt Marcomanni, Naresi, Hermunduri, & Quadi, Suevi, Sarmatae, Laringes, & Buri, alij, cum Viētoriatis Sosibes, Sibobotes, Rhoxolani, Basterhæ, Alau, Peucini, Costobocij. Magno igitur suo labore gētes asperimas vicit; at sine fructu: Caufa, diueritas hostium, & tuorum: Multum sane refert quibusnam hostibus res agatur. Eudamidas Spartanus hortantibus, vt memor viētorum contra Persas obtentarum, contra Macedones pugnat, respondit. Ignorat idem esse istud, ac si viētor mille ovium, pugnet cum quinquaginta lippis. Plutarchus in Apophth.

§. 9. Bellum etiam fugiēdum, quia comes eius est, ingens omnium paupertas, ærarium exhaustur, subditū spoliantur, militibus male parta, male dilabuntur, vastitate & incendijs viuendi ad minicula absumuntur. Raro viētor est beator, viētus semper est pauperior. Paupertas vero illa maleuada est, & scelerum concitatrix, dum latrocinij recuperate tendūt, quod belli calamitatibus perditum est. Pēreunt bello pauperes, vt recte dicebat Antisthenes defensor bellorum: sed recte quoque respondit Antisthenes, Plures paupertas è bello.

§. 10. Nec modo bellum ipsum, sed metus è bello paupertatem & famam præmitit. Non ullus aratō dignus

dignus honor, fugient coloni, squalent arva, ciuitates defensantur. Neq; imaginentur bellaturi multa damna se illaturos, pauca passuros; fieri enim solet, vt illi, qui multa inferunt alijs, multa & ipsi patiantur, cum defendere se difficile sit, nocere facilimum.

Præter illa damna etiam labor additur, quo conficiuntur ciues.

Egregio commento Phocion Athenienses à studio belli contra Thebanos abduxit; cum n. nequicquam diffusiasset, sed cōtra eius orationem esset bellum decreatum, & Phocion ipse dux cōstitutus; Agite Phociō sumptis quinq; dierū eibarjs me sequimini; & cum senes detrectaret, studium belli remissum est.

Pax bello
quaritur.

§.11. Quid si quippiam accidat, vt bellum suscipiendum videatur, id secum Resp. perpendat: finito bello nihil melius q; pacem se confecuturam. Atvero iam pax est, quæ ciuitate regdo, & parua dissimulando damna, retineri potest. Sane aurea sententia est Seneca. *Felicitas est pax nunquam lacessita, quæ multo reparata sanguine.* Intra paucos annos in Europa bella, & pacem vidimus, postquam oēs fessi cladibus sunt, pace resplicant. Egregium hac de re est S. Augu. iudicium l. 4. de ciuit. c. 15. *Felicitas est maior vicini habere concordem, quam subiugare bellatē.* Annos quadringentos cum vicinis Roma belligeravit, clades intulit, & accepit, interea tot ciues caeli, vulneratiq; agri vastati ducenties, preda abactæ; qui ita ab omni ratione alienus est, qui non iudicet Romanum beatorem futuram fuisse, si continuis bellis ciues non attriuerit, si concorditer cum vicinis vixisset? Athenienses non nisi pullati pacem optabant, & nunc etiam principes cum exhausta æraria, & saucios è prelio vident, ad pacem animum applicant. Prudentissime Guevara l.3. c. 15. horol. *Tan stolidus nemo est, & crudus, quin feliciorem prouinciem eum, qui lineolo ad detergendum vultus sudorem vittit, quam qui ad exsiccandum caput sanguinem idem scindit.* Itaq; qui bellum non necessarium pro pace gerit, perinde facit, atque ille, qui cicatricem integræ cuti præponit; cum nunquam cicatrix nisi collata vulneri placeat.

Pax secun-
dum natu-
ram, bellū
contrana-
turam est.

§.12. Quid vero si naturam ipsum spectemus. Bellis vires & rabies pro virtute natura infestus, ius homini dedit, magnumq; illud etiam latronum peccatoribus insculpsit; *quod tibi non vis fieri, alterine feceris.* Quid in mutuas lanienas ruimus? nullum animal in suum genus sequit. Iuuenalis Satyra 15.

*Sed iam serpentum maior concordia: parcit
Cognatus maculis similes fera. quando leoni
Fortior eripuit vitam leo: quo nemore yngnam
Expiravit aper maioris dentibus apri?
Indica tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam; suis inter se conuenit vris:
Ait homini ferrum lethale incude nefandā
Produsit se parum est, cum rafra, & sarcultat tantum
Assueti coquere, & marris, ac vomere laſſe
Nescierint primi gladios excudere fabri.
Afficimus populos, quorum non sufficit ira,
Occidiſſe aliquem: sed peccator, brachia, vultum
Crediderint genua effici.*

Quid vero bellis agitur? Subditis licentia scelerum datur, homines trucidantur, infantes spoliatur. Hæc que sine iustitia vt plurimum. *quid enim milites habebunt, si suum quisq; habuerit?* Sen. de benef. 4. Principes igitur si boni esse, & haberi volunt, id agant, vt non hostes attrahant, sed vt improbos repellant. Plato optime Spartiatis Lydos præpofuit, qui opere rustico duratas manus haberent, eum Spartiatas torquendis hastis brachia eneuata traherent. Natura igitur quæ societatem, eadem pacem nos docuit, & amicitiam cum omnibus, quibuscum esse potest. Sine amico enim visceratio leonis, & lupi, vita est. Hoc ipsa nos docet antiquitas, horrore quodam contra naturam bellatorem perfundens. Tertull. de pallio. *Cur istas*

*non sicut asperillos item habitus, qui nouitate vestitus religio-
nem mentiuntur, cum ob cultum omnia cäditatum, & ob no-
tam vite, & priuilegium galeri, Cereri initiantur, cum ob di-
uersam actionem tenebris & vespis, & terciis super caput velle-
ris in Bellone montes fugantur. Et aduerfus gentes; Hodie
isthinc Bellona sacratus sanguis de femore pro se ipso in parmu-
lam exceptus suis datur signatio. Quid aliud tetrica velle-
ra, in montes fuga, sanguinis epotatio significat,
quam eos qui belli malis gaudeant, ab hominibus
migrasse in beluinam versos naturam?*

§.13. Denique hoc in bello detestabilissimum est, quod non modo vbi bellum inguit innocentes ac noxiū iuxta cadunt, sed boni plus etiam patiuntur. Cum enim mali parui vitam, minoris conscientiam astimunt, in omnia iniuriarum genera pronisunt; at boni cum iniuriā nec inferre, nec rapere velint, damna sua mussare, & perfere coguntur. Quid si mali malis concurrant, paruum detrimentum videri quibufdam soler; sed errant illi quoq; quanquam enim in cæde improborum non magna censantur; hoc tamen ipsum damnum est, improbum alienā furiā, & ipsum furentem cadere, qui in cruentā morte sublatus saluari poterat. Magnum precium est animæ Christianæ, quæ dum inter cædes projicit vitam temporariam, æpē desperat æternam. Hinc fit vt etiam boni nisi cum necesse est, hostem non occidunt. Ego plane auream sententiam hominis Ethnici iudico Tac. hist. 1. *Aequè apud bonos miserū est occidere, quāperire.*

§.14. Commoda tamen & præda ex bellis oriuntur. ita est, imo ex victoria, & quidem in cruentā & felice; alioqui care emittit præda multo sanguine. Verum commoda vocemus, feruntur subditam prouinciam, militumq; è preda diuitias. commoda tamen non sunt, nisi collata detrimentis, seruos mauis habere vicinos, quam latrones & piratas, sed præstat bat habere amicos. Nec felicior es aliena infelicitate, nisi necessario illos infelices fecisti. Vere Orosius. *Quam feliciter Roma vincit, tam infeliciter, quidquid extra Romanum est, vincitur.* Bene hanc rotam comparat modiolis haustoris Guevara, nisi enim illi qui ascendunt euacuentur, non possunt alij pleni ascendere. Magna itaq; aliena est infelicitas, ex quā tanta emolumenta nascuntur, vt vita periculis bene emi credantur. Nec sic tamen felix est victor, Roma orbis diuitias partim bello, partim præsidū auaritiā rapuit, sed pressa exuvijs deuicti mundi perit. Natura inter Draconem & Elephantem inimicitias posuit, Draco deuicti Elephantis sanguinem tanta auiditate bibit, vt aut rumpatur, aut hostis cadentis mole obteratur. Id fieri solet cum prædarum multitudine sitientum animi militum subito implentur, atque ita farciuntur, vt fortunam suam cōcoquere nullo modo queant, imo nec fortiter amplius agere, nec vivere.

§.15. Accedit ad hanc crudelē vanitatem in bella raptantem, aliud plane quod inique compatur est, & merito detergere à bello omnes oportebat. Ducus enim solius pene decora sunt, solius nomen principis trophais inscribitur; male Gracos fecisse ait Curtius l.8. quod trophais regum duntaxat nomina inscriperint. Principem igitur scabies illa infestet, quid tu, ô miles, post victoriam speras? iacent tot millia commilitonum, & illi quidem cum laude, sed tamen sine nomine vulgus; multo maior pars oberrat, egens, mutilato corpore, & triumpho suo cum ignominia superest. Imperator per urbem vehitur currus sublimis, caprat plausus, confici desiderat, at Romanus quoque sapiens Cicero, qui ista desiderauit, iniania ipsa delectamenta iudicat, & pene puerorum. Orat. in Pison. Quod si maxima iudicantur, certe militum non sunt. Milites hodie pene leguntur maximam partem ex infima plebe, aluntur vt victimæ, nec lane liberaliter, reguntur durissime,

Bello boni
plus patiū-
tur.

Commoda
bellorum.

Felicitas
bellorum
ex aliena
infelicitate.

Multorum
periculum
ducis-
liu gloria.

Militum
miseras.

simē, & ad bellum tamen aspirant. Olim sacratērātēti fūgiēndi causa in ergaūtūlis latitabant, pollicēs sibi p̄fēcēbānt, alias effugiēndi occasiōes quārēbānt. Nūc spōntē accūrētū, quos despeātō, aut cupido licētū domi manērē non finit. Hinc aliud cīam & tristē malū nāfētū, vt bella optēt, ingrata sit quies. Maleuolē suspiōnēs est cārmen Philemonis Comici, sed in bello verū.

Οὐτε πάτε λαζός, οὐδὲ ἔτις, ἀντὶ τοῦ σκοτωτῆς,
Τοῦς ἀντὸς αὐτοῦ βάλας ὅγειρεν φίλας.
Οὐτε τραχήλη πάτεν ὕδραν τοῦν κακοῦ.

Neque enim medicus vltus, si bene rem consideres, amicos suos bene valere perop̄at, nec miles suam sine malo cūtātem videre. Cupido porro belli eos tenet, quia aliam vita honestē degendā artem non didicerunt. Hinc Italorū prouerbio iactatur. *Bellum fures ferere, quos pax gladio demerat, & laqueo.* Nam reuera otio, luxurī, crudelitati omnino dedit, ad latrociniā, furtaq; veruntur. Horū malorū cauſa est, nōtrē militiā cortiptionē, olim ea erat disciplina militiā, vt arma pone-re vēhementer miles optaret, vacationēnē maximē loco benefiēt acciperet, ad agros redirent, etiam consulares, & triumphales, atque adeo bene secūm veterani putabant agi, si absolūtū stipendiū agri dārentur: nūc multi omnia in arte militari collocant, itaque arnia retinent, ac si cum bello vita quoque abrumpenda sit. Nihil magis cauendum est regib; quam ne his de fulcīpēdo bello consiliariis vtantur: animos enim illorū tumultū, & vanā spē implēt, non alio sine, quam vt necessitate vrgēt, rebus ipſi admouēt. Id sane contingit, vt vbi diuturna militiā est, pauci Tribuni ac manipulātes maximis imperijs sint potentiores. Pratorianī militēs Rōmā, pars quota, non dico totius imperij, sed vniū vrbis, quoties imperatores fecerunt, & factos occiderunt: Itaque cum bellum est, res domi incertae sunt, sortis afflīcti.

CAPUT III.

Bellum esse licitum.

Bellum licitum. **S. I.** Utet illa disputatio est, non quidem an omnino gerere bellum licet, sed an Christianis licitum sit? ita enim Iulianus Apostata per derisum exprobabat, alapam danti dandam & alteram maxillam, non igitur bello vindicandum. Manichaei etiam omnino bellum verabant, quos refutat S. Augustinus libr. 22. contra Faustum Manichaeū c. 74. Nec bella per Moysen gestā miretur aut horreat, quia & in illis diuinā securis imperia, non seuiens, sed obediens fuit: nec Deus cum iubebat ista, seiebat, sed digna dignis retribuebat, dignosque terrebat. Quid enim cutipatur in bello? An quia moriuntur quandoque moriunti, vt dometur in pace vīlū? Hoc reprehendere timidorū est, non religiofōrum: nocēdū copditas, vīcīscēdū crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua similit, haec sunt quā in bellū iure culpantur, que plerumque vt etiam iure puniantur aduersus violentiām resistentiū, sive Deo, sive aliquo legitimo imperio iubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur à bono, cum in eo rerum humanarū ordine inueniuntur, vbi eos, vel iubet eis aliquid, vel in talibus obedire iustē ordo ipse constringit. Altoquin Ioannes, cum ad eum baptizārdi militēs veniret, dicit: Et nos quid faciemus? responderet ei; arma abūcīte, militiam ībam deferite, neminem percutite, rūlūrate, prosterne. Sed quia sciebat eos, cum hec militando facerent, non esse homicidas sed ministros legi, & non vīcēres in iurā suarū, sed salutis publica defēsō: respondit ei; Neminem concusserit, nulli calumniam fecerit: sufficiat vobis stipendium vestrū. Sed quia Manichaei Ioannem aperte blasphemare conseruerunt, ip̄sum Dominum IESVM CHRISTVM audiant, hoc stipendium iubē-

tem reddi Cesari, quod Ioannes dicit debere sufficerē militi. Reddite, inquit, Cesari, quā Cesari sunt, & D E O quā Dēs sunt. Ad hoc enim tributa p̄fēstantur, vt propter bella necessaria militi stipendium p̄fēbatur. Merito & illius Centurionē dicētis, Et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me militēs: & dico huic vade, & vadit: & alii vēni & vēnit: & seruo meo fac hoc & facit: fidem laudauit, non illius militiā desertiōne imperauit.

Wicleffus etiā erroris insimulatur à Thoma Waldenfi; Cornelius Agrippa archimagus in eadem opinione fuit. Et Erasmus. Lutherus aſſeſſu & impotentiā iracundia rem indicauit: contra Turcas geri bellum verū, quod effetiſſe flagellum Dei, contra Pontificem & Catholicos iuſſit, & vt bellare-tur, effecit.

S. 2. Bellum natura sua non esse illicitum, neque à Deo veritū, totā verū scriptura docet. Abraham Gen. 17. bello vicit Reges vīctores, Moſes, & Iosue Chananaēm bellū iure occuparunt, quamvis enim eam terram illis donaſſet Deus, armis tamen obti-Deus bellū licitum ap-
probauit, & sancti gesserunt.
nerivolut. Imo bellī leges quoque dīctauit. Num. 10. 9. Si exieritis ad bellum deterra vestrā contra hostes, qui dimicant aduersum vos, clangētū vīlūlātib; tubis & erit recordatio vestri coram Domino D E O vestro, vt eruāmī in manib; inimicorum vestrorū. Et capit. 21. 14. ci-tatur liber bellorū domini, quā sine dubio sunt gesta probante Domino. & Deuteronom. 20. 1. Si exieris ad bellum contra hostes tuos, & videris equitatus & currus, & maiorem quam tu habeas aduersarii exercitus multitudinem, non timebis eos: quia Dominus D E V S tuus tecum est: qui eduxit te de terra Aegypti. Appropinquate autem iam preliū stabit fācerdos ante aciem, & sic loquētur ad populum. Audi Israhel, vos hodie contra inimicos vestros pugnam committitis, non pertimescat cor vestrū, nōlī metuere, nōlī cedere, nec formidetis eos: Quia Dominus D E V S vester in medio vestri est, & pro vobis contra aduersarios dimicabit, vt eruat vos de periculo. Duce quoque per singulas turmas audiēt exercitu proclaimabunt: Quis est homo qui adūcātū domum nouam &c. & post pauca. Cumque siluerint duces exercitus, & sine loquendū fecerint, vniſquisque suos ad bellandum cūneos preparabit. Si quando accēſſis ad expugnandā cūtātem, offrēs ei p̄mū pacem, & rēcepērīt, & aperuerit tibi portas, cūdūs populus, qui in eaſſ salutabitur, & seruēt tibi sub tributo. Sin autem fedis in re noluerit, & caperit contra te bellum, oppugnabis eam. Cumque tradiderit Dominus D E V S illam in manu tua, percutes omnē quod in ea generis masculini, est, in ore gladii abſque mulierib; & infantib; iuniorib; & ceteris, quā in cūtāte sunt. Omnē predān exercitū diuides, & comedes de ſpoliis hostium tuorum, quā Dominus Deus tuus dederit tibi &c. Libri quoque Iosue, Iudicū, Regū, Paralipomenon, Machabœorum pleni sunt historia bellorum. Et Hebræor. II. Apoſtolus ait. Sanctos per fidem vīcīſſe regna, fortes fūſſe in bello. Ioannes quoque Baptista, non vētū militare, nec CHRISTVS, nec Petrus centurionē ſacra-mento ſoluerunt. Bellandi enim licentiam à D E O datam agnouerunt. Centurionis ſane preces, & eleemosynæ ascenderunt ante Deum, & habuit ille quoque militēs timentes D E V M. Fuere quoque olim in bello Christiani militēs. Legio fulminatrix notissima est, quā imbre imperato exercitū ſeruauit, & Thebæorum, quā martyrium ſapius decimata perculit. Tertullian. apol. 42. Christianos cum gentib; vna militare tradit. Quid vero ipſe ſentiat, non omnino liquet, conſtat enim ſui temporis militiam ſub Ethniciis imperatoribus, idololatria connexam improbaſſe. L. de corona militis, capit. vndēcimo. Etēnū ut ipſam coronā corona militaris aggrediar, puto prius conquirendū, an in totū Christiani militia conueniat. Quale est alioquin de accidentib; retractare, cum à p̄cedētib; culpāſſe? Creditusne

musne humanum sacramentum divino superducit licet: & in alium Dominum, respondere post Christum & eierare patrem ac matrem, & omnipotem proximum, quos & lex honorari & post Deum diligi praecepit? Hos & Euangelium solo Christo pluris non faciens, sic quoque honorabit. Licebit in gladio conuari Domino pronunciente: gladio peritum, qui gladio fuerit versus? Et praelio operabitur filius pacis, cui nec litigare conuenit? Et vincula & carcera, & tormenta, supplicia administrabit, nec suarum vltor iniuriarum? Tam & stationes, aut alii magis faciet quam Christus, aut & dominico die quando nec Christo? Et excubabit pro templo quibus renunciauit? & conabit illic ubi Apostolo non placet? Et quos interdiu exorcismi fugavit, noctibus defensabit, incumbens & requiescens super luncto, quo per se ipsum est latus Christi? Vexillum quoque portabit amulum Christi? & signum postulabit a principe, qui iam a Deo accepit? Mortuus etiam tuba inquietabitur aeneatoris, qui excitari a tuba Angelus expectat? Et cremenbitur ex disciplina Castrensi Christianus, cui cremenare non licuit, cui Christus merita ignis induxit? Quanta alia in delictis circumspicu possunt Castrensum munium, transgressio interpretanda? Ipsum de castris lucis in castra nebrarum nomen deferre, transgressio est. Plane si quos militia preventos fides posterior inuenit, alia conditio est, vt illorum quos Iohannes admisit ad lauacrum; vt centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus Catechizat: dum tamen suscepit fidei atque signata aut desiderium statim sit, vt multis acutum, aut omnibus modis cauillandum, ne quid aduersus Deum committatur, que nec ex malitia committantur, aut nouissime perpetiendum pro Deo, quod aque fides pagana condidit. Nec enim delictorum impunitatem, vt martyriorum immunitatem militia promittet. Nusquam Christianus aliud est. Vnum Euagelium & idem Iesu: negaturus omnem negatorem, & confessus omnem confessorem Dei; & saluam facturus animam pro nomine eius amissam, perditurus autem de contrario aduersus nomen eius luci habitam. Apud hunc tam miles est, paganus fidelis; quam paganus est, miles infidelis. Non admittit statim fideli allegationem necessitatis. Nulla est necessitas delinquendi, quibus una est necessitas non delinquendi. Nam & ad sacrificandum, & directo negandum, necessitate quis premittit tormentorum sine penari: tamen nec illi necessitate disciplina connuet: quia potior est necessitas timende negatione & obeundi martyrii, quam evadenda passionis & implendi officii. Ceterum subiicit totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet. Nam & voluntas poterit necessitas contendit, habens scilicet, unde cogatur. Vel ipse hac prestruxerim & ceteras officiaum coronarum causas, quibus familiarisima ista ducatio, necessitatis: cum idcirco aut officia fugienda sint, ne in delicta incidamus, aut & martyria toleranda sint, vt officia rumpamus. De prima specie questionis etiam militia ipsius illicita, plura non faciunt, vt secunda reddatur. Nisi omni ope expulero militiam, frustra iam de corona militari prouocarim. Puta denique licere militiam usque ad causam corone.

Eadem sentit de idololatria c. 19. At nunc de isto queritur, an fidelis ad militiam conuerti posset, & an militia ad fidem admitti etiam caligata vel inferior queque, cui non sit necessitas immolationum vel capitalium iudiciorum. Non conuenit sacramento diuino & humano, signo Christi & signo Diaboli, castris lucis & castris tenebrarum: non potest una anima duobus deberi, Deo & Cesari. Et virgam portavit Moses, fibulam & Aaron: cingitur loro & Iohannes, agmen agit & Iesu Nau, bellavit & populus, si placet ludere. Quomodo autem bellabit, immo quomodo etiam in pace militabit, sine gladio, quem Dominus abstulit? Nam & si adierant milites ad Iohannem, & formam observationis accepissent, sic etiam centurio crediderat; omnem postea militem Dominus in Petro exarmando discinxit, nullius habitus licitus est apud nos illicito actui adscriptus.

Docissimus Pammelius Tertullianum arbitratur militiam non penitus, sed quia sine idololatria vix erat, reiecit, non enim commilitones Christianos,

sed coronae impositionem reprehendit. Verum fuit ille error etiam Tertulliani. Nobis certa ratione constat militiam ex se legitimam, & honestam, periculosa tam, & vt plurimum corruptricem morum. Nihil Ceturioni, cuius fidei nulla par fides erat in Israel, militia nocuit. In sanctis Ecclesia recenset Alexandrum, Theodorum, Mercurium, Florianum, Quirinum, Viatorum, Ferreolum, Romanum, Julianum, Modestum, Georgium, Exuperium, Anastasium, Gallicanum, Marcellum, Carolum Magnum, Arficium, Ludouicum Regem, Vitalem, Vrsum, Longinum, Marcellum, Nicostratum. Deinde legiones integras, aut cohortes, vt Achartij, Mauritij, Geronis, Castuli, Cyrionis, Gregorij, & Mauri, Theodosij, Callistrati, aliorumque, qui ita milites fuere, vt tamen insigni laude pietatis, & martyrij floruerint.

§. 3. Si quis serio atque ex animo omne bellum improbet, eum ego non haereticum modo, sed Reipublicam proditorem esse iudico; quorum primum ad Theologos, alterum ad Magistratum pertinet. Cum non bellua omnes infirma sua norint, & qua ratione hosti ire obuiam possint, cum nos quoque aduersus Leones, & Tygres armemur, natura quoque nobis infuerit defendendi vitam, hostesque repellendi quandam impetum, sine quo vita degi non potest, negari non potest, quin aduersum latronem, furem, adulterum, sit iusta defensio. Neque fides, neque via lex diuina naturale ius fustulit. Sed defensionem vt contra serpentem, contra scorpionem, contra alias belugas, ita contra impios latrones permisit: Peiores enim illi sunt, qui malitia & cupiditate, quam qui natura ad iniuriam feruntur. Si igitur Dauidi contra Vrsum & Leonem insurgeat, luit, eosque discerpere, eur non eriam funda Goliati frontem pertundat, cum ille velut carnis mortuus maladic agminibus Dei viventis? Quod si vnicuique priuato contra iniustam vim repugnandi potest, datur, multo magis principi illi conuenit, cuius officium est subditorum defensio. Quis parent non affligit anguum filio infidientem? Quis pastor non eruit orem de ore lupi? & Princeps ciuitatem non defendet, cui hostis barbarus, in fortunas, in corpora, avaritia, libidine, crudelitate grassaturus imminet? Bella igitur sunt suscipienda, vt sine iniuria in pace vivamus. Non modo honestum est, sed etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur; hanc legem beluis natura, mos gentibus, ratio prudentibus, necessitas omnibus impedit.

§. 4. In Reipublica igitur & belli, & pacis ratio constare debet. Opertet, ait Arist. l. 7. cap. 14. negotia quidem & bella gerere posse, sed magis agitare pacem, atque oculari posse, & rerum quidem necessariarum, & utilium sed magis honestarum habere facultatem agendi. Cetera itaque in principe dissimilares possunt, sed ducem esse imperatoria est virtus. Nulla Reipublica, perfeuerare potest, nisi quae militarem artem excolit. Nam cum magna cupiditate ad aliena rapienda feruntur homines, vbi obstaculum non vident, coiunt. Si igitur princeps bellum confusus non est, aut duces ignatos habet, hoc ipso bellum expectat. Imperium enim facient, vt Dauid in Laiam, alij in aliis.

§. 5. Vbi igitur mandata saluatoris de altera maxilla portigenda: Matt. 5. vbi lex Apostoli Rom. 12. Non vos defendentes, sed date locum ira. & Matth. 26. Converte gladium tuum in locum suum. Nonne Deus ipse dixit, Mibi vindictam, & ego retribuam? Si igitur vltio prohibetur, si iniuriarum patientia imperatur, non potest a Christiano bellum geri. Respondeo. Hilce olim Gentiles abusos esse, vt dicent: Christianam fidem Reipublica perniciosa esse. Ita vir Illustris Venustianus apud Marcellinum, vt est in Epist. 4. August. Tum deinde quod eius pradicatio, atque doctrina Reip. moribus nulla ex parte conueniat: vi potest sicut a multis dicitur, cuius hoc constet.

Ius natura
contra ho-
stes defen-
sionem per-
mitit.

Republi-
ca in rebus
militiis
in rebus
militiis

Mansuetu-
do Christia-
na bello non
repugnat.

confest praeceptum, vt nulli malum pro malo reddere debeamus, & percutienti aliam prebere maxillam, & pallium dare persistenti tunicam tollere, & cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spacio itineris duplicato: quo omnia Reipublica moribus afferit esse contraria: Nam quis tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romane prouincie de predatori non mala velit belli iure reponere: & cetera quo dicit ad rem posse, intelligat venerabilitas tua. Respondet S. Augustin. Epist. 5. Primo quidem; Reipubl. viilem esse clementiam, quā inimicis ignoscitur, sic enim ex parua & inopi magnam esse factam, & opulentiam, quod cūtias accepta injuria ignoscere, quam persequi maluerunt. Ciceronem quoq; Cæsari adulatum dixisse, eum nihil obliuisci, nisi injurias solere. Secundo. Vincendum in bono malum cum ad pœnitentiam deducitur vietus, non viribus sicutientis, sed benevolentia patientis. Itaq; faciendum, cum videtur ei, p̄futurū, propter quem fit, idq; eo animo faciendum, et si alius exitus sequatur. Tertio. Curandum, ne vindictæ cupiditate auferatur patientia, quæ melior est omni eo, q̄ inuito potest auferre inimicus. Quarto. Illa præcepta magis ad preparationem cordis, quæ intus est, pertinere, quam ad opus, q̄ in aperto fit, vt teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodeesse posse, quibus bene velle debemus. Addit nec Christum p̄ebuisse alteram, nec Paulum, sed insuper increpuisse iniquum judicem. Sunt ergo ista præcepta patientia semp in cordis preparatione retinenda, ipsaq; benevolentia, ne redatur malum pro malo, semper in voluntate complenda. Ne vero putas Augustinum sophistice benevolentiam in voluntate, in opere vero crudelitatem probare. Clarissime ostendit manente patientia, sine cupiditate vindictæ, imò præparatione patienti cum benevolentia corrigi alios posse, & bella geri. Agenda sunt, inquit, autem militari ser- ta etiam cum inuitis benigna, quādam afferit plectendis, uendū in quorum potius vilitatis consulendum est, quam voluntatis, q̄ in bello. Principe ciuitatis luculentissimè illorum litera laudauerunt. Nam in corripiendo filio quam libet aferre, nunquam pfecto amor paternus amittitur. Fit tamen q̄ nolit, & doleat, qui etiam inuitis videtur dolore sanandus. Ac per hoc si terrena ista Respubl. præcepta Christiana custodiat, & ipsa bella sine benevolentia non gerantur, vt ad pietatis, iustitiae, pacatam societatem vietus facilius consulatur. Nam cui licentia iniquitas eripitur, utiliter viscerit. Quoniam nihil est infelius felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, & mala voluntas, velut hostis interior roboratur. Principe quidem ajunt omnia bona hostibus optare posse, prater bonam mentem: omnia n. bona, si mala mens sit, inimica fiunt. Ego vel præcipue bonam mentem optari velim hostibus, eā enim si prædicti sint, amici erunt, nisi sint jure hostes. Itaq; illa præcepta mansuetudinis Christianæ, nec judicim anus ligant, ne in maleficos animaduertat, nec Principi, ne hostem perimat, sed hoc monet ne publice, nec priuatim, ira, odio, vltioris dulcedine fauimus, aduersa patiamur, & si patientia nostra utilis est inuasori, eam corde, & opere teneamus, si nostra patientia ad majorem injuriam ille irritatur: corde benevolentiam teneamus, operé medicinam asperiore admoueamus, quemadmodum pater tam castigans, q̄ indulgens amorem retinet. Suum cuiq; jus manet, cedere Christianus in propria solet, im publica Princeps, interdum cedere confluuit, interdum opponere omnes vires regni, cum illud necessarium judicat. Nec mirum est hanc animi lenitatem regri a nobis, cum nec ciuitas, nec castra contineat ratione nō listere possint, nisi multa multi condonent ciuibus & ira bellandi.

commilitonibus. Sed & in certamine atque ardore prælia ratio, non ira dominari debet, ita ipsi gentiles imperij Rectores decreuerunt. Senec. l. 1. de ira. c. 11. Quid enim est aliud, q̄ Barbaro tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborū communiat, nisi ira infelixima sibi gladiatoria quoq; ars tuerit, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio: an tu putas venatorem traxi feris, vel cum & fugientes persequitur, & trementes excipit? omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cambrorū, Theutonorumque tot milia superflua Alpibus ita suffulit, vt tanta clavis notitiam ad suos non nuncius, sed fama pertulerit, nisi operat illis ira p̄ virtute? quæ vt aliquando perculit, stravitq; obvia, ita sibi exitio est. Germanus quid est animosus? quid ad incursum acris? quid armorum cupidus? quibus innascuntur, innurunturq;: quorum vniq; illis cura est, in alia negligebus? Quid induratus ad omnem patientiam, vt quibus magna ex parte nō tegumenta corporum p̄vis sunt, non suffugia ad perpetuum cœli rigorem. Hos tanen Hispani, Galli, & Asia, Syriaq; molles bello viri, antequam legio visatur, cadunt: ob nullam rem aliam, quam ob iracundiam. Eam ob causam id quoq; periculoso est, pugnaturis potionem miscere, quo mente quodammodo alienentur, ne pericula sua sentiant. Turcæ opio vtuntur, quod affuetis furorem aliquem concitat, q̄ tamen perniciosum est, cum ad curandum, accipiendoq; imperium minus idonei sint, quos rabies, non ratio ducit. Bellum ergo geret Princeps animosus; cum latrone enim armis, non decretis agendum est. Milites sunt vrbium munimenta, & neru regnum, sine arte militari q̄ quid acquiritur, ad hostem pertinet: quia defendi non potest. Cicero pro Murenā id satis ostendit. Rei militaris virtus prestat ceteris omnibus: hec nomen populo Romano, hac huic vrbis eternam gloriam peperit: hec orbem terrarum parere huic imperio cogit: omnes vrbana res, omnia hec præclaræ nostra studia, & hec forensis laus & industria latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis: simul atq; increpuit suspicio tumultus, artes illuc nostra coniceunt, quod sit ita est, cedet, opinor, forum castris, otium militia, stylus gladio, vmbra soli: sit deniq; in ciuitate ea prima res, propter quam ipa ciuitate est omnium Principes. Quam cordi futilis res militaris fortibus viris, & amantibus Reipubl. docet David ipse, qui triginta fortis, præter exercitus habuit. Oraculum diuinum est, nisi militiam colant Reges, regna interitura. Auferam fortis, & virum bellatorum, iudicem Prophetam, & effeminati dominabuntur eis, & corrueat populus. Itaq; cum Principes imbelles plures sibi succedunt, aut vnuus effeminatus acres habet aduersarios, diu stare Respubl. non potest. Signum etiam est pessimum Rempubl. constitutam, si in ea sit neglecta ratio militaris, vbi n. non sunt bona leges, bona arma esse non possunt. Reitataq; militaris cura Principi necessaria est, omnis regio pergranda, montes, flumina, vrbes, portus considerandi; nam inermis inter armatos turus esse non potest, inermem omnes infestant, armatum metuant.

CAPVT IV.

Inustum bellum esse oportet, & ab eo, qui inis bellandi haber, indict.

§. 1. **S**anctus Thom. 2.2. q. 40. art. 1. Tres conditio-nes requiri, vt bellum sit justum. Prima est, vt sit legitima Principis auctoritas; altera, vt iusta sit causa, quæ ad bellum impellit. Tertia vir iusta sit intentio. Quas ego quæstiones ordine disputabo.

§. 2. Cum Principi varia sit potestas; alij superiore nullum habent, alij ita mittuntur à Regibus, vt prouincias gubernent, vt tamen rem bellicam non attingant, merito quæritur in cuius potestate sit bellum decernere?

Constat autem bellum indicendi jus in ipsa Republ. **P**erfecta que perfecta est, nec ab alio superiore Magistratu jus accipit, residere. Respubl. enim perfecta est, qua sibi sufficiens est, seu a vta gne, vt tueri se absq; aliena auctoritate possit; ad hoc autem necessarium est, vt arma inferte possit, cum alio modo jus obtinere non

Rest. **P**erfecta **R**espubl. **b**ellum **i**ndicendi **d**icer. **p**otest.

potest. Cum Romani impetruntur a Vejentib. assiduis, & annuerarijs hostib. cum Falisci, & Fidenates imperium faciunt, cum contra Samnites socij opem implorant, cum Tarentini aduenis insultant, legatos violant, cum Picentes hostium socios domare placuit, opus erat, qui decerneret bellandum esse. Neq; enim ferri injuriae illæ debuerunt, ne proorsus Respubl. amitteretur.

Respubl. la-
sa index est.

Jus autem belli in perfecta Rep. esse, ex eo doceatur, q; laſa repetundarum agere, satisfactionemque exigere, potest: Priuati judicem adeunt, hic nemo iudex, niſi pars laſa, quæ id est superior est, quia qui injuriam intulerunt, hoc ipso obnoxij sunt laſis, criminis enim suo efficerant, vt judicium subire debeant. Quemodum enim priuatus cum in alieno territorio crimen admittit, judici subditur, in cuius provincia peccauit; ita quoque cum Reipub. damnum infertur, ipsa injuriosos judicare potest, itaq; in alios bellum de cernit, & boni communis impedimenta remouet. Cum autem bellum sit actus *τῆς ἐνδικτούσας*, justitiae vindicatrix, eoq; ad magistratum pertineat, constat omnino judicem illius, qui injuriam fecit, cōfesse eum, qui passus est. Alioqui nullus iudex, nullum iustitiae præsidium ille haberet.

Ius belli pe-
nes Reges
fere est.

§. 3. Reges ordinariæ jus belli gerendi habent, & Senatus sive summum consilium. Interdum tamen cā potestate regni legibus carent, & forte id expedit: ne velox Regum indignatio, bella pœnitenda, & populo luenda iuficiat. Reges primi Romæ ex auctoritate senatus bellum iuficabant, postea eadem potestate senatus vñus est, donec fatigati continuis laboribus res ad populum deuoluta. In iuitus n. decreuit bellum suo periculo tolerandum. Spartiate q; pessime Remp. suam teste Aristotele, & Xenephone instituerunt, q; ferè ad vnicam rem attenderunt; nempe bellum, Regibus suis jus infendendi belli cuiusq; concesserunt, neq; vñlii jus intercedendi, aut phibendit. Quæres eos im magnas calamitates conjectit, dum solo vñius arbitrio bella concitant. Melius Romulus, Regesq; consecuti ad Patres, ad populum, aliquando retulerunt. Tarquinius Superbus ad se reuocauit omnia, itemq; Julius, & Augustus, q; vt jure facere viderentur, legem obtinuerunt, de qua Strabo lib. 15. q; vocant legem regiam, sicut ut bellum tardius decernatur, præstat requiri multorum consensum. Ego tamen leges eas sic temperandas censeo, vt aliquando concedatur, aliquando negetur illud jus regi: concedatur in subitis casibus, & cum periculum est in mora, negetur cum tempus deliberandi sine periculo dari potest.

Principes q
sub alio est,
defendere se
potest.

§. 4. Principes qui superiorem agnoscunt, itemq; Respubl. ab alio dependentes bellum defensuum suis aſcipijs, abſq; ſupremi Magistratus licentia gerere poſſunt. Non enim minus juris habet ſe, ciuesq; ſuos defendendi, quam quiuis priuatus: at quisq; ſe contra inuadorem armare, vñ vi depellere potest.

Inferebel-
lum non
potest, nec
ſocio Prin-
cipi.

§. 5. Principes qui ſub alio Principe majore eſt, vel Reſpubl. queq; alij pare, bellum offensuum prior alteri ordinariæ indicere nō potest. Fieri hoc potest duobus modis, vel enim alteri Principi ejusdem Reip. membro, vel extero bellum indicet: Principi q; ejusdem Reip. ciuis eſt, non potest bellum indicere, quia vterq; iudicem habet, q; rem diſceptet. Quemadmodum igitur ciues, non vi, & armata manu, ſed iure res repetunt, ita nobiles, comites, duces oportet de controuertis audire supremum iudicem. Alioqui tota Reſpubl. conturbaretur, & fortior opprimere imbecilliores. Martianus Jurifcons. repondit ad Legem Iul. majest. Teneri maiestatis lege, cum qui iniuſſu Principis bellum gesserit, delectum habuerit, exercitum compararit.

§. 6. Neq; extero Principi inferre bellum potest. Nec extero Princeps, ſi ſupremus magistratus non conſentit, q; quis no.

id facilius concedi poſſit. Nam ſi externus abſolutus eſt, nec vñlium ſuperiorem agnoscit, non potest eum ad ſui regis tribunal citare, quem ille non agnoscit. ſi externus Princeps etiam dominum habet, apud eum accuſari, & per eum ad ſatisfaciendum poſteſt cogi; q; filie nolit, ne ſic quidem Princeps ſub alio conſtitutus, bellō aduerſariorum ſine conſenſu Regis ſui petere poſteſt. Ratio petenda eſt ex ipsa membrorum Reip. inter ſe vniōne & ordine, q; verat membrum aliquid abſq; conſenſu & voluntate totius ſhoueri: Quanta enim dama, quamq; atrocia bella inde oriuerunt, ſi Princeps aliquis Galliæ, Principi Hispaniæ bellum inferret: nomine continuo tota regna concutēruntur? Carolus Audax bellum Gallo indixit, & totum commouit imperium. Magna pars bellorum ex priuatis litibus, & injurijs ortum habuit. Deinde etiam regni magnis periculofum eſt, vñlium aliquem Principem extero bello persequi, militem habere, exercere armam, facilē in vicinos armatur, qui bellis affuevit.

§. 7. Ordinariam poſteſt negari, extraordi- Extraordi-
naria naria concedo. Extraordinaria duplex. Prima quin illæ circumstantiæ ſunt, vt, niſi anticipetur bellum, in illas bellum magniſ ſint omnes periculo. Deinde cum longe abſt. di. Princeps superior, & cauſa occaſioq; frequenter concurrunt, nec confuli Rex poſteſt, tum enim ius iudicandi, & gerendi bellī inferioribus committere ſolet. Hæc poſterior ratio nullam difficultatem habet; Penes inferiorum enim arbitrium bellī & pacis eſt, ex commiſſione superioris. Hac ratione Prætores Indiarum bellum gerere poſſunt, ſociosque defendere, communī lege & poſteſt officijs, quod gerunt. De priore modo eſt difficultas, nam facultatem bellī offendit negant Iurisconsulti, & Theologi. Verum ego certum ſtatutum excipio; nempe cum ea eſt rerum conditio, vt præuertendus ſit hostis: Abiunt prædam & cauſam bellī dant hostes Turcæ, Dux cui li- mes commiſſus, repetit res, irridetur, interim offeratur inſignis occaſio alicujus vrbis occupandæ, quæ magnum momentum ad bellum adſert, quæque in hostiū manens poſteſt, quia in ea arma ſunt, & opes, in magnum periculum adducere poſteſt Chriſtianos. Hunc dico reteſe faſtū, ſi occaſione vta- tur; nam ad ſui deſiſionem neceſſaria hæc eſt of- fensio, aut ſanè vtiliſſima. Ad inculpata tutelæ deſiſionem priuatum etiam, dum in latrones incidit, cum videtalio qui pereundum, poſteſt, ſi videt oppor- tunum, anteuertere.

§. 8. Contra hostes internos multis Principibus, Contra in-
ternos ho-
bri vribusq; data eſt poſteſtas bellum gerere abſq; ſupe- bririoris mandato, & ſcientia. Sunt n. illi ſubdit, quos ſiles in peri- coēcere magiſtratus poſteſt & debet: Primo quidem culo bellum legibus & poenis legum, quod ſi potentiores ſint, q; permitti- vbi legibus teneri queant, bello ſunt domandi. De- tur. inde quia plus eſt in his periculi, niſi celeriter com- peſcantur, denique hac ratione hostis externus non irri- tur, ſi ſuſ Magiſtratus compoſcat ſubditos, ſed magis, ſi ſeditio inualeſcat. Magiſtratus au- tem particulares, ſi cum ſupremo conſeruantur, quaſi priuati cenſentur, ſi cum ſubditis Magiſtratus ſunt, ac gladium gerant, non in omnes, ſed in eos qui ſub- diſti ſunt.

§. 9. Si duo Principes inter ſe contendant, Rex hil obte-
n. iuſtiā negiſat, injuriam paſſo non ſubueniat, tur, vi age-
ſed opprimi ſint, multi putant, ſi occaſione vta-
tur, poſſe iufici ab oppreſſis, ſed tolerandam eſſe injuriā, quod abſq; dubio graue eſt; cum ſubditorum corpora ac res vexantur, agunturque, cum exui ſic o-
mibus bonis atq; adeo vita poſſit Princeps. Ego a- liter ſentio, ſi atrocem injuriam Principi, qui ſub Imper-
atorē eſt, infeſerat Princeps exteri, nec iuſtiā ad-
miniftrat Imperator, nec alio quipiam, poſſe bellum offensuum geri. Ratio mihi quidem euidentis vide- tur:

tur: Tunc licet gerere bellum offensum, quando sine eo non potest Princeps, aut pars Reipublica defendi, quae gerit bellum: At sine hoc bello Princeps aut pars Reipublica non potest defendi. Exemplum est in Julio, Juliano, alijs, qui quidem belli gerendi potestatem habuerunt, sed tamen ei, qui non habet, in simili fortuna res ipsa dat. Rhenum singulis annis Germani transibant, prouinciam infestam habebant, defendere tantum sua parvum erat præsidium, nec pro dignitate imperij, nec pro subditorum incolumentate, semper enim antequam recederent, magnis damnis affectum relinquebant prouinciam; itaque Romani Rheno transiro inuicem eorum tuguria rebant, caede & vinculis lævabant. Valde enim hostes insolentibus, cum repellere tantummodo vident, domi esse sine periculo. Quemadmodum igitur priuatus, cui jus negatur, potest alia compensatione damnum sarcire, ita quoque Princeps facere potest, imo meliore jure; quia populi defensio illi incumbit.

Principes sub uno Regno bellare non possunt

§. 10. Olim in Romano imperio tam vasto, ac potenti, non licuit vlli Principi, aut Regi subdito contra alios bellum gerere, nedium præfectis & proconsulibus, contra Collegas, cumque id fieret, cimile & nefarium bellum censebatur; at neq; hoc tempore, vel in regno Galliæ, vel Hispaniæ permititur, meritoque puniti sunt in Occidente Pizari, qui tumultus & ciuilia bella incepserunt. Nunc verò in Germaniâ sapè inter se bella Principes gerunt, & olim gesserunt, adeò ut contendant quidam licitum esse Principibus Germaniæ sine consensu Cæsaris bellum indicere collegis. Qua de re sic statu. Illam potestatem, si est data Principibus, perniciosa esse. Nam perinde est, ac si in corporis exiguis morbis, ante fomenta, & faciles medicorum operas ferrum, & ignis admouicatur. Deinde jus illud concessum, exercitum, Principes, & ciuitates exahuit, dum contra vicinos omnes se muniunt. Signum verò est, Imperatore sat potenter non esse, vt controværias decidere ac sedare possit. Quanta verò damna inde exorta sint, experientia docet, & explicat FERDINANDVS Imperator Anno 1564. in Comitijs Wormatiensibus. Verum de potestate belligandi, quæ Principum esse putatur, contra Collegas audire constitutions imperij præstat. Aurea Bulla CAROLI

Principes Germaniæ ius bellum non possunt

QUARTI: Incendia, spolia, rapinas prohibet, quæ fieri solent post diffidationem, nisi tres dies ante in loco consueta diffidatio fuerit significata; est autem diffidatio amicitiae renunciatio, discessioque. FREDERICVS III. par modo statuit, Anno 1442. ne quis damnum alteri inferat, nisi prius ad equum, iustum, & visitatum ius eitatis, queritur verò Fredericus ingentia damna hujus legis violatione imperio allata. Clarius verò est. Anno 1495. facta constitutio Maximiliani, seu totius imperij, nam fuere eo in loco Principum plurimi. Eas leges hic ponere libuit, vt intelligamus, quid Principibus imperij Germanici concessum sit.

Lex prima ita habet.

MANDATVM DE PACE SERVANDA.

Nihil licet bellum in dignitatis, status aut conditionis tandem sit, aduersus alteri, alium hostilia exercere, bella mouere, alium spoliare, capere, inuadere, aut obsidere annitatur: idque nec per se, nec per alium suo nomine suspectas ferendo, vel villam arcem, oppida, castella, munitiones, pagos, villas, territoria abstrahendo, aut vicitra alterius confidens adimendo, incendiis, & similibus nocendo. Neq; vllus hisce transgressoribus consiliis vel auxiliis adiit, domo excipiat, amona subleuet, toleret. Quod si conuenire eos quia velit, id non nisi in iis locis & iudicis fiat, vbi causa, aut antehac, aut modo in camera & ordinatione decisus sunt aut decidenda.

ABOLITIO OMNIS HOSTILITATIS.

Quamobrem omnem publicam hostilitatem per viuenter sum imperium regia potestate, & vi bius edicti suslumus.

POENA PACIS PERTURBATORVM.

Acs quipiam cuiuscunq; dignitatis aut status, contra vel saltem agere præsumperit, ipso iure prater alias penas & imperiali banno subiacet, quem & hoc ipso nostra & imperiali proscriptione ferimus, ita vi vitam fortunamq; illius omnibus & singulis communis faciamus, nec vllis remunerari quid eisibi vendicando sic attenatur: quin & omnes syngraphæ, obligaciones, fœderæ, illis, quibus fretus, omnem ex parte illius vim & valorem dependent. Feuda etiam, quanta illa sint in proprietarium refudentur, illaq; nec tota, nec illorum partem quoad transgressor superfuerit, vel illi, vel heredibus conferre, vel fructuum participationem indulgere proprietarius teneatur.

SITRANS GRESSORES OCCVLTI, ET quipiam suspectus sit.

Quod si etiam Eletores, Principes, Prelati, Comites, Barones, Nobiles, Vrbes, aut alius quisvis cuiuscunq; Status, dignitatis aut conditionis sit, seu Ecclesiasticus, seu Secularis, eorumq; subiecti & communis aduersus pacem hinc damnis quid pauci fuerint, nec transgressor manifestus, verum in suspicionem quia trahatur, accusatores quoq; contumere eum non contendant, non ex fruulis ramen delatione suspicionem alani, indultum sit lesi suspecto diem indicere, purgationemq; iuramento firmatam exigere. Sin v suspectus vlla ratione purgationem recuserit, vel in diem condicium non compareat, danni censabitur illati reus, ac paci perturbatori penitus predicitur: attamen debet Elector, Princeps, Prelatus, Comes, Baro, Nobili, ciuitas, alteri, iisq; qui in Comitatu eius erunt, de conducta saluo prouidere usq; dum in tuto constituantur: & si litera, quibus dies indicatus & condicis traditi forsan negueant, in diuibus eis aut tribus locis, vbi negotia expediturus putabitur suffici & publicari oportebit. Esi quidem contra mandatum hoc nostrum spoliatus quæ lesus, alio de damno affectus esse, cum ii, qui post recentem commissum facinus admoniti hac de re erunt, aut alia ratione experientur, omni vi, studio & diligentia facinorosos in sequantur, & tanquam sibi illatum eset damnum perquirant.

PACIS PERTURBATORES DOMO non recipiendi.

Negli vllus eiusmodi transgressores domo recipiat, alimen- Non recipi- ta & auxilia in iis, quæ superioris sui sunt, quin nec in endi. propriis iurisdictionibus præbeat, verum eos detineat, serioq; Non effet decausis illorum ad cuiusq; etiam accusationem cognoscat, nec transgres- est, quod vllam fiduciam, securitatem, priuilegium tales pra- fessor, nisi es- tendant, cum horum omnium citra aduersus partis consensum sit receptio. nulla ratione capaces existant, nam nos in omnibus, quæ con- cezimus priuilegiis, & securitatibus, paci hanc perturbatio- nem exceptam volumus.

DE PACIS PERTURBATO- rum tutela.

Si forsan transgressores & paci hi perturbatores, mutimis- ne, auxilio, aliis, adiumenta & favore tanto riterentur, vt iusto aliquo exercitu, eoq; in campum educendo opus foret; aut quipiam in generali hac pace comprehensus cuiuscunq; status, dignitatis, & conditionis sit, Ecclesiasticus, vel Secularis, vel non comprehensus diffamatus, accusatus aut damno quopiam affectus fuerit, vel etiam transgressor hosc foueat & inuest, id a lesis, camerare iudicibus ad nos, nostrumve legatum, & annuum Eletorum, Principum, Statuorumq; imperii conuentum deferatur, vbi lesi absq; vlla mora suspectio decernentur, quod si contingat ob inuasionem aut impressio- nem quandam conuentum illi annum expectari non posse, potest aliam facimus tam camera nostræ imperiali iudici nostro

nominis, tum Electoribus, Principibus & statibus imperij commodum & opportunum quempiam sselgendi locum, quo tam nos quam illi, seu nostris illorumq; legati vi etiam deuenire valamus, ac dere, vt dictum, statuere, semper tamen Camera nostra iudicij vel ex officio, vel leorum querelis & instantiis iure contrareos procedere licet & eo incumbat.

SI PERSONAE ECCLESIASTICAE CONTRA
hanc pacem quid moliantur.

Ecclesiastici-
corum pa-
rena, si paru-
violent.

Sin personae Ecclesiastice, quod nunquam sfer abimus, aduersus pacem hanc quid moliantur, a Prelatis quibus iudicij in illos immediata potestas ad leorum instantiam & requisitionem abq; vlla tergiversatione damnorum in integrum quantum fieri potest restituiri virgatur, & rei ipsi grauier multentur, & si negligentes, nec a rei poena exigant, vt reos ita & hos tanquam pacis violatores omni nostra & Imperii gratia, sauroe a protectione priuatum, nec villum in aduersus a nobis sferent adiumentum purgatio tamen iis, vi & de secularibus dictum, si sufficere tantummodo sit, non denegabitur. Quin & aduersus pacem hanc syngraphis & faderibus vllis, durante pace, nemo tenebitur, ea namq; omnia ve, virtuteq; regia nostra praeminentia irrita facimus & declaramus. Id verò quantum ad relata syngrapharū talium & feda attinet, nihil penitus afficit, nec publicè hac & universalis Imperii totius pax & quies in ceteris honestis & licitis debitorum obligationibus quidquam immutabit.

QUI O B P A C I S P E R T V R B A T I O N E M
proscripti
non absolu-
uendi, nisi
satisficiat.

Qui o. ob hec delicta pscripti fuerint, absq; leorum con-
sensu & voluntate minime a nobis absoluuntur, nisi ius
causam illis adiudicasset. Hinc ergo omnibus & singulis pra-
memoratis vobis etiam regali potestate mandamus, vt secundum
iuramenta, obligationes que speciatim nobis imperii cau-
sas facta, nec non obedientiam, quam nobis vt Romanorum Re-
gis propontis, han prescriptam pacem, nostrumq; mandatum
cum omnibus punctis, articulis & summulis, quam con-
stantissime seruetis, ni & omnibus nostris gratia, priuilegiis,
iuriumq; que vel a nobis & acro Imperio, vel ab aliis vo-
bis obtrigerunt, q; svelut incurrere iacturā, qn & p Principatus,
Comitatus dominia vestra, & quicquid demum iurisdictioni
cuiusvis subest, pricipimus, vt cum omnib; officialibus &
subditis vestris cuiuscunq; etiam nominis illi sint, constitutam
hanc pacem conferuare & promouere studeatis, nec villaratio-
ne quicquam aduersus illam moliamini, quo & penas intrans-
gressores constitutas, & nostram offensam mereamini.

ABOLITIO OMNIVM PRIVILEGIORVM,
qua aduersus viuieralem hanc pacem
esse possunt.

Nulla pri-
uilegia pa-
cis turbato-
rem tuen-
tur.

Seponimus etiam & reuincimus omnia priuilegia, securita-
tes, confuetudines, feda a nobis aut predecessoribus no-
stris induita, qua quo modo paci huic aduersari possunt,
quibusq; eriam verbis, clausulis, intentionibus illa data
sunt, que omnia ex regia auctoritate & potestate cassa &
irrita declaramus, nec villum, cuiuscunq; dignitatis, status aut
conditionis sit, per hac priuilegia, confuetudines & feda pa-
trocinium quodvis pretendere vlla ratione volumus.

PAX H A E C A L I I S J V R I B V S
nihil prajudicabit.

Nęq; pax hac & dictum nostrum viuierali nostro &
Sacri Imperii luri, aliq; ordinationibus & mandatis
ante hac editis in villum, praeditum, sed incrementum cedet,
ac omnes omnino quam primum a promulgatione eam con-
seruare reuebuntur.

Hac clarius explicata sunt An. 1500. Augustæ. An.
verò 1512. Colonię Agrippinæ sedis initum est inter
Principes, & modus constitutus quo pacis violatores
corrigi possent, & puniri; eadem eodem ordine An.
1521, a Carolo V. repetita sunt. Hac consequentib.

annis firmata sunt, Anno 1522. Noribergæ. An. 1526.
Spiræ. Anno 1530. Augusta. Anno 1542. Spiræ, & co-
dem Anno Noribergæ. Anno 1544. Spiræ. An. 1545.
Wormatæ. Anno 1566. & 1567. Ratiboræ. Anno
1548. Augusta & ibidem 1551. & 1555. & 1559. Anno
1564. Wormatæ. Anno 1570. Spiræ. Alijs eriam in
conuentibus ista statuta sunt, at nequaquam seruata,
vt queritur totum imperium Ferdinando Imperato-
re Anno 1564. Itaque semper contra leges peccatur,
cum bellum offensum, si vitari potest, fuscipitur,
cum legibus obtinere cauam liceat. Manet igitur id,
quod olim quoq; legibus cautum est, vt arma parate,
pecuniam colligere, exercitum scribere, alios inuade-
re sit crimen Majestatis. Vide Paul. in l. amissione.

S. 11. Cum bellum sine Principis auctoritate geri-
tur, damnata restaurare debent, & ipsi & heredes, qui
intulerint. Nam quamvis legitima causa erat, non
tamen ius habuerunt tantis detrimentis alios affi-
endi; si nec priuato licitum est, furem quamvis in
flagitio deprehensum punire, sed magistratu traden-
dus est. Sua tamen recuperare possunt, sine obligati-
one restituendi, licet non sine peccato, nisi continuo
persecuti hostes, eos perdoment. Deinde si hostes
nocuerunt, damna sua sacrie prædā accepta sine au-
toritate Principis non debent, si tamen id fecerint,
restituere non tenentur, nisi hostes satisfaciant.

S. 12. Tribuni, Centuriones, Milites sua auctori-
tate hostem aggredi non debent, nec inendijs & va-
stationibus grasse, nisi à Principe facta sit potestas,
vel specialis, aut communis, quā hosti noceant, omni
modo quo possunt. Grauerit itaq; delinquent, cum
hostilibus agris, viciis, oppidis inuito duce ignem inji-
ciunt: non enim sunt judices, sed justitiae executores,
nec plus illis licet, quam permisum; Miles igitur,
q; hostē, cui vita dux concessit, occidit, homicida est,
& qui virbē incendit inuito Principe incendiarius est;
& ad danni restorationem obligatur: nec enim ad-
minister justitiae vltra modum à Magistratu praescri-
ptum sseire potest. Olim ita imperia spectabantur,
vt miles arma in iussu ducis mouere non posset. Lex
Modestini est. *Qui in bello rem à duce prohibitam fecit, vel
mandata non seruauit, capite punitur, estrem bene geserit.*
Ea de causa Manlius & Posthumius in suis fuitre crudelis. Et vt est capitale, exercitum successori non tra-
dere, aut vi & inuito Magistratu retinere, ita quoque
capitale est, inuito Magistratu pugnare. Egregie T.
Manlius a Gallo prouocatus Dictatorem alloquitur.
*In iussu tuo Imperator extra ordinem non pugnauerim, non si
certam victoriam agnouerim: si tu permittis ero provocatus.*
Caussa est, qua jam supra expolita est, & grandia in-
commoda se querentur, quilibet enim inimicum pri-
uatum, quasi hostem publicum confidere posset.

C A P V T V.
Causæ instæ, ob quas bellum fuscipi
potest.

S. 1. **N**illum grauius scelus esse potest, quam bel-
lum ini-
sta iusta indicere, iusta gerere. Si enim quum est
vnus homicidium, furtum, incendium, adulterium, gr. außmā
diuina lege damnatur, quanti criminis reum esse ar-
bitrabimur, qui tot hominum myriades trucidat, re-
gna incendit, metit, nihil totis viribus intactum à li-
bidine relinquit. Vetera reuolentia nihil attinet, An-
no 1599, regnum Pegusianum latissimum populosissi-
mumq; in solitudines redactum est, at rex ejus tan-
tum aurum gemmarumq; thesaurum habuit, vt Araca-
nius vicit ex eo leptingentes Elephants, totidem
equos onerarit, cætera neglexerit. De eo regno
Bonesius scribit, & habetur tit. 3. Thesaur. rerum In-
dicarum. *Exprimere nego, quem sensi dolorem, dum ripas
illas*

Vastitate regnum ex illas fluminum constas arboribus feracibus, cum desertas & incultas coram conspexi, & delubra elegancia, aurataq*ue*, funditus euersa. Desertum & incultum regnum vniuersum putes, & à nemine prorsus inhabitari; platea ac præsentim, quæ ad fana iter habent crania ad ateribusque, tum fame, tum ferro domestico, dum in mutas ruunt cades, tum etiam iussu Regio necatorum, & in profucentem, vix etiam cymbis minoribus ob cadaverum multitudinem nauigabilem abiectorum oppleta sordid*æ* vrbes, oppida, pagos, cum incolis omnibus deletos hic raceo, vt null*æ* hoc vñquam extitisse credatur tyrann*æ* immanior. Eadem fortuna fuit regni Martaniani florentissimi, quod per Sionios etiam ad vastitatem redactum, vti idem Thesaurus testatur. Rex secum triginta millia retinebat, ducenta millia per montes & fylas metu mortis Attoniti vagabantur, omnis ager incultus & horridus erat Anno 1599. Tot malorum causam dedit, qui belli iusti consilium dedit. Omnes igitur animæ ab ejus animâ repetentur, quæ perierunt, eidemq*ue* sceleris militum, quieas peremunt, imputabuntur.

In iustitia bellorum consideranda. §. 2. Causæ bellorum magna cura ponderanda sunt, vt primæ quæst*æ* sit, Justen*æ* bellum apparetur, altera, an majus ex bello justo commodum, quam ex pace iniqua haberi possit? Prima per Theologos & Jurisconsultos decidi potest; altera vñque ad fructum victoriae incerta manet. Athenienses de belli iustitia Philosophos audire, & Oratores confueunt. Si autem iusti bellum suscipiatur, quamvis victoria consequatur, felix tamen diu esse non potest vñctor improbus.

Σδεις σπάσθε ζας ἀδικα στῶς ηλθεν πάλιν.

Nemo belligerans in iust*æ* salutis reddit.

Iniqua victoria breue est. Aliquando ad tempus iniquitas præualeat, sed tandem grauius punitur; multa iusti*æ* suscep*it*, impotenter, superbeq*ue*; gesit bella Alexander, verum ipse cum matre, vxoribus, liberi*æ*, tota familia pœnas luit, quod factum non esset, si in Macedonia sua resedisset, & milites, ac centuriones ad tantam potentiam non exerisset.

In iustitia bellorum consideranda est. Magnam verò esse diligentiam in disceptatione necessariam, vt confet belli iustitia, ipsa rerum magnitudo declarat; judex enim sedet in grauissima causa, quæ integræ regni fortunas, vitamq*ue* multorum uno discrimine inuoluit.

Regula juris est, eaque legitima. Probationes in criminalibus lute meridiana oportere clariores esse: dubia enim causa, certa morte occubere reum nulla æquitas patitur, quomodo igitur tot millia conciduntur, nec liquet, quis iustius induat arm*æ*? Judex non nisi probata sequi debet, & non nisi de quibus liquet judicare, l*æ* illicias. §. veritas de officio præsidis. π. Hoc si priuato reo seruatur, vbi de hereditate, & agellis; aut fane vni*æ* vili capite agitur, quid*æ* in magnis faciendum, integrisq*ue* populis censemus? Quod si æquè valent causæ pro aduersariis & contra eos, jam bellum suspendendum est, aut accurati*æ* inquirendum seruandumque, quod moner in syntag. Tholofanus lib. 48. cap. 9. §. 14. Quare si æquè probant reus & actor, & testes & alii prolationes sint equipollentes, in dubium reddit res, & in primum statim, vnde reus absoluuntur: nisi favorabiliorum causam actor foreat. Pro rebus enim favorabilibus, in dubiis iudicandum est: vt pro libertate, in causa inofficio*æ* testamenti, pro matrimonio, pro dote. In causis tamen criminalibus raro concursus probacionum accidit, in quibus reus ad probandum negatiuam non admittitur, quamdiu potest actor seu accusator probare. Non enim contra probationes inducitur probatio Canonica. Observatur tamen, vt si dum auditur reus in crimine, aliqu*æ* vt dicunt facta, vel casu attenuantes vel restringentes delicti qualitatem allegaverit, sicut de iis seorsim extractis probatio. Fit & ex officio iudicis, quando dubia viri*æ* probatio est, inquisitio noua, vt de veritate ha-beatur certa notio.

In dubio reus absoluuntur.

Multo major indagatio belligeraturo conuenit; neque enim valet hoc loco leuis, & perfumctoria cogitatio, non enim error nisi difficilis excusat auctorem. Non solum autem per suo*æ* Consiliarios, sed per Academias, alios amicos, Principesque rem examinabit. Et si partium iura sint obscura, faciendum est reo, non actor.

§. 3. Si alicui Principi aut Reipublicæ bellum in- Qui dubi*æ* dicitur, caussam perpendere oportet; quod si aduer- caussa bel-farijus justam causam obtinet, illi satisfaciendum est, lum infert, si omni diligentia adhibita manet causa dubia, offer- iuste repel- re se ad exquisitiorem discussionem potest, si bello tuer.

petatur, defendere se potest; non enim quia dubium

ius habet, idem dimittere illud tenetur. Deinde q*uæ* du-

bio jure bellū infert, injuriam facit, deoq*ue* jam iustū

bellum gerit ille, q*uæ* ante dubiam causam tuebatur.

§. 4. Hic quoque manet ea ratio; In dubio me- liorem esse caussam possidentis. Hoc enim in omni causâ valet. At maxim*æ* in causa criminali, de capite enim sententia non fertur ex obscuris; at qui bellum indicit, jam de capite iudicavit. Neque hic plus ju- ris est Principibus in Principes, q*uæ* subditis in subditos.

§. 5. Potest tamen ille, qui non possidet, judicem postulare, ac jure petere, vt quoniam causa vniuersi, dubia est, communiter judicetur, & alteri, qui non possidet, pars detur, aut si res diuidi non possit, com- In disjuncti dubio, non possidentis, pars detur, aut si res diuidi non possit, com- pensatio, id verò locum habet, si verissimilior sit cau- est melior causa possi- melior conditio possidentis. Nec ju*æ* probabilius di- dientis.

§. 6. Nec milites, præsentim Tribunos & Centuriones aliquâ inquisitione recti, & æqui excipo*nt*. Si enim bellum est manifeste justum militare omnes possunt; si iustitia clara est, nemo nomen militare dare potest. Si dubia est caussa, milites qui subdit*æ* sunt, stipendijsque certis addicti, vasall*æ*, castra dubia sequi possunt. Ita S. Augustinus lib. 22. cap. 75. contra Faustum. Si enim vir iustus forte sub Rege facilego militer, benè potest illo subente bellare, cui quod subetur, vel non esse contra Dei præceptum certum est, vel utrum sit certum non est, ita ut fortasse reum faciat Regem iniquitas imperandi, in- nocentem autem militem ostendat ordo seruitutis. Milites enim cum exequuntur sententiam judicis, tuto ierem partem eligunt, cum sui Principis sententiam se- quuntur. Denique tenentur sequi Principem mili- Miles de- tes, detrectando enim Sacramentum vires hostibus caussa sui adderent; & Rempublicam proderent; at sanè in Principis dubio patriæ potius quam iniurias fauere oportet. non iudi- Deniq*ue*, mortis non est inconditum multitudinem ad casum. judicium, caussa aduocare. Alia ratio ducum est, qui, cum vt consiliarij aduocantur, serio*æ* de iustitia judica- re coguntur. Quod si militibus, & vasall*æ* constet Principem de iustitia causæ dubitare, militia nomen dare non debent, quia sciunt bellum iustum esse. In iustum est enim de alterius vita judicare, cum est causa dubia.

§. 7. Milites qui subditi non sunt, dubi*æ* causâ militare non possunt. Quia bellum ad eos non pertinet, & sponte rei dubia immiscere se non possunt. Deinde fine vila necessitate exponunt se periculō in- juriam inferendi alteri Principi. at cessando piculum illud evitant. ordinariè tamen bona conscientia milites hic non delinquunt. Nam qui bella gerunt cau- sas speciosissimas prætendunt, quæ plane necessariae videantur. deinde cum Rex aut Princeps boni nomi- nis est, merito præsumunt, cum iniusta bella non suscipere, causam accurate examinasse, à prudentibus eam & integris viris comprobata esse.

CAPUT VI.

Causæ iuste, ob quas bella moueri possunt.

Fia sunt ar-
ma, cum in
folis armis
spes est.

§. 1. PRIMA est, eaque omnium justissima, si bel-
la, cum in-
fum iustum inferatur. Quibus autem mo-
dis iustum infertur. Primo cum innocentibus, vt
Moabite Judæis indixerunt bella non iusta; itemq; Antiochus, alijq; quorum prô dolor, historia plena
est. Altero modo, cum initio bellum fuit iustum, sed
non acceptatâ satisfactione redditur iustum. v.g. Ottomaniæ nauicôtra fœd' capiunt Veneti, Turca
bellum indicit, Veneti nauem, merces, epibatas, da-
mna omnium reficiunt, pro honore, & auctoritate
Imperatoris lesâ satisfactiones esse promittunt, idq; vel ad arbitrium ipsius, si æqua jubeat, vel arbitro-
rum, si eos dare velit. Quod si omnino bellum mo-
ueat, dediq; sibi Rempublicam nobilissimam velit,
merito omnibus viribus resistit; quia peccatum
tantum non est, vt crudelissimo hosti tradere se de-
beant, & cum libertate etiam religionem disperdere.

Hæc causa adeò non modo iusta est; sed etiam ne-
cessaria; Tam enim Princeps qui Rempublicam non
defendit, quam qui aliena inuidit, contra iustitiam
peccat. Itaque aduersum inferentem damnum non
modo iusta, sed necessaria est defensio. Hic auctor
pronuncio. Qui desiderat pacem præparet bellum,
Hic præcipuè locum habet illud Isocr. *ποιεῖται τὸν δῆμον τὸν δικαῖον καὶ δικαῖον τὸν πολὺ μᾶλλον τὸν δικαῖον*. Non oportet deieicto animo
esse eos, qui pro causa iusta periclitaturi sunt, sed qui iniuriam
inferunt. Chilon inter Principem bonum & tyran-
num hoc interesse dicebat, & ex eo eos agnoscit, de
quo controvenerent. Tyrannum alieno incubare,
Principem sua defendere.

§. 2. Altera causa est rerum ablatarum detentio.
Nam vt cives, qui judicem habent, cum aliquid ablata
est, id jure repetunt, aduersarioq; dié dicunt, ita
Respub. cum frustra repetitum res sua legatos mi-
lit, bellum parat, & indicit. Varia porrò est causa re-
petendi res, tamq; diuersa, quam in ciuitate. Nam vel
furto vel rapina ablata, vel non reddita, quæ deposita
erat, vel jus negatum ciuibus, vel hæreditas detenta.

Justum bellum est, cum deprædationibus vicina
ferr, agitique hostis: tale cum Illyricis gessit populus
Romanus, & Gallis, & Barbaris deinceps gentibus.
Pro rebus enim quas simul habere non possunt, infelici egestate depugnant, hanc pacem requirant bella laboriosa, adipiscitur gloria Victoria. Nam ideò magni, diuitesq; impetun-
tur: quercus enim ventus cuerit, quia glandibus &
frondibus oneratur, salices immunes sunt. Sicutio-
res diu Britanni fuerunt, quia vinciam aut in ea nega-
bant esse. Bellum etiam gerunt, cum jus ciuibis ne-
gatur, aut negotiatores detinentur. Qualia inter Se-
pentriionales multa priscis temporibus fuerunt, &
atrocia prælia. Cum inique hæritas diuiditur,
contra Jugurtham, qui cum Adherbale regni diui-
dendi ius adoptione accepérat, legatosq; & Imper-
atores Romanos precio corrupserat, eam ob caufam
bellum gessit est, quia parricidium junxerat.

§. 3. In hisce causis non modo magnitudo damni
spectanda est, quæ interdum bello digna non est, sed
hostium ppositum bella querentium; qui, si primis
injurias obuiam non eatur, ad secundas tertiasque
erunt audacieores, actum majoribus damnis acceptis,
animis tuorum debilitatis, cum fidentioribus depu-
gnandum erit.

§. 4. Bellum etiam crebro vindictæ causa sumitur,
cum quacunq; in re hostis legit; nec bellatur, vt res re-

cipientur, quippe q; vel ablatae non sunt, vel absum-
ptæ; sed vt improbi puniantur, atq; hæc ratione tu-
tior sit Respublica. Vltionem quidem præstare sibi
nemo debet, sed tamen Respub. injurias suas inultas
finere non debet; sive illæ à priuatis sive ab alia Re-
publica inferantur. Quia gladium habet in vltionem
malefactorum, eo igitur cum ratione vti debet.

§. 5. Bellum etiam geri potest, cum religio im-
petitur, & Deus blasphematur; duobus id fit modis. Pri-
mus si exterrim improbè viuunt, Deumq; contumelij
afficiant, nec alij tamen noceant. Deinde cum dolo,
fraude, vi in eadem peccata abducere alios conantur,
atque id faciunt. Si sibi tantum improbi sunt, & bla-
phemari, bellum contra eos gerere non licet c; solum
causæ. Quia Respub. non est alterius Reipub. judex;
peccata a. punire judicis est. Dei tamen monitu ex-
presso, & iussu, inferre bellum possunt. Ita Josue
Dei imperio Chananæos occidit, quia jam com-
pletæ erant iniquitates eorum: Moabitas & Idumæ-
os non multo meliores non attigerunt, quia manda-
tum de puniendis illorum scelerib; non habuerunt.

§. 6. Cum verò per vim aut fraudem sua vitia in-
ferre Recip. conantur, justam etiam dant belli occa-
sionem, ita contra Antiochum, aliosque ad Idololatri-
am vi impellentes justissima bella Maccabæi gesse-
runt.

§. 7. Nec modo, cùm vi & armatâ manu, sed etiam
cum fraude & blanditijs subditorum animos ad fla-
gitia sollicitant. Moabite & Madianitæ occupata per

*Fraudes
bello vindic-
cantur.*

Mosen Basanitide, regionibusq; viciniis cum bello se
impares viderent, Iraëlitæ hospitaliter, vt fratres
suscepérunt, munera dederunt, filias hospitium curâ
habituas miserunt, vt per speciem amicitæ, jungendorumque matrimoniorum, illos ad scortationem
adulteriaq; deinde amore meretricio labefactos ad
idolatriam pellicerent, quo facto, vt Balaam con-
jectauerat, Deus offensus illos aut penitus delerer,
aut sanè auxilio destitutos celesti, vincendos hosti-
bus præberet. Et dolus successit, Num. 25. Morabat-
tur autem eo tempore Israel in Seim & fornicatus est populus
cum filiabus Moab, qua vocauerunt eos ad sacrificia sua: At
illi comedierunt & adorauerunt Deos carum. Initiatusq; est
Israel Beel-phægor: & iratus Dominus, ait ad Moysen. Tolle
cunctos Principes populi, & suscende eos contra solum in pati-
bulis: vt auertatur furor meus ab Israel: Dixitq; Moyses ad
iudices Israel, occidat vniuersisq; proximos suos qui initiati
sunt Beel-phægor. Pro hoc criminis c. 31. grauis vltio ex-
petitur. Locutusq; est Dominus ad Moysen, dicens: Vlscere
prius filios Israel de Madianitis, & sic colligeris ad populum
tuum: statimq; Moyses, Armate, inquit, ex vobis viros ad pu-
gnam, qui posint vltionem Domini expetere de Madianitis.
mille vii de singulis tribubus eligantur ex Israel, qui mittan-
tur ad bellum. Dederuntq; milles de singulis tribubus, id est,
duodecim milia expeditorum ad pugnam: quos misit Moyses
cum Phinees filio Eleazar Sacerdotu, yasaq, sancta, & tur-
bas ad clangendum tradidit ei. Cumq; pugnassent contra Ma-
dianitas atq; vicissent, omnes mares occiderunt, & Reges
eorum Eui & Recem & Sur, & Hur & Rebe, quinq; Principes
gentis: Balaam quoq; filium Beor, interficerunt gladio. Cepe-
runtq; mulieres eorum & parulos, omniaq; pecora & cun-
ctam suppellecilem: quidquid habere potuerunt depopulati
sunt. tam vrbes quam viculos, & castella flamma consumpsi.
Et tulerunt prædam, & vniuersa que ceperant tam ex homi-
nibus quam ex iumentis, & adduxerunt ad Moysen, & Elea-
zaram Sacerdotem, & ad omnem multitudinem filiorum Is-
rael, reliqua autem vtenilia portauerunt ad castra in campe-
stribus Moab, iuxta Jordaniem contra Iericho. Egressi sunt
autem Moyses & Eleazar Sacerdos, & omnes Principes Sy-
nagogæ in occursum eorum extra castra. Iratusq; Moyses
Principibus exercitus, tribuno, & centurionibus, qui venerant
de bello, ait, cur sœminas reservas: Nonne illæ sunt, que de-
cepérunt filios Israel ad suggestionem Balaam, & prævaricari

pos

¶ secerunt in Dominum super peccato Phagor, vnde perclusus est populus? Ergo cunctos interficere, quidquid est generis masculini erit in parvulus, & mulieres, quæ nouerunt viros in coitu, iugulare. Bellum hoc ante Deus decreuit Num. 25. 17. Locutus est Dominus ad Moysem dicens: Hostes vos sentiant Madianitæ, & percutite eos: quia & ipsi hostiliter egerunt contra vos, & deceperunt infidiles per idolum Phagor, & Cozbi filiam Dux Madian sororem suam, quæ percussa est in die plage, pro sacrificio Phagor.

§. 8. Nec modo justum bellum esse necesse est, sed ut recte geratur, dolendum sapienti dari causam justam bellorum, qui enim cupide etiam justam causam attingunt, gaudentque datam occasionem, aliud quidvis potius quam iustitiam querunt: ita comparati erant ante secundum bellum Punicum tam Romani, quam Poeni, hi enim cum pacem & bellum ferre se diceret legatus. Vtrum mallet dare iussuerunt, & ille bellum non sine terrore est sine effudit. Melius Augustus, qui, ut scribit Suet. c. 20. nulli genti sine iustis, & necessariis causis bellum intulit. Non enim augendo, sed tuendo imperio inuigilabat. Ideo inferre bellum quietis noluit, & inferri doluit.

In socios hostium est bellum in ipsum.
§. 9. Justum etiam bellum est in eos, qui hostem in bello iusfruuntur: ea causa Romani tum sepe, tum vero Picentes, & Salentinos, quia arma pro Tarentinis gesserant, domuerunt. Contra Philippum Macedonem bellum decreuerunt, quod sibi fædere dominantem in Italia Annibalem sociarunt, quamvis & Athenarum preces eo impellerent. Aetolis quoque bellum illatum est, quod ab Antiocho fecerunt, eadem causa & Histri subjugati sunt, quia Aetolos adiuerterunt. In eadem causa fure Gallograeci, qui in castis Antiochi fuisse dicebantur, sed causam bellum non approbavit Senatus, quo circa & Manlio victor negotiatus est triumphus. Multæ itaque gentes Syriaci bellum ruinam secutæ sunt. Secundi belli Macedonici contagio traxit Illyricos, & haec quasi catena dum omnes consicos persequitur, Romanus orbem sibi subdidit, causas prætentib. populis, aut exquirente Romano.

Verum ad hoc bellum, quo hostium σύμμαχοι, siue socii impetruntur, ut justum sit, duo requiruntur. Primum ut verè adiuerint, non modo fuerint. Neque enim si Spartani Atheniensium hostes sunt, ideo quoque ab eorum amicitia recedere Thebanos oportet. Cum enim liberi sint, amare possunt, quos Spartani oderunt. Hanc ob causam bellum Creticum iustum fuit. *Creticum bellum, si vera fateri volumus*, inquit Flor. 1. 3. c. 7. nos secimus, sola vincendi nobilis in insulam cupiditate. Fauisse Mithridati videbatur, hoc placuit armis vindicare, & quod iniquius fuit, scilicet in captiis consultum est, ut veneno sepleret, consicerent. Alterum est, ut subditi hostium non fuerint, & causa bellum ipsius clara non fuerit. Si enim dubia belli causa ex fædere socios, armia, commeatus præstare debuerunt, cum innocentes judicandis sint, finito iam bello vexari non debent.

§. 10. Non modo justissima, sed etiam speciosissima causa bellandi est, cum socii defendantur. Ita populus Romanus precibus Campaniae motus, non pro se, sed pro speciosissima est, pro sociis Samnitibus inuadit. Qua quidem in re hoc quoque animaduertendum est, ut sociorum causa sit iusta.

Pulchrè D. Chrysoft, in Psal. 134. Dextræ à Deo habemus, ut & nobis ipsis, & alijs iniuria affectis opem feramus, ut sceleris de medio auferamus, ut his quibus violentia, & detrimentum adfertur, portus sumus & refugium. Quomodo igitur eis ventis dabitur, qui his armis non ad salutem, sed ad aliorum perniciem utuntur? Atque hoc est, quod lib. 4. de Rep. monet Cicero. Nullum bellum suscipi ab optimâ cœnitate, nisi pro salute vel fide. Fides enim sociis præstanta est, ne opprimi sinantur. Quia in re videndum, ne sociorum iniquas causas defendamus. Nonnulli v. militum adeo improbi sunt, ut suscipi de quibus ferant, ju-

stane, an mala causa agatur. Ipsius inferis, auctorati nummo, seruiunt; quibus haud temere Princeps vètetur, quia si ex aduerso pecunia ostendetur, mox transfugæ in hostilia castra migrabunt. Illis enim hoc in animo est:

Ibis, ubi maxima mercis.

§. 11. Quamvis ita milites non astiment suis momentis, neque Principes, justitia tamen requirit, ut in bello iusto damnæ resarciant Dux, & milites. In dubio, ordinariè Princeps, quia accuratius rem exquirere debuit, si non sine sua culpa dubitauit. Deinde consiliarij, quorum ignorantia inexcusabilis est. Milites id solum restituere debent, quo facti sunt ditios. Si quorum militum culpabilis fuit error, omnia, quæ abstulerunt, reddere tenentur.

CAP V T VII.

Cause belli quedam specialius expositæ.

§. 1. **O** Mnes causæ belli, vel ad defensionem, vel ad reparationem, vel vltionem iniurie Deo hominibusque illatæ, tam pro Republ. propriâ, quam pro socijs referri possunt. Quia tamen in his varia est species, grauitasque injuriarum: De quibusdam causis, ex quibusq. ingentia bella sunt orta, dicam. Legatorum iniuria, grauium bellorum causa fuit, eaq; justissima, quæ est contra ius gentium. Si n. legatus tutus non sit, pacis & reconciliationis spes absconditur. Tarrentini legationem Romanæ de lœsis ciuib. ferentem querelam, fæde p. obsecnam turpemq; diu contumeliam violent. Flor. 1. 4. c. 8. sed vieti magnis prælijs, ne quicquam impiam causam tutante Pyrro, flagitium seruitur luerunt. Similq; Picentes & Salentini in ditionem venerunt. Illyrii deinde legatos secutianq; viætias ceciderunt, sed strictè post victoriam in Principum colla secures, legatorum manibus latauerunt. Corinthi etiam exitium artulit, quod legati Romani, in certum an manu, certè oratione violati essent. Bellum grauissimum & funestissimum exitio gentis cum Ammonitis gessit Rex Daud. Causa p. legatos amicitia & solatij causa, missos violauit Hanon 2. Reg. c. 10. 4. Tulit itaq; Hanon seruos Daud, & asperg. dimidiam partem barbaeorum, & præscidit vestes sororum medianas uig. ad nates, & dimisit eos. Quod vero detestabilius erat, conduxerunt contra Daudem auxilia Syrorum, bellumq; inthleruunt, nam præter eos, qui filios Ammon juuabant, quorum erant 33000. Adarezer ingentem multitudinem adduxit, ex quâ Daud cecidit 700. currus, & 40000. equitum. Postq; autem vicit Rabbath filiorum Ammon valde in victoria. Dei iussu tamen, seuerus fuit. 2. Reg. 12. 31. Populam quoque eius adducens serrauit, & circumegit super eos ferrea carpentia: diuinitusq; cultris, & traduxit in typa laterum: sic fecit vniuersis ciuitatibus filiorum Ammon: & reuersus est Daud & omnis exercitus in Ierusalem,

§. 2. Causa cur Roma filia cum Alba matre pugnauit, nulla fuit legitima, at vterque populus, populus cognatus affiliatus est, ut fessi malorum, ut in tres Hollare iniurios, & Curiatios discrimen publicum imponerent, quam quinq; cecidere, & sextus innocentem sororem p. se vieniam dedit. Causa belli dicatur, inquit S. August. 1. 3. c. 14. de ciuit. Dei, sicut Troia adulterium dicebatur, nulla talis, nulla similis inuenitur. Tantum ut resides moueret, Tullus in armis viros, & iam desueta triumphis, agmina. Illo itaq; vito tantum scelus perpetratum est, socialis belli, atq; cognati. Turpe fane latrociniū exercitij tantum causa bellare.

§. 3. Quidam etiam nulla alia causa mouentur ad arma, quam hostium imbecillitate, vel contemptu, alias quidem causas habent, ut velint, sed ut andeant, fortuna hostium facit. Si Princeps imbecilla sit etate vel ingenio, si populus ab illo alienior. Si passa

*Ob legatos
violatos iu-
stum bellum.*

incendium aut bellum ciuitas, ita postquam Gallos casos fugatosque Camillus Italia decedere coegerit, aut mori; cum Romanis maximas omnes gratias deberent, infestis animis urbem miseram aggressi sunt, imprimis Latini cum ius imperij, & parte magistratu poscerent. Atque haec una causa est, cur merito Imperium Romanum sartum rectum manserit, cum vicinos tam ingratos experirentur.

Legati pre-
ter officium
nihil mol-
antur.

§. 4. Legati quidem sacros sancti sunt, & penitus immunes, ita tamen ut praeter legationis officium nihil agant, nec moliantur in eos, ad quos missi sunt, & iusti abscedere, confessim pareant. Mortem itaque iactiti erant legati Tarquiniorum, cum supellecitem Regiam auctoritatem per eam in operatione vbi proditores emebant. Lilius lib. 2. Interim cum in Senatu viscerent sententia, qua censebat reddenda bona, eamque ipsam causam more in urbe haberent legati, quod spaciun ad vehicula comparanda a Consulibus sumpsissent, quibus Regum aportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absument. Poterant eos adiutare Romani, sed ne magis irriterant, quos timebant, Tarquinios dimisérunt. Adeo vero etiam Barbaris res illae curae fuit, ut Galli cum Clusino bello pterent, seque faterentur nullum nisi in armis habere. Tamen quod Romani legati in prima acie visi essent, vnuque hostium ducem transfodisset, eos sibi dedi postularunt, quod cum non modo non imperasse, sed etiam violatoribus iuris humani tribunatum militare datum intellexissent, confessim Romani adiularunt. Tanti plures estimabant legatorum factum, quam suum; illi possessoribus per vim & injuriam agrum extorquebant, legati pro focis innocentibus, tres in acie pugnauerant, nullam aliam culpam, nisi quod id in mandatis non habuerunt: haec tamen culpam incendio, & penè interacione Roma luit. Catiendum itaque legato, ne hostilia machinetur, clandestina colloquia habeant, ne speculatorum & exploratorum agere videatur.

Rapt⁹ mul-
torum bel-
lorum cau-
se.

§. 5. Crebro bellorum exterorum causas, sicut & seditionum fuerunt, mulierum raptus, impudicitiae vindicatae. Filij Israël praecepit Simeon & Levi fororis Dina stuprum excidio Sichimorum vindicarunt, Fecerunt enim una familia bellum integræ ciuitati, impium & perjurium; nam & pacem fecerant, & Sacramento Circumcisionis ad fallendum abusi sunt. Iusta quidem erat causa belli, sed post fœdus, injustissimum bellum equalis. Trojanum bellum etiam ex adulterio natum est, & ex scortatione Messeniacum, quod Graciam in partes diuinit. Turnum quoque in arma concitauit abducta Lavinia. Et Romana arma primum ob raptas ludis equestribus virginis, inter generos sociosque fuere. Iuste bellum intulere Vejentes, Cœninenes, Sabini, sed quia insigni arrogantiæ gerebant bellum, Romanorum armis cesserunt.

C A P V T VIII.

Causæ bellorum inique.

Injustipla-
nus

§. 1. **V**it plurimum vel iniqua bella geruntur, vel rimum sunt. Si justa sunt, inique administrantur. Cum bella, vel in-
ter duos populos furor belli exardecit, non nisi v-
iustæ gerun-
tur.

§. 2. Ego inter belli causas injustas primam ponno, prauum quorundam prudentium judicium, quo arbitrantur suam Rempublicam prudenter institu-

tam, egregièque moratam merito sibi populos Barbaros feruituti subdere.

Distinguunt illi inter homines; ut alios dicant, Homines
natura
nulli serui. seruos natura, natos scilicet ad parentum, alios vero

natos ad imperandum. Aristoteles lib. i. Polit. cap. 5.

Kai οὐδεὶς οὐ γενέτης εἴδι διέγεικε, ταῦτα τοῦτο δέ οὐδεῖται,

ταῦτα δέ οὐδεῖται. Et statim ab ortu hac differentia, ut

quidam ad imperandum, quidam ad parentum fuerint na-

ta, probat id in animalibus, ac tandem ad homines

natura seruos sic procedit. Εἴ τοι δέ τοι αρρένες τοῦ θη-

λυν Φύσει, τοῦ μὲν κρείτονος τοῦ δεκτέρων, καὶ τοῦ μὲν αρρο-

τοῦ δε αρχόντων, τον αὐτονομούσαν αναγνωσούσιν εἴ τοι

διπλαναντανανθράκων. οἱ τοι μὲν εὐτοπετονομαζούσι, οἱ τοι ψυχηζομαζούσι, καὶ ανθρακούσι. Τοιούτοις. (σημα-

χεινταντετοντο τοι τοιούτοις, οἱ τοι εὐτερούν τοι θαμα-

τούσι, καὶ τοι εὐθαλεῖσιν αὐτων θελπονον) οὐτοι

μὲν εἰσὶ Φύσει δέλοι, οἱ δέλποντες εἰσὶν αρχόντων ταιτι-

τοῦ αρχών, εἴπερ καὶ τοις εὐεργέλμονις. Εἴ τοι Φύσει

δέλποντες εἰσὶ θαλασσούσι αλλας εἰσὶ θαλασσούσι εἰσι.

Præterea mas cum famina comparatus, melior est, hac autem imperio parere debet. Eodem modo se res etiam habeat in omniibus hominibus necesse est. Quicunq; igitur tanto ceteris hominibus sunt inferiores ac deteriores, quanto animus corpori, & homo fera præstat (tales autem sunt iis, quorum opus in

ipsi corpori possum est, quorumque hoc vnum est, quod ab eis optimum proficiuntur) hi sunt serui natura, quibus melius

est huic imperio parere: si quidem & iis, qua supra dicta Superbia

sunt, natura enim serui est iis, qui alterius esse potest: ideoq; & quia-

& alterius est. Hæc sententia tum falsa, tum generi

humano perniciosa est. Hinc enim superbissima Græ-

corum sapientia jus putabat, Barbarorum nationes singit.

imperio subdere, justumq; esse bellum, ut deteriores

parerent melioribus; se vero meliores judicabant:

cum tamen confitetur multas barbaras nationes inno-

centius, modestius ne vixisse Græcis. Verum mag-

nium aliud præstisile se arbitrati sunt, cum Lydos,

Sarmatas, Scythas, Indos in potestatem redegerunt,

& se uti sapientes, stultorum, ut putabant, Dominos

fecerunt. Ac primum quidem nimium hoc arrogans

est, tantum se extollere, tantum alios deprimer. De-

inde primum videndum, an ille, qui in Barbaros ad

seruendum natos bellum suscepit, ut legitime eos

gubernet, ipse quoque animum, domum, Rempub-

licarum ex virtute regat, alioqui Barbaris nequior est.

Tertio erudiendi potius sunt, & monendi, quam de-

bellandi Barbari, cur enim tibi seruant, cur jus vita-

Barbare

gentes ex-
culte sunt.

Non autem esse natura illam, sed institutionis di-

versitatem Gentes omnes docuerunt. Romani initio

Barbari fuere, deinde Hispani, Galli, Germani, πάντες επικαλλε-

nuntur. nunc vero cultissimi nationum habentur, &

in Africam, Asiamque Barbaries migrauit.

§. 3. Fœminarum causa inusta etiam bella plu-

rima gesta sunt, eti raptus abefset. Darius Persa Ian-

tinio Regi Scytharum intulit ob filiam matrimonio

negatam, quod erat tyrannicum, cum ne subditum

quidem cogere posset, ut inuitus filiam sibi locaret.

Vstatum quidem fuit in vetusta barbarie rapere

conjuges, aut earum causa bellum inferre. Subtilior

ars Procerum Francorum, qui Regem ad bellum

contra Carolum Audacem incitabant ut necessitate

coactus filiam alicui, cum amplissima dote Burgun-

diarum ditionum nuptui daret. Antonius non qui-

dem propter Cleopatram bellum gessit, ejus enim

amoribus fruebatur, sed fœmina ambitione in bel-

lutum impulsus est.

§. 4. Ingentia bella sœpè ex superstitione sunt or-

ta, quemadmodum de seditione supra dictum est.

Propter Deos se bello ciuitates Ægyptiæ lassere

solent. Alani olim & Armeni cum ad Iudos conue-

supersticio
causa bello-
rum.

verò, inquit, quam in Asia Cyrus, in Gracia Lacedemonii, atque Arbenenses, capere vrbes atq; nationes subigere, libidinem dominandi causam belli habere, maximam gloriam in maximo imperio putare, & cetera quæ ipse instituerat dicere. Mibi huc vñs satis sit ei³ verba posuisse. Libido ista dominandi magnū malū agitat & conterit genus humānum. Hac libidine Roma tunc viēla Albam se viciſſe triumphabat, & sui sceleris laudem gloriam nominabat.

Ira Regum
causabello-
rum.

§. 8. Bella ob subitam, & iniquam Regum ferociam, multa orbem contriverunt. Seneca lib.3. de ira c.20. Non enim Caius saurian, sed ira malum propositum est scribere, que non tantum virilim furit, sed gentes totas lanciat, sed vrbes, sed flumina, & tutu ab omni sensu doloris conuerterat. Sicut Rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolora loci nomen est. Prpercisse illum iudicas, quod non tota capita præcidit: nouo genere pæne deletatus est. Tale aliquid passi forent. Äthiopes, quib; longissimum viæ spaciū Macrobius appellant, in bosnem, quia non sapienti manibus exceperant seruitutem, misiū, legatis libera responsa dederant, que contumeliosā Reges vocant. Cambyses tremebat: & non prouisit commatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arietia trahebat omnem bellō vtilem turbam: cui inter primum iter devenit necessaria, nec quicquam subministrabat sterili & inculta humano, ignota vespicio regio. Sustinebant famem primo tenerimma, fondium, & cacomina arborum, tum coria igne molita, & quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter harenas radices quoq; & herba defecerant, apparuitq; inops etiam animalium solitudo, decimum quemq; sortiti, alimento habuerunt fame senius. Agebat adhuc ira Regem præcipitem, cum partem exercitus amississet, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse vocareetur ad fōtem, tum denum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosaues, & instrumenta epularum camelis vehebantur: cum sortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viveret. Hic iratus fuit genti, & ignota & immerita, sensu tamen: Cyrus flumini. Nam cū Babylonē oppugnaturus festinaret ad bella, cui³ maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden latè fusum omnem vado transire tentauit: quod vix tutum est etiam, cum sensu astarem, & ad minimum deductus est. Hac de re dixi cum de tyrannide, & crudelitate egi.

Ob miseros
receptos.
bellum ge-
rere non li-
cer.

§. 9. Propter eos, qui ex hostibus profugerunt, receptos, bellum indicere, nisi sint ipsi malorum autores, iniquum puto, cur enim excusa patria reliquias persequantur? Ita & lītā sanè sexcentis Benjamitis percere, imo vxores etiam dedere. Jud. vltimo. Fatur suorum improbum odium Florus l.2.c.18. Non temere, si fateri licet, vñs causa belli iniustior. Sedigentes socios & consanguineos, Romanorum manibus elapsos exceperant. Habita pro cū deprecatio nihil valuit, cum se ab omni bellorum contagione remouerent, in legitimi fœderis pretium iusse arma deponere. Hoc sic à Barbaris acceptum, quæ manus abscondentur. Itaq; statim Megara viro fortissimo duce ad arma conuersti, Pompeium prelio aggressi, fædus tamen maluerunt, cum debellare potuerint. Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoq; fiducia cædib; ita subiigerunt, & ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quipiam sustinuerit. Tamen cum hoc quoq; fidelis malueret, contenti armorum manus, cum ad intervectionem seire potuerint.

Omnino fateri licet, iniuria facta est Numantinis, non modo, quia initium belli sine causa fuit, sed etiam quia fœderata violata, quia pro clementia crudelitas repensata est. Nam dedere se volebant, si toleranda viris imperarentur, sed cum Scipio veram velle, & sine exceptione viatoriam, eo miseriaram redacti sunt, vt tentata pugna, eruptione, fuga se ipsi tandem peremerint. Concludam insigni responso barbaræ nationis. Bellum si iustum non est, latrocinium est. Scytharum legatus hoc liberè Alexandro. Tu quiglo-
riari ad latrones persequendos te venire, omnium gentium quas adiisti, latro

es.

CAPUT IX.

*Si hostis satisfactionem offerat, mitius
agendum est.*

§. 1. **D**UXPLEX est hoc loco disputatio; nam quæ ritur; si hostis, qui iniuriam obtulit, dicat nolle factum, & judicio æquo reparare damnum velet, in pars læsa cogatur eam acceptare satisfactionem, & bello abstinerere? Deinde si liberum sit Principe vel acceptare satisfactionem, vel eos bello persequi, quid suadendum illi sit? siue quid expedit?

§. 2. In priore controuersia non idem sentiunt Doctores. Nonnulli enim oblatā satisfactione, iubent abstinere bello, cum nondum sanguine fusus craterum est, at si jam acies confluxerint, si murum aries percutierit, alij putant contempta satisfactione belandū, alij abstinentē bello. Mibi magnā distinctione vñdum videtur, atque his propositionibus res explicanda.

P R O P O S I T I O I. Injuria infertur, vel cum fortunæ auferuntur, vel cum corporibus vis infertur, vel cum per calumniam fama & honos læditur, & in terdum omnia ista conjunguntur; Denique cum diuina maiestas per sacrilegia, crimen infidelitatis, vel hæreses læditur. De singulis dicendum est. Intelligo vñdum ista publico, hoc est, totius Res publicæ judicio fieri.

P R O P O S I T I O I I. In his facilima compensatio est, fortunarum ablatarum, & honoris. Pecunia enim pecoratque restitui possunt, aut æqua precia redendi. Honor recantatis coniunctis, & confessā calumnia etiam redintegrari videtur. Verum duo faciunt hanc rem difficultorem. Primum est, quod non modo res ablatae restituenda sunt, verum etiam de trimenta, quæ confessæ sunt, compensanda; hoc enim quod in judicio ciuili decernitur, vt sumptus, damna, lucri cæssatio, omnia omnino ad æqualitatem rependantur, id etiam in bello requiritur. Alterum est, quod postquam omnia restituta sunt, pœna nihilominus injurianti, & quidem duplex infi genda sit, nempe vt rependat injuriam passo aliquid pro contumeliam, quam intulit, cum res vi afferret, pro timore ejus, pro sollicitudine & molestia, quam sustinuit, dum res sua careret: Eam ob causam Exod. 22. 4. 7. 9. fur duplex cogitur reddere proximo. Hoc autem facto, aliam quoque pœnam exigit Res publica ob bonum commune seruandum. Itaque postquam redditia sunt farta, & recantata est calumnia, furuncula, calumniam exilio, carcere, aliae ratione pœnitentia. Itaq; Respub. quæ lasit, eo modo satisfacere secundum leges debet: Hoc enim juris naturalis est, vt æqualitas inter eos constituantur, qui aliena iniuria facti sunt inæquales. Neq; hac alia lex est priuatorum & regnorum inter se. Nam vt in eodem regno vel ciuitate justitia æqualitas seruanda est à judece, ita in societate humani generis, cuius membra sunt regna, inter regna etiam æqualitas constituenda, vt sive alteri aliquid abstulit p injuriam, p justitiam restituit. Hac tamen moderatione, & leni arbitrio, vt satisfactio recipiatur, non alia Res publica oprimiratur: seruanda enim leges, quæ in priuatis, in fauorem restituentis sunt.

P R O P O S I T I O I I I. In pudicitia violata, & vita ablata restitutio difficultima est. Nam cum adulteria, raptus, violentia que, & cædes morte puniantur, non ubi mors videtur alia ratio satisfaciendi, quam vt Res publica, illata est, quæ ista fecit, tota se morti offerat, & colla securibus submittat; omnes enim sunt homicida, omnes adul-

teri,

teri, raptiores, atque satisfactione nihil aliud videtur, quam plena deditio ad liberum victoris arbitrium. Exemplum est in sacris literis, cum enim Gabaonitae uxori Leuitae libidinando occidissent, *nuntios ad omnem Beniamin miserunt filij Israël ex Massath, qui dicerent, cur taxum n̄as in vobis repertum est? tradire homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, ut moriantur, & auferatur malum de Israël.* Ecce dedi malefactores postulant, quod cum non fieret, omnes defensores, hoc est, tota tribus Beniamin morti destinatur. Idem autem ius videtur Respublica vna in alteram habere, quod omnes filii Israël in vnam tribum. Hinc dedi solent, qui priuata auctoritate alienam Rempublicam laeruntur. Hæc quamus requiri videatur satisfactione, non tamen exigi debet, ut omnes puniantur, neque si Rex alteri Regi nocuit, opus est, ut moritrus cum audeat, aut regnum tradat.

Propositio IV. Satisfactionis itaq; moderatio, ut iustitia serueretur, cum inter diuersas Respublicas agitur, non secundum leges scriptas, sed ius naturale, & ius gentium facienda est. In quo primum facilior redditur in famâ, & fortunâ læsa, neque enim ad flagra, neque ad furcam tradere quenq; est necesse, cum naturali iure pœna mortis non sit illis delictis statuta, imo ne omnium quidem gentium legibus furtum capitale sit. Quando autem pudicitia violata est, quamvis raptus, & adulteria diuinâ lege mortis sententiam acceperint, non tamen ne sic quidem op̄ est, ut se se dedat ad gladium Respublica, judiciales enim sunt illæ leges, & Hebræorum, non omnium gentium, & quamvis pars læsa possit pœnam mortis exigere, si habeat reum in potestate; non tenetur tamen Respublica rea se morti offerre. Alia ratio erat in Benjamitis, q; lege diuina tenebantur reos tradere, vel occidere. Potuissent n. alia ratione satisfacere alij gentibus, si Channanitidi, vel Moabitidi in iuria tanta fuisset irrogata. David sanè adulterium, & homicidium commisit, nec moritamen iulsi est, nec regno decadere. Absoloni quoq; cædem fraternalm condonauit pater. Itaq; quamvis Rex aliquis auctoritate Senatus, iussum populi, omnium consensu, aliud Regem aliquorum cæde, alij svē modis laeserit, si verè ipse, & populus, senatores q; pœnitent, si omni modo satisfacere sint parati, non deberet ab illis exigi, ut omnes se dedant arbitrio lœorum, in mortem aut vincula, sed contentus debet esse ille, qui læsa est pœna aliquia mitiore, ppter multitudinem, & plurimos innoentes, imo vel ipse judicare, vel ad arbitrios remittere. Job sanè multitudini etiam in acie parendum putauit. Hujus rei causa est, q; bellum quin non est necessarium, non a gerendum sine necessitate. Vel n. tum pugnabit, ut damna sua compenset, vel ut vlciscatur iuriam, at damna opum & honoris redduntur, pudicitia & mortis irreparabilia sunt; compensatio fiat ex equo & bono. Injuriam cū agnoscunt, & satisfactionem offerunt conuenientem, ea acceptari debet, cum autem grauissima sit pœna mortis & seruitur, possitq; minor exigi, iustitiae faciet, si ad tam graues cōditiones tota Remp. redigere velit. Deinde iudex est in hac causa ob delictum alterius, sed cum satisfactione offertur, tanquam cum parte agit, & licet adhuc judicis partes sustineat, audire tamē etiam tenetur tanquam pars, aut iudex pars. Maxime moueor, ut leniter agendum putem; quia alioqui nullus esset omnino bellandi finis, cum in hostis armati arbitrium, nemo se facile commitat, atque hæc de tota Republicâ.

§. 3. Quod si Rex læsus exigit, ut omnes se morti offerant, aut deditiōnem faciant, ut liberum vitæ, & necis arbitrium penes ipsum sit, aut sanè, ut datā viatā se illi omnes subjiciant, Reipubl. formam immunit, id arbitror injuriantibus faciendum, si magna

damna intulerunt, agros valtarunt, v̄bes diripuerunt, hic enim æqualitas est compensationis, in minoribus id non facient, vt si legatos irriferunt, vt Ammonitæ, quando Davidis legatos cum ignominia remiserunt, tantam satisfactionem puto non oportere fieri, & iniquè exigi. Davidis victoria crudelis fuit, quia vltra bellum pararunt ut eum euerterent. Nam multi innocentes, omnes posteri luere ista cogentur. Poterunt igitur portas occludere, se se terui, ut contra tyrannum majora delicta supplicia inferentem. Tota verò difficultas est in eo, q; cum priuatus admisit, q; morte dignum est, non potest se se contra ministros iustitiae defendere, sed latæ sententiae judicis succumbere oportet; at hic Respubl. rea est, Princeps læsus iudex, sententia ferrur, cum bellum decernitur, denunciatur mors reo, cum bellum indicitur, mori igitur & seruire Respubl. injuriosa tenetur, & hanc sententiam, quia iusta est, potest Rex exequi, qualisunque offeratur satisfactione. Verum haec in re *Mors interdiffimilia ita multa sunt, ut argumentum reddatur integræ Reipub.* Nam Regis denunciantis bellum hostibus, non debet & judicis addicentis reum est, & esse debet diuersa inferri. sententia. Judicis n. mens est, ut reus ppter delictum moriatur. Regis verò ut vi hostem adigit ad satisfaciendum p damno, non autem Rex cui bellum indicat, ejusque Principes & populus nocens moriatur, multo minus, ut omnes seruitutem seruant, etiam innocentes; sed ut ex a quo satisfiat iuriae. Ita quamvis mors decernatur illis, quibus bellum indicatur, ea tamen non absolutè omnibus, sed cum ea conditio, nisi satisficerint. Deinde reorum magna est diuersitas: Priuatus n. capite suo luit delictum, v̄xor, liberi, cognati immunes sunt, ac mortem nocentium in Republ. confequitur etiam interitus multorum innocentium, seruitusque; itaq; possunt, primo deprecari veniam, diutinas, aliaq; offerre, quæ salua vita & libertate sua, & suorum possunt; si illa contemnatur, contra nimis duram sententiam armis tueri se possunt. Quid n. dicemus ciuiibus, qui sic deliquerunt? Dicent illi. Peccauimus, pecunia ablata est, restituerit, coniuncta jactata sunt, doleamus factum, cædes facta est, omnes sumus rei, quidam auctores, eos trademus; alia ratione faciemus latit. si jubet omnes mori, v̄xores viduas, liberos pupilos, partiam viris orbem relinquere, id grauius est, quam ut à moderato hoste imperari debeat, si jubet seruire, hoc ipsum morte grauius est. Supplices sumus, nec pœnam deprecamur, sed pœnam rogamus, at circa mortem, & seruitutem. Quod si non impetramus jam mutata causa bellii victoriā sperare licet. Non licet contraria tales bellum gerere, defendere illi se possunt. Fundamentum verò est, quod nemo lege naturali teneatur occidere, furem, aut homicidiam, sed alia potest eum pœna afficere, ut ante dixi, imo leges ferriri in aliqua Respubl. possunt, ne homicida morre plectatur, præserit si consensu tantum auxilioque peccauit. Non ergo ad hanc pœnam cogitur iure naturæ, nec etiam legibus hostilis Reipubl. cui non subest. Nec iure gentium, id enim lenius est, parci enim solet plurimis etiam bello crudelissimo viatis.

Propositio V. Cum jam bellum geritur, si labante acie hostili, veniam & satisfactionem offertur, caritatis est parcere, noi tamen ex iustitia id facere tenetur, jam n. malefactorem in ipso actu deprehendit, nec nisi effugij causa preces prætendit. Si post aliquot prælia vtriusq; facta adhuc satisfactionum pollicetur, audire, & acceptare Princeps tenetur, modo ne fallendi temporis causa, & dolose, donec auxilia veniant, id agatur. Ratio est: quia qui verè se offendisse dolet, & ad satisfactionem paratus est, iam incipit esse innocens, ac proinde ob causas, quas ante a attuli, pro Respubl. deber accipi satisfactione.

§. 4. Con-

Venia ho-
stibus facile
danda.

§. 4. Consilium Principi lælo dederim, vt cum
primum se hostis erat agnoverit, & pro magno
delicto parvam satisfactionem obtulerit, eam acci-
piat, imo ita agat, vt ipse suā clementia pœnam miti-
get, nihil aperum, aut contumeliosum imponat, da-
mino eorum, quorum interest, quo ad ejus fieri po-
test, consulat; potius tamen quam bellum sequatur
ipse de suo satisfaciat, subditosque doceat, pro com-
muni bono incommoda quadam toleranda esse.
Sic enim bellum vitabit omnia periculosisimum,
quod est futurum cum desperatis. Si enim extrema
videant, acerrimè resistent, pro vita & libertate pu-
gnaturi; deinde omnes eorum miserti, vt pote-
runt, succurrent; eumque, qui eos ad tam graues
necessitates adigit, execrabuntur. **Quod si omnia de-**
fint, in cuiuscunque potentioris ditionem, & jus se-
dabunt. Fideientes cum misericordiam victoris de-
sparent, igne se cremarunt, Saguntini se ipsi confe-
cerunt, & plus opera fuit in yna ciuitate, nec ea po-
populosa, quam in vastissimis Asiae regnis subjugandis.
Cogiter & illud; esse multos innocentes, multos ne-
cessitatis, multos leuitate, plerosque errore peccasse.
Magnum causæ discrimen facit, qui enim aperte
improbi, contra jus gentium crudeles fuerunt, gra-
uius puniuntur.

volitare specularium fragmina viderent, omnes dif-
fugere, tuta quædere; monebat Princeps, vt in peri-
culo interriti confisterent, sed frustra; vicit timor ve-
recundiam, & solus in periculo, vt putabant, Princeps
destitutus; ille ciuiliter timori ignoscens: Ne-
mo, inquit, bellum suadeat, nisi qui & ferre pericula
poteat. Me in periculo destitutis, verbo leones, re
lepores. Hæc errata quotidie cernimus; & olim fu-
se docet Thucyd. μετ' ἀσφαλείας μὴ θοξάτορες
μὴ δέρεις οὐ έν τῷ εὐγνωμοντικῷ. Dum securi sunt
fortes sententias pronunciant, dum in metu, in medio opere
deficiunt. Hac in re nihil periculosis Princeps, qui
cum homo sit, damna, contumeliasq; more huma-
no, id est, agro animo, & vt excelse mentis videatur,
iracundo fert. Consiliarius fidus sententiam non ^pConculen-
affectu, sed salute Principis dicet. Irato enim Princi-
pi Consiliarius pacatus maximè necessarius est; nam
consilium dabit, quale pacatus Princeps ipse proba-
ret. Multi hinc in re falluntur, cum ad gratiam occu-
pandam, ira Principis adulantur, quam mox Princeps ipse positurus est. Non enim semper eodem sunt
voluntates Principum, vt monet Plinius, iratorum
verò voluntates vancificant celerrime. Memini me
legere apud Eurypidem aurea verba in supplicibus:

C A P V T X.

*Maturo & lento consilio ad bella pro-
cedendum.*

Primū consiliū in pugna, ne lendaris.

S. I. **B**ELLVM indicturus omnia hostium, tuorum, vicinorum circumspice, & si omnia tibi faciueret aduterteris, temporum mutationes exhorrefe. Bellum facturus omnia tua prius communi, ne laedaris. Deinde vt vincas vide. Hannibal Gades oppugnaturus, in Africam tredecim Hispanorum millia mittit, & mille equites, vt eam tuerentur, ex vibribus Africae quatuor millia Carthagini custodienda dimittit, simul obsides, simul milites habens. Ly- sander Athenas obsecrurus, omnes eo compulrit, vt defectu commeatus premeret. Sed hoc anceps est; nam instrui posset illa multitudo, & castra castris op- primere.

— quod est. —
Lubrica res Princeps audax, seu iactator, cui si accedat
subdolus adulator, qui in lubrico motum ciere no-
rit, impetu præcipitabit omnia, & cum omnia defe-
cerint, ad stultorum fiduciam refugient, quæ est, ut
fortunam sibi spondeant.

Bello arde-
te omnia in
firma sunt.

§. 2. Consilium itaque maturum adhibendum; nec bellum nisi summâ cura suscipiendum, ut & iustitia causâ, & vires expendantur. Iterum itaque iterumquead consilium veniat; quid enim omnia profunt, cum Respublica est bellicis difficultibus implicita? Omnia parcitas in bella consumuntur; nec tantum accipi potest à pacatis, quantum in bella absuntur. Vincenda consilio iracundia. Dicatum sapiens est Nazianzeni:

Consilium igitur bellis tardum ac maturum re-
quiero : vnicum consilium multas superat manus.
Meminerint hullos prius sentire mala belli, quam
qui mouent. Optime suadet, & periuincit Juriscon-
sultorum prudentissimus Petrus Georgius Tolofo-
nus, l. II. c. 2. §. de Repub. Paucis momentis consilium
ciuitatis non minus, quam fortuna efficit maxima. Scribit
& Aimonius Burgundiones omnes, plus consilii quam armis
rataesse suam Rempublicam. Saltem arma consilio temperan-
dabant. Sunt enim quidam nimium precipites, qui dum in-
ferre pericula volunt, non cauunt: cum tamen expendendum
sit, vim fortana Martemq; communem & ancipitem: certa
incerta non esse mutanda, & vt ait Sallustius, omne bellum
sumi facile, ceterum agerimè desinere: nec in eiusdem pote-
state initium & finem esse. Incipere cuius vel ignaro licere,
sed non deponi, nisi cum victores velint: Princeps hic in con-
sultatione de bello incedat, debet quoq; consultores ipsos per-
pendere, qui sint, qui suadent, qui videntur dissident. Sunt in
aula furio, facesq; bellii, nobiles, quibus in pace durius seruit-
um est, quo tempore coguntur probis legibus obtemperare, & a
quibus in belli licentia se liberant: sunt inquieti, qui neq; ipsi
quiescent, ne alos quiescerent sint; sunt exiles, qui in eis, a
quibus pulsati sunt merito metu peneratum cunctantem Principem
in armis impellant. Sunt qui praetextu publice cause, vel
se ipsos de nimicis vindicare, vel detersere stipendiis, & sumptu-
bus Principem, & ex rapina in subditos, cupiunt. Sunt plures
qui de bello peragendo consilium facile dant, sed periculum pos-
se subire detrectant. Sunt qui presentia tantum respiciant,
& in eis excedentem implere desiderant, sed mala publica
& priuata non considerant: que omnia tamen prudens Princeps vel Reipubl. gubernator: prius expenderet, quam aggredia-
tur. Nempe bello instituto, vt ait Thucydides, Principes male audire & culpari ob danna. Consilium bellicum
verò in his constituo, vt quantum juvenis Mate-
foceri exuperat, tantum omnes prouidere atq; euol-
uere caus omnes, Senatus esse sui munieris, arbitre-
tur.

*quales in
bellum.*

Coniliarij de bello contiuitarent, jamque Senatus-
consultum p bello subscr̄ibendum esset, clam con-
stituit, ut ex opposita senaculo turri per vitreas fene-
stris in conclaue jacularentur milites, sine vilo peri-
culo eorum, qui adessent, sed ingenti pauore, cum

§. 3. Hæc verò consideret. Primo. Quis hostis? *Quæ confi-*
an Pœnus: an Asiaticus: an tantum impetu, an verò deranda
etiam dolis & prudentia valeat: stultus est, si quis sunt bella-
mille arietibus contra quinquaginta lupos bellum turo.
adornat.

adornant. Hæc merito consideranda veniunt, ne temere quis suam, atque alienam fortunam spe, metuque verteret. Plus negotij Romanis tam prouide bellantibus, alijisque is, qui non timebatur hostis nocuit. Andriscus ultimæ sortis homo, imaginarius Macedoniarum Rex Iuuentum prætorem cecidit, Numantini vna ciuitas annos quatuordecim restitit, & cæsis exercitibus Romanis, pudençis fœderibus eos affecit. Cretes Marcum Antonium viicerunt, cum fiducia victoria plures catenas, quam arma in manibus haberet. Bello sociali Rutilius, & Cœpicio castris, fugati: Julius Cæsar exercitu amissis in urbem cruentus illatus est, tota Italia infestus, quam ab Hannibale spoliata. Bello seruili Euno duce Manili, Lentuli, Pisonis, Hypsæi castra cæsa sunt altero vero, Athenion Rege, Serulij & Luculli castra capta sunt; quia minore Consilio contra hostem contemptum item est. Spartacus quoque & Socij, Clodij, Glabri castra diripuerunt, deinde alia castra; in Apennino Lentuli exercitum. Spartacus idem cecidit, Caij Cassij castra deleuit, quibus victorijs elatus de inuadenda vrbe Romana deliberauit. Tandem vero totis imperij viribus contra Mirmillonem confurgitur. Ante negleçtum; & temere bellum id gestum, donec periculo Consilia excitarentur. pauca narraui, sed nescio an toto imperij tempore, si bellum Punicum secundum excipias, tanto dedecore vieti sint Romani, quam hisce in parergis, & contemptis hostibus, quibus se Imperatores sine maturo Consilio obicerunt. sed cladibus didicuntur.

Βελτίς γάρ δε θης οὐδὲν ἀσφαλέσσεο
Ιερὸν αὐτὸν ἐτίνασυ μεταλλια.

Consilio recto nihil tutius, sacra reuera res est Consilium. Sine eo sacro dum bella aggrediuntur: cecinerunt illud scutorum. Non putabam; quod in bello capitale est. Deinde id quoque pensandum: Neminem facilius opprimi eo, qui securus est. Nihil in bello contemni debet. Nec vocandi sunt timidi, qui cauti, ἀναθαματικοὶ θεοὶ στο, λαογισμοὶ δὲ ἐνονοφέρει. Imperitia audaciam, ratio timorem adfert. Omnia ante bellum timenda proponas. Secundo: Ideo laudandi Spariatæ, qui ducem si temere, & sine consilio viciſſet, morte multabant. Durius Cathaginenses, si errasset, in crucem agebant: quod tamen in sola temeritate excusari supplicium posset. Nam temeritate ducis proditam patriam iudicabant, quamvis fortuna casum auertisset. Omnia enim prouidenda sunt, nec quicquam spernendum, cum paruis momentis agitentur casus regnorum. Fama constant bella, & ea ſaſe conficiuntur.

Apud Romanos rei gesta ratio poscebat, sed si quis ignorantia, aut calu rem male geſſiſſet, nullo alio in periculo erat. Malitia pauci deliquerunt, Sergius & Virginius mutuo odio ad Veios magna claudi caſum dederunt, Sergius à Virginio amulo collega auxilium petere noluit, Sergio Virginius non rogatus ferre noluit. Tardè itaque confulendum, qui cum multa præuideris, ab infinitis iædēris, vnde non putabas. Consilia itaq; præeant. Consilio initio studioſe aggrediendum bellum, nam

Ἐν τῷ περὶ τοῦ πολέμου, ἐπέστρεψεν
In manibus finis belli, verborum in Consilio.

C A P V T XI.

Bellum etiam iuste gerendum effe.

§. I. **P**ARVM est iusta esse, necessariaque bella nisi etiam iura bellis seruentur, habent enim & ar-

ma suas, quamvis aduersa legibus, leges. Primo quidem bellum ex iusto aliquando iniustum atque execrabile redditur, cum per milites geritur, quos aduocasse in auxilium non oportuit. Deinde hinc fieri potest, vt iure merito vicini principes, ac Republicæ possint ac debeat eos, qui ante iniquam caſam fovebant, adiuuare, & iudicare caſam istam esse causam iustum alterius partis vitio.

Sienim princeps Christianus cum alio bellum gerat item Christiano, milites vero Turcos, Tartaros, & aut alios infideles, & Barbaros inducat, non dubium quin grauissime delinquit, quamvis iustum bellandi causam habeat. Ratio est firma; quamvis enim altera pars peccari, atque ad satisfactionem obligetur, non tamen tenebitur se barbaris in potestate tradere, quod summo non modo corporum, sed animorum deterrimento fieri certum est. Neque potest nullus princeps aut Republica ab illo principe, aut Republica eam penam exigere, vt Turcæ portam aperiat, summo discrimini subditos committat. Posſunt etiam principes Christiani obſistere, & contra eum, qui infideles, fœderum contemptores, publicos omnium Christianorum hostes aduocavit, insurgere. Non enim hoc modo iniquæ caſæ patrocinabuntur, sed cōmune periculum auerterent, q; non modo illis, quos contra vocantur barbari, & vicinis principiis, sed ipsi quoque qui vocarunt, in perniſiem vertiſolet.

Vſitatum est in ſeditionibus aduocare barbaros, & hac via Heruli, Alanii, Gothi, Vandali, Longobardi imperiū inuaderunt. Palæologus contra Marcum Craconium Bulgariae principem, cuius fiducia processus eius rebellarunt, Amurathen vocauit, qui latius occaſione primum pro Palæologo vicit, deinde Græcia magnam partem ſibi ſubiecit. Bellum iustum gemit Palæologus, ſed postquam barbaro & periuero milite vſus est, ſe, & regnum perdidit, & hostem validum Europæ immisit, qui nunc Italiæ, Germaniæ, & Hispaniæ clauſtra pulsat. Hanc ob cauſam cauendum eſt: ne principes magni animi & celū eo per vicinorum iniurias redigantur, vt ad hostem ſe communem applicent. Ita Baiazeſes dum viſis Christiani Palæologum ad extremam desperationem adegit, ille inuocato Tambrane liberatus eſt, Baiazeſes particidij, (nam minorum natu fratrem occiderat) & crudelitatis pœnas dedit, caueſ inclusus, & per ludibrium circumductus. Verum ad arma barbarorum reuertamur, 2. Paralipom. capit. 16. Aſa iubetur exercitum ex Syria conductum dimittere; quin & iam Iſaphato cap. 19. dicitur, impio præbes auxilium & iis, qui oderunt dominum, amicitia iungeri? Occurrunt tamen hoc loco, que ſubſidia illa tueantur. Nulla enim occurriria ratio, cur non omni genere militum vtamur, ſeu fideles ſint, ſeu infideles, cur enim cūm equis, elephantis, canibus vtamur in hostes, non liecat vt milite infideles, cum ſint administris iustitia, nec in illis pieras, ſed obediencia requiratur? Maccabæi cum Romanis iniſtre fœdus, & Demetrium Ionathas adiuuit. Quin & 1. Regum 18. 29. Daud fe iunxit Achi Palestiniorum Regi. Denique in plerisque militum, qui Christiani vocantur, haud magna eſt religionis, & pietatis cura. Siigitur pios quærimus, caſta deſcendenda ſunt.

Responſum in promptu eſt. Natura ita compa-
ratum eſt, vt in ſui defenſionem quelibet auxilia
homines exquirant, neque attendant ad pietatem, vel peccata adiuuantiſ: ideoque per ſe, & ex
natura non eſt ſcelus vt milite improbo, vel infide-
li, ſed quia tot mala inde naſcuntur, vt omnino
reddatur bellum illicitum. Quocirca princeps Christianus ditione ſua per iniuriam pulſus, exul po-
tius

Armorum
etiam leges
ſunt.

Barbara
auxilia non
aduocanda.

Turca nūc
quoque no-
ſtris diſſidiis
immitatur.

Exul agere
nō debet; vt
Turca vivi-
bus refi-
tuatur.

ties vitam innocentem agere debet, quam ad Turcam configere, ut eius viribus restituatur. Nam subditos bellando coniicit in seruiturem, & cedes faciet, quod quidem licitum est; meriti enim sunt, eo ipso quod deciderunt. Id vero non modo caritati, sed iustitiae etiam legibusque repugnat, ut eos subdat infidelibus ut diuendantur, ad Mahometismum cogantur, ut Christianum orbem vna dictione subducta, faciat infirmorem, Turcarum vires adiecta augeat, nec bonum quod inde exspectat tanti est. Imperium enim precarium sub Barbari factuo sceptra tenebit, donec illi collibitum sit. Quod si certum sit barbaros infideles humanitatem acturos, victoriaque ex mente principis viros, captam multitudinem non abducturos, exercitum deportaturos, nullum ius sibi vendicaturos, ut eorum opera poterit, sed hoc idem est, ac si barbaros infideles esse barbaros neges. Id factum haec non nondum est, ideo fore, non est sperandum. Nunquam itaque prudenter inducuntur in patriam, semper legitimè repelluntur.

Crudelitas
præliorum
vitanda.

§. 2. Ut in ipso bello iustitia seruetur, ea omnia damna inferre licet, quæ ad puniendo reos, satisfactionem & securitatem Reipublicæ stabilendam pertinent, cum ultra eas metas progreditur vindicta, iam bellum iniustum est. DOMINVS DEVS sanè crudelitatem præliorum abominatur. Achaz Rex Iuda Dominum offenderat, & manibus Regis Irael traditus est. 2. Paralipom. 28. Occiditque Phace filius Romelia centum viginti milia, in die uno, omnes viros bellatores, eo quod dereliquerint Dominum Deum patrum suorum. Ceperuntque filii Irael de fratribus suis ducenta milia mulierum, puerorum, & puellarum, & infinitam prædam. Sed quid Propheta Obed in tantâ lacertia? Ea tempestate (inquit Scriptura) erat ibi propheta Domini, nomine Obed: qui egressus obuiam exercitui venienti in Samariam, dixit ei: Ecce iratus Dominus DEVS patrum vestrorum contra Iudam: tradidit eos in manibus vestris, & occidit eos atrociter, ita ut ad Colum pertingeret crudelitas vestra. Insuper filios Iuda, & Ierusalem vultus vobis subiceret in seruos & ancillas, quod nequam factu opus est: peccatis enim super hoc DOMINO DEO vestro: sed audite consilium meum, & reducite captiuos quos adduxisti de fratribus vestris: quia magna furor Domini imminet vobis. Steteruntque itaque vii deprincipibus filiorum Irael, Azarias filius Iohanan, Barachias filius Mosollamor, Ezechias filius Seilum, & Amasias filius Hadat, contra eos qui veniebant de prælio & dixerunt ei: Non introducetis huc captiuos, ne peccemus Domino. Quarauitque adicere super peccata nostra, & vetera cumulare delicta: grande quippe peccatum est, & ira furoris Domini imminet super Irael. Dimiseruntque vii bellatores prædam & vnuersa qua cuperant coram principibus & omni multitudine. Steteruntque vii quos supra memorauimus: & apprehendentes captiuos, omnesque qui nudi erant vestierunt de spoliis: cum vestissent eos, & calcearent, & refecissent cibo ac potu, vnxissentque propter laborem, & adibuerint eis curam, quicunque ambulare non poterant imbecillo corpore, impostrerunt eos immensis, & adduxerunt terribile ciuitatem Palmarum ad fratres eorum, ipsique reuersi sunt in Samariam. Hic excessit medicina modum, & vindicta mensuram delicti; ideo ingens furor Domini imminebat, non quod iniustum initio esset, sed quod in bello iusto esset iniusta atrocitas. Itaque etiam principibus dum iusta bella suscipiunt, cauenda est militum sauities, ne gens ad immaniam velox, in ipsa vita Deum irriteret.

§. 3. Compensatio non est æstimanda damnis hostium, sed commodo victoris. Damna enim hostium ingentia esse solent. Quæcumque in prælio miles rapit, iure belliretinet, nec ad satisfactionem pertinent. Equa plane lex est, ut quæ in prælio capta

sunt, iure capientium esse censeantur. Ad animandum enim militem necessaria est ducum liberalitas, Deuteronom. 20. Omnis præda dividenda exercitui dicitur, hoc quidem hosti detrahitur, sed est merces militum, nam in bello iusto, pars, quæ iniquam causam defendit, stipendia militum, & quicquid sumptuum est, restaurare cogitur, armatos interficere licitum est, vires possidere, aliaque facere, quia omnia illa hostes faciunt, & conantur.

§. 4. Bellum etiam iniuste geritur in quo occiduntur innocentes: quamuis alioqui causam habeat iustam. Duoibus autem modis occidi innocens potest. primo is qui cognoscitur esse innocens, ille ut per se, & directe occidatur, sine peccato fieri non potest. Exod. 23. Insonit & innocentem non occides: & Deuter. 24. Non occidentur filii pro parentibus. Causa ex natura sumitur, quia pœnam sustinere non debet, qui est extra culpam, causa belli est iniuria, qui abest ab iniuria, belli expers esse debet, par autem effratatio ciuitatis subditæ, & externæ; nam si Thessalonica deliquerit, non tamen Theodosius eadem pœna inuolueret iustos, & seditionis potuit, nec plus iuris in exteros habet, quorum index factus est, non alia ratione, quam illorum noxa. Hinc Deuteronom. 20. parvulus & innocentibus parendum DEVS pronuntiat. Innocentes autem presumuntur pueri, mulieres, clerci, nisi pugnarint, aut pugnantes iuuerint. Innocentes etiam aliquando integræ exercituum partes esse possunt; quicunque enim principem suum iustam causam tueri arbitrantur, quamuis arma gerant, si modo sit ignorantia inculpata, innocentes censendi sunt, ideoque occidi non possunt, quasi legitime damnati, perse, & directe.

§. 5. Innocentes tamen occiduntur per accidentem, ut loquuntur Philosophi. Hoc vero vel ideo, quia presumuntur nocentes, ut cum omnes qui sunt militari ex parte post victoriam occiduntur, quia armis, consiliis, auxiliis iuuisse iudicantur, nec miles causas audiens singulorum & diuidicare potest. Hinc DEVS parvulus duntaxat parcit, & mulieribus procul dubio si viri æque innocentes esse cognoscerentur, deteriore condicione non esent.

Deinde quamvis constatet multos esse innocentes, quia tamen sine illorum cæde, bellum geri non potest, possunt occidi, cum enim tormentis verberatur ciuitas, eodem in periculo sunt nocentes patiter & innocentes. Tertio. cum diripienda ciuitas datur, passim nullo discrimine obuii sternuntur, & comedere tamen prædam totius viris imperator potest; quamvis præveat multos innocentes esse peritios, imo si innocentes menibus imponant, insuum perle qui potest. Factum est in obsidione Nicæbvi crudelitas, heroicus animus, & ars certarunt. Vrbe obsidebat Andronicus, cum arietes machinæ concidi, incendi, dissipari videret, crudele consilium inuit, ut ariet matrē Iacij Angeli, quum Nicæa erat, imponeret, eoque modo oppugnatores liberos reddebat. Historiam narrat Nicetas in Andronico; Quare Andronicus cum sua Consilia successu carere videret, inhumanum facinus molier, à paucis ante usurpatum, matrem Iacii Angeli Euprosynam, Biziatio acerstam, nunc vi propugnaculum machinæ aponit, nunc ea arieti imposita mœnia ferit, ut eodem tempore & spectaculi nouitas, & iracundia immunitas à nullo seclere abhorrens, miserationem: & muliercula tolerantia, non ipso metu exanimata, in tanto tamque periculo imperu admirationem haberet, ac tum primum videre mortales, ternerat mulierculam defensionis ergo fero prepostam, ac mirabiliter inverso ordine, fragile corpus hominæ firmissimis machinis

machinis adiunctum, ut qui ex iis pugnabant, incolores manarent. Tela vero e manibus equi ac prius, sed tanta cautione eviciabantur, ut illa nobili muliere, quasi illa nutibus & manibus iacula a se auersa in hostium corda desigeret, hostes & ferirent & terrerent. Immane istud facimus adeo nihil Andronico profuit, ut Niceenses facili & noctu eruptione, & machinas incenderent: & muliere fune in urbem attracta, eum tanquam Phineum ab Harpyis spoliatum, plorare sinerent, non habentem quo faciem iracundia sue expleret: Ita Niceenses ab ipsis hostiis laudem fortitudinis consecuti, maiores animos conceperunt, atque audacim pugnauerunt non mania tamquam strenue defendendo, & Andronicum dictoris incessando, vel lanum, canem, sanguinarium, putre silernium, malum immortale, hominum furiam, mulierum, Priapum Tithono & Saturno annosorem: denique nullo turpissimarei vocabulo abstinentendo, sed etiam relictis propugnaculis portis erumpendo.

§. 6. Hinc fit, ut interdum vtraque pars gerat bellum iustum, cum nocentis Reipublicae pars aliqua innocens est, qua se iuste defendit, ut innocentem; altera eam ut nocentis Reipublicae partem oppugnat. Hic quidam simile est in eo, qui secundum allegata & probata, sed iniuste damnatus est, qui & iuste se defendere potest, & iuste eum damnat index, quia secundum leges, iniusta est damnatio, quia est innocentis.

§. 7. Innocentes tamen spoliare possunt, quia in bona potestatem habet maiorem Respublica, quam in vitam innocentis; propter commune commodum priuati bona potest auferre, vitam non potest. Leges tamen quae positae sunt obseruari debent, ut Anno 1570. articulo sexagesimo nono. aratrum nemo spoliet, nec molendinum, nec furnum, & quicquid communis usui accommodatum est, siue amicorum sit, siue hostium, absque licentia, nihil borum defruat, frangat, nec vinum, frumentum, farinam proterua effundat, corrumpantue. Violatori mors pœna esto. Eadem pena vetatur, ne quis senes, sacerdotes, concionatores, mulieres inermes occidat.

Peccata autem quae in bonorum, & libertatis ammissione consistit, ob magnas causas infligi innocentibus potest. Id vero omnibus bellis fieri solet; nam cum Deus spolia permituit milibus, cum iubet ciuitatem seruire sub tributo, pœna illa omnibus etiam posteris imponitur. Damni vero illati causa est princeps, qui iniquam causam tuerit, tenetur vero ille innocentibus sua restituere.

Cap XII.

Finem belli legitimum & honestum esse oportere.

§. 1. **F**INIS belli bonum esse posse constat, quamvis bellum ipsum sit iniustum scelerate geratur: Petet etiam in bello iusto finis esse malus; vtroque modo bellum malum est. Belli generatim finis est pax, nec quisquam hoc negat, sed in eo controuertunt, quia alteri alter pacem suam imponere nittitur, commodam sibi, molestam sociis. Augustinus liber. decimo nono de Civit. capit. duodecimo, in plerisque bellis hunc finem notauit. *Quod enim mecum, inquit, quisquis res humanas, naturamque communem vtrunque intuerit, agnoscat, sicut nemo est qui gaudere nolit, ita nemo est qui pacem habere nolit. Quandoquidem & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam vincere volunt: ad gloriosam ergo*

pacem bellando cupiunt peruenire. Nam quid est aliud victoria, nisi subiectio repugnantum? Quod cum factum fuerit pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella. ab his etiam qui virtutem bellican student exercere imperando, atq. pugnando. Nam & illi qui pacem, in qua sunt, perturbari volunt, non pacem oderunt, sed eam pro arbitrio suo cupiunt commutari. Non ergo ut sit pax nolunt, sed ut ea sit, quam volunt.

Nemo aliud sentit, sapientes pacis causa bellum gerunt, laborem spe ocij sustentant. ita & recte dictum significans est πολέμου πρότατος, pacis altor est bellum. Itaque & Cicero bellum ira iubet suscipi, ut nihil aliud quam pax quæsita esse videatur. Paci enim militari debet fortitudo debelandi.

§. 2. Bellum cuius finis non est rectus, si aliqui iustum sit, ut cum Romani specie Graecos adiuuant, animo Macedonie imperium destinant, iustum quidem est, si causa Atheniensium iusta sit; virtuti tamen mista cupiditas facit ut malum sit, & male geratur. neque enim tam commoda sociorum, quam regnum propositum est, auditati Romanorum. Haud mediocriter hoc loco delinquent etiam principes, Tribuni, & milites, qui quamvis iustum habeant bellandi causam, odio tamen suo obsequuntur, publica commoda negligunt.

Ac primo quidem peccant contra caritatem, cum meritis pœnas exigunt amore vindictæ, non Zelo iustitiae; hinc crudelitas in corpora, incendia, contumeliasque nascentur, nec aestimant horribiles animi, sed æmulatione mutua, vel cladibus exasperante belligerantur.

Deinde quamvis peccent, non tamen damna restituere tenentur, quia merito intulerunt, sed modo non lito.

Tertio. qui in bello alioqui iusto, mala intulit subditis principis, qui bellum iustum indixit, ad restitutionem tenebitur.

Cap XIII.

Bellum auxilio Dei, summaque pietate gerendum esse.

§. 1. **M**PIA vox est: *Ducem belli non posse esse iustum; Dux bellum iustum sit.* quod adeo multa occurrant, quæ suadeant, vel cogant iniustum esse. Bello namque indicato laxantur virtus subditis, & militi. Si disciplina militaris diligens exætor sit, si prædas ex pacato, iniuriaque prohibes, stipendiaque soluenda sunt, & sine mora; si paululum indulges, si deest pecunia, non mediocres iniuria subditis inferuntur. sed quantas concipere solet licentia militaris. Hoc igitur in discrimine constituta est innocentia Dux. Sed tam si bellum necessarium suscepit, cum euætum præstare non possit, omnia damna in auctorrem redundant. Si compescere militem non possit, ne satis subditos tueri, conscientia eum solabitur, si nihil omisit, quo minus recte omnia administrentur.

§. 2. Non modo in bello iustitiam, sed etiam *Exercitus sibi pius.* in extremis periculis pietatem militum, & Ducis exposco. Cum enim magna mortis pericula impudent mortaliter delinquent, qui se ad ea non comparant: itaque bellum Christianorum tale esse oportet, ut castra sint Ecclesiæ non dissimiles, sunt enim castra cœtus euntium in mortem. Hinc bello finis prosper, & singulis victoria à Deo petenda

Qogd in-
euitabile
est, ne con-
tra fugere.

tenda est. Cum in bello præter opinionem pleraque accidant, non vires modo considerandæ sunt, sed Numinis voluntas. Nusquam minus quam in bello euentus respondet: utrumque ferrum & corpora; volitant inaspectabiles plumbi glandes, & merito rideret, si quis vitabundo similis appareat. Bellum est eorum, quis fani agonizat, ideoque à Deo petendum auxilium, & Deus præ oculis habendus; Vera est enim fortitudo, Deo nixa.

§. 3. Bella precibus sustentata felicissima cesserunt; Moyses Exod. 17: pugnantibus Iraelitibus orat, & vincuntur Amalecita. Fecit Iosue ut locutus erat Moyses & pugnauit contra Amalec: Moyses autem & Aaron & Hur ascenderunt super verticem collis. Cumque leuaret Moyses manus, vincebat Irael: sin autem paulum remisisset, superabat Amalec. Manus autem Moyses erat gravis: sumentes igitur lapidem posuerunt subter eum, in quo sedidit: Aaron autem & Hur sustentabant manus eius ex viraque parte. Et factum est, ut manus ipsius non lassarentur, usque ad occasum Solis. Fugauitque Iosue Amalec, & populum eius in ore gladii. Et Numerorum capite 21. At Irael voto se domino obligans, ait, si tradi deris populum istum in manu mea, delebo urbem eius. Exaudiuitque Dominus preces Irael, & tradidit Chananaum quem ille interfecit subuersis urbibus eius: & vocauit nomen loci illius Horma, id est, anathema.

Bello insto-
auxilium
petendum.

Iosue quoque Dominus apparuit, & eum conformatuit, cui etiam sol auscultauit, ne occideret donec inimicos Domini persecutus esset. David, Iosaphat, Ezechiam, ceteros pios reges Deus adiunxit, maxime Maccabæos, qui contra copias veteranorum plurimas victorias obtinuerunt. Sed obseruandum est, eos tum facile exauditos, cum Deo consilio bellum inchoarunt. Nam ut pro sua quisque libidine bella conciliet, & ad arbitrium suum, Deum trahere conetur, plus impudentia habet, quam pietatis. Si enim Consilium à Deo petere dignatus non es, quomodo auxilium petis? Deus bellorum exordijs, progressibus finibusque assistit moderator. Inter tot prælia tam varijs locis gesta, vbi pia fideliterque auxilia à Deo postulata sunt, vix nullum inuenies, quo exaudita non sint preces militares. Paucos bellum duces Narfeti pares Christiani habuimus, multis prælijs hostes potentissimos vicit, potentia Dei, non fiducia exercitus victor semper existit. At ille cum in pauperes largus, in supplices clemens esset, tanta pietate Deum coluit, ut totas noctes in basilicis verfatur; itaque quod verum erat, omnes etiam credebant, magis eum orationibus, quam armis victoriam obtinere. Fortiores sunt sane aduersum hostes preces quam ferrum, & quamvis stultitiam dicat Romanus historicus, sedendo, aut votis debellari posse credere, vicit tamen Totilam Narfes, postquam insomnem noctem precum continuatione transgit, & testes propemodum lacrymarum lacunas reliquit.

Precum
mirabilis.

Iraque Totilam deuicit, Theodobertum Francum excepit, & eius Duces Bucellinum & Amingum opprescit, Sutaldum Brentorum Regem, ut in pace proditorem ex alta trabe suspendit; tantaque gesit, quanta pauci vetustiorum; CHRISTI enim præficiam in omnibus expertus est periculis: meritoque eius expectauit protectionem, cuius coluit Religionem. Ipse Deus in iusta causa præesse solet; Noster es, an aduersarius? quæsiuit Iosue Dux Iraelitarum, & cuius sit victoria, responso Angelus demonstrat: Nequam, sed sum princeps exercitus Domini, & nunc venio. Hic princeps sedis, non est apud eum vlla distantia. virum in paucis auxilietur, an in pluribus, ut pie & fideliter dicit Alæ Rex Iudæ. Deus vltro etiam Amalæ mi-

natur: Quod si putas in robore exercitus bella consistere, superari te faciet Deus ab hostibus: Dei quippe est adiutare, & in fugam euertere. De Cœlo itaque dimicatur contra hostes, stellæ manentes in ordine, & cutu suo aduersus Sifarim pugnant, cum in iusta causa, cum humilitate à Deo quæritur victoria, quæ sepius fide imperatorum, & sanctorum virorum, quam robore militum quæritur. Sic Theodosius Maximum & Eugenium deuicit, retorquente vento in hostes spicula. Mirum & extra omnem bellum morem, quod Honorio imperante, centena aut ducentena millia cum Rhadagaiso ceciderunt, nullo in Honorianis castris ne vulnerato quidem.

Maschezil quinque millibus Gildonem fratre, cæsis septuaginta vel octoginta millibus fudit, vix enim congreßum ferre sustinuit. Theodosio inuictore regnante centum millia Perfarum panico pugnare in Euphrate perierte. Burgundionum tria millia baptizati, Deumque precati, dena millia Hunnum strauerunt.

Christiani Antiochiae obfelli centum millia Saracenorum conciderunt. Hispani quoque in vtræque India, pauci ingentia regna vicerunt. Exempla obvia sunt.

Hoc moneo in præliis etiam Gentiles Deos suos maxime comprecatos esse. Hinc Romanon nisi auspicato, & sacris factis egrediebantur. Maxime orationibus Constantinus Orientalis, & Carolus Germanici fundator imperij, orationibus hostem vicerit. Constantinus noctes in oratione transigebat, Carolus per triduum supplicationes indixit.

C A P V T X I V .

Bellum parandum mature & in pace.

§. 1. M A T V R E omnia bello necessaria comparanda sunt, diu apparandum est bellum, ut vincas celerius, longa enim belli præparatio celerem facit victoriam. Laudatus præficiens nobis laudandus, & imitandus est Philopœmenes Achæorum, qui cum pacis tempore iter faceret, in belli cogitatione fixus erat, quomodo collis, quem transibant, superandus esset. Quantum distabat ille Vitellio, qui caris luxum obtendebat: non parare arma, non alloquio, exercitioque militem firmare, non in ore vulgi agere, sed vmbraclius hortorum abditus, vtignaua animalia, quibus si cibum suggesti, torpescit, præterita, instantia, futura pari obliuione demiserat.

§. 2. Prima itaque ac laudatissima præparatio ad bellum est, viros fortes & bellicos, magni in precio & honore habere, ciuiles dignitates illis credere. Ideo enim Roma seminarium optimorum ducum & bellatorum fuit, quia ciuiles honores bellicæ virtuti donabantur. Iustum enim censebat eos summo loco in patria potiri, qui summa pericula pro ea subiissent, illis bene urbem credi regendam, quorum sanguine defensæ esset. Nobilitas etiam Europa ex bellicæ virtute originem ducit, hinc enim media ætatis scripторес milites appellant, & Germani Rheni vom Schilt / inde & Scutum & Galeam omnes insignibus gentilitijs decotam gestant. Dignitates etiam præcipuas in aulis obtinent. Hos si honoratos iuuentus videat, eodem studio accendetur, maletq; in castris vitam agere, quam domi moliter educari.

§. 3. Ob hanc vnam causam Græci suam Rem-

Rerum publicarum gravitas & affligerunt, quia viros fortis & promptos Consilio, instar Platanorum habebant, quos pacis tempore negligebant, orta tempestate sub eorum umbram trepidi refugiebant. Itaque facile vincebant a Philippo Rege, is enim turmas optimorum, cautissimum centurionum habuit. Pace igitur media bellum cum Consilio in Republica floreat, audiaturque; nemo qui idoneus patriae defensor, & ductor futurus est, suo honore caret, cum periculum abesse videatur.

Nicias in pace Athenis aiebat, se sibi multos anter, bello se esse primarium. Oritur hac ex re aliud etiam, & quo occultius, eo periculosius malum; cum enim viri celsi animi, & merita victoriarum laude tumentes, in pace contemptim habentur; aut alio migrant; aut bellum optant, & si possunt, perfundent, quemadmodum medici egentes febres & vulnera: aut ad latrocinia, rapinaque vertuntur.

§. 4. Cum de viris prospectum est, arma etiam paranda sunt, si enim arma multa, magna que armamentaria paret, absque viris, perinde facit atque is, qui variarum artium instrumenta comparat, artifices vero nullos habet, qui vti sciant. Optima ratione olim magni Reges armamentaria condiderunt, duo enim inde consecuti sunt commoda, primum ut arma contra hostes parata haberent, alterum, ne passim vulgus armaretur, & contra se se, aut Rerum publicarum armis abutentur, Romae locis publicis arma custodiebantur; nam Cicero pro C. Rabirio contra Saturninum ex adiunctis armamentariisque publicis arma Romano populo, C. Mario consule distribuente data ait. Veritum autem fuit priuatis habere arma, emere, vendere.

Romanorum in hoc genere industria, impendiaque Vegetius libro 2. demonstrat. cap. II. Habet preterea legio fabros lignarios, instructores, Carpenterios, Ferrarios, pictoresque, reliquosque artifices ad hibernorum adiuncta fabricanda, ad machinas, turres lignaeas, ceteraque quibus vel expugnantur aduersariorum ciuitates, vel defenduntur proprie, preparatos, qui arma, qui vehicula ceteraque genera tormentorum, vel noua facerent, vel quassata repararent. Habant etiam fabricas, scutarias, loricas, arcuarias, in quibus sagittas, missilia, cassides, omniaque armorum genera formabantur, hec enim erat cura precipua, ut quicquid exercitiu necessarium videbatur, nunquam deesse in castris, risque eo, ut etiam cunicularis haberent, qui ad morem Bessorum ductu sub terra cuniculo, murisque intra fundamenta perfofis impropositi emergenter ad urbes hostium capiendas, horum index erat proprius prefectus fabricorum.

Habant fabricas non modo in legionibus, sed etiam in oppidis ac prouincijs, ita docet Vegetius doctissimus interpres Godescalcus Stewegius. Neque ad fabricanda arma solimmodo in legionibus ista fabrica, sed & in oppidis fuere. Oppidatim certe Mithridatem illas instituisse testis Appianus de bello Mithridatico. Cæsar lib. I. de bello ciuili. Frumentum ex finitimi regionibus atque omnibus castellis in urbem conuexerant, armorum officinas in urbe instituerant. Magnum fabricarum numerum sub principibus Romanum Imperium habuit, idque prouinciatim, in quibus ad ipsum Reipublica a Fabricensibus omne genus armorum fabricabatur. Recensabo ex notitia imperii, ubi fabrica Orientis. Quinque scutaria & armorum Danas, Scutaria & armorum Antiochiae, scutaria & armamenta Adessæ, Haspæria Ironopolitana Cilicia. Pontica vero tres. Clibanaria Casareæ Cappadocie, scutaria & armorum Nicomedie. Asiana vna scutaria scilicet & armorum, Sardis Lydie. Thraciarum due scutaria &

armorum Hadrianopolis. Hæminonis scutaria & armorum Marciopolis. Illyrici quatuor, Thessalonicensis, Naissensis, Ratiarenensis, Scutaria Horreumargensis. At paulo maiore numero fabrica occidentis in eadem notitia ac primam in Illyrico. Syrmensis Scutorum, Balistiarum & armorum, Acimensis scutaria, Cornutensis scutaria, Lauriacensis scutaria, Salonitana armorum. Mantuana loricaria, Cremonensis scutaria, Tegimenensis arcuaria, Lucensis Spatharia. In Gallia vero Argentoratensis armorum omnium, Matisonensis Sagittaria, Augustodunensis loricaria, Suezionensis scutaria balistaria & Clibanaria, Remensis Spatharia, Triberorum scutaria, Triberorum Balistaria, Ambiacensis Spatharia, & scutaria, si propagandum Romanum fuerat imperium, vel si limites antiqui tueri, contra inuadentes habebat in diuersis castellis suis milites limitaneos presidiarios, & diuersi quoque in sedibus sparsas Romanorum legiones, quarum crescente paulatim imperio sensim quoque creuisse videtur. Ceterum adeo numero & forso milii, vnde arma omnis generis suppeditata fuerint, iam discere me potuisti, ex fabricis nempe istis prouinciatim institutas & quotiescumque nouis armis opus erat in expeditionibus, petebantur ex illis ipsis fabricis, & ad castra vel loca deputata angariis transuiebantur, quod me docuit constitutio Imperatoris Leonis & Anthemii C. fabricensibus. Nunc ab omnibus priuatis non alia arma aut fabricari, aut vendi poterant præter cultellos breues, quos nemo in usum bellii adsumeret. Arcus vero, sagittas, spathas, semispathas, loricas, contos, lanceas, scuta, galeas & cetera ad generis arma bellica, non alibi quam publicis fabricis, & a fabricis publicis, id est, qui annona publica sustentabantur, fieri permisit Imperator Iustinianus, cuius hac de re Nouella 85. de armis. Frequens admodum de corpore fabricensium, & fabricensium munere, priuilegiis &c. mentio in posteris libris codicis, & inibi rubrica quoque de fabricensibus.

Id maxime summam industriam nihil vtilem omittentem significat, quod etiam vehicula publica ferendis ad castra armis destinata erant.

Nec hac contenti erant diligentia, custodes etiam armorum erant, lib. 49. t. 16. de re militari. Si miles arma alienauit, armorum custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore. Hinc appetat in castris custodes fuisse armorum, si enim aliqui arma amitterent, si frangerentur, noua paranda erant, præterquam quod sagittarum, pilorumque vis ingens conuehenda fuit, quæ in castris custodiebantur. Nam lanceas, hastas, clypeos, scuta, parmas, loricas suas quisque asseruabat, nec pugnaturi a custode perebant. Nec dubium in urbibus armamentariorum fuisse custodes. Merito sane, tempore belli & pacis requiruntur vigilie, leges, arma, l. qui excubias &c. officium de re militari t.

§. 5. Curam armamentariorum fuisse pijs Regibus ex sacris literis constat. Cant. 4. 4. Sicut turris David collum tuum, quæ adiuncta est cum propugnaculis, mille clipei pendunt ex ea, omnis armatura fortium. Hinc. 3. Regum 14. 28. est armamentarium scutariorum. Quale vero fuerit, libro secundo, Paralipom. cap. 9. vers. 16. ostendit. Trecenta quoque scuta aurea trecentorum arreorum, quibus legebantur singula scuta; posuitque ea Rex liqua ab in armamentario, quod erat constitutum nemore. Vocabatur autem dominus Libani, cuius suppellea aurea fuerat, & in eo palatio armamentarium. Ipse Roboam primo triennio cum pacem haberet urbes muniuit, & armamentaria fecit, libro secundo Paralipom. capit. 11. 12. verba ita habent, versi quinto. Habitauit autem Roboam in Ierusalem, & adiuncta ciuitates muratas in Iudea. Extruxitque Bethlehem & Etam, & Thecue, Bethsur quoque, & Socho & Odolam, nec non & Geth, & Maresa, &

Armentaria occidentis.

Et Ziph, sed & Aduram, & Lachis & Azeca: Sarra quoque & Aitalon & Hebroa, que erant in Iuda, & Benjamin ciuitates munitissimas. Cumque clausisset eas muris, posuit in eis principes, ciborumque horrea, id est, olei & vini. Sed & in singulis yrribus fecit armamentaria scutorum & bastrarum: formauitque eas summa diligentia, & imperauit super Iudam & Benjamin.

Nouæ diligentæ causa erat, quia iam nouus hostis, & quidem potentior ortus erat, vrbesque quæ tempore Salomonis in meditullio regni erant, factæ erant abfcessu decem tribuum limitaneæ, reliqua etiam armamentaria decem tribuum cesserant Ierooboamo. Apud Iaiam 22. 8. etiam mentio est armamentarij domus saltus.

CAPUT XV.

Arma quæ curanda.

§. 1. FACTVRVS bellum princeps, præparare hæc præcipue debet: Frædera, commatus, arma, munitiones, pecuniam, militem. De singulis dicendum non est hoc capite, de fæderibus, commatu, munitionibus, pecunia, diætum lib. 8. Pacis enim opera sunt magis, quam belli.

§. 2. Plerique qui de bello scripserunt, de armis & viris, seu terra, seu mari bellaturis accurate omnia traçarunt. Hoc tamen modo, vt alij vetera, alij noua, pauci causas & Consulta veterum & nouorum offendent. Mihi, quæ de nouis & veteribus intellexi, breuer proponere est animus.

§. 3. Arma sunt, quæcumque necessitas suadet. Ferrum, oleum, lignum & alia. Arma sunt militis quasi membra, nam beluis dedit naturalia, quia prudenter negauit, homini dat extera, quibus vtratur, ad ditione.

οὐαὶ νέαλα ταύροι
οὐαὶ δέδακεν ἵπποι
λέοντος χεῖνος ὀδοντῶν
τοῖς δέ αἰδηστοις σιδηροῖς.

Natura cornua tauris, vngulas dedit equis, hiatum dentium Leoni, viris autem ferrum, quo vincit tauros, domat equos, leones venatur, & denum quod difficillimum est, vincit & aliud ferrum. Magna itaque copia armorum paranda est in pace, quia facile habentur. Cum necessitas virget, etiam omnia accipenda, ex campanarum conflarri potest, vt finito bello reddatur.

§. 4. Arma defini, instrumenta omnia bellorum, quibus ab hoste defendimur, vel hostem offendimus. Ea sunt itaque duplicita, vel enim ijs nos tutamur, vt est scutum, galea, ocreæ; vel hostem laedamus, vt gladius, hasta, sclopus: Hæc aliter quoque diuiduntur; vel enim corpori circumdantur, manibusque singulorum tractantur, vel machinis aguntur, & violentius agunt, multorumque viribus indigent, vt aries, testudo, tormenta maiora. Inter hæc media pono equos, elephantos, camelos, canes, porcos, serpentes, quibus velut armis nonnulli interdum vni, sunt vero arma animata, aut semiarma, & semi-milites.

§. 5. Arma defensiva, seu tegumenta priora sunt offensivis, Dicis enim laudati est, suos primum in tuto collocare, deinde hosti nocere, si enim mutuis plagis concidantur, nullius est victoria. Fortior itaque est, qui munitor: Qui sibi bene prouidit, vt incus lonitum mallei non metuit. Dum clavum tenet nauarchus, tempestates spernit. Miles bene teatus fidenter inuidit hostem & arte intrepide vtritur: ars autem absorbet omnes rerum difficultates: vt militari prouerbio in-stant.

Arma ma-
ture pa-
randa.

Arma de-
fensiva of-
fensiva.

§. 6. Veterum tegmen capitis fuit galea. Ea fuit veltum ex pelle lupina, aliave. Polybius: προτερην ποσιμέτεα δε η γενοῦ περιπεραλέω, πότε λυκιαν, η τι τοῦ τοιλον ἐπιλιθεα, σκέπαις ὄμα, η σημεῖον χάρον, ίτα τοῖς ρητοῖς μέροις ἵγειρος περιπεραλέων, ἐγγονέων, η μὴ διάδημοι γινονται. Adornatur, Galea capi-
pitiū, atque est, cum lupinam, aut tale aliiquid imponit, tutela simul, & signi causa, vt duxoribus ordinum, cum strenue, vel aliter pugnauerint, possint innoscere.

De galea materia optimè Lipsius. Non ex ære, aut ferro, sed lana, tomento, corio; cassis de metallo fuit. Galea à γαλει fele aut mustella diæta, à feris sumebant, inde ιντιδην, κυρεν, τρυγειν, αγγειν, mustellina, canina, taurina, caprina, apud Homerum & Virgilium est etiam Leonina, Ανειδ. 7. Tegmen torquens im-
magine Leonis, Lipsius in Traiani columna adnotat hoc omnes esse habitu, cum pelle leonis, quæ caput, hu-
meros, tergumque tergit. Lupina est apud Proper-
tium in eleganti carmine,

Et galea hirsuta compata lupina iubâ.

Apud Statium Vrsina est;

Ille Lycaonia rictu caput asperat Vrsæ.

Alijs placuit Vulpina. Thraces, Macedonesque si-
miles habuere. Hoc vero est, de quo hæret audi-
tor Lipsij, cum tutela & signi causa gestarint, an
nudo capiti, an alteri galeæ imposuerint? Existimat
Lipsius nudo capiti velites imposuisse, eos enim
non tam caue & custoditè armatos: Ego magis et-
iamnum dubito: quanquam Leonina & Vrsina
sunt tutela, non tamen video quomodo mustel-
linæ, vel caprine, vel etiam vulpinæ pellicula
fagittas aut gladios morentur: multo magis re-
siftunt ex tomento galeri nostrates, præcipue cras-
fi illi, quos Brunniuicenses appellare consue-
runt.

Itaque illud quod λιτόν vocat Polybius, vilem,
nec operose factam galeam significare, non autem
simplicem fuisse pelliculam, sed lino lanave sufful-
tam, ad frangendos actus, forte & duplicata pelles
fuerunt. Arestium arma describit Statius.

Tela rudes trunci, galea vacua ora Leonum.

Ipse Lipsius galeas è corio, vel simili materia ait
esse, ferro aliquo per lineas, aut circulos inducto,
corium igitur aut duplicatum, aut alia materia
suffultum fuit. Imo magis probo pelles fuisse im-
positas pileis, vel ex duplicatis, aut sèpè densatis
pellibus fuisse. Nam Vegetius libro primo, capite
vigefimo. Pileos vocat. Vfque ad presentem prope at-
atem consuetudo permanit, vt omnes milites pileis, quo
Panonicos vocant, ex pellibus vterentur: quod pro-
pterea seruabatur, ne grauis galea videretur in prælio ho-
mini, qui gestabat aliquid semper in capite. Graues er-
go pilei aliqua proportione ad cassidem.

Porro horribiles formas galeis impositas disci-
mus ex Virgilio apud quem Turnus libr. 7. descri-
bitur

Ipse inter primos prestanti corpore Turnus
Vtatur arma tenens, & toto vertice supra est.
Cui tripli crinita iuba galea alia Chimeram
Sustinet Aethraeos efflantem fauibus ignes.

Cimbri quoque eo habitu fuere: Plutarch. in Ma-
rio. Galeas equitum Cimbrorum & plumis & hor-
tentium animalium formis insignes fuisse ait Di-
dorus Siculus libro secundo. Reges Ägyptiorum
leonum, taurorum, draconum capita suo capite vel-
ut principatus insignia gestasse, quod Christianis
temporibus sensim desistit, & contra hostem notum
hi

ca
la.

con
la.

Non soli
pelle caput
ornatior erat.

Parma
lin sig
us, nu
nullus
menti.

Magni
parme.

His terriculamentis ut velle puerile est. Hæc, ut dicam, ad insignia familiarum venerunt. Hinc enim nobilium varietas, dum scutum & galeam exhibent.

§. 7. Cassis area aut ferrea, interdum argentea, & multis metallis fuit. Camillus fabricatus est galeas plerasque totas ferreas, & laetes in ambitu, ut gladij aut laherentur in ijs, aut frangerentur.

Ad latera erant buccæ, quæ buccas, seu genas contergent. Seruus cum diutibus imperat areae galeas, satis ostendit munimentorum ærorum prius, quam ferreorum usum fuisse.

§. 8. Cristæ ornamento, & terrorierant, Polybius ait: super hæc omnia adornantur apice plumbeo, penitusque puniceis, aut nigris, rectis tribus, ad cubiti longitudinem, quæ cum in summo vertice alijs armis addiderint, vir duplo maior appareat, & pulchra ea species sit, hostique formidulosa. Pro securiæ vertit Lepidus apicem, non enim de corona agit, quamvis aliquam coronæ similitudinem habeat.

Summo autem galeæ infixus erat apex ille, seu plumea corona, Græcis & Ægyptiis & Æthiopis dictus, quin & tubi erant, quibus immisæ crista. Centuriones transuersas & argentatas cristas habuerunt, ut facilius agnoscerentur, aliorum erætæ erant, & cum crebris pugnis fanciatae pendulae, & diffusa.

Punices dignorum erant, Turni crista rubentes erant; Hannibalis niueæ, deinde vñi etiam pauorum picturatis pennis.

Tres autem crista, plerumque erant, tripli enim crista in galea alta erat. Mezentius apud Virginem crista est hirsutus equina. Hinc in galeis & insignibus nobilium aut crista, aut alia signa, ut cornua, trabes, certi colores, nam alia quæ pro pennis gestasse constat ex historia Pyrrhi, qui agnitus est τῷ τε ἄρδειαν πέρι τοντον, τῷ τοις τερακούσιοις κέρασι, crista eximia, & hircinis cornibus. Verum quod ad hæc omnia, atque adeo arma pertinet, variè mutarunt, & mutanda omnia fuerunt propter hostes, qui alii atque alii armis, arma vetera faciunt inutilia, & ad noua co-gunt.

§. 9. Cassis sicut area fuit, Polybius vocat οὐρανίαν καλλιν. Aere caput tedi, surgunt super agmina crista. Camillus fecit areae, & ferreas, laetes in ambitu contra immunes Gallorum gladios. Loro sub mento ligabant, facies nuda erat; nunc faciem multe regunt, ut solam vulneri pateant, quia oculis prospicunt. Tales in Persis Marcellinus notauit. Et 1. Reg. 17. 38. & 5. & 1. Maccab. 6. 35. galeis areae utiuntur. Nostri temperant nouo modo ferrum, ut glandes repellat.

§. 10. Alterum tegmen corporis erat parma. οὐρανίαν, inquit Polybius, τοις δύο μηνούς χρήσας την τετρακούνη, τοις μέρεσσος δέννην, τοις δέρδανην. Parma & firmamentum habet à structura, & magnitudinem securitatem sufficientem. Hæc Veltum fuit.

Firmitas parmae non à materiâ, non enim ex metallo, sed à corio, vel corio & ligno, idque vel solidio, vel texto vimine, vel asserculis commissis, deuinatisque.

Forma parmae rotunda. οὐρανίαν: ita Polybius & Nonius. Iphierates teste Æmylio probo, pro parma peltas dedit, vnde Peltaæ sunt nominati.

Magnitudinem parmae scribit Polybius τετρακούνη, nouem igitur in circuitu pedes, inquit Lipsius, habet; ar non est brevis illa parvula, & parvus Clypeus. Dubitat ille an nomine diametri intelligatur ipsa οὐρανία. Tum sane exigua esset parvula, vera enim diameter vñius pedis esset. Marius parvulas sustulit, & substituit Bruttianas, hoc est scuta quibus Brutii pugnare soliti. Sed fieri non potest, ut vñius pedis fuerint; quid enim

hoc ad tutelam, seu ἀσφαλείαν, ut recte sibi ille obiicit. Stultum autem videtur, cum manum sinistram parma occuparet, tam parvam fecisse, ut pugnamentum non defenderer, & ramen impediret. Parvam esse, quæ Græcis pelta dicitur, ait Plinius, eamque ceram etiam appellant, sed ut breue vtrumque scutum erat, ita forma diuersa, semiplenæ lunæ speciem pelta habebat. Virgilius libro primo.

Dicit amazonidum lunatis agmina peltas.

§. 11. Parma affine est scutum & clypeus. *Scutum Romanorum.*

Scuti magnitudo duorum pedum, & semis in latitudine, in longitudine quatuor, Maius vero palum amplius habet.

Materia scuti ait Polybius οὐρανίαν τετρακούνην, ex dupli contabulatione. Itaque constat duas tabulas taurino glutine, cum linteo compactas. Sed Lipsius addit Lipsius è minutis tabellis contextum; nam Varro à lectura dedit, scutum dictum, vel ut fecatum, quod minute confectum sit tabellis. & Ammianus de Juliano. Cum apud Parisis adhuc Caesar Julianus scutum quatiens in campo exerceretur, axiculis, quæ orbū erat compactus, in vanum excusus, arsare manus soli. Ego hic, ut fateor, hærebo, optaremque scutum vetus ostendi. Nam operosa est illa ex axiculis confectio, nec firmitudini accommoda: itaque cum tantus scutorum esset usus, paratiora fuisse non dubito. Et primo quidem multo firmius & contumacius erat aduersum ictus, si duæ tabulæ transuersim conglutinarentur, quam si vna solum esset; ea enim secundum eam dimensionem, quæ fissilis est, facile transfigitur, at hic in diuersa tendunt lineæ fissiles, quod in vnam recipiunt tabellam, in altera tenentur, moramque patitur, asserti enim agglutinatus asserit diuerso ductu linearum, cum vincit, continetque ne rimis hiare, aut findi possit.

Deinde certum mihi est asserculos alios longitudinem, alios latitudinem aequare debuisse, non enim ex duobus tribusque longitudo confici potuit, quod ea parte, quæ longitudine ligni absconditur, conglutinari non possint.

Quomodo tabellis confectum sit, haud facit capio, nisi longiusculis inter se commissis, glutineque compactis, ex axiculo quasi vinculo addito, ex Ammiano discimus. Ligna huic rei virilissima nominat Plinius l. 16. c. 40. *Ligna scutum* frigidissima que cunq; aquatica: lenti sima autem, & ideo scutu faciendu aptissima, quorum plaga contrahit se protinus, cluditq; suum vulnus, & ob id contumacius tranmittit ferrum: in quo sunt generi, fucus, apia. fucus, tilia, betulla, fambucus, populus vitrag. Levissima ex his fucus & fucus, ideoq; virilissima. Ex quibus etiam discimus illa scuta hodie penitus esse inutilia.

Forma scuti duplex, quod planum fere, & quod imbricatum, quale nobis Lipsius exhibet.

§. 12. Prater tabellas interdum nihil additum; Germani apud Tacit. 2. ann. Nec scuta quidem ferro, ne quoque firmata, sed viminum textus, vel tenuis, & colore fucatas tabulas esse. Verum Romani corio firmabant, & obducebant; tum ad firmitudinem, tum quia corio defendetur humor, quo contracto tabulae salignæ soluerentur, gluten enim humoris impatiens est.

Crebro etiam tergora multiplicabant, levia enim sunt & lenta. Hinc texu septemplice scuta firmabant prisci, etiam apud Traianos & Græcos. Hæc autem tum erant arma, ob precium artis & ferri, quod vulgus militum comparare illis in locis non potuit. Sancti in sacris litteris apud vetustissimos clypeos, & scuta area legimus.

Ferro munitione Præter hanc erat ferreum munimentum, Polybius tum scutum.

σιδηρωμα vocat, quod Suidas interpretatur *σιδηρον τε* *επιστρεπτειν* *την* *ρομαιην* *δυνεσ*. Ferreum limbum, seu ambitum Romani clypei. Ferrum sero additum, Camillus enim auctor; qui tamen aream laminam addidit. Plutarch. in Cam. *τοις θυεσις κύλωφ* *πεθημαστελεπιδα* *χριστον* *την* *ξύλα* *καθαιρων* *της* *πληγης* *μη* *σιγοντος*. *Scutis* *laminam* *ferream* *adaptravit* *in orbem*, *ligno solo* *itius* *parum* *sustinet*. Contra Gallorum magnos gladios, forti robore vibratos, solers Imperator adiuenit. Ambitus ille interdum argenteus, & auratus aliquando fuit. Sidonius *Clypearum lucem in orbibus niviam, in vmbonibus fuluam*, ait. Hoc in magnis & potenteribus.

Vmbo.

Vmbo est in medio clypeo protuberans ferrum rotundum, gravis *μετριον*, quod prominentias montium, aliarumque rerum significat, in vestibus etiam vmbonem agnoscit Tertullianus. *ομφαλον ασπιδος* graci interdum appellant. Polybius vocat *σιδηρον* *κραχον*, aitque auctorite *διασχημις πληγης* vehementes ictus lapidum, sarissarum, & vniuersi violenti cuiusq; teli.

Infirmitas
scutorum.

Vmbone hostes etiam protrudebant, Acilius vmbone obvios agit. Optime notauit & Lipsius alam, ipsumq; brachium interdum vmbonem vocari. Rotabant autem, atque ita quatricabant scutum, ut ad omnes ictus vmbonem opponerent.

§. 13. Parum erat in scuto leui, plus in maiore momenti. Nunc omnia illa impedimenta potius in bello essent, quam adiumenta. Sed veterum usum videamus. Primo Gallorum scuta Romani contemnunt, non ferro, neruone firmata, sed viminum textus, vel tenues, vel colore fucatas tabulas esse. Itaque ante ferrum additum a Camillo, Romana quoque scuta infirma erant.

Deinde vmbro grauioribus ictibus obsistebat, reliquum ergo scutum his impar erat, & crebris ictibus fatigebat, ita & Ajax de suo dicit, *Nous est successor habendus.*

Tertio pilis & sagittis ita interdum onerabatur, ut graue esset ferenti.

Quarto eius agitatio vehementer militem fatigabat. ita ut non minus sinistra, quam dextra lassaretur.

Scuta no-
stris militi-
bus impedi-
mēta sunt.

Quinto ipsis in præliis videmus crebro trajecta scuta, etiam cum ipso viro, ut multæ historiæ ostendunt.

Ante bom-
bardas scu-
ta inutilia.

Quod si ergo ad bella nostraria veniamus impedita fuerint non munita. Nam ut de bombardis taceam, ne mediocris quidem vlliūs ictus sustinebunt; cum pilo iacto perforarentur, & sagitta; ne minoribus quidem resistere possunt armorum viribus; contra scuta enim maiores nostri ante bombardas inuentas, vii sunt tripli potissimum armorum genere. Equitum lanceis, quibus scuta hominemque auferabant. Grandibus gladiis, quos vtrq; manu vibrabant, quibus scuta obiecta finebant, & e manibus gestantes excutiebant. Denique bipennibus quarum violentissimi ictus scuta omnia inutilia fecerunt. Origo huius armaturæ à Germanis, Gothis, Lögobardis, quorum vires magna scuta facile excutiebant. Scuta igitur nunc inutilia sunt. olim frequenter etiam mutata sunt. Ante Romulum Argolicis Clypeis vii sunt auctore Plutarcho. Romulus scuta instituit, credo quod in pastorito populo haud facile Clypeos haberit poterant; hinc Seruus postea Clypeos repulit, sed censem maiorem habentibus eos imperauit. Ad Veios Clypeis omisiss scuta retenta sunt, quæ causa sit, non satis coniocio; an forte cum stipendia æqualia essent, pediti etiam arma æquanda duxerunt; ita Lipsius sentit.

δυνεσ Gracorum scutum erat, à similitudine της διης ita vocatum, quod longitudo eius maior latitudine. Athen. 4. & 6.

§. 14. Clypei Græcorum erant; ασπιδας vocabant ευκρις ut vocat Homerius, quod rotundi essent,

§. 15. Loricae præficiis variae, & mirum tantæ curæ fuisse, cum bombardæ non essent. Titus apud Hegesippum describit l. 3. c. 14. Progredimur in bellum muniti vndique, tegitur galea caput, lorica pectus, totum clypeo coprus. Vbi seriat boſtu Romanum militem, reperire non potest. Nec auxilis est. Claud. l. 2. in Rufin.

Coniuncta per artem

Flexiliu inductis animatur lamina membris,

Horribilis visu: credas simulachra moueri

Ferrea, cognatoq; viro spirare metallo.

Nec poeta sed historicus quoque Ammianus eodem modo loquitur. Praxitelis manu polita credere simulachra, non viros, quos laminarum circuli tenues apti corporibus, flexibus amiebant, per omnia membra deduci, ut quocunque artus necessitas commouisset, vestitus congrueret, iuncturâ cohærente aptata.

Verum de Loricarum genere dicamus.

Plerique milites Romani priore ævo totum corpus lorica non texerunt, sed lamina pectus tantummodo. οι μὲν ἦν πολλοὶ πεσολαβόντες χαλκινα σπιθαμαις πάντα πάντας, ὁ πεσοδέται μὲν πέδης τὸ σέρρων, παλλὸν δὲ καρδιοφόρα, πελειάν ἔρχονται καθέστωσι. Plerique capientes aream laminam, qua sit βιθινα, seu duodecim digitorum vndique, eam pectori apponunt; & vocant καρδιοφύλακα, Lascaris corditum, Liphus pectorale vocat. Aream laminam dicit Polybius, Varro de crudo corio pectoralia facta ait, itemque alij. Sed credo de his pelleas loricas, quod parum tutarentur, & vehementer calefacerent pugnantes.

Qui honestiores erant, fortioresque, lorica pectus, ventrem, & alia dorsum tegebant, ut restatur Pafanias l. 1. Vramq; lorica ad latera fibulis connectebant, atque hæc vocabatur iusta ac plena armatura. Erant illi à prima classe, supra decem mille drachmas censi, vt ait Polybius.

Lorica illæ triplices, vel enim ex integra lamina erant, quales hodie plerique sunt, vel hamatae, & catenulæ contextæ, Græci διεγκαστας αλιδιστωτες appellant.

Loricam consertam hamis, auroq; trilicem Virgilius appellat. Tertium genus erat lquamatarum, λεπιδωται φοιδωτοι.

Rutilum thoraca induitus ænis

Horrebat squamis.

Squamæ interdum catenulis connexæ erant, interdum linteo, aliquando corio superductæ.

Apud Suidam Parthorum equites, quos postea imitati sunt Latini & Clibanarios vocant, sic armantur. Lorica Parthi equitis est talis. Prior eius pars pectus & femora & manus extremas & crura tegit: posterior, tergum & cervice & caput totum. Fibulae vero sunt ad latera, quibus utramque partem iungunt, atque ita torum & equitem ferreum dant videri. Prohibet vero nihil aut impletum ferrum membrorum extensiones siue contractions: adeo curiose factum scutumque est ad naturam membrorum. Armant autem & equum similiter ferro, totum quidem & vsq; ad angulas hoc ideo, quia nihil ijs armis prorsus præpria, si equus interficiatur.

Robur hoc erat olim, & nunc est militæ. Ammianus ferreas laminas vocat in modum tenuis plumæ & Virginis.

Spumantemq; agitabat equum, quem pellit ænis

In pluman squamis auro conserta tegebatur.

Armaturam clarum describit Ammian. l. 16. Incedebant, inquit, hinc inde ordo geminus armatorum, clypeatus atque cristatus, coruco lumine radians, nitide lorica induit: sparsique cataphracti equites (quos Clibanarios dicitam Persæ) thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, ut

Praxite-

Praxitelis manu polita crideres simulacra, non viros: quos laminarum circuli venules apicis corporis flexibus ambiebant, per omnia membra deduci, ut quicunque artus necessitas comminueret, vestitus congrueret, inunctur a coherenter aptata.

Quomodo illis oblistetur docet l. 25. Humanorumque vultuum simulacra ita capitis diligenter aptata, ut imbracatibus corporibus solidis, ibi tantum incidentia tela posini harere, quia per cauernas minutas, & orbibus oculorum adfixas, parcus visitur, vel supremi tanta marium angusti spissitudines emituntur.

Magnatum squamæ fuerunt; nam habiles erant ferendo, & hoc ipsis quod aliquantum cederent, iactibus oblistabant. Hoc admirabilius quod squamas ex vugulis equorum, & aliorum animalium faciebant: describit Paulan. l. 1. Thoraces vero ita faciunt. Multos quoque qui de nutriti, his ad bellum non modo viuntur, sed & diis patrys suis immolant, colligentes vero vngulas, & purgates & aspergantes conficiunt ex iis quiddam draconum squamus simile, aut si quis draconem non viderit, vidit autem nucis pinee fructum viridem, iis è nucis segmentis aut torulosis opere assimilatum, hanc errari. Has igitur squamulas perforantes, & neris equinis aut bubulis conuenientes, loricæ ad vsum habent, neque decorum Grecanicis inferiores, neque infirmiores. Nam & continuo percuti, & iaculæ petite, resistunt & sustinent.

Linceos thoraces vetustissimi vñs fuisse Homerus ostendit, apud quem Ajax est. *λινθός*, & inter prima arma fuisse crediderim.

Hoc tempore interdum vtuntur, sed parum ferro, aut globis resistunt, venantibus erant apti, dentes enim retundunt, aut frangunt. Loricæ hamatæ peine defierunt, cum enim glande annuli rumpuntur, plura vulnera faciunt, inhaerentes corporibus frusta, neceduci facile possunt.

Lanceos etiam subcoactos, seu coactiles thoraces habebant, acutum addiderunt, ut ferro resisterent, spongia etiam pectori tegumentum erat. Sed ne pluvia grauarentur, pellibus inducebantur. Valde autem talia nunc quoque probantur, nam si loricæ mediocri defendantur, quæ vis glandis frangitur, hisce tomentis retinetur.

Interim hoc tempore in vñs sunt ferreae, fortes, graues, qualis illa apud Plutarchum in Demetrio, quæ telum balistarium repulit, nec nisi leuem striguram accepit, quasi à stylo strictorio. Sed haec valde rara fuerunt: Nam communem armaturam etiam gladij vincebant. Diod. ait. *Ἐπειδὴς τὸ τέλος τοῦ πολέμου εἰναι τούτην*. Neque scutum, neque galea, neque os sustinet ictum: nempe gladii Hispaniæ. Et Plutarchus in Perse, Gladios Romanorum grauitate & iactu per omnia arma ad corpora percutiisse tradit. Jam vero nemo armata tollere dignaretur, quæ negadio quidem resisterent.

§. 16. Vegetius ferreas ocreas pedibus tribuit, vnam in dextro crure, quod in pugna stataria antecedit; at qui iaculis pugnabant, in sinistro: Veteres tamen crus vtrunque testi fuere.

§. 17. Equites initio loricas non habuerunt, ut refert Polybius, id enim agebant ut facile equum conciderent, cum stratores, seu *άραβοι* non habebant. Id enim feuerat exactum. Vegetius lib. i. cap. 18. Non tantum autem à tyronibus, sed etiam à stipendiariis militibus salutio eorum disticta est semper exacta. Quem vñsum vi que ad hanc etatem, sicut iam cum dissimulatione, peruenisse manifestum est. Equi lignei hyems sub testo, istrati posuerant in campo: super hos iuniores primo inermes, dum consuetudine proficerent, denum armati cogebantur ascendere. Tantaque cura erat, ut non solum à dextris, sed etiam à sinistris (paribus) & insulre & defilre condiscerent, euincato etiam gladios, vel contosentes. Hoc enim assidua meditatione faciebant, scilicet, ut in tumultu prælii sine mora ascenderent, qui tam studiosè exercebantur in pace.

Scuta equitum ex mero corio, quod non satis durum pluia redderetur inutile. Cetram appellabant, scutum lorum sine ligno. Credo & ex alia materia, & interdum ex corio durato, cui aqua haud nocet. Sine dubio ridiculum foret, in nostram militiam eo munimento procedere.

§. 18. Pro corone adiungam quæ Vegetius l. i. c. 20. de armis habet. *Locus exigit ut quo armorum genere, vel instruendi vel muniendi sint tyrones, respondeantem.* sed in hac parte antiqua consuetudo penitus deleta est: nam Exercitatio licet exempli Gothorum & Alanorum, Hunnorumque equitum arma proferant, pedes (tamen) constat esse nudatos. *Exercitatio cessans exercitum perdidit.* Ab urbe enim condita usque ad tempus Diu Gratiæ & cataphractis & galeis manebatur pedestris exercitus. Sed cum campestris exercitatio interueniente negligenter, desidiaque cessaret, grauia videri arma coperunt, quæ raro utique milites induerant. Itaque ab Imperatore postulant, prima cataphractas, deinde cassides deponere: sic detectis pectoribus & capitibus congregatis contra Gothos milites nostri multitudine sagittariorum sepe deleti sunt. nec post tot clades, quæ usque ad tantarum urbium excidia pertulerunt, cuiquam cura fuit vel cataphracta vel galeas pedestribus reddere. Ita sit, ut non de pugna, sed de fuga cogint, qui in acie nudi exponebantur ad vulnera. Quid enim pedestris sagittarius sine cataphracta, sine galea, qui cum arcu scutum tenere non potest, faciat? Quid ipsi Dracorariis atque signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant, in prælio facient, quorum & capita esse nuda constat & pectora? sed grauia pedestri lorica videtur, & galea fortasse, raro meditantes arma, raro tractant. Ceterum quotidianus vñsus non laborat, etiam si onerosa gasteratur. Sed illi qui laborem in portandis veteribus monumentis armorum ferre non possunt, detectis corporibus & vulnera sustinere cogantur & mortes: & quod est grauia (& turpis) aut capi, aut certe fuga Rempublicam prodere. Sic dum exercitum laboremque declinant, cum maximo dedecore trucidantur, ut pecudes. Vnde enim apud antiquos Murus dicebatur pedestris exercitus: nisi quod pilata legiones præter seuta etiam cataphractis galesque fulgebant? usque eo vi sagittarii sinistra brachii manu munirentur. Pedes autem seuta præter cataphractas & galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruris cogentur accipere. Sic erant muniti illi, qui in prima acie pugnantes principes, in secunda hastati, in tertia triarii vocabantur. Sed triarii genibus positis solebant intra seuta subfide, nestantes vulnera restandi venientibus telis: & cum necessitas postulasset, tanquam requieti vehementius hostes inuaderent, à quibus constat sepe factam esse victoriam, cum hastati illi, & qui priores steterant, intercesserent. Erant autem apud veteres inter pedes qui dicebantur, leuis armature, funditores & ferentari: qui præcipue in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi sumebatur exordium: sed hi & velocissimi & exercitatisimè legebantur. Nec erant admodum multi qui cedentes, si prælii necessitas compulisset, inter principia legiorum recipi solebant, ita acies immota confiserent. Vñs pilei panque ad præsentem præ etatem consuetudo permanxit, ut non in militum, omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus veterentur: quod propter securitatem, negrauia galea videretur in prælio homini, qui geflabat aliquid semper in capite. Misilia autem quibus vtebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono prefixa, vñciarum nouem sine pedali, que in seuto fixa non possent absindiri, & loricam scilicet & fortem directa facile perfrangunt. cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari autem scutati pedes, his præcipue viuntur, quas Bebras vocant, ac bimæ etiam & ternas in præliis pertant. Scutum præterea, cum misilibus agitur, sinistros pedes in ante milites habere debere: ita enim vibrans spiculæ vehementior ictus est. Sed cum ad pilam, ut vocant, veniunt, & manu ad manum gladius pugnatur, tunc dextros pedes in ante milites habere debent: ut & latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint

Pilis, ensi-
bus obli-
scibant.

Lincei tho-
races adhuc
mijfu.

Tomenta
laurica v-
tilia sunt.

Ocrea.

Lorica e-
quum.

possit vulnus accipere, & proximior dextra sit, quæplagam
possit inferre. Infruendo igitur ac protegendo omnی arte pu-
gandi quounque genere armorum constat esse tyrones. Ne-
cessæ est enim ut dimicandi sumat audaciam, qui munito capi-
te vel pœlone non timeret vulnus.

Exercitus
Romanus
corruptus.

§. 19. Neglectus eo tempore exercitus Romanus est. Nam Valens Gothos admisit & eorum praesidio filius, militem suum despexit, nec omnino absq; cau- fa, ut qui Imperatorum suorum nece clariores, quam victoria contra hostem solerent evadere. Gratianus autem Alanis errore eodem confidebat, suorum pal- fusi infidias. Cataphractas vocat Vegetius peitoris munimentum, & loricam, omniaque quæ corpus ~~zara~~ & ~~zara~~ sepiunt ac muniunt, nudati hoc modo Go- thorum impetu turbatur, indicat Paul. Diac. l. 12. & Orosius. Ad primum Gotorum impetu, perturbata sunt Ro- manorum equitum turma, nudatoque pedes deseruere, qui mox equitatu hostium septi, as sagittarum nubibus obruci. Postea Thoracomacho se munierunt, de quo Steen- vvechius ex notitia imperij. Inter omnia, quæ aduersum bellicum prouida posteritatis cogitant antiquitas, Thoraco- machum quoque mira virtute ad leuamen corporis, armo- rum ponderi & asperitati subiecti. hoc enim vestimentigenus, quod decoctili ad mensuram & tutelam humani pectoris co- ficitur, de mollibus lana timoris sollicitudo, solertia magistra, compositum: ut hoc induit o primum, loria vel clibanus, aut his simili fragilitatem corporis, ponderis asperitate non laderent: membra quoque vestientis, inter armorum hymisque discrimen talis solatio adiuta labori sufficiant. Sane ne idem Thora- comachus pluuii verberatus ingrauefcente pondere adficiat vestientem, de Libycis bene confitit pellibus ad instar eiusdem Thoracomachi faciem conuenient superinducere. Hoc igitur vi- diximus, Thoracomacho induit, cui graca appellatio, ex tui- tione corporis nomen adiungit, societiam, hoc est, calcaneam, & ferratis ocreis induit, superposita galea & scutu vel gla- dia lateri aptato, arreptis lanceis in plenum, pedestrem subi- rus pugnam, miles armabitur.

*Thoraco-
machi.*

Arma for-
tia & leuia
haberivix
possunt.

Verum hoc etiam mutatum, nec diu in ysu fuit, nam contra vim haftarum, maximè quibus tenue ferrum nihil potuit, deinde in pellum paratura sumptus, & opera magna adhibēta fuit. Grauissimum vero, quod textu lanceo innoluti sudore deflueret, & in acie debilitatem gestantem.

Hinc apparet omnium in eo pointa, ut ieiunia enim, ut
impenetrabilia regumenta, que duo si quis Imperator
iungere posset, ne ille facile oibis terrae imperium
obtineat.

Hinc tot mutationes armorum, & in hodiernum
vsque diem. Primum ferrea, seu area tegmina, deinde
ligneae & coriaciae, iterum ferrea, atque area, aliquan-
do leuia, quandoq; grauia. Dio ait Macrinum (quam
matos thoraces abstulisse, & scuta quæ canalium, seu
imbricum instar erant, quo ad pugnam faceret expedi-
tiores, sed ut habiliores, ita quoque infirmiores, &
magis obnoxios fecit.

CAPUT XVI.

Arma, quibus hostem lèdimus co-
minus.

S.1. **A** RMA quibus hostem offendimus multipli-
cias sunt. Neque enim res sylla est, quā non
in hominum perniciem homines vti possint, & ali-
quando vfi sint. Non gladijs modo, & telis homines
confectos, sed puluiniis quoque & rosis suffocatos le-
gimus. tuba etiam, tympanoque pugnamus, & sono
hostem fugamus: Quin pars hostium de suo corpore
præbet arma. 2. Reg. 216. Apprehenso vnuquisque capite
comparis sui gladium desinat in latus contrarii. Capilli ita-
que arma erant, vti & gladius. adeo vt minus ridicu-

lum Thesei institutum videatur, qui capillum radi
voluit, ne ansam hostibus praeseret; quod Alexander
Magnus in barba iussit imitari fuos. Thascorum,
& Carthaginem feminæ, capillos pro machinis
necendis, & nautum funibus dederunt. Polyian. l. 8.
Aquilensis in neruos arcuum impenderunt; Ful-
gosi. l. 7. c. 6.

Arma itaq; quibus hostem ferimus, opprimimusque, sunt quibus cominus, vel quibus eminus pugnamus. Illa quibus cominus res geritur, non ita mutata sunt; alia valde diuersa sunt.

§. 2. Arma quibus hostis lœditur continuus multiplicia sunt. Ensēs pleraque gentium habuerunt. Primum singularem , deinde duos gestarunt, praterensem oblongum paramerium , vel parazonium , sive pugionem , aliquando ad dextrum , quandoque ad sinistrum latus : dextrī meminīt Polybius , sinistri Josephus lib.3. de bello Judaico. Romani post bellum Punicum secundum Hispanenses gladios geserunt. Punctum eo potius , quam cæsim vntuunt. Nam cæsim pugnantes deriserunt Romani , raro enim plaga mortifera est , & latus nudat. Interdum tamen & cæsim ; Seneca de benef. *Galeam machaera hispanica diuinas* ait. Liuius l.31. Postquam gladio Hispanensi , detruncata corpora , brachijs abscissis , aut tota cervice desectâ , & foeditatem aliam vulnerum viderunt. Nunq̄ diuersa genera gladiorum ad vtramq; pugnam habentur.

Equiti gladius longus datus. Joseph. l. 3: de bello. *Gladius longus sequitur.*
Equitibus gladius est ad dextram oblongus, & con-
tus item longus in manu. scutum ad latum equi trans-
uersum, & in pharetrā portantur tria, aut plura iacula,
culpide lata, & haftis magnitudine non cedentia.
Galeas & loricas omnes habent, uti pedites.

§. 3. Hasta alia grandis est, qua cominus pugnatur, alia vero iaculatoria; Strabo lib. 10. Διπλάσια ταῦθα δοσεῖται χειρός, ημένην χειρός, η δεινην πλευρούς. καὶ διεπερικαὶ οἱ κόντος ἀμφοτέρες περιχεῖταις ἀποδιδοται, οὐ ρειστέοντας χειραρχεῖται, οὐ κοντεῖταις ἀπέρ καὶ οὐ περιστατάται, οὐδὲ ίστος.

Nostris his solis hodie utuntur cominus, iacula
cætera vnae bombardæ abstulerunt.

Secures fuētē longiores, quibus nostrā bipennē
seū Hallabardē successerunt, huc referunt salibam,
vel Tricūm sive Martiobarbūlum, quibus scuta
perfringebant, Vegetius lib. i. cap. 17. In Illyrico dudum *Secures.*
duae legiones fuerūn, que sene milia militū habuerunt:
que, quod bis telis scienter vtebantur & fortiter, Martiobar-
buli vocabantur. Per hos longo tempore strenuissime constatē
omnia bella concocta: vsqueē, ut Diocletianus & Maximianus,
cum ad imperiū peruenissent, pro merito virtutis hos
Martiobarbulos, Iouianos, atque Herculianos censuerint ap-
pellandos, eosque cunctis legionib⁹ prætulisse doceantur. Quis-
nos autem Martiobarbulos insertos scutis portare consue-
runt: quos si opportūnū milites iacūnt, prop̄ sagittariorū
securitati mutuari videntur officium. Nam hostes, equosq; con-
sauiant, pr̄iusquam non modo ad manūm, sed ad icūm mī-
litiam potuerit perueniri.

Apud Leconeum ramen Martiobarbuli sunt iacula Turnebus à piscibus barbulis dictos putat.

§. 4. Aclides teretes erant, & cum in hostem iactæ Ropala, id essent, funiculæ reuocabantur; Cateiam vel Caiam *fus.* etiam dictam putant.

§.5. Malleos etiam ferre consueuerunt maxime cuitates, quorum loco, nunc latos gladios gerut. Huc pertinent, & επαλα, cæstusque.

Laqueis etiam vni sunt, quemadmodum reti, seu reticulari laqueo retiarij. Tyrij Macedones cum turres ad oppugnationem promouerent, retibus illaqueabant, sternebantq; Diod.l.17.de Finnis,
idem in Olaris Magnus

CAPYT

Capvt XVII.

Arma quibus hostem lēdimus eminus.

§.1. **P**ILVM VISITATUM ROMANIS IACULUM, fuit cubitorum quatuor & semis, sive septem pedum, paulo minus ut Lipsius docet. Ferrum pat ligno, sed dimidia parte infixa, vel affixa ligno, ferrum aliquando quadratum aliquando trigonum, crassitudine digitali. *Vegetius* ait Scutatos pedites, & loricates equites saepe transuerberare. Vis ei tanta etiam à Tibullo tribuitur, ut lento perfrigerit obuta pilo. ferrum latum ei tribuit Virgilius. *Lato crissans hastula ferro.*

Florus ingentia pila, gladiis comparat; circa mucronem hamata erant, ne extracti possent. in scutis itaque hærebant, eaq; grauabant, quod impedimentum ut maius esset, Marius effecit, ut inhaerentur. Interdum duo scuta perforabant, & connecebant.

Pila alia erant ab hastis velitum, has græci *χειροβόλα*, illa *στροβούς* appellant. Velites etiam *χειροβόλα* dixerunt. Polybius ita describit. Telum pili lignum habet longitudinem plerumque bicubitali, crassitudine digitali. *Spiculatur* vnius fibram, palmi in quam majora, et *v. g.* attenuatum & acutum, ut mox primum post iactum necessari dicitur, sitque inhabile ad remittendum: alioqui commune fieret telum.

Septena iacula quaternum pedum data sunt singulis; Ligni longitudine trium pedum, ferrum palmi magni, sive dodrantalis paulo minus pede. facile itaque fuit septena hastulas ferre manu.

Partim pilo, partim hastæ velitari similis est. *Sibuna*, sive *Sybina*, Græcis Illyrisque visitata, in venatibus, potissimum vni sunt. Pilorum licet vis interdum exaggeretur, tamen constat ordinarie infirmam fuisse. *Nam plerumq; ex aequo & inferiore loco irrita cædebat.*

Litius l. 7. Prater virtutem locus quoque adiuvavit, ut pila omnia, hastæq; non tanquam ex aequo missa, vana (quod plerumq; sit) caderent; sed omnia librata ponderibus ficerentur. At nostra tela quounque ex loco efficacia sunt.

§.2. Equitum hastas veteres, & nouas nobis Polybius describit. *Hastæ etiam dupliciter inutilis* iis erant. quod & graciles faciebant ac tremulas, eaq; nec collumare recte poterant & scopum tangere, & priusquam cuspide in aliquo defigerent, concusse ipso motu eorum plerumq; frangebantur. Addo quod sine inā cuspide facta, solam plagam iactumq; primore parte dabant: eaq; defracta reliquum inutilis, & inefficax iis erat. At vero scutū habebant ex bouillo corio, vmbilicatis placentis simillimum, quas in sacrificiis solent apponere. quibus nec in pugna commode erat vit, qui firmitatem non haberent; & ab i. abre corio soluto aut viciato, inutilia & olim & nunc sicut prossus. Idcirco improba eorum visum cum esset, statim assumpserunt Greacianam paraturam armorū, in qua haftarum quidem prime cuspides plagam directam & validam effectingit, quamnam stabile & immobile hastile est; itemq; ex transumptione, inā cuspides visum firmum ac violatum. Eadem ratio in scutis. *Nam & in agressione & oppositione stabilita & firmiter tenet* manent. quod cum vidissent, imitatis sunt statim.

Optime Lipsius, cu Brutus & Tarquinius per partem vulnerati conciderent, non hastas fortes, sed partem infirmas fuisse docet. Non igitur magni fuit veterum armatura, quā ipsi principes cā tuti nō escent.

§.3. *Hastam longam* habuisse equites constat, quibus concurserent, ut nostri lancearij. Nostri nunc eas firmant ad latera, ut toto pondere & impetu i. clivu perferant. tum quia ferrum etiam à posteriore parte cuspitum habebant, quem *οὐσόντες* vocabant, putat Lipsius eo caruisse, quod si fuit, multo infirmior i. clivus inficerbatur. Sed credo clavū, vncum aut simile quid fuisse, quo ad corpus sedentis firmaretur hasta, *οὐσόντες* autem liberum fuisse. Nam obniti genibus poterant, ut *Sylvius* ait.

Sustentata genu per campum pondera corti;
Sarmatici prona aduersos vngebat in hostes.

anys 207 p.

Alia iacula quæ tria aut quatuor in pharetra gerebant, infirma erant, & iacenti potius, quam cominus pugnanti idonea.

Cylindrorum etiam visus & saxorum à Marcellino ostenditur: *Nonnulli, inquit, scalas vñbendo, ascensuq; ex omniliare parantes, sub oneribus ipsiis obruebantur, contrusis per primum saxis, & columnarum fragmentis ac cylindrī.*

§.4. *Tribulos* Romani contra spargere soliti, *Herod. l. 4.* Romani quotiens pedem conferebant, facile scil. aduersarios superabant: postea vero quam ab equitatu & camelorum multitudine premebantur, fugiā simulatā tribulos, aliaque machinamenta ferrea acuminata proieciebant. que sub arenis latentia, neq; cuquam conspicita, perniciem equibus, & camelorum infessoribus adferebat. quippe illa calcata equi, potissimum vero camelis (quoniam huic generi molliissima sunt vngulae) sic iduē claudiebant, excusū tergo infessoribus.

Capvt XVIII.

Arma viua,

§.1. *E*quis bellatoribus utimur, alijsq; animalibus, etiam quam instrumentis animatis; ita q; &arma dici possunt: equidem sive bipalio, sive bubus terram euertat agricola, tam boues, quam ferrum instrumenta sunt.

§.2. Antiquissima priscotum arma fuere equi curules, curvis ferrati, falcatae. Quadrige etenim falcatae olim summo timori erant. In sacris litteris frequenter memorantur. *Exod. 14. Pharaō iungit sexcentos currus electos. Deut. 11. 4. & 20. 1. Iosue 11. 4. & 17. 16. ferrei curitus. Jud. 1. 19. & 4. 13. non gentes habet Sifara. Et 1. Reg. 13. 5. Philistijm habent triginta millia curruum, & sex millia equitū. 3. Reg. 9. 9. muniuntur ciuitates currum. Item 2. Par. 8. 6. & 9. 25. In illis robur & fiducia. Judith. 9. 6. Il. 31. 1. & 36. 9. & 37. 24. & 66. 15. quasi turbo quadriga eius. Antiochus & Mithridates curribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

Equi curu-
les, & cur-
ribus.

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

*ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit campum, & leui impedimento restringit: vnoq; afflito aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est, repente tota campo Romani tribulos abiecerunt; in quos Nunc in currentes quadriga cum incidissent, delete sunt. *Tribulus au-**

ribus etiam vni sunt. Tandem euauerunt, & nunc curribus prorsus inutilis sunt ad pugnam: Vegetius causam reddit 1. 3. c. 24. Quæ vi primo magnum inutilere terrorem, ita postmodum fuere derisui

rauere. Iterum eod.lib. Ducentes saltate quadriga, ynicum illarum gentium auxilium, secutae sunt: ex summo temone hastae prefixe ferro eminebant. Viri, a rugo tenuis direxerant gladios, & inter radios rotarum plura spicula eminebant in aduersum. aliae deinde falces summi rotarum orbibus habebant, & aliae in terram demissa quicquid obuiam concitatissima quis fuisse amputatur. Ipse Alexander ordinibus solutis excipi iusserit, Sylla palos fixit. Helvetii cū Gallias occupate statuerunt, creuerunt ad iumentorum, carrorum maximum numerum, per biennium quam maximas mesles fecerūt, fædus cum vicinis ciuitatibus, deinde cum egreis suis essent, singulos trium mensium molita cibaria habere iusserunt. Cæsar l. i. belli Gallici.

Erant currus illi ad munimenta, ut suo loco dicam, & simul necessaria conuicenda.

Elephantis.

§. 3. Elephantorum olim formidulosa fuit in prælium induc̄tio. Pyrrhus primus in Italiam duxit.

Cameli.

§. 4. Elephantos etiam inutiles fecere Romani; & nunc sere noxij sunt, quia facillime in suis vertutur. olim cataphractos in curribus aduersum belas collocabant, qui farissas, hoc est, longos contos dirigebant. alij milites cataphractos, & vndiq; cuspidibus eminentibus munitos, ne apprehendi possent a proboſciſ immitebant, alij funditores, & sagittarios. Spacium intudidabant, & circumdatum cum magistris capiebant. Balistis etiam curulibus eos oppugnabant: nunc contra eas tormenta omnia valent, ut vix in prælium ducantur. Elephantos Hannibal 80. ante aciem posuit, Scipio Numidas equites opposuit; communes autem hostes celerantur, quia facile in amicos vertuntur: nulla vi vulnerari potuisse, falso refert Cassid.lib. 10. c. 30. Leuisimo alioqui negotio repelluntur.

Canes.

§. 5. Camelos equis & elephantis opponere conſueuerunt. Camelos equitatu Crœsus opposuit, quorum nouitate equi conſternati, infidentes præcipitabant. Front.lib. 2. c. 4. Meminit & Camelorum in bellis Plin.lib. 7. c. 18. Haliates Lydus, Colophonij, Catastabenenses canibus in prælio vñi sunt, quod etiam Magnetes in more habuerūt. Polian. l. 7. Aelian. l. 14.

Sues.

Philippus etiam Arbelios in densa syluarum fugientes per canes venaticos cepit. Polyen. l. 4.

Statue.

De generosis bestiis minime mirum est, Sues etiam in bellum adduxerunt; animal propter conuicia natum, & cui anima pro sale sit. Nam gruñitum suis, atque adeo immundum pucus elephas abominatur ac horret. Ideo contra turrigeras belas interdum adhibitum est.

Megarenses Elephantos Antigoni, porcis quos pice illeuerant, auerterunt. Terrorem vñi alii ademerunt, omnia enim vñtata vile fūnt. Perseus elephantos ligneos, ex quibus tuba stridebat, fieri curauit, ut equi illis affuerent & contemnere disserent.

Non mirum est autem bestiis vñlos fuisse, qui statuas etiam ad oppugnationem attulerunt. Nimium rude videtur, quod de Sardibus a Cyro captis dicitur: Nam qua mons prarupus erat, eo malos impositis armatis statuas applicuit, alia deinde parte oppugnationem incepit, sed cum obſessi statuas videreant, iugum ab armatis occupatum existimarent, atque ita vrbem Cyrus inuasit. Omne itaque quod in medio est prudenti Imperatori arma praefat.

In bestiis quoque artis est, naturas eartum excitare, quo possunt modo. Nam cum arte careant, arte aliena regendæ sunt. Brachius cum fessi equi calcaribus agi non possent, equas præmisit, quas in fecuti sunt.

Fulg. l. 7. c. 4. Victoria vero in eo sita erat, ut prior fances montium occiperet.

CAPUT XIX.

Machinarum bellicarum consideratio.

§. 1. **Q**uod in præliis, actionibusq; bellis sunt stragagemata, hoc in operibus sunt machinae, in his enim, & illis opus est ingenii, prudentia, sagacitatis, non virtutum aut sumptuum. Machina ita que opus est ingeniosus ex cogitatum, factumq; ad effectus, qui alias maiore sumptu, ac viribus egerent: ita dictam putant, εν δει μεταγενεσι, quod non ab oscitantibus, sed animum arteq; intendentibus habet. Deut. 20. 20. Ex lignis felicibus D e v s vetus machinas instruere quas vocat בְּנֵי־צְבָא, quod muniant, seu fortes efficiant obſidentes. 2. Par. 2. 26. 15. Ozias Jerosolymam machinis instruit. Et fecit in Ierusalem diversi generis machinas, quas in turribus collocauit, & in angulis murorum, ut mitteant sagittas & faxa grandia. Septuaginta vocant μυχαὶ τοῦ πεντεπέντε λογοτεχνῶν, machinas ratiocinatio- nibus artificis machinatas. Hebreus vero clarus; בְּנֵי־צְבָא, hoc est, machinas ma- chinationem machinantis: Est vero בְּנֵי intenta cura, artificioque cogitare, omniaq; animo voluere. Jnueſte igitur antiquissimis temporibus sunt machinae, quotidieq; nouæ inueniuntur; sed tamen si vera fati volumus, machinæ machinarum sunt mortæ bellicæ, vis pulueris pyre in tormentis, petatis, ſu- foffionibus. Itaq; nunc sere veterum machinæ quaſi attonitæ cesserunt, & militari fulmini conſeſſerunt.

§. 2. De antiquitate machinarum dubitant Philologi, arbitrantur tamen a Moſe venire, & priscis illis. Statius Pylii, & Messenii bello Troiano attribuit. Romanis regū tempore illis vñi sunt, ut docet Lipsius l. poliorc. Pericli arietes tribuit l. 12. Diodorus.

Verū fuisse antiquas machinas docet Moſes Deut. 20. 20. vbi in primis ē ligno fūnt, & dicuntur בְּנֵי, quod obſidionem, munitionem, coarctationē significat. Itaque quicquid ad obſidendum, vexandoque obſessos pertinet בְּנֵי nominatur. Cum autē Moſis tempore, & quod præcessit, fuerint v̄b̄s munitiſimæ, & ad cœlum v̄que muratae, ut Scriptura loquitur, Deut. 1. 28. Eademq; fuerint expugnatae, ut conſtat ex bellis Regum Seon, Hesebon, Moab, & Palæſtinorum, machinas fuisse conſtat, quis enim credat, dolabris tantum & ligonibus in cœnia diſiecta: aut fāme captas: machinis igitur vñi sunt.

Deinde Ezech. 4. 2. & 21. 22. & 26. 18. meminit Machinarum tanquam suo tempore vñtarum. Verba eius 4. 2. fūnt hæc. Et ordinabis aduersus eam obſidionem, & adſicabis munitiones, & comportabū aggerem & dabū cōtra eam caſtra, & pones arietes in gyro. Et 21. 22. Ad dexterā eius facta est diuina super Ierusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut elevet vocē in vñlata, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut adſiceret munitiones. Et 26. 8. Filias tuas, quæ sunt in agro, gladio interficiet: & circumdabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro: & eleuabit contra te clypeum.

Arietes vocat בְּנֵי, & 70. בְּנֵי στρεψ, quod inde tula mitteantur. At c. 26. 8. Quod noster vocat vineas & arietes, in 70. est בְּנֵי στρεψ, in Hebreo מְחַטֵּבְנָה, quod 70. בְּנֵי στְּרֵבָה, & lanceas eius, dicitur autem etiam aries Mechî à delendo, quod omnia dificiat 70. vertunt εναντίον contra, noster machinam interpretatus est, quod contra murum ponatur. Ut cuncte accipiatur, de tormentis intelligendum est. Kimchi interpretatur iustum tormenti sui, alii balistā. Targum: רְמַחְתָּה בְּנֵי στְּרֵבָה, Et iustum tormentorum suorum. Habetat itaq; suas machinas Chaldaeorum monar- chia, credo & Assyriorum, imo iam ante diluvium vi- fatas crediderim. Atq; hoc quoq; obſeruacum est, eas gentes, quæ arte & ratione Rempub. instituerunt fere machinis, barbaros vi inconfutabili vici. Parhi cum Romani

Romani testudinem fecerint, rati eos fessos, ab equis descenderunt, & occisi sunt. Dion. in Aug.

§. 3. Vegetius has machinas recenset, Testudines, arietes, falces, vineas, pluteos, musculos, turres. Vitruvius l. 10. c. 20. & 21.

Testudo scutorum iunctorum est machina: Vt usus testudinis, vt muro succederent, eum subruerent. Liu. l. 4. 4. Iuuenes quidam Romani, iudicis Circensi ad vsum bellii versi, partem humilimam muri ceperunt. Ascendebant autem & duplice triplicemq; testudinem faciebat, balistae & catapultae non nocebant ob vicinitatem. Primi super capita scuta leuabant, sequentes demittebat, postremi genibus nixi erat; hoc modo equitatū & sagittarios repellebant. Dio in hunc modum describit. Porro testudo talis est, & sit hoc modo. Impedimentis, & leui armaturā, & equite omni, in medium acceptis, grauiū armatura pedites, illa qui oblonga, & in tubi dimidiati modum factis scutis vtuntur, in extremis partibus, tanquam in latericio opere, pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipsi extra spectantes ambiunt. Ceteri qui latiora scuta gerunt, in medio densi locantur, & scuta cum super se, cum super alios atollunt; vt in tota phalange non sit aliud quād scuta cernere, & a telo iactu omnes tuto esse, ob densitatem instructionis. Adeo n. validē firmant, & super eam homines aliquot ingredi possint, imo etiam equi & currus agi, quoties in cauo & angusto aliquo loco cōficiantur. Quod equitem currusq; tultinuerit, vix fieri potuit, nisi forte pilis humi fixis adiuuarent. Nunc quia scuta desunt, fieri testudo non poteat, nec expediri esse, cum conferti tormentis disiici possint. Equitem hastis sustinent vt suō loco dicturus sum.

Vegetius Testudinem, arietem, falce, hunc in modum describit. l. 4. c. 14. De materia, ac tabulatis testudo contexitur, que ne exuratur incendio, corijs, vel cilijs, centenibusque vestit. Hac intrinsecus accipit trahem, que aut ad unco prefigitur ferro, & falso vocatur, ab eo quod incurva est, vt de muro extrahat lapides: aut certe ipsius caput vestitur ferro, & appellatur aries: vel quod habet durissimam frontem, que subruat muros: vel quod more arictum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Testudo autem a similitudine vere testudine vocabulum sumpsit: quia sicut illa modo reducit, modo profert caput; ita machinamentum interdum reducit trahem, interdum exercit, vt fortius cadat.

Testudo itaque generale nomen est, quod arietem & falcem continet. Carthaginem invenitum fuisse refert Vitruvius l. 10. c. 19. Carthaginenses inquit, ad Gades oppugnandas castra posuerunt: cum autem castellum ante ceperint, id demoliri sunt conati. Posteaquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumperserunt ignem; idque manibus sustinentes, capiteque eius summum murum continenter pulsantes, summos lapidum ordines deiecerant, & ita gradatim ex ordine totam communionem disipauerunt. postea quidam faber Tyrus, nomine Pephsmenos, hac ratione & invenzione induxit, malo statuto, ex eo alterum trahensum vi trutinam suffundit, & rediendo & impellendo vehementibus plagiis deiecit Gadiranorum murum. Cetrus autem Chalcedonius de materia primum basim subiecta rotu fecit, supraque compedit arctariis, & iugis varis, & in his suspendit Arietem, corijsque bubulis textis, vt tutores essent, qui in ea machinatione ad pulsandum murum efficiat conlocari. Id autem quod tardos conatus haberet, testudinem arietiam appellare capit. Verum ante in Palæstina fuit.

Testudinem Lipsius triplicem esse docet. Χελώνη erat ad fossas oppendas, vias & quandas. Χελώνη ad fodiendum comparata. arietaria, cui aries ligilis erat. Testudo dicitur a tardigrado processu; magna enim moles erat, & firma contra ignes, catapultae, & saxa grandia.

De Ariete Lipsius l. 3. poliorc. d. 1.

Duae trabes Hagenoae asseruantur, magna longitudine, ita vt facile a ducentis hominibus possint impelli: funiculi enim annexi sunt.

Maior testudo erat Helepolis, qua usus Deme-

trius, qui Poliorcetes dictus est, Marcellinus l. 23. Testudo, ait, compaginatur immans, axibus roborata longissimis, ferreisque clavis aptata, & contingit coris bubulis, virgarumque recenti texture, atque limo asperguntur eius supra, vt flammeos detracet & missiles casus. Conseruntur autem eius frontibus trifoliae cuspides praeacute, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores ostendunt fulmina, vel pictores, vt quicquid petierit aculeis exsertis abrumpat. Hanc ita validam molem, palis & funibus regens numerosus intrinsecus miles languidiori muri orum parti viribus adiuuet concitis; & nisi desuper propugnantium valuerint vires, collis spuriis aditus patefacit ingentes.

Helepolis.

§. 4. Vineae ad subruenda mœnia, plutei ad depellendos propugnatores admouebantur. Veg. l. 4. c. 15. Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari, barbaricoque vissu causas vocant. E lignis levioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sexdecim. Huius rectum munitione dupli, tabulatis, cratibusque contexitur. Latera quoque vineae sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrerent. Extrinsecus autem, ne immisso concraretur incendio, crudis ac recentibus coriis, vel centonibus operari. Iste cum plures facti fuerint, iunguntur in ordinem, sub quibus subsidentes tui ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad similitudinem ab fidis contexuntur e vineae, & ciliis, vel coris proteguntur, tenui que rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quaeunque partem volueris admoventur more carpenti: quos obsonientes applicant muris, eorumque munitione protegunt, sagittis, fucis, vel missilibus defensore omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt scalis ascendendi facilior præstetur occasio.

Vites pergulatas imitabantur, crates & tabulae erant, terra in sternebantur, & quandoque lateribus contra incendia. Dolabris porro fundamenta subruebant.

§. 5. Musculi minores erant. Veg. l. 4. c. 16. Cæsar Musculi. l. 2. de bello ciuili. Due trabes erant primum in solo aere longe, distantes inter se pedes quatuor, collocantur: inque illis columnelle a pedum in altitudinem quinque defiguntur: has inter se capreolis molli sagittis coniungunt, vbi tigna, que Musculi tegendi causa ponunt, collocantur. Ea super tigna bipedalia inicunt, eaque laminis clavisque religant. Ad extremum Musculi rectum trabesque extremas, quadratas regulas, quatuor patentes digitos defigunt; quæ lateres qui super Musculos fruuntur, contineant. Ita sagittato atque ordinatim struto, vt trabes erant in capreolis collocata, lateribus lutoq; iusculis, vt ab igne, qui ex muro iaceretur, tenuis esset, contineatur. super lateres coria inducentur, ne canalibus aqua immissa lapides dilacererent. Coria autem ne rursus igne ac lapibus corrumpantur, centonibus conteguntur.

§. 6. Turres ambulatoriae maioris operis erant. Veget. l. 4. c. 17. Vide Lipsium poliorc. dial. 4. Turres.

§. 7. Nunc omnia ista inutilia sunt, nostra enim tormenta paucis ictibus penitus disiicerent. olim vel eruptione facta incendebant, vel phalarica cui ignium nutrimenta indiderunt, exurebant.

Arietem catenis comprehendebant.

Puluios opponerebant.

Murum altiore faciebant, aut alium ducebant. Si inferior muro est, inutilis redditur, at obsonentes arte fallunt. Constat, inquit Vegetius l. 4. c. 19. inefficax machinamentum reddi, si iniueniatur inferius. Verum obsonentes eiusmodi dolum adhibere consueverunt. Primo talem exstrauit turrem, quæ propugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde secreto alijs de tabulatis inviolatis turriculam faciunt, & cum muris fuerit machina sociata, subito funibus, in turri, trochleisque de medio turricula illa producitur, de qua excedentes armati (quia altior inuenitur) statim capiunt ciuitatem.

Rhodius artifex clam terram suffudit cuniculo, accedens machina pondere suo, solo cedente, subfedit.

Callias Helepoli in intra murum traxit. Diogenes sordium proiectu machinam impediuit. Malloclus Malpoli.

Marcel-

Vineae.

Musculi.

Aries inutilis.

Malleoli.

Marcellino sagitta est in modum coli, ignibus facta. Malleoli autem, inquit, tali genus figuratur hac specie. Sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multisido ferro coagimentata, que in mulieribus coliformam, quo netur linea flamina, concauatur; Ventre subtiliter & plurifariam patens, atq; in alio ipso igne cum aliquo suscipit alimento. & sic emissam arcu in aliado (ictu enim rapido extinguitur) si haserit vsq; tenaciter cremat; aqua q; confusa acriores excitat aspergimus incendiorum, nec remedio villo quam supraeactio puluere consupitur.

Sambuca.

Sambuca dicitur, Veget. l. 4. c. 21. à similitudine cithara. Nam quemadmodum in cithara chordae sunt, ita in trabe, que iuxta turrim ponitur, funes sunt, qui pontem de superiori parte trochlearis laxant, ut ascendat ad murum, statimq; de turri excutii bellatores, & per eum transientes mania vrbis inauditi. Turi igitur iuncta est.

Tollenon.

Exostra pons quide turri protenditur. Veg. l. 4. c. 21. Tollenon dicitur, Veg l. 4. c. 21. quoties vna trabes in terram praealate desiguntur, cui in summo vertice alia transversa trabes longior dimensa medietate connectuntur, ex libramento, ut si num caput depresso, aliud erigatur. In uno ergo capite eratibus siue tabulatis contextur machina, in qua pauci colloquuntur armati. Tunc per funes vno attracto depresso, alio capite eleuati imponuntur in murum.

Balista.

De balistis aliiq; Veget. c. 22. l. 4. Aduersus hac obfusos defendere consueverunt balista, onagri, scorpiones, arcubalista, fustibali, agitari, funde. Balista funibus, nervis (chordeq;) tenditur, quo quanto prolixior a brachio habuerit, hoc est, quanto maior fuerit, tanto spicula longius emitit: quae si iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram eius ante collegerint, dirigatur, penetrat quodcumque percussit. Onager autem dirigit lapides, sed pro nervorum crastitudine & magnitudine saxonorum pondera iaculaatur. Nam quanto amplius fuerit, tanto maiora iacula sua fulminis more contorque. Huic duobus generibus nulla tormentorum species vehementior inueniatur. Scorpiones dicebant quas nunc manubalistas vocant: ideo sic nuncupati, quod parvus subtilibusq; spiculis inferant mortem. Fustibalos, arcubalistas, & fundas describere superfluum puto, que praesens vobis agnosco: saxis tamen grauioribus per onagrum destinatis, non solum equi eliduntur, & homines, sed etiam hostium machinamenta franguntur.

Catapulta.

Catapulta hastas, Balista saxa iaculauntur, sed interdum vtrumq; telum eadem machina. Non fuisse vim parem nostris etiam minoribus tormentis docet Valerius de serpente Africano. Telorum iactu perforar inquinisse, sed ad ultimum balistarum tormentis peritum, silecum crevii, & ponderosius iactibus proculius. Deinde ictus illi ligneas tress, coriac, non facile frangebant; nostra tormenta omnia transeunt. Scorpiones minora tela iaciunt, & vniu manu diriguntur. Superfunt alia armorum genera, que quia obfidentibus fere propria sunt, in aliud caput distili.

CAPUT XX.

Delectum magna cura habendum.

S. I. VSTVS Lipsius l. 5. polit. c. 8. Militia nostrae flagitia palam aspernatur. Delectus formam apud nos vllam negat esse. Enunt militem non legant. Ad sonum tympani coeunt, ignoti inter se, ignorantesque purgamenta vrbium suarum, quibus ob egestatem & flagitia maxima peccandi necessitudo est, affueti latrocinijs, bellorum insolentes. Ego sane delectum militum nostrorum meliorem esse optarem; sed tamen olim quoque virtuosus erat, & crebro pessimorum, certe inuitorum: neq; noster adeo virtuperandus est. Veteres ergo videamus. Primus non erat volonus, sed coactorum respodere ad nomina. Qua ex re tota Romana ciuitas discordias experita est, cum acerrimum Tribunorum telum esset impedit delectus, quod interdu cum extremo patriae periculo fecerunt. Quin etiam in ista fugitiorum man-

Veneris delectu inmodica.

cipiorum flagitatis inusti sunt. Eodem modo notati sunt & Fabricenses, ut habet constitutio Arcadij & Honorii c. l. 11. Magna fuit omnium signatorum obligatio; Julianus legem tulit, ne ante expleta stipendia ad monasteria admitteretur, seruiles igitur milites & Fabricenses erant, quomodo igitur libertate pugnarent:

Deinde cum inuiti sacramento adigerentur, timidius pugnabat, dominum respectabant. Volonum autem maior est alacritas. Docuit hoc quoq; Romana resp. tis. seu potius eius calamitates. Bello se cudo Punico (Liu. l. 22.) octo milia seruorum empta sunt, interrogati linguli, vellente militare? magno vobis miles ille fuit, & merito inter Quirites recensitus. Non in iucunda est historia quam recitat Liu. l. 24. Legiones magna ex parte Volonum habebat (Tib. Gracchus) qui am alterum annum libertatem mereri quam postulare maluerant. senserat tamen hyberni regrediens murmur in agmine esse querentium, nunquam liberi militari essent? scripseratq; senatus, non tam quid desiderarent, quam quid meruerint, bona fortisq; operis eorum se ad eam diem vsum: neq; ad exemplum iusti militis quicquid eiis propter libertatem deesse. De eo permisum ipse erat, faceret quod est Rep. ducere esse. Itaq; priusqua cum hoste manus consereret, Pro liberta pronunciat, tempus venisse eius libertatis, quam diu sperassent, te pugnam, potiunde. Postero die signis collatis dimicaturu puro ac paucis campo, vbi sine vlo infidari metu vera virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplo liberum iussurum esse, qui loco cesseret, in eum seruili supplicio animaduertur. Suam cuic; fortunam in manu esse, libertatis auctorem eis non se forte solum, sed COS. M. Marcellum esse, vniuersos patres, qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde COS. ac S. C. recitauit. Ad quae clamor cum ingenti assensu est sublatus, pugnare poscebant, signum q; ut daret exemplo, fero citus instabat. Gracchus pralio in posterum diem pronuntiato, concionem dimisit. Milites Latini, praeceps quibus merces natae in vnu diem opera libertas futura erat: armis expeditis, quod reliquie diei fuit, consumperunt. Postero die vbi signa ceperunt canere, primi omni parati in stratiq; ad pratorium conueniunt, sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem militia peditum erant, maxima ex parte Brutii ac Lucani: equites M. C. inter quos pauci admodum Italici, ceteri Numidae omnes, Mauri. Pugnatum est & acriter, & diu, quatuor horis neutro inclinata est pugna. nec alia magis Romani impediunt res, quae capita hostium precia libertatis facta, nam vt quisq; hostem impigeret occiderat, primum capita agre inter turba tumultumq; abscondendo, tempus terebat. deinde occupata a dextra tenendo caput fortissimum quisq; pugnator esse desierat: signibus at timidis tradit a pugna erat. Quod vbi Tribunis mil. Gracchus nunciauerunt, neminem stantem iam vulnerari hostem, carnificiis iacentes, & in dextris militiis pro gladiis humana capita esse: signum dari prope rursum proiicerent capita, inaudientq; hostem, claram satis & insignem esse: nec dubiam libertatem futuram tenuis viris. Tunc redintegrata pugna est, & eques in hoste emisus. Volones igitur, imo seruui imperium seruarunt.

S. 2. Delectum Romanum hunc in modum Polybius Dies deponit. Cum vero Delectum habituri sunt, Consules publice dies diem prodicunt, quā die Romanos omnes adesse oporteat, quibus etas sit militaris. Faciunt hoc penè quotannis. Cum igitur dies adest, & militaris omnis iuuentus in vbe, & mox in Capitolo congregata, tum diuidunt se Iuniores Tribuni eo ordine quo à populo ab suis Imperatorib. sunt facti, in quatuor partes. Quia nimis unum quatuor apud eos legiones totam & precipuam copiarum diuisiōnem faciunt. Et primos quidem designatos quatuor Prima legione dicti attribuunt, tres proximos secunda, quatuor alios Tertia, denique tres vltimos Quartam. Seniorum vero Tribunorum duos quidem primos Prima: tres alios Secunda: duos sequentes Tertia: denique tres vltimos Quartae. Facta autem diuisione Tribunorum eiusmodi, ut omnes legiones tam pari numero habeant duces, tum sedēs se iuncti, & seorsim Tribuni cuiusq; legio, tribus sortiuntur singillatim, & euocant ut in quamq; foris cecidit. Ex ea eligant quatuor iuuenes etate & promptitudine propemodum aquae.

Lugiones pares.
Lugiones pares. *equales. Quibus productis, primi electionem faciunt Prima legio- nis Tribuni; secundi Secunda; terci Tertia; ultimi Quartae. Iterumque quatuor productis, primi electionem Secunda legio- nis Tribuni; & sic deinceps; ultimi vero Prime. Posthac deno- quatuor productis, primi capiunt Tertia legio nis Tribuni; ultimi vero Secunda. Atq; ita semper electione alterna te & in orbē eunte, sit ut pares admodum capiantur in quam legio nē.*

Coati pu- gnare mil- itis Romani. In Capitolio id agunt, quia opus erat sanctitate loci esse tuto. Tribus fortuntur, ne vlla præterita, aut onerata videretur. In tribu interdum ipsi milites forte lecti, quod sacramentum detrectarent. Cum dux gratiosus, aut lucrosa militia, vltro nomina dabant. Sic Liu. l. 10. & 42. Quales vero erant milites, quos in vincula duci iubebant: l. 3. Liu. ius. Cum col- lum torqueret: l. 4. dum acerbitas delectus in danno, & lace- ratione corporum inuia se est: hoc est, quod aiunt inuitis canibus venari. Imo aliquando viderunt; Liu. i. 8. Valerius & Fabius consules id egere. Tali militi nemo nunc hostem aggredetur: aut primo im- petu cæderetur.

Spartacus si- contra bar- baros pu- gnasset in- finitus esset im- perator. Serui vero illi non mali milites, sed inter primos strenui erant. Quid si Spartacus, aut Eunus, contra barbaros duxissent conuersos, an non pro re Roma- na plurimum valuerint? Si enim auxilia & opes ha- buissent, plus quam Romani omnes efficerent. Nunc vt cetera ad essent oīa, sumptus sane deerat. De Philo- pæmene dixit Flaminius: manus habet & crura, sed vīre nō habet; magno n. & strenuo viro stūptus bello deerat.

At improbi feliguntur: Fateor, etiam ad metallia fo- dienda, struendosa; muros improborum opera vti- mur, suntq; eorum peccata Reipublicæ lucrosa. Nec tamen nulla est improborum vtilitas cum bella gerunt. Primum enim virbes facie inutili, noxiaq; pur- gantur, & remaneat id quod est sincerus. Deinde im- probos, inquietosque, & scelerum compertos in acie occubere confutisti est, quam bonos & quietos, frugiq; ciues; minore itaq; malo Reipublicæ cadunt mali, remaneant meliores, qui virbes tueri, & seruare possunt. Neque verum est ad disciplinam eruditæ eos non posse: quemadmodum enim homines insigniter improbi sunt nonnunquam optimi artifices, nau- tæ, negotiatores, ita & bellatores. Ordines seruare, pericula discutere, aduersa ferte possunt. Metus du- cis, & assuetudo audaces efficit, interdum etiam bello pietatem addiscunt, cum bonos morum doctores forititi inter incerta pericula salutis admonentur.

§. 3. Quod si optio detur, voluntarios sene malleum, & quibus res angusta domi. Qui enim inuiti ad no- men respondent, qui in ergastulis latent, pollices si- bimet præcident, ne militare cogantur, domum sem- per respectant, vbi malunt copiose & delicate viue- re, quam inter bellis labores periclitari, non placent. Hinc crebra veteranorum de missione querela, & tumultus. At voluntarii in solo bello spem habent. Potentissimi reges quibus ius cogendi erat, tamen voluntarios habere maluerunt. Xerxes magnus ille rex cum tot populos in bella cogeret, nec inuiti no- mina darent, sollicitus erat; nam meminerunt fata- lem Peris Græciam fuisse; vulpināigitur induit, & dimisit passim qui diuulgaret, principes Græcia pro- dituros esse patriam, oēs ad spolia vocari, non pugnā.

Xerxes effe- cit, ut habe- re voluntarios. *Xerxes cru- delis in de- pītu.* Delectaū acerbitas quanta vero illa fuit, cum Darius Oeobazo seni vnius è tribus liberis vacatio- nem roganti, tres relicturum spopondit, & occulos in conspectum patris abiecit: Herod. l. 4. Crudelior etiā Xerxes in hospitem Lydum, qui è quinque vñū petijt sene cēta suę solatium, cum diuīsum tyrannus ad viam posuit, vt inter partes transiens exercitus ferali lustro inferis sacraretur. Romæ ad honores aditus clausi erant eis, qui non militasset, adeo ad militiam alli- cendi fuerunt.

§. 4. Quin interdum parum aberant à periculo cō-

quisitores, cum delectus inuitorum agerent. Liu. 21. Duos populos, ait, delectus acerbitate consernatos metu detectionis fecisse. Mittebantur enim per a- gros Triumuiiri, qui ad militiam cogeret. Liu. 23. 1. In- terdum Senatores, vt ab Attio, & Legati, vt a Catone. Ciuiis fane cū ad rebellionem Batauos inuitat, inter causas delectum adfert. Instare delectum, quo liberi à pa- rentibus, frates à fratribus, velut supremum dividantur.

§. 5. Hoc magnopere studendū, vt in singulos men- ses supplementa mutantur; sic enim paulatim dum pauci accipiuntur, maiore delectu veniunt: & immi- ti veterans militarem artem addiscunt. Ita Romani militiam tolerarunt, quotidie enim etiam viator ex- ercitus efficitur minor, Nihil enim copijs vllis magis obest, quam tempus.

§. 6. Prima ratio delectus est ex gente. Rerum ordo de- posuit, inquit Veger. l. 1. c. 2. vt ex quibus prouincijs vel regi- onibus Tyrones legendi sunt, prima parte tractetur. Cōstat quidem in omnibus locis & ignauos & strenuos nasci. Sed tamen, & gens gentem præcedit in bello, & plaga cali ad robur nō tan- tum corporum, sed etiam animorum plurimum valeat. Quo lo- co ea, que doctissimis hominibus comprobata sunt, non omittā. Omnes nationes, quae vicinæ sunt sola, nimio calore fuscatas, amplius quidem sapere, sed minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiam ac fiduciam communis non habere pugnandi, quia metunt vulnera, qui se exiguum sanguinem ha- bere noverunt. Contra, Septentrionales populi, remota a solis ardoribus, inconsultiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. Tyrones igitur de tem- peratoribus legendi sunt plagi, quibus & copia, anguis, sup- peras ad vulnerum mortuq; contemptum, & non posse deesse prudentia, que & modestiam seruat in castris, & non parum prodest in dimicazione & conflictis.

Equidem non inficias iuero, regionis naturam ad militem legendum idoneum; sed partu tamen esse momenti docet ipsa historia. Quæ enim terræ olim barbaræ, & inidoneæ videbantur, nunc sunt feraces virorum fortissimorum. Eos qui vicini sunt, ardoribus solu timidos putat, quia parum sanguinū habent. Nescio quam vere: Itaelitæ viri fortissimi erant, & à calore solis fisci. Carthaginenses prudentiam audaciamq; in prælia artulere, & Africō tamen sole torrebantur, certe à sole venientes & meridie, Romanos Italicā hyeme vicerunt, etiam pugnā statari.

Nam quod de sanguinis cōpia philosophatur Ve- gerius, nescio an philosophis sit probaturus, qui fortitudinem audaciamq; non multo in sanguine collo- cant, sed calore & spiritibus; nec vulnera metunt tam propter sanguinem, quem sifere facile est, quam propter mutilationem, mortemque.

Neq; verum est Septentrionales prudentia & ca- strorum disciplina destituti, olim ira fuit, cum barbari essent, at nunc constantissimi in acie, in castris mode- stissimi sunt; Itaq; in omni gente fortis eligendi, quos deinde disciplina formet, & firmet. Nam quāuis illi qui terrā frēcunda, & ad meridiem habitant, facile emoliantur, multi tamen inter eos fortissimi fuerūt. De Enacimis, Chorriis, Zonzomais diuina scriptura testatur. Nec verum dicit de omnib. Lucanus, quāuis de plurib. Quicquid ad Eos tractus mundi, teponem. Lubit, emolliit gentes clementia cœli.

Illi & laxas reftes, & fluxa virorum
Velamenta vides.

Sed feritate in quidem exiunt, cultu autem & prudē- tia crescent. Romani quidem Syros contemplerunt. Scipio cū Antiochi varia arma esse, & nomina armatorum audiret, cum esse, inquit, in Chalcide, hospes meus varia carnes proposuit, cum, copiam miraverit, subiecit omnia esse domestica sunt, sed diueram conditaram, sive illorum armaturam diueras est, sed ipsi omnes Syri sunt.

At sene bellum Judaicum docuit, nullo modo contemnendos esse, si informentur. Longe enim la-

Conqui- tores.

Supple- menta.

Genius loci aliquid sed non multū ad ingenium facit.

An exan- gue simili?

Citius &
agrestis mi-
les legendus.

teq; dominati, & Grecos, Romanosq; fatigantur. §.7. Quarriole a multis ex vrbe, an ex agro legendum miles. Veget. l. i. c. 3. ita definit. Sequitur virum de agri, an de vrbi. vtilior iro fit, requiramus. De qua parte nū quan credo potuisse dubitari, aptorem armis rusticam plebē, que sub dio & in labore nutritur, soli patiens; vmbra & negligē; balnearum nescia; deliciarum ignara; simplicis animi; parvo contenta, durata ad omnem laborum tolerantiam mēbris: cui gestare ferrum, fessam ducere, onus ferre consuetudo de rure est. Interdum tamen necessitas exigit, etiam vrbanos ad arma cōpelli: qui vbi nomen dedere militie, primum laborare, decurrere, portare pondus, & sollem paluerent, ferre condicant, parco viatu & rusticu, interdum sub dio, interdum sub papilionibus cōnorentur. Tunc demum ad vsum erudiantur armorum: & si longior expeditio emergit, in agrarijs plurimū detinendi sunt, proculq; habendi à ciuitatis illecebris: vt eo modo, & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec insicciandā est; post vrbe conditam, Romanos ex ciuitate profectos semper ad bellū: sed tunc nullis voluptatibus, nullis deliciis, frangebantur. Sudore cursu & campēstrix exercitio collectum nādō iuuentus abiebat in Tyberi. Idem bellator, idem agricola, generantur mutabat armorū. Quod vjsq; adeo verum est, vt aranti Quinctio Concinnato (viro optimo) dictaturam constet oblatam. Ex agri ergo supplendum robur præcipue videtur exercitus. Nec cū quomodo minus mortem timerit, qui minus deliciarū nouit in vita. Mīhi miles agrestis placet, quia laboribus aptior est. Sunt tamē in vrbanis multa, quibus illi prætant rusticana iuuentutē, nā ingenio sunt exactiore, exercitatioq; & ad omnia magis habiles, cum iraq; minima pars militie robore, & viribus peragatur, omni vero summā egeant industria, prudētia, dexteritatem, ad eam vero facilius educentur Vrbanī, malim eos legi. Nunc vero id eō magis necessariū est, quia genus armorum, quod hoc ēpore in vsum est, dexteritatem magis, quam vires exigit, non lucta, nō vallos gerūt, nō tot laboribus opprimuntur. Habet Roma milites ex agricolis lectos, eosq; fortissimos viros, & milites strenuissimos, ait Plin. minimeq; male cogitātes. Sed & Cōcinnatus Diclator à stiua, & Regulus pauperis agelli cultor adducitur pro rusticā iuuentute. Verū dum rem accuratiū cōsidero, video tuisse insignes, sed nō ita multos imperatores, ideo eisdem crebro repetiti sunt consulatus. At postea cum nobiles imperarunt, plures fuerunt. Imo etiā prīscis temporibus multi diuites rem strenue gesserunt. Sullanis & Cæsarianis tēporibus, totoq; eo, quod bellum secundum Punicum subsequitur: innumerabiles viros fortissimos habuerunt: cosque ex vrbanis, diuitibus & lautis.

In vrbanis
maiore est
dexteritas.

Aetas mi-
litaris.

§.8. Aetatem veterem probat Veget. puberitatem sc. incipientem, quia celerius imbutur, & perfectius disicit, quæ à pueris imbibit, corpus exercitio aptius est; tempus habet vniuersa discendi: Vix tamē minorem anno 17. legebant, nisi necessitas cogeret, nec maiore annis quadraginta sex tirocinio imbuerebant. Delectū itaq; summā cura institui par est, nec enim vñquā est exercitus infirmus, vbi bono delectu res acta est.

§.9. Delectum duobus modis instituunt, vel enim omnem exercitum in vnum contrahunt, & vires vñuersas ostentant, vt hosti terrorē incutiant, vel singulas legiones, & centuriones, vt incertum maneat, quā sit multitudo, quod multo magis probandum est, quia ignorata plus sollicitos habent hostes, & vires demonstratē hostem cautum faciunt, vt ead stragemata, vel aliena auxilia conuertat.

§.10. Respubl. quæ ciues bellatores instruere desiderat, eos à puerō ita formet. Modo seruet modū, nā ita horridus miles instruendus est, vt nō desinat bonū esse ciuii. Spartanis siu ad famis, siti, laborū, dolorū, verberū patientia educabat, durabatq; Præcipue inflātabant cupiditate vincendi. Cicer. Tusc. Adolescentū greges Lacedemone, ipsi incredibili cōtentione certantes pugnis, calcib. vnguis, mortuū deniq;, vt examinarentur prius, q; fe viētos fateretur. Seniores cōtentiones serebāt, dimications suggerebāt. Verū

Spartanorū
error in Re-
publicā.

hoc mō odia, ciuilesq; contentiones incendebāt, nec magnum tñ, nec diuturnū imperium obtinuerunt. Et nūm de nobilitate gloriatātur. Superbe itaq; magis, quam vulter A gelala, cū socij quererētur fuorū multos, Laconum pācos bellare, considerē iussit, & per nomina opificiorū euocauit plures, vbi apparuit locos plerosq; opifices esse, Laconum nullos; q; tum magni aestimatū est, verum nostra tempora docuerunt, ē fabris fieri optimos omnino milites.

C A P V T . X X I .

Delectū militis virtutes.

§.1. M ILLVM virtutes vel in corpore vel animo cernuntur. Prīma militis virtus est in Deum Improbi mī pietas, fides & spes: hic n. miles verē fortitudis fundātū habet. improbi, & malē cōsīcī pauidā conscientia morte contemnere non possunt, est n. semper timida nequitia. Itaq; militē nōlīm qualem describit Lucanus. Populi quos despiciāt arctos

Felices errore suo quos ille virtorum

Maximus haud reget lethi metu: inderuendī

In ferrum mens prona viris, animaq; capaces

Mortis & ignauum est redditus parere vita.

Nunquā superstitione firmū fundamētū habuit, ideoq; impetus illis maior q; virorum, constantia minor quā solidā formā eminātū fuit. Quāuis autē superstitione, ira, furor & similia in illis possint, quæ potest & veritas, cōfiantia in his tñ esse nō potest. Quocirca reēte Tertullian⁹ fortitudinem Christianorū ex eo p̄bat, quod tam parati sint mori. Fieri n. nequit, vt prōpte in mortis periculū sele coniūciat, qui malē se moriturū arbitratur. Quare ille Gallorū error de redditurā vitā, ne quāq; eos ita cōstantes effecit, vt contra Romana arma durarent. Nō ignorō militum plerosq; impios esse, sed pugnant, aut ne vitam amittāt, aut cupiditate alia, quæ facile elangueſcit accedente maiore metu. Improbos tamen legere non vēto, cum magna sit ratis bonorum.

§.2. Prudentiam in milite, mediocrem desidero, in duce summam. Vnius interdū militis consilio pugna restituit, vel ciuitas cōseruatur. Malī milites Eretrenies, qui vt gladioli cor non habebant, quare faciles vinci Themistocles cognouit. Multa ex tempore militari prudentiā facienda occurunt, quæ imperium ducis dum longius abest, vel cuncta turbantur, præsens habere non possunt. Deinde nisi prudentia mediocris sit, ad p̄mōtiones militares spē nō habent.

§.3. Delicissimū alieni de cubiculo ad aciem, de vmbra egrediens ad solē corpus assuetū tunica, lorica onus nō sustinet, caput operum lnteo, galeam recusat, mollem oīo manū, dūris exasperat caput, fortior autem miles est confragō venit. ita Hier. ad Theodor. monachum. Vegetius iuber dūrari ad tolerantiam mēbra, cōmorari sub papilionibus, aut Joue frigido. Ciborum delicia aberant, laridum, Durus mīcaleus, polca dabatur. Hunc in finem militi acēti distribui solitū fuit, vt eo aqua saporem cruditatemq; corrigerent. Solem etiam, & aeris iniurias militē ferre voluerunt. Adrianus tabernacula ex frondibus facta dīvūt, quod militē vellet esse solis & imbrīum tolerantem. Fulg. l. 2. c. 2.

§.4. Oportet & animos os̄esse, maximeq; de victoria cōfidentes, q; præcipue faciunt, cū duces suos peritos, facilesq; arbitrantur. Nihil æque militē animat, atq; bona de duce existimatio, si pūtēt singulari alio stratagēmata, aut prudētia suos ferūtū, hostes vero debilatū. Fabius cū animos suōt cōtra Tuscōs erigeret, multaq; adferrer argūmēta victorię, vñū addebat supēr se, q; nōdū esset publice p̄ponendū, ne innotesceret. Milites itaq; cū alio qui forū sunt animo fiducia duces oīa pericula liberimē obuenit, nā si galeati sint leporē, si ultra ducis oratio tēpidos consolabitur. Pauilos n. mentio periculi percellit. Oēs animantes pauidae at pugnā sunt inutiles. frustra cerū hortabere, vt pugnet in canes, qui nec videre cāne, nec latrātum audire sustinet. Sed ad mentionem canis inhorrescit.

§.5. Au-

AUDAX.
§. 5. Audacia vero frequenter felicem exitum reddit. Maurus quidam cornicularius Cæsaris excitauit quodam vigiles, & per medias Cæsaris copias præsidium Pompei induxit. Audax igitur miles esto, sed ducis prudentia, animositate vtatur.

§. 6. Fortes potius quam grandes, oculis vigilacibus, et cetera ceruice; Marius tironem exigit, qui senos pedes, aut quinos decemque vncias habet. Interim statuta quoq; pæcanda est, qui avires addit; Imperatoriæ plane Pyrrus, Tu grandes elige, ego exercitatione fortis redam. Et Brennus productis contemptissimis Graecorum, & cum fortissimis suorum componebat, atq; ita Tantos, contra tantilos, ut pugnarent hortabatur. Fortitudinem arte nonnulli probarunt.

Chabrias cum exercitum Tironum in prælium ducturus esset; edixit; ut qui ægri essent arma depoñerent, timidi morbum simulant, eos ille ad præoccupanda loca quædam misit, ut multitudine hostem tererent. Polyænus l. 3.

§. 7. Ipsi quoque duce experientia ignauos à strenuis fecerunt Theagenes Athenienium dux, cù enim multi ordines ab eo peterent, ad Megaram daturum respondit. Clam vero equites præmisit, eosq; hostium specie contra agmen suum redire iussit. Tum vero quasi sollicitus ad pugnam hortatur, & quemque quo veller loco cōsistere permittit; Tum in primam aciem fortis & alacres profligunt, timidi post principia stant, Theagenes eo quo quemque inuenit loco, promovit. Et Iphicrates cum multos timidos sequi vidisset, edixit, ut si quispiam aliquid reliquisset, redire, quo bene instrutus in hostem iret, cumque occasione, multi vterentur, cæteros fidientiores redidit, cum diceret; viros fortes; sine mancipijs pugnatores.

§. 8. Velocitas agilitasq; ut fortitudinis est indicium, ita bello necessaria est. Velociorem Hæsæle, de quo in quo scriptura est, nullum meminimus: & fortem tamen virum fuisse res ipsa ostendit.

§. 9. Deniq; multitudo & turba vitetur; vires non habet, sed pondus, magis impedimentum est, quam auxilium, manibus opus est, non nominibus. In maximis enim pugnis pauci sunt, qui hostem profligant, si ordines seruent, recentesque mittantur, non potest vinci acies, nisi cuncti cædantur; aut nunc fere aliquo casu fit, ut pauculus casus omnes vertantur in fugam.

§. 10. Multitudo noxia est. Xerxes exercitus fluminis sciauit.

Credimus altos

Defecisse amnes, eportaq; flumina Medo.

Justin. Trecinta septuaginta millia, aliq; quingentas Myriadas, id est, quinquagies centena millia. Cætias in Nini exercitu pedites decies septies centena millia, equitura ducenta millia, currus paulo minus decem millibus, & sex centis memorat. Datins octingenta millia contra Scythas duxit. Seipsa impedit, & hosti obnoxia redditur. Si multitudo habetur, diuidatur in plures exercitus.

§. 11. Milites idoneos Romani varia exercitatione pararunt: honores enim capere non licuit, nisi emeritis magna parte stipendiis, nec vxorem ducere ante dena stipendia.

§. 12. Caput in milite est obedientia: quæ in re gravissima est exercita, cum iussu in mortem sit eundum. Itaque coercendi, qui dum imperia interpretari, quam exequi malunt, qui regendo se ingerunt. Talis erat Romanus exercitus in Macedonia. Plutarch in Galba. Pleriq; exercitū veluti corpus, nullo proprio imperio, sed ducis tantum motibus cieri debere afferunt. Quapropter ferunt Æmilius Paulum, cum in exercitum in Macedonia accepisset loquacitatis, & curiositatibus plenum, & se curis muneribusq; imperatoriis ingerentem, præcepisse ei, ut vnu quisq; ei manum promptam, & acutum gladium præstaret; sibi reliqua curæ fore. Myronides edixit, ut Athenienfes exi-

rent, cumq; nondum omnes exissent, pugnam incœpit, cunctationem interpretatus timorem. Agesilaus Ephesi diuitibus equum & virum imperauit, atq; ita pro ignauis strenuos accepit.

CAPUT XXII.

Ducis boni officium & artes

§. 1. **D**V exercitui præcipue necessarius est; est enim exercitus sine duce prudente, sicut via sua belua sine capite, sicut Polyphemus, monstrum horrendum, intorme, ingens, cui lumen ademprum. Quamobrem & Demades Alexandri exercitum Cyclopem appellauit, quod omnia adessent illi, prudenter deeslet, quæ moles illa regeretur.

Exercitus sine duce turba est, corpus est sine anima, remigum ordo sine gubernatore. Summa: Tanti est exercitus, quanti gubernator. Exercitus sine duce, Leo est sine oculis, dux sine exercitu firmo, caput sine corpore. Cæsar cum in Hispaniam contra Petreum & Afranium Pompei legatos tenderet; rado, inquit, ad exercitum sine duce, cum in Thessaliana contra Pompeium, rado ad ducem sine exercitu. Nam firmas legiones habebat legati, Pompeius Tirones magnam partem. Duces bonos plus valere mediocri exercitu, quæ bonus exercitus sine duce. Scipio, Pöpeius, Gracchus, Pelopidas, Epaminandas, alijq; docuerunt; nam bonus dux celeriter militem format.

§. 2. Duci bellorum magna est in re gerenda libertas permittenda: neq; puniendus ob rem male gesta. Cuin enim tantæ occurrit in bello difficultates, ram subitæ mutationes, ut humano cōsilio prouideti nequeant, in novo periculo, noui cōsilio libertas relinquenda est. Deinde quæ in eisdē geruntur castris, sape vtriq; parti ignota sunt, tantū abest, ut hostium sape machinationibus occurrat possit. Brutus contra Octavianum in suo cornu victor, Cassius est victus, cum exercitum Brutis fugatū putaret, manus sibi attulit, quod nisi fecisset, pari morte res Romanæ stare poterant. Idem iam olim inter Aequos & Romanos contigit, Sæpronio consule, cum vtriq; se victos putarent. Cum igitur tanta turbæ omnia confundant, non sunt viri magnanimi alij periculis grauandi, sed in aduersis potius adiuandi.

§. 3. Prudens sit in primis, à quo tot virorū fortium, atq; adeo regni fortuna pendet. Ratio ducat agentem non fortuna, quæ tamen si inuitet occasione, eā quoque prudenter moderetur. Periculum enim & negotiis compertum est, ingenium in bello plurimum posse, eam præsertim virtutem quam Graci à xiron, sagacitatem latini appellant.

Magni duces plura consilio, quam vi perfecerunt.

Carthaginenses duces bella prælio cōsilio rem gerentes, Val. l. 2. 7. etiā si prospera fortuna subsecuta esset, cruci tamen suffigebantur: q; bene geserant deorum immortalium adiutorio: q; male cōsiderant, ipsorum culpæ imputates. Haud magni momenti fortunæ esse cōstat. Vix perit exercitus, nisi vbi in consilio erratū.

Melior est dux prouidus, quæ audax. Et vere Cæsar, Non est minus imperatoris superare consilio, quam gladio.

§. 4. Vegetus, alacer, non magni hominis vmbra. Periculis itaq; exciteatur, aliosq; animet. Talis L. Marcellus cum inopinato se hoste circuicidatum videret, in eos inuenitus, etiam spolia opima tulit. Sempronius Tuditianus & C. Octavianus Tribunus cum duodecim cōmilitiis omnibus per hostiū præsidia transierunt. Vigor animi, & confidens victoriam peperit. Et cū Leonidae diceretur, nubes sagittarum à perfis faciendas, respondit, in vmbra se pugnaturū. Aliquando ipse exemplo præcat, q; maximū Imperatores fecerū. Posthumius post exhortationem cum milites quærent, quid imperaret, ut se imitarentur iussit, & sublati sanguis in hostem iuit, & vicit.

Innocens sit.

Alexandri Imperatoris exemplum.

Pius.

Dives.

Curiosus in hostium consiliis.

Temperans, sobrius.

Seuerus.

Prudens seueritas.

Comitas ducis.

Audaculos fureat.

§.5. Innocens, neminem iniuriā afficiat, tantum copiarum dux, omnes honesti & decori aemulatione excitet. ita Alexáder Imperator, de quo historia eius testatur. *Quum igitur tatus a talis Imperator domi ac foris esset, inquit Particam expeditionem: quam tanta disciplina, tanta reverentia fuit, ut non milites sed senatores transire dicerentur. Quacumq; iter legiones faciebat, tribuni accinđi, centuriones verecundi, milites amabiles erant: ipsū vero ob hac tot & tanta bona prouinciales, ut Deū suscipiebant. Iam vero ipsi milites iuuenum Imperatorem sic amabant ut fratrem, ut filium, ut parentem: restituti honeste, calcetati etiam ad decorum, armati nobiliter, equis et instructi, & ephippiis ac frenis decetibus prorsus, ut Romanam remp. intelligere et quicunq; Alexádi vidisset exercitum. Elaborabat deniq; ut dignus illo nomine videretur, imo ut Macedonem illum vinceret: dicebat q; inter Romanum Alexandrum & Macedonem multum interesse debere.*

§.6. Famam vndiq; non ad vanitatem honoris, sed ad salutem auctentur. Fama in bello validissima est, & pereunt, quos fama perisse retulit. Nū quā res magis evētibus iactatur, ad casum vnius castra vincūtur.

§.7. Pietatem in primis cordi habeat: Impio ne te, & fortunas tuas crede. Postremo enim tandem misere peiūre, & exempla fuēre. Etiam cum miles impius est, ducem pium requirit.

§.8. Diuines ordinarie diligendi sunt; nā nec præda ita inhiant, & opportunos ad sumptus sufficiunt.

§.9. Res hostium perspectas habeat; Epaminondas optimū dicebat ducem, qui quāuis res hostium certo cognoscere nō posset, saltem coniecturā cognoscere.

§.10. Exemplo temperantiae a claborum sit exercitū. Imperatoris virtus magno exemplo esse solet. Cato vino quod remiges bibebant, & tenuis erat, Hannibal sub crepusculum cibum capiebat, Amylianus, Scipio, Alexander in itinere ambulans cibum capiebat. Masinissa nonagenarius stans cibum capiebat.

§.11. Seuerus sit, & talis habeatur, vix credatur delectis ignoscere. Talibus enim propere, diligenterque parent, eos nairantur, & quamvis interdum irascūtur, tamen colūt. Militum enim lascivit, improbitas, manus sanguine imbuta, animus inhians rapinis, non nisi metu & seueritate compescitur. Opinio autem seueritatis facit ut delicta caueantur, pœna sunt rarae, absit animorum exacerbationes.

Interim duo sunt vitandi in hoc mari scopuli; Primus nimia saevitiae; ne supplicia & contumelias disciplinam vocare videatur. Alter ne miles non sit in arbitrio ducum, sed duces militari violentiā trahātur. Quorum primum abruptas seditiones, alterum interitum accersit. Turcarum lege militari omne delictum morte punitur. Hoc quidem commodi inde habent, ut cæteri militum non facile tumultuantur, Janizaros tamen ea seueritate continere non audent.

§.12. Seueritatem multā comitate reddet tolerabilem, imo amabilem; Si oportune beneficētia vtatur, si verborum atrocitatem in discernendis pœnis viter. Si saucios vifat, curetq; Verū nulla maior vis est, quæ arctius eos iungit, quam commune periculum. Quapropter in prælio commitentes, & fratres appellare milites consueverunt. Fidos enim sola benevolentia facit. Ita insignis Imperator ille apud Tacit. l. i. annal. *Vtq; cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorū extollere, vulnera intuēs, alium spe, alium gloria, cunctos colloquio & cura, fibig, & prolio fixabat.*

§.13. Minores duces, Tribunos, ceturiones habeat, qui impetu, & celeritate valeant, & si forte prudentia destituantur; Aliquos esse tales non omnes expedit, quedam enim subito, & periculoso aliquorū discutienda sunt, ad quæ audaces isti prouolat. Eos ipse tamen moderetur, ut non nisi suo tempore vires effundant; quædam modum. n. canes venatici generoso impetu in hostem insurgunt, sed loris tenentur, dum momentum adest, ita hos magni facere, fovere, laudare, præ-

miis afficere oportet; nā maxima efficere solēt, & alios ad paria decora excitare. Imo se quoq; talē existimari non indigne fera; nam miles latus est feruore ducis.

§.14. Ne duces mutet; Est sane q; in Romana militia reprehendam: Tribuni cum essent in legione quilibet seni, bini per duos menses imperabant, itaq; ad eosdem post sex menses redibat imperium. Polybius, *Vniuersam lateris probationem duo Tribuni faciunt. Similiter aliam etiam castrensem curam hi sunt qui gerunt. Nam in binos & binos se diuidentes, semestris spatiis duos menses imperat, & quos ea forsan agit, vniuersa administrationi castris tunc præsumt. Idem imperitandi modus Prefectorum in sociis. Equites & Centuriones cum primā luce veniunt ad tentoria Tribunorum, Tribuni ad Consulēs: atq; ille quidquid agendum Tribunis edicit: Tribuni equitibus Centurionibus que: iſi vulgo militum, cum tempus suique rei venit.*

Hoc quoq; malū ambitionis Romana fuit. Hinc n. quæsita occasio nocendi & mulis, placendi militib;, cum duo vel simul, vel alterius diebus, vel mensibus, imperium haberēt. Hoc laudabile, q; mane quotidie ad Imperatoq; Tribuni, ad Tribunos & equites & Centuriones mandata accepturi veniebāt. Imo milites ad centuriones ut Joseph. l. 4. d. bello. Vix tamē fieri potuit, ut milites omnes ad centurionem. Sed accipidū eos, qui subsignari, velites venisse nō puto. Sparsi illi per vallum erat. Imperator Tribunis tum signum dat, & alii mandata. Cum autē signum petit, imperatori simul numerū militum præsentium recenset. ita Appian. l. 5. Et apud Sen. de animi tranq. c. 8. Numerus illi quotidie feruorū, ut imperator exercitus referatur, cuiā diutius esse debuerant duo vicarii, & cella laxior Id prudensissime cōstitutū esse, docēt hodiernæ fraudes, q; cæca nomina principib; offerunt, q; adeo nun c in consuetudinē abīt, ut pro industria habeatur, illo mō furari.

Summa omnium magistratum eo tendebat, ut o-
mnes sine errore, & celeriter imperiū acciperent. Liu-
1.4.4. Ut ordine ac sine tumultu omnia in agmine, ad nūrū im-
perium, ducis ferent, prouidit. Vbi omnib; simul pronunciare-
tur quid fieret, nec, omnes exaudirent, incerto imperio accepto,
alios ab se adiuentes plus eo q; imperatiū sit, alios minus facere.
clamores deinde dissonos oriri omnib; locis, & prius hostes quā
militis q; paretur scire. Placere igitur Tribunū militiū Primi-
pilo legionis secretū edere imperiū, illū & dein singulos pxi-
cūq; in ordine Ceturionis dicere qd opus factū sit: sive a primis si-
gnis ad nouissimū agmē, sive ab extremitis ad primos pferēdū est.

§.15. Hoc quoq; cauendū, ne aliquā notā infames
præficiat, quāuis egregij milites esse videantur. Quid
mirum perijisse Elagabalum, de quo Herodian. Quippe
exercitibus saltatore q; quendā pfectit, qui olim iuuenis publicē
in theatro operā dederat. Alium itē ē scena iuuenis, aliū se-
natui, aliū ē eques ordini pfectit. Aurigis itē & comœ-
dis minorū q; his trionibus, maxima imperiū munia demanda-
bant. Seruissq; suis aut libertis (ut quisq; turpitudine reliquos
antebat) procurationē tradebat prouinciarum.

Nero quoq; per summam vœcordiam ad exercitū
liberrū misit. Tac. l. 1.4. Sed hostibus irrisū fuit, apud quos
flagrātē etiam tum libertate, nondum cognita libertorum po-
tentia erat, mirabanturque, quod dux & exercitus tanti belli
confector seruitis obedirent.

§.16. Diligens sit, & occasionem arripiat, quācunq; Occasio ar-
gendi vincendiq; Occasionē egregie vīsus est Frāci-
eus Carmiola Venerorum Dux; cum enim vicina ca-
stra essent, & eques cum quodam hostium equite ini-
micitias haberet, & duello decernere vellēt, cōstitu-
to inter castra pugna loco; multis cōcūrītib; ad spe-
ctaculū, Venerus robur suorū militū in castris instru-
xit, & derēpētē hostes inopinatō inuadens vicit, fu-
ganitq; Quantum vero etiam aduersi ingenium va-
leat, id, quod addā, ostendit. Cleomenes & Arguiū ca-
stra finitima habebant, Rex omnia per præconem e-
dicebat, eum imitabātū Arguiū, ita ut cum pranderet,
quiesceret, suos educeret, illi quoq; eadē quasi com-
muni

muni signo dato factitabant, at quodam die clam suis denunciavit, cum signum prædiū daretur, arma submiserent, quo factū præudentibus superuenit, & occidit. Tanti erat nosse, quid ferret occasio. Summo in timore erat Iphicrates Atheniensis, sed cum explorasset Thraces, & collib. per quos solos ad castra via erat noctu venturos, exercitū clam ad vię latera dispositū, ignes per paucos in castris aluit, deinde multitudine decurrentem à lateribus aggressus occidit. Quā facile viringeniosus periculum summum in hostes conuerit. Et ex eorum consilio victoriā quæsuit.

C A P V T X X I I I ,

Princeps aut Rex magno bello ipse interfit.

M a g n o b e l l o p r i n c e p s ipse a f f i t .

§. 1. Qui regnum unum aliquod quāmuis grande gubernant, si bellum oriatur à pari, vel potentiore, illi præfesse, atq; omnia administrare regem ipsum conuenit. Plurimum n. momenti habet boni regis præsenta: meritoq; Antigonus gubernatori de hostiū multitudine admōnētū dixit: quā dē a dīlō pāgōla nōs rōmōs & Mātātēs. Me vero ipsum præsente, quam multis anteponis. Augustus non modo ducis, sed militis quoq; officio functus est, atque in media dimicazione, aquiliter sua legionis grauiter fauio, aquilam humerū subiit, diuque portauit. Prima vtilitas in signis regie præsente est, quod summum ius pugnandi, pro occasione mutandi omnia secum vicit. Vbi enim dux summus est, ibi occasio præsens, vbi ille non est, multa aliunde petenda sunt.

§. 2. Duces suos alioqui se potentiores efficiet, cum exercitū in manu habeant, sintq; exercitati, facile in ordinem redigere principem imbellērē queūt. Ostendūt hoc multorum ducum, qui reges solio deiecerunt, exempla. Cum vicitōria enim non regibus, sed administris attribuitur, periculōsum est regibus potentes, actes, & gratiosos habere duces bellī.

§. 3. Interfit prælio, vbi de tota summa decernitū, in minoribus per duces suos belligerant. Heraclium admirabatur Sarbarū; quam audax, inquit, ad pugnam stat, & contra multitudinem solus decertat, & velut incus tacula renuit. Quod in necessitate fieri potest, alias nunquam committendū, vt in vnius capite exercitus periclitetur. Augustus, prout vīsum, bellis interfuit, aut per duces getit. Suet. trāq. O. C. Aug. Externa bellā duo omnino per seget: Dalmaticum adolescentēs adhuc: & Antonio deuictō, Cantabricum. Dalmatico etiam vulnera excepit, vna acie dextrū genū lapide ictus. Altera autem & crux & vtrumq; brachium ruina pontis confauiciatus. Reliqua per legatos administravit: vt tamen quibusdam Pannonicis atque Germanicis, aci interueniret, aut non longe abset, Rauennā, vel Mediolanum, vel Aquileiam vīsq; ab urbe progrederet. Cum igit rato prælijs, & fine periculo interese debeat, multo minus cum paucis se in viam dare, & explorare hostes conuenit, id p̄ fecit Theodosius, cum equitibus comitatus hostes, sed vt summa audacia ita summo periculo inuenit.

§. 4. Regem dubijs præliorum casibus, si quando in aciem descendat, esse necesse est: vel ligitur sit aliquo in loco præsidio vallatus, vel urbe vicinā, ita factū est 2. Reg. 18. 2. Dixitq; rex ad populum: Egrediar & ego vobis. Et resūdit populus: non exibit: sive enim fugerimus, non magnopere ad eos de nobis pertinebit: sive media pars ceciderit ē novis, non satis curabunt, quia tu viuis pro dīce milibus computaris: melius est ligitur, vt sis nobis in urbe præsidio.

Temeritatem quoque Alexandri non immerito culpant scriptores, quod omnibus prælijs interest, sua manu in prima acie pugnare consueverat. Nunc propter incertā tormentorum iacula, multo magis videntum est, ne ille fauicietur, in quo est vniuersorum periculum. Glorioso magis quam prudenter di-ctum est.

Primū inire manū, postremus ponere pugnam.

Et factū est 2. Reg. 20. 2. Rex bonus & fortis bellator. Optandum id est, cum necessitas requiri, alioqui discrimina vt in corpū, ita in regem, qui est cor prælij, prouocanda non sunt. Alijs in rebus aequalitatem teneat. Nesciatur dux an miles eat, monstret tolerare labores, non iubeat; hanc re cautus esto. Specimen boni principis dedit Antonius Caracalla, sed constantia eidem defuit. Ea tamē quæ de eo scribit Herodianus bōno duci usurpanda censē. ipse, inquit, vtique nullum non militia munus prompti obire: & sine quid fodendum fore, primus fodere: sive pons fluminis imponendus, aut extriundus ager, sive quod opus manuum faciendum, aut labor subeundus, primus omnia occupare: tenui, mensa, ac lignoliū pociū, vasisque esculentorum contentus esse, panemq; etiam temerē factū comeſſe: quippe tritico quantum satis vni foret, suā manu molito, massaq; inde facta atq; in carbonibus, decocta, vesci solitus, omnia deniq; elegantiora aſſernari, & viliſsimis quibusque ac vel pauperim gregariq; militi facilissimū vī. Tum commilitōne quam principem vocari se malle, ac plerumq; iter facere, perinde atq; ipsi pedibus ambulans, raroq; vehiculum concēdere aut equū: sibi ipse portare arma: nonnūquā etiam signa militaria longissima, & multis aurea ornamenti prægravia, ac ne robustissimis quidem militibus facilitia, ipse humerū subire.

Traianus etiā pedibus semper cum militibus iter fecit; caq; comitare cōsecutus est, vt contra eum miles nunquam tumultuatus sit, vt auctor est Dio. Misericorde enim miles ad opus accendit, cum Imperatoris consortio labores suos honorari cernit.

§. 5. Deniq; euitat incommoda quæ ex aliorum in bellis ducatu eueniunt. Quæ recte recentet Machiauelus, sed pessime ac impie omnino definit. Verba illius describam. lib. 1. c. 30. Si quis princeps huiusmodi ſuſſicionum occasione euitare velit, ne pro beneficiis erga suos ingratis effi cogatur: cum oportet ipſum rebus gerendis interesse: quemadmodum primi Romanorum Imperatores solim & nostra atate Turca, ceteriq; in signi virtute principes facere solent. Nam si præentes sint, & rem præclare felicitas gerat: ad eos omnis laus atq; gloria pertinet. Si p̄fūlū absentes, per alios bene gerant: tunc quia videtur summa laudis penes eum esse, qui negotia interfuit, non putant se parta vicitōria ex animi arbitrio fui posse, niſi extinguant laudem illius, per quem res tam bene gestae: atq; ea ratione inuicti ingratia, euadunt. Et quāmuis ipſi fibi videatur laudem lucrari eorum, quos hoc modo offendunt: tamen si quis rē diligenter expēdat: cōperiet illos plus amittere, quā laudari. Quod et si in sit, tamen fieri non potest, quin in hīu modi errores incidat, quicq; aut per imprudentia, aut negligentiā domi otiosi manet, rerum administrationem aut̄ alius ducibus suis demandat: nec villa rāsio est, eos iuuandi, quo minus eo, quo natura ipſos ducit, ferantur. Qui vero dux militaris, re præclare gesta, eustare vult si p̄ principis ingratitudinē, auorū alterū faciat oportet. Nam p̄ſquām vicitōriam obtinuit, aut faciat exercitū traditū alterū, ipse in sui principiā clientēlā supplex cōstat oportet: si biga in omni superbia, atq; ambitione tēpereret: qua solā ratione principis animū demulcere poterit, ne de illo quicquā ſuſpicari queat, sed causam manifestā habeat illū p̄mō afficiendi, non aut̄ ledendi. Aut si facere non velit, ſciat tamen ingratiū principem ſe habiturum: vnicum habet præfidū & aduersus ingratitudinem tuendū, si vicitōriā partam ſibi reſeruat fortis animo, nec eam ad principem pertinere ostendat: milīū & præcipiūrū exercitus ducum animos vel ſibi cōcluet, vel ſi quos nequit benignē conciliare, eos munendi ſuſ cauēt, & medio tollat: cum vicinis populis amicitia contrahat, loca munitiona ſubinde occupet, præſidiū ſq; conſeruat. Hac n. ratione tūgāto animo vicem rependere poterit. Ha ſola ſuſ rationes quibus bene meritus cauere potest, ne ab ingrato domino opprimatur, ſed quia ita cōparatum est, vt homines neſciant eſſe vel plane boni, vel excellētē malitiae: atq; nec poſt vicitōriā partam exercitū ſtaim reddere nouerunt, nec modeſte atq; humiliter ſegerere: nec excellētē ac magnifica quādam malitia viciſciunt: itaq; dubius inter duo extrema harentes opprimitur.

Imperatores dirigat, non ipſe dirigatur.

Machiaueli improbū consilium.

Dux electus
regi exerci-
tum tradat

Primum Consilium videtur quidem tutum, & est reuera iustum, vt qui victoria potitus est, illi exercitum reddat, cuius auspiciis militauit. Quod hodie tot ducum centuriae faciunt, & fecerunt; sed vt se se abiciant, & ne inuidiosi sint, fiant miseri non suadeo. Nam principi pusillanimitatem, inuidiamque suâ illâ modestiâ ementia exprobrant, grauiusque offendunt. Alterum Consilium non est modo improbum, & seditionis, sed etiam temerarium; Illa enim excellens & magnifica malitia, vix vñquam finem bonum fortitur, cum enim exercitus bene erga principem afferetus sit, cum viri nobiles, & militares sacramenti religionem non continuo mutent, non poterit omnes trans fugas vno momento efficer. Commeatus vero, & pecunia vnde suppetent? Itaque hodie rara sunt illâ ducum defectiones; vix enim in Republica bene constituta esse possunt, si ea, quæ supra monui, seruentur.

§. 6. Nemo facile credat, quam conciliet animos praetentia imperatoris. Tacit. in Galba. *Ite in castra placuit, honorificum id militibus fore, quorum fauorem, vt largitione, & ambitu male acquiri, ita per bonas artes haud spernendum.* Hoc modo maxime vñus est Imperator, nam cæteri ab summo Rege, & alijs dependent; consilia que alijs probare coguntur.

Vñus autem imperator est. Tres tribuni consuli potestate, cum olim ad sua quiske Consilia tenderet, occasionem aperuerunt hosti.

Cum parciis vero vñus Imperator tractat, ideoq; res secreteores tenentur, seruaturq; omnium bonorum Consiliorum fundatum, silentium.

Quid fieri debeat, tractato cum multis, quid facturus sis, cum paucissimis, vel potius ipse tecum. Cum ex Metello quæreretur, quid altera die facturus esset? Respondit; Tunicam se suam, si id eloqui posset, combusturum.

§. 7. Tanti vero existimarentur presentiam ducis, vt interdum non modo imbellis, sed etiam infantes in prælia adduxerint.

Macedones infantem Regem in cunis in prima acie posuerunt, & vicerunt Illyricos. Francos etiam miseratio Clotharij regis fortes effecit, cum infantem ex vberibus matris pendentem viderunt præuentem.

Perfarum Reges pugnæ interesse non solebant, quamvis Darius contra Alexandrum steterit. Nimum est, si nunc Dux ad iustus exponatur, cum in eo salus exercitus periclitetur, aut si capiatur, expensis regni grauetur. Franciæ hoc sub Francisco configit.

Anno 131. Moscus arcem Lituanie Neuhusum trecentis millibus obseruit, præfectus arcis sagittarii cor Ducis traeicit, & totus exercitus fugatus est. Per Ducem Iustinianus, Carolus VI. Gallæ Rex, Hispaniarum Reges, & olim Augustus plurima bella conseruerunt. Regis plura sunt munia, quam vt circa Ducis labores debeat occupari, nisi cum magnum est periculum.

Reges in-
fantes ali-
quando in
aciem du-
xerunt.

C A P V T X X I V .

Disciplina belli commen- data.

§. 1. E a est morum, & exercitationis, laborisque. Morum summa cura maioribus fuit; & signanter de bello dictum est, Deuteronomij 23. 9. *Quando egressus fueris aduersus hostes tuos in pugnam, custodes te ab omni re malâ.* Id quidem etiam in pace faciendum esse nemo dubitat, sed in bello præcipue, quod in eo pue virâda. sit multiplex causa peccandi, & in extremo vita discrimine animus Deo parari debeat; ne si ceciderit

corpus, secunda etiam morte impius miles damnetur. Militem itaque lectum bonus imperator seuerre, & constanter conformabit ad virtutem, ad scientiam, fortitudinem militarem. Tenacissimum enim vinculum est disciplina, ex ea omnes triumphi. Hæc adeo Romanis culta fuit, vt liberorum caritatem vicerint. *Disciplina maiorum* (inquit Alexander apud Lampidium) *Rempublicam teneat, que si dilabatur, & nomen Romanum, & Imperium amitteremus.* Quicquid enim sine ordine, & arte agitur debile est, perinde si arietis latere murum lades, non capite.

§. 2. Antiquitus morum disciplina fere in cibo, potu, alijs voluptatibus moderandis, furtisque caudendis erat constituta. Cibum parabilem habebant, latridum, panem. Interdum dimidiati, interdum totius mensis cibaria ferre cogebantur. Turcæ hinc in re adeo præstant, vt si cætera adiungerent, efficerentur inquieti. Vino abstinent; cum orizæ est copia, pane facile carent. Quod si oriza defit, pulvere quem ex salita carne commolita secum ferunt, se se sustentant; in aquam enim calidam immittunt, pultemque inde corporibus roborandis efficacem conficiunt. Qui magis barbari suntr, equorum sanguine, & carne pascuntur.

§. 3. Potus erat Posca, aqua aceto mixta. Vinum cum milites peterent, fortis imperator Nilum ostendebat.

§. 4. Ordinarijs signis mouentur, non alijs nisi ad stratagema sit necessarium. Signa alia sunt vocalia, alia semiuocalia, alia muta. Vocalis est tessera, quam voce vulgar: semiuocalia sunt tubæ, tympana, fistulae: muta vexilla, dracones, labarum, aquilæ. Tubicines ad opera, vel ad solos milites, Cornicines cum signa mouentur.

§. 5. Iurabant pariter liberi, & serui, se nihil furto ablatuor è castris, si quid inuenirent, ad Tribunum allatutos. Lex seuera; nemo pullum rapiat, ne sit vestigium, vt pacato nocuisse putetur. Frontinus 4. Strat. cap. 3. Pomiſeram arborem, quam metatio castrorum complexa erat, postera die intactis fructibus mansisse narrat. Formam iuramenti Agell. lib. 16. c. 4. habet. *Cum delectus, inquit, antiquitus fieret, & militi rescriberentur, iure iurando eos Tribunus militaris adiugebat in verba hæc: I N M A G I S T R A T V C L a l i i , C . F . C o n s u l i s , L . C o r n e l i u s , P . F . C o n s u l i s i n e x e r c i t u , decenque m i l l i a p a f f u m p r o p e , f u r t u m n o n f a c i e s d o l o m a l o , s o l u s , neque c u m p l u r i b u s , p l u r a n u m m i a r g e n t e i n d i e s s i n g u l o s , e x t r a q u e h a s t a , h a s t i l e , l i g n a , p o m u m , p a b l u m , v r e m , f o l l e m , f a c u l a m , si quid ibi inuenieris, f u s t u l e r i s e quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, vbi tu ad C. L a l i u s C . F . C o n s u l i s , L u e C o r n e l i u s P . F . C o n s u l e m , s u e q u ad v r u m e u r o v i s , e r i t , p r o f e r e a u t p r o f i c e b a r e i n t r i d o p r o x i m o , q u i d q u i d i n u n e r i s , f u s t u l e r i s e , s i n e d o l o m a l o ; a u t d o m i n o s u o , c u i u m i d e s c e n s e b i s , r e d d e s , v t i quod rectum factum esse voles.*

Poena furti erat fuste percuti Polyb. Tiberius militem, qui Pauonem fustulit, capite puniuit. Suet. c. 60. Pescennius ob vnius gallinacei directionem decem manipulones qui raptum ab uno commederant, securi percuti iussit. Spartan. in Pescennio.

Verum multum est crebro indultum militi. Aurelianii epistola laudata est potius, quam seruata. *S i v ã , inquit, tribunus esse, in d i s c i p l i n a , si v ã v i u e r e , m a n u s m i l i t i u m c o n t i n e : n e m o p u l l u m r a p i a t a l i e n u m , a u e m n e m o c o n t i n g a t , v n a m n u l l u s a u f r a t , s e g e t e m n e m o d e t e r a t , o l e u m , s a l , l i g n a m n e m a e x i g a t , a n n o n a f u c o n t e n t u s i s t . D e p r a d a h o s t i s , n o n d e l a c r y m u s p r o u n c i a l u m h a b e a t : a r m a t e r s a f i n t , f e r r a m e n t a s a m i a t a , c a l c e a m e n t a f o r t i a : v e s t i s n o t a v e s t e m v e t e r e m e x c l u d a t , s t i p e n d i u m i n b a l h e o , n o n i m p o m p a h a b e a t , t o r q u e m b r a c h i a l e m , & a n n u l u m a p o n a t , e q u u m s a g i n a r i u m*

Disciplina
imperium
teneat.

Turcorum
abstinentia.

Signa.

Furtum in
castrisca-
vendum.

Seuera fur-

orū pena.

Omni-
lam
extra-

Ginarium suum deficeret, caprum animal ne vendat, mulum centuriam comiter curet, alter alteri quas seruus obsequatur, a medicis gravis carent, aruspiciis nihil dent, in hospitio casta se gerant, qui litem fecerit, vapulet.

§. 6. Modelta in cultu vi horridi potius, quam ornati videantur. Nam

— Horridus miles armatur.

Qui nimis spectate vestiuntur, ad opera militiae seques sunt, pluviam timent, carent & vestibus, & corpori. Veterem imperatorem hic imitabitur dux prudens. Chares cum sordida tempestate videret milites legniter opus facere, quod vestibus parcerent, iussi eas commutare inter se, & cum nemino alienorum vestimentorum ratiosem diceret, celeriter opus absolutum est.

§. 7. Arma tamen culta & fortia. Ita Argyraspides, & præcipue hac in re luxus militaris, & non inutilis, licet in minus facile ea abijciebant.

§. 8. Ipsi castra munda quoque erant, aspergi plateæ, & verri solebant.

Contra luem & contagionem erat illa mundities, quam iam vix vñquam obseruant. Ideoque non diu castra sine contagione sunt.

§. 9. Libidinibus abstineant, cum enim parui iudicij sint, plerique voluptatibus franguntur. Casitati ciuitum consuluit Antigonus. Nam cum filium suum, Front. libr. 4. capit. 1. diuertisse audisset in eundem, cui tres filii insignes specie essent, audio, inquit, si, angustè habitaret, pluribus dominu domum posidentibus, hospitium laxius accipe: iussoque commigrare edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hospitio matris familiis viteretur.

Qu. Metellus contubernalem filium habere non iuit, sed in ordine enta mecei. Idem quoque Rutilius fecit.

§. 10. Romanæ virtutis præmia est exercitatio, quia illa nulla in gente maior. Ioseph. libro 3. belli. Quod si quis alium Romanorum ordinem in militiâ inspercerit, videbit hoc grande imperium eos habere virtutem, non fortune beneficium. Non enim initium illi armorum ipsu bellum est, nec solum cum vñs aut necessitas est manus mouent, in paci seriat: sed tanquam congenitum armis, nunquam pausam exerciti faciunt, nec exstetane occasions. Meditationes autem illis suis exerciti a nihil à rei vñs fortitudinis & audacia abeunt, sed quisque quotidie miles omni alacritate tamquam a bello exercetur. Quo sit vi faciliter & pñne sine laboru sensu pugnas tolerant. Neque enim vel confuso eos consueto ordine amouer, & dissipat, vel metus reddit attonitos, vel labor fatigatos. Sequitur vero vñctia eos, cum in hospitio, qui non pariter confirmari. Nec sane errauerit qui dixerit, Exercitia eorum pugnas sine sanguine, Pugnas exercitia cum sanguine esse.

Hinc minimo exercitu maxima vñctia obtinuerunt, quod etiam illi fecerunt, qui suos exerceuerunt. Non itaque multitudinis, sed ordinis & disciplinæ est bellum. Xerxes multos se homines habere questus est, viros paucos, quod Thermophylæ ostenderunt. Quis vero non miratur Cyrus primo quatuordecim; & Alexandrum quadragesima millibus tantas res incepisse? Epaminondas quatuor millibus ex quibus equites erant quadringenti, Lacedemoniorum peditum viginti quatuor millia, equitum mille sexcentos vicit. Gracorum quatuordecim millia cum Cyro minore profecti, centum millia barbarorum vicerunt, & per viam inuiam inuitis barbaris redierunt.

Toto die exerceuntur, omnia militum genera exerceuntur, etiam Veterani, Iuniores bis in die, Veterani temel. Ipsi Duces exercebantur. Silius libro 8.

Ipsa inter medos ventura ingentia laudis

Signa dabat, vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, vndosum frangere nando
Indutus thoraca vatum, spectacula tanta
Ante aries virtutis erant, saepe elite plantæ
Ilia per ossum & campi per apertam volantem
Ipse pedes prænertus equum, sepe ardus idem
Castrorum spatiū & saxo transmissi & hastā.

Agesilaus castra quotidie, ter quaterque circumduxit, ut scindendis lignis hosti noceretur, militemque exerceceret. Hoc de omni exercitiorum genere censendum, ut supra quoque monui.

Alexander ad Tyrum, cum implere fossam, & valleum æquare veller, primus ipse corbem arenae attulit. Imo si commilitones conciliabant, Lilius lib. 7. de Valerio. Non alius militi familiarior fuit, omnia inter infimos militum band grauata munia obeundo in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumque inter se equalis certamina inuenit, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quenquam affernari parem, qui se offrere facit benignus prore, dictis haud minus libertatis aliena quam sua dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, isdem gerebat.

Huc pertinet, quod Plutarchus ait Pompeium in bello civili iam senem, & duodecim sexaginta annos natum, peditem atque equitem, se inter suos assidue exerceuisse. Quod quidem nunc visitatum non est, ratio seipsi milites exercecent.

Pluviâ sub porticibus canna aut stramine rectis exercebantur, campidoctores, & aediles postea orti sunt.

§. 11. Exercitia admodum varia fuere, & semper Doctores exigunt solita. ut seruare ordines. Veget. libro 1. capit. 11. Nihil magis in itinere, vel in acie custodiendum est, quam ut omnes milites incedendi ordinem seruere.

Multum ab exercendi diligentia recessum, nam Augusti & Adriani præceptum fuit, ut ter in mense ambulatum pedites & equites irent. Quamvis unicum hoc genus erat exercitationis, constat tamen alias quoque rationes fuisse.

§. 12. Decurrere. Veget. lib. 1. cap. 9. Ad cursum præcipue assuētandis sunt iuniores, ut maiore impetu in hostem prostrant: ut loca opportuna celeriter, cum vñs aduenierit, occupent; vel aduersarii idem facere voluntibus, præoccupent: ut ad explorandum alacriter pergant, alacrius redant: ut fugientium terga facilius comprehendant.

Lilius lib. 27. Legiones in armis ait quatuor militum spacio decurrisse. Quinta quoque die decurrabant. Nero indicta decurione prætorianis scutum ipse prætrulit.

§. 13. Decurrabant itaque armati & cum sarcinis. Exercitum onerum terendorum graue, & quod fortis redderet Tullius agnoscit in 2. Tuscul. Nostri exercitus primum unde nomen habeant, rudes. Onera fordeinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati re. mensibaria: ferre quid ad vñs velut: ferre vallum. nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus, arma enim, membra militis esse dicunt, qua quidem ita geruntur aptè, ut si vñs foret, abiectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare reponint. Virgilius quoque laborem itineris describit.

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
In iuncte sub fascie viam dum carpit, & anue
Hoc exspectatum postis sibi in ordine castris.

Inter onera erant ferre dimidiati mensis cibaria. Interdum integri mensis fererant, ferre optimus Scipio Numantinus triginta dierum frumentum. Interdum ferre coegit, Lilius Epitom. 57. Aliquando dierum

dierum 22. ita Cæsar 1.2. belli Civilis. Frumenti copiam legiōnarii nonnullam habebant, quod dierum viginti duorum ab illis frumentum in si erant effere, ceterati auxiliare que nullam, quorum erant & facultates ad parandum exigua, & corpora insueta ad onera portanda.

Alexander apud Lampridium mutauit, nam in mansioribus iussit accipere, in hostio more veteri dierum septendecim ferre egebatur. Interdum frumentum tulerunt, interdum farinam, aliquando panem buccellatum. De frumento constat; nam idcirco molas quoque ferebant, ut frangerent. Liuius lib. 2.4. Scipioni ait data scuta, gales, hastas, scures, rurta, falcis, alueulos, molas; Farinam quoque absque dubio dum in castris harentur, vel dum ad iter parantur, parabant, neque enim in diem viuebant. Imo credidimus panes ordinari, nisi festinato ad iter vocarentur, coxisse. Biscoctum enim, quem buccellatum vocant, secum ferre solebant. Spart. in Pescennio. Ammian. in Iuliano. Paxamadia Græci vocabant, facis pelliceis, vel ferculis ferebant, quas Mulos Marias vocabant, cum vallis illigassent.

§. 14. Equitare in longum tempus, descendere, descendere. Nam quotiescumque id iussit Imperator, faciendum era.

§. 15. Pugnæ instar concurrere, maxime ut ordinis seruare discerent. Ordinum seruandorum cura prima Romanis fuit; nam illis turbatis spes quoque victoria cedit. Nec denfanit ita debent, ut locus pugnandi desit, nec laxari ut perrumpi possint, ad hoc quoque assuefaciendi sunt, ut aciei formam ex tempore mutare possint.

§. 16. Opera facere. Corbulonis insigne dictum, dolabra hostem vincendum. Galba inquit Suet. Veterum ac Tronem militem opere assiduo corroborauit.

§. 17. Munire castra; quod non per seruos, aut lixas faciebant, sed suis manibus laborem perficiebant.

§. 18. Nando sese etiam exercebant. Vegetius lib. 3. cap. 4. Aestiu tempore ad natandum cogendos omnes, olim in Tiberi natare discebant, piscinæ etiam publicæ hunc in usum constitutæ erant. Cato filium, Augustus nepotes ista docuit. De Catone Plutarchus. Filium suum prouit & docuit ipse, non solum iaculari, aut armis depugnare, & equitare, sed & pugillatum exercere, & astum ac frigus ferre, ac fluminum voracosa ac rapida natando superare ac transmittere.

De Augusto Suetonius. cap. 64. Nepores & litteras, & natare, & alia rudimenta per se pleraque docuit.

Natando usum estius mensibus omnis aequaliter debet Tiro condiscere, non enim pomisibus semper flumina transiuntur. Campi aliquando inundant, ut opus sit natatu, si euadere velint. Front.

§. 19. Ad palum sese exercebant. Palaria Vegetius exhibet lib. 1. cap. 11. Antiqui (sicut inuenitur in libri) hoc genere exercere trones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita ut duplum pondus cratibus haberet, quam scutum publicum habere conseruit. Idemque clavas lignas, duplice aquæ ponderu, pro gladio tyronibus dabant. Eoque modo non tantum manu, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim usus non solum militibus, sed etiam gladiatoriis plurimum prodest. Nec unquam aut arena, aut campus inuictum armis virum probauit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tyronibus singuli pali desigebantur in terram, ita ut mutare non possent, & sex pedibus eminerent. Contra illum palum, tanquam contra aduersarium, tyro cum cratilla, & clava, velut cum gladio se exercebat & scutio: ut nunc quasi caput, aut faciem petret; nunc & lateribus minaretur, interdum contendenter poplites & crura succidere, accederet, recederet, assultaret, infilaret, & quasi presentem aduersarium, si palum omni impetu, omni bellandi arte ten-

taret. In qua meditatione seruabatur illa capella, ut ita tyro ad inferendum vulnus insurgeret, ne qua ex parte ipse patet ad plagam.

Nec clava modo palum petabant, sed pilo quoque graui, Vegetius lib. 1. cap. 14. Sed ad incepitum reuertor. Tiro, qui cum clava exercetur ad palum, basilia quoque ponderis grauioris, quam vera futura sunt iacula, aduersus illum palum, tanquam aduersus hominem iactare compellitur. In qua re armorum docto attendit, ut magnis viribus basilei contorquerat, ut destinate iactu vel in palum, vel iuxta dirigit missile. Eo enim exercitio, & laceriis robur accrescit, & iacula diuinita atque usus acquiritur.

Non casim sed puncitum ferire discebant, plaga enim illa vitalia aperit, & duas vncias adacta mortalis est. Veget. l. 1. c. 12.

§. 20. Armaturam docendam serio statuit Vegetius lib. 1. cap. 13. Itaque habendos doctores armorum, qui nunc fere desunt. Anno ab urbe condita 648. Rutilius Consul bello Cimbrico e ludo Aurelii Scauri doctores gladiatorium ad tirones instruendos vocauit. At C. Cæsar Tirones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos eruditiebat.

Quod puncitum ferire docebantur. Res illa maxime formidabilem Romanum faciebat, cum scirent cum certo, & destinato iactu non resistere, hoc est, vitalia posse tangere.

Equos vero non in planis modo, sed etiam abruptis & fossis exercere iubebantur. Vegetius lib. 3. cap. 2. Plurimum valet sic exercitatio a pueri. Pueri venienti se iuuentuque a iuuentu exercebant, Herod. libr. 1. Strab. libr. 5. gladio semper accincti, pharetræ onerati, & equis harentes in summa pace bellum meditabantur. Galli olim bello exerciti, ut fine eis vix bellum gestum. Iustin. lib. 25. Nunc cum primum in Gallia bellum mentio est, in Germania habetur pro illis delectus, & petitur equitatus.

§. 21. Ite militari modo. Tertullian. ad martyrum. Etiam in pace, labore, & in commodis bellum pati iam ediscunt: in armis deambulando, campum decurrente, fossam moliendo, testudinem desiccano.

Vegetius lib. 1. Præterea & veteris consuetudo permanet, & Diu Augusti atque Hadriani consuetuonibus præcautetur: ut ter in mensu tam equites quam pedes, educantur ambulatum: hoc enim verbo hoc exerciti genus nominant. Decem milia passuum armati instruictique omnibus belis pedites, militari graduire, ac redire iubebantur in castra, ita ut aliquam itineris partem cursu alacriore conficerent. Equites quoque diuisi per turmas, armatis, similiter tantu itineris peragebant, ita ut ad equestrem meditationem interdum sequerentur, interdum cederent, & recursu quodam impetus repararent. Non solum autem in campis, sed etiam in cluosis & arduis locis, & ascendere & descendere utraque acies cogebatur, ut nulla res vel casus prorsus pugnantiibus posset accidere, quam non ante boni milites assidua exercitatione discesserint.

Veget. l. 1. c. 11. Ordinem aliter seruari non posse, quam ut assiduo exercitatu ambulare celeriter & aequaliter discant.

Bundo & redeundo faciebant 20. milliaria, id quinque & triuus horis, citatiore gradu viginti quatuor.

§. 22. Syluam cedere. Id enim non modo ad machinas, focum, vias faciendas, sed ad robur & exercitationem necessarium.

§. 24. Fossas transire. Pompeium cum alacribus saltu certasse auctor est Plutarchus. Vegetius hanc quoque exercitationem habet l. 1. c. 9. Ad saltum etiam quo vel fossa transiliuntur, vel impediens aliqua altitudine superatur, exercendus est miles: ut cum eiusmodi difficultates euene-

Palum pilo etiam petebant.

Equites & Senatores Tyrone p. habebat, docebant.

Equi in abruptis.

Ire militari ordine.

In exercitatione & dus p. batur.

Equo descendere.

Pugnæ armaturæ.

Opera.

Munire castra.

Natare.

Palaria.

In exercitatione & dus p. batur.

euenerint, possit sine labore transfere. Præterea in ipso consti-
tu ac dimicazione telorum bellator cum cursu saltuque ve-
niens, aduersarii perstringit oculos, mentemque deterret,
priusquam plaga infligit, quam ille ad caudam vel ad refi-
dum certe se preparat. De exercito Gn. Pompei. Magni Sa-
lustius hoc memorat: cum alacribus saltu, cum velocibus cur-
su, cum validu rictu certabat: Neque enim ille aliter potuisse
par esse Sertorio, nisi se & suos milites frequentibus exercitibus
præparasset ad prælia.

Ad scopum
exercitii.

§. 25. Destinata tangere. Qui leuis armatura
erant, hastilibus, iaculis, pilis, sagittis, fundis exer-
cebantur, quod vno nomine armaturam voca-
bant.

Vegetius lib. 2. cap. 15. ait eos armaturas dicitos, &
exculcatores; primum erat hastilia iacere, sudem tor-
quere, faciebant id arbitris centurionibus, diceban-
turque sub vineam iacere.

Sagittariorum erat olim maximus usus. Tertia vel
quarta pars iuniorum his exercebatur, Claudio, &
Scipio institutis sagittariis vicerunt. Sed iam parum
viles, vt & fundæ, quas Vegetius satis indicat ad
barbaros pellendos esse. In his semper exercebantur,
ne consuetudo deficeret. Claudio. de Honorij
Consul. lib. 4.

Præi agmina duris

Exerce studiis, & sauo præstue Marti,
Non bruma requies, non hybernacula segnes
Eneruent torpore manus.

Vide leges Theodos. & Valentini. l. duces. cap. de
offic. milit. iud. Omnia autem exuperat exercita-
tio.

Testudinem desiccare, robustiora sic ligna red-
debantur. De testudine suo loco dictum est.

§. 26. Exercitatio maxime conuenit ei, qui pro
patria pugnat, & cui bis errare non licet: Athleta, in-
quit Vegetius libr. 2. cap. 24. venator, auriga, proper
exiguam mercedem, vel certe plebis fauorem, quotidianam me-
ditatione artes suas aut seruare, aut augere consuecunt. Mi-
litum (cuius est manibus seruanda Res publica) studioius
eportet scientiam dimicandi, usumque rei bellicæ iugibus
exercitus custodiare: cui contingit non tantum gloriofa vi-
ctoria, sed etiam amplior preda: quemque ad opes, ad digni-
tatem, & ad militiam. Imperatoris iudicium confuerit eube-
re. Artifices scaenici ab exercitio non recedunt pro laude vulgi.
Miles sacramento lectus, ab exercitio armorum, vel nouellæ,
vel iam vetustæ cessare non debet, cui pugnandum est pro
safute propria, & libertate communis: præstum cum anti-
qua si prudensque sententia, Omnia in meditatione con-
fistere.

Hinc factum ut exercitatio castrorum antiquior
Romanis fuerit, quam caritas liberorum. l. Postlimi-
num, §. filius &c. de captiis.

Non aliunde robustius, quam disciplina arma-
tur exercitus. Pompeius, Traianus eare maxime va-
luerunt. Salutaris rigor vincit inanem speciem clem-
entiae.

Hinc magni Imperatores præiuerunt. Marius in
fodiendo laborando que ipse alacer communem o-
peram præstebat. Antoninus in fodiendo, aggeribus,
portibusque construendis primum se semper præ-
buit. Herod. l. 4.

Hinc etiam qui in umbraticis hisce negligentes
erant, puniebantur.

Qui in exercitacione negligenter, pro fru-
mento hordeum coguntur accipere. Vegetius libr. 1.
capit. 15. Ita autem fuerit apud maiores exercitii discipli-
na seruata est, vt & doctores armorum duplicitibus remunerare-
rentur annonis: & milites qui parum in illa prolusione pro-
ficerant, pro frumento hordeum cogentur accipere: nec
ante eis in tritico redderetur annona, quam sub presen-
tia prefecti legionis, tribunorum vel principum, experimen-
tari datur, ostendissent se oronit, que erant in militari arte,

complesse. Plutarchus in Mario sic laboribus dura-
tos Romanos ait, vt nec sudantem, nec suspirantem
quenquam cerneret: Idque in longa, & laboriosa pu-
gna cum Cimbris. Hinc nomē habet, vt exercitus di-
catur. Hippocrates vere. Παθετὸν ἤ γένεται, οὐδὲν
τὸ σῶμα τούτο, πάντος δὲ ἔπαιρε τὸ σῶμα ἤ γένεται.
Defidia humectat, & imbecillum facit corpus, labor siccat,
& forte reddit. Magnus in castris & in itinere la-
bor.

Iosephus, ferunt hastam & scutum; præter ista,
serram, & corbem, rutrum & securim, amplius lo-
rum, falcem & catenam. Denique septenos, aut duo-
denos vallos: Et valli quidem ob tormenta nostra-
tia inutiles sunt, nisi quod equitem morari possunt.
Cætera si quis reducere posset, ne ille facile orbis
imperium occuparet. Quantum enim præsidium in
eo est, vt vnius mensis cibaria miles humeris vehat?
Quo non penetraret ille exercitus, cui annona do-
mi est.

Serui gregario militi vix vlli, vnum communem
deni habebant, qui molam, qui alia ferret; nam cor-
tina & pelles tabernaculorum, alia necessaria erant.
Habebant & iumenta nonnulla, multa enim instru-
menta bellorum conuehenda sunt.

§. 27. Admirari liber veterum in hacre diligen-
tiam, cum nostrâ negligentiâ comparatam. Octavius
Augustus, vt Sext. Pompeium superaret, totâ hyeme
kopias exercevit. Suet. tranq. Oct. August. Donec nau-
ibus ex integræ fabricatis, ac XX. seruorum millibus manu-
misit & ad remum datio, portum Iulium apud Baias, im-
misso in Lucrinum & Aernum lacum mari, effecit. In quo
cum hyeme tota copias exercevisset, Pompeium inter Mylas &
Naulochum superauit.

§. 8. Præscus igitur exercitus, & quicunque nunc
est recte constitutus, non mera multitudo est. Hæc
sepius noxia est, pluribus casibus subiacet amplior
multitudo. Vegetius lib. 3. cap. 1. Itaque in leuioribus
bellis vnam legionem, mixtio auxiliis, hoc est, decem millia
peditum & duo millia equitum crediderunt posse sufficere,
quam manum prætores velut minores duces, ad expeditio-
nes sepe ducebant. Quod si magna hostium copia dic-
terentur, consularis potestas cum viginti millibus peditum,
& quatuor equitum, tanquam comes maior mittebatur.
Quod si infinita multitudo ex gentibus ferociissimis rebel-
lasset, tunc nimia necessitate cogente, duo Duce, & duo
mittebantur exercitus cum eiusmodi precepto: prouideant,
ne quid Res publica derimenti capiat, Coss alter, vel alter,
ambore.

Denique cum in diversis regionibus, contra diuersos ho-
stes, à populo Romano annis propè omnibus pugnaretur, id-
eo sufficiebant militum copia, quod vellit iudicabat non
tam grandes exercitus habere, quam armis instructos. Illa
tamen ratio est seruata, ne vñquam amplior multitudo so-
ciorum auxiliorumve esset in castris, quam ciuium Roma-
norum.

Legionum alia præsidia admittanda sunt, vt me-
rito Vegetius iudicet esse ciuitatem sibi sufficien-
tem. Legio non tantum, inquit libr. 2. capit. 25. militum
numero, sed etiam ferramentorum vincere confuerit. Pri-
mum omnium instruitur iacula, que nulla lorica, nulla
possunt scuta susserre. Nam per singulas centurias, singu-
las carlobalistas habere confuerit, quibus muli ad trahen-
dum, & singula contubernia ad armandum vel dirigen-
dum, hoc est, undecim homines deputantur. Nam ha-
bitatores fuerint, tanto longius (ac fortius) tela iaculan-
tur. Non solum autem castra defendunt, verum etiam in
campo per aciem gravis armatura ponuntur. Ad qua-
rum impetum, ne equites loricati, nec pedites scutati pos-
sunt obstatre. In una autem legione quinquaginta, quinque
carlobalistæ esse solent. Item decem onagri, hoc est, sin-
guli per singulas cohortes in carpentio bobus (duo-
bus) portantur armatis: vt si forte hostes ad oppugnan-
dum

Longa exer-
citations.

Multitudo
noxia.

Auxiliare
ne superent
Romanos.

Carlobal-
istæ in legio-
ne.

Scapha.

dum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trahibus excavatas, cum longissimis fanibus, & interdum etiam ferreis catenis secum legio portat: quatenus contextiseisdem (sicut dicunt) monoxylis, super rectis etiam tabulatis, flumina, que sine pontibus vadari nequeunt, tam a pedibus, quā abegit atque sine periculo transcantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & saltus ferreas confixas longissimis contus. Item ad fossarum opera cuncta bidentes, ligones, palos, rastra, alueos, cophinos, quibus portetur terra. Habet quoque dolabas, secures, ascas, ferras, quibus materia ac pali dedolantur atque ferrantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates testitudines, masculos, arites, vineas (ut appellant) turrem etiam ambulatorias faciant. Verum ne singulae enumerantur plura dicantur, vniuersa qua in quoque belligenere necessaria esse creduntur, secum legio debet ubique portare, ut in quoquis loco fixerit castra, armata faciat ciuitatem.

CAPUT XXV.

Parato opus esse celeritate.

Cesar ceterum.

§.1. **C**VM iam arma parata sunt, & viri; ante omnia opus est celeriter hostem aggredi, famam ipsam anteuenire. Dimidium enim victoriae confutus, qui hostem imparatum inuenit. Ita magnus Imperator si quis alius Cæsar, cui & orator maximus testimonium dat, hoc reges, inquit, incredibilis est celeritas. Et rationem Plutarachus ostendit in Cæsare. Quod autem videre cæptorum exordium & aggreßionem non magnam manum requiri in præsentiā, sed terrore potius audacia & temporis celeritate præcipiendam (quippe perculsurum citius inexpectatum se quam si cum apparatu ingueret, impulsurum aduersarios) imperauit Tribunis & Centurionibus, ut gladiis modo accincti relictis armis alii Arminium amplam Gallia urbem, quam maxime fieri posset sine sanguine & tumultu occuparent.

Multa prudenter bellica in paucis verbis. Primo subitam aggressionem non requiri magnam manum. Quia fere est contra inermes.

Athenienses urbem egressi, sacra Mineruæ celebrarunt, & armis sub veste celatis, de repente agrum Lacedæmoniorum vastrarunt, onusti prædā sine vulnere redierunt. Quia antequam armatis se hostes, iam vicent. Deinde constat celeritate percelli eos, ad quos perueniunt inexpectati. Terræ enim improvisa. Caracalla non bonus imperator, Parthos alioqui fortes, improviso dum nuptias expectant, magna clade cecidit. Hinc ortum illud: *semper nocturni differre paratis*. Et Cæsar in re militari celeritatem cunctis antecellere, docuit, & verbis, & exemplo. Itaque proficisciens incendia vetabat, ne hostem adesse cognoscerent, & ne commeatius suis deesset. Itaque si omnia recte perpendas omnia celeritate conficit, in Hispania Pompei legatos lentius vicit, quia ad Massiliam hæserat, iracundia vietus.

Quamvis Hesperium mundi properemus ad axem,
Massiliam delere vacat.

Celeritas
in signia
Exempla.

§.2. Paratis si tardi sint, maxima pars apparatum perit. Subitis ne apparatu quidem opus est, quia dormientibus superuenire licet. Celeriter Ariston Athenienses, Amylius Veientes, Aruns Hannibalem vicit. Insignis fuit L. Martij in Hispania celeritas: Scipionibus enim in Hispania cæsis, bina eadem nocte castra occupauit, nulla erat statio, nullæ custodiæ, itaque ut in sua castra Romanus intravit. Liuius l.34. Sic Thrasybulus in tabernaculo suo, custodiarium negligentia interemptus est.

Laudem plerisque viris Amage regina barbara præcipuit, & quidem vxor regis ignauit; Cum enim Gerlonita à Scytharum Rege opprimerentur, illa sumptis sicut 120, viris continuato itinere ad re-

giam profecta, ianitores, ac Regem cum amicis occidit, filiumque eius iuste regnare iussit.

Minus itaque mirum est, Solonem vno quasi imperio naues armasse, matronas hostium cepisse, ciuitatem expugnasse. Historiam ita scribit Ælian. Insigne stratagema Solon Salamina cepit; In Colias de matronæ Atticæ Cereris festum celebrabant, luctitia & choreis, id per simulatum transfugam Salaminis nūciat; interim iuuenes imberbes muliebribus vestibus induitos, & enses habentes sub vestibus loco foeminarum in litora choreas ducentare iubet, ad eos veniunt Salaminij, & occiduntur, iuuenes consensibus nauibus, Salamina occupant. Ælian. lib. 8. Iulius secundus pari celeritate subito Bononiam aggressus est, & armatus terrorem intulit, antequam vicini capere consilia possent; itaque Hispanum, Galicumque libi adiunxit, Venetos terrore suspensos reuertit. Vicitori omnes gratulati sunt, qui forte viuctum oppresſissent, aut cunctantem deseruerint.

CAPUT XXVI.

Militares Magistratus.

§.1. **M**agistratus militares duplices à Lipsio dicuntur, l.2. de militiâ Romana. Communes & proprij; Communes, Imperator & legati: Proprei Tribuni, & Centuriones & equitum præfeti.

Imperatorem antea descripsimus, qui tamen apud Romanos duplex; vel enim suis auspicijs militabat, cum Rex, Consul, Dictator, Imperator esset, vel alienis, si Proconsul, Prætor, Consularis, Legatus, Prætor. Non habuisse eos auspicia testis est Cicero l.1. de Nat. Deor. & 2. de Diuinat. Habeant tamen quadam auspiciorum imitamenta, ut facilis est in superstitione mutatio. Litato enim & aūspicato in provincias proficisciabantur, vnde Scipio apud Liuium 28. Aūspicis sibi tribuit. Quamvis de illis ipsis auspicijs forte loquitur, qua in legionibus vñitata erant.

§.2. Imperatoribus erant legati. Eorum institutum erat, ut imperatori opera & consilio adessent: nam προσβελλοντες erant, & σύμβολοι.

Aliquando eos Senatus, nonnunquam Consul eos nominabat, ipsi Imperatores eos sibi legebant, sed non absque Senatus consulo, ut constat ex Cicerone in Vatinium.

§.3. Munus legati erat, omnia, qua ad rem pertinere pertabat, in medium consulere. Cæsar lib. 3. bellum Ciui. Aliæ sunt legati parres atque Imperatoris. Alter omnia agere ad præscriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet.

Insignia imperij habuerint, Liuius lib. 29.

Duo ut plurimum fuere, interdum plures, prout Senatus censebat.

Principum aucto Consulares legati exercitus totis præterit. Prætorij singulis legionibus, qui & legati legionum dicti sunt, ἵποστατηγοι, & ἵπατοι, quasi subprætores, & subpræfeti, qui ijdem postea duces dicti sunt.

§.4. Post legatos ordinaria dignitas erat Tribunorum. Erant in singulis legionibus seni, per vices imperabant bini, ius reddebat in principijs, signum dabat. Liuius l.28. Tribunos & iura reddere in principiis finebant, & signum ab eis petebant. Penes eos erat cura vigilarum, munitionum castrorum, exercitiorum.

Non igitur vni cohorti, aut certa parti imperabant, sed toti legioni. Horat. *Quod mihi paruerit legio Romana Tribuno.*

Initio à Regibus, deinde à populo creati sunt. Primo quidem ut populus sex nominaret, reliquos

Impe-

Imperator constitueret, quos Rufulos vocabant. Anno v. c. 444. constitutum est, ut se hi deni in quatuor legiones à populo crearentur, ceteri octo à consulibus. Linius libr. 9. Hinc duplices Tribuni Rufuli, & comitati, & hi in precio præcipuo. Interdum Consulares Tribuni facti. Linius libr. 42. Duo Consulares Tribuni militum cum eo missi. Et in magno periculo senatus vetat fieri Tribunum nisi qui magistratus gessisset.

Tribunorum brevis magistratus est noxius.
Tribuni si recte officio fungerentur in senatum facile adscibebantur; Augustus senatorum liberis Tribunatum & præfecturam alarum dedit, & ius lati clavi, qui ex eo vocati sunt Tribuni Latyclavii, sicut qui ex equitatibus Tribuni angustiyclavii.

Nullo modo probandum, quod ambitione in singulos annos mutabant Tribunos; nam cum postea semestres Tribunatus facerent Imperatorum liberti, insania simile fuit, ridet eos Iuvenal. Sat. 8.

Ille & militia multis largitur honorem.

Semestri vatum digitos circumligat auro.

Tribuni Cohortis.
§. 5. Erant & Tribuni cohortis, & alarum. Suet. in Claud. Semestres militias ita ordinavit, ut post cohortem, alam; post alam Tribunatum legionis daret.

In Cæsare libr. 2. belli ciuil. Tribuni cohortium nominatur. In Probo, Vopiscus vni Tribuno sex cohortes tribuit, sed optime Lipsius, Tribunatum in hinc pro præfectura accipit.

Tribuni ius annulorum aureorum habuerunt. *Appian in Punic.*

Præfectus castrorum sub Augusto cœpit.

Centurio- m.
§. 6. Centuriones in quaque legione erant sexaginta, hoc est, in singulis manipulis duo, duabus lectionibus creabantur, dignior habebatur, qui primus eligebarat. Centuriones sibi optabant διάγρασις seu optiones, qui eorum erant adiutores, Vicarii, succenturiones; Qui prior electus erat dextra centurie præter, alter sinistra.

Ita de hisce Polybius interprete Lipsio. Ex quoque autem dictorum Generum, exceptis natu minimis, eliguntur Ordinum ductores, secundum virutem, decem. Post istos altera electione iterum decem: atque hos omnes appellant Ordinum ductores, quorum uero, qui primus electus est, etiam consiliu[m] particeps fit. Ipsi autem rursum eligunt totidem Vragos quos dicunt, sive Tergi duces. Post hec deinde una cum Ordinum ductoribus diuidunt atates singulas sive Genera, quamque in decem partes, exceptis Velitibus: & attribuunt cuncte partes ex viris iam electis duos duces, & duos Vragos. Reliquos autem Velites, uti multitudine est, diuidunt aquiliter in omnes partes. Atque harum quanque appellant Ordinem, & Manipulum, & signum: ipsos autem duces, Centuriones & ordinum ductores. Qui etiam in quenque Manipulum, ex reliquis eligunt duos, vigore corporis & animi præstantes Signiferos. Duos autem in quenque manipulum duces faciunt, merito, quia cum incertum sit quid quisque facere aut pati posset, nec res bellica excusationem capiat, nūquam volumen manipulum sine duce esse. Vtrumque igitur præsente, qui prior electus est, præfet dextra parti manipuli, qui secundus, Sinistra. Cum autem alter non adest, is qui relinquitur præfet omnibus.

§. 7. Insignia sunt hic documenta veræ militie, & animis roborandis. Primum documentum: Eligunt ex virtute & agilitate, non ut nunc aliquando, & labente imperio, ex fauore, pecunia, aliisve. Scaeva apud Lucanum.

Ibi sanguine multo

Promotus latiam longo gerit oridine vitam.

Vitem libello poscebant, qui castra non viderint. Cum Centurionatus per amicos in petrare: cum

Præfectos Pelopeia facit, Philomela tribunos.

Legionum robur, inquit Vegetius libr. 1. capit. 3. per negligentiam superiorum temporum, infractum est, cum virtus primia occuparet ambitionem, & per gratiam promouerentur milites, qui promoueri consueverant per laborem. Deinde contubernalibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimitti non sunt alii substituti. Præterea necesse est, morbo aliquantus debilitari, atque dimitti, aliquantos militiam deserere, vel diuferi casibus interire: ut nisi annis singulis, in singulis pene mensibus in decedentium locum iuniorum turba succedat, quamvis copiosus exhaustus exercitus.

Et quamvis à ratione alienum non sit ex censu fieri, & constet aliquid ab initio centuriones esse factos, ut constat ex oratione Mæcenatis, id tamen rarum est, nec nisi in fortissimis & prudentissimis conueniens, qui absque experientia militie rudimenta percepereunt; credo in illis fuisse, qui parvuli castra secuti, inter signa reptarunt, omnemque ordinem, & disciplinam percepereunt.

Secundum. Conites, & Tribuni ordinem assigabant, qui cum plures essent, cumque in exercitu res ageretur, non facile viris fortibus indignum præficere potuerunt.

Tertium documentum. Duplex erat lectio; ut magis virtutis ratio haberetur.

Quartum. Primus pilus summa in dignitate erat, nam primo ad Consilium cum legatis, & tribunis vocabatur, sed in rebus trepidis etiam primorum ordinum centuriones vocabantur. ita i. bell. Gall. Cæsar. & l. 5. Et sine dubio tum etiam equitum præfecti, quorum maior erat dignitas, quam centurionum.

Quintum. Optiones dabant tribuni, sed postea id concessum Centurionibus, ut scilicet fortis, & fidos legerent.

Sextum. Vexillarios duos feligunt, grauia enim signa erant, unum autem erat manipulis signum. Non erat ea dignitas aquiliferis, qua nunc nostris est vexilliferi: Nam aquilam primus pilus regebat, qui apud Dionysium lib. 10. vocatur etiam præfectus legionis. alio iterum prælio, inquit, in quo Præfectū legionis nostræ contigit cadere, & aliquam venire in hostium potestatem, ego pariter pugnans & aquilam seruavi, & præfectum eripui, qui gratiam mihi auxiliu eius referens, ducatum legionis cœsit, & aquilam dedit. Imo ipse aquilam reuelabat, & signifero dabant.

Septimum. Censum equestrem consequebantur, qui primum pilum gessissent.

§. 8. Equitum turmæ sunt decem, in singulis tres sunt præfecti, qui primus nominatur roti turmæ præfet, cum abest, secundus præfet, ita Polybius. Equires similiter in turmas diuiseruntur decem. Ex unaquaque tres sumunt futuros duces. Ipsi tres adsumunt Vragos, sive Tergiductores. Qui igitur primus electus est, imperat roti turma: reliqui duo Decurionum locum tenent, atque adeo omnes Decuriones appellantur. Cum primus autem non adest, secundus præfet turmæ locum adsumit.

§. 9. Socij pro Tribunis duodecim præfectos habebant. Polyb. Iunctis congregatisque sociis una cum præfecti. Romanis, horum quidem ordinem & gubernationem habent à Consulibus constituti Duces, qui Præfecti appellantur, duodecim numero.

A Consulibus constituebantur, ut magis fidos diligenter, & beneficio obligatos tenerent.

Denique in contubernijs erant deni: qui his præterat, Decanus appellabatur.

Ordines non nisi virtuti dandi.

Militie Magistratus inexper tos faciunt.

• 8 (* *) 80

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

8

C A P V T X X V I I .

Alij in militia Magistratus.

Duces militie in omni Repub.

§. 1. **A** pud vetustissimos Orientis populos erat proxima regibus dignitas Magistri militum, qualis est Genes. 26, qui in parvulis regnis erant, & prefecti praetorio, & castrorum magistratus. Habebat & Assyrius Holoscerne militiae ducent; Iob erat super exercitum David, qui & plurimos duces habuit, vnum in singulis tribus. Ordinata enim semper in omni Republica fuit militia. Eosdem enim sumptus facit exercitus ordinatus, & inordinatus, imo his maiores, ordinatio autem in magistratu, eorumque officijs cernebatur. Apud Romanos sub Imperatoribus, ut magistratus ciuiles, ita quoque militares paulatim mutati sunt.

Ameralius, vel Admira- ratus.

Praefectus legionum. Index legi- gionis.

Praefectus castrorum.

Stratope- darches.

Praefectus fabrorum. Magister militum.

Drungarius.

§. 1. **A** pud vetustissimos Orientis populos erat proxima regibus dignitas Magistri militum, qualis est Genes. 26, qui in parvulis regnis erant, & prefecti praetorio, & castrorum magistratus. Habebat & Assyrius Holoscerne militiae ducent; Iob erat super exercitum David, qui & plurimos duces habuit, vnum in singulis tribus. Ordinata enim semper in omni Republica fuit militia. Eosdem enim sumptus facit exercitus ordinatus, & inordinatus, imo his maiores, ordinatio autem in magistratu, eorumque officijs cernebatur. Apud Romanos sub Imperatoribus, ut magistratus ciuiles, ita quoque militares paulatim mutati sunt.

Ameralius *ἀμεράλιος ἴγρατης*, inquit Codinus, & σόλος ταῦτα imperat toti classi. Hetærarches magnus transfigis suscipiens praefectus. Praefectus legionum fere officium habuit, quod olim legati, Vegetius lib. 2. cap. 9. Proprietus autem index erat praefectus legionis, habens comitiam primam ordinis dignitatem, quā absente legato, tanquam vicarius ipsius postestatem maximam retinebat. Tribuni vel centuriones, cateriquam milites, eius praecipita seruabant. Vigilium suū profectioñē tesserā ab eodem perebatur. Si miles crimen aliquod admisisset, auctoritate praefecti legionis deputabatur a tribuno ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, vesse & annona, ad curam ipsius pertinebant. Discipline ius & severitas, exercitatio, non solum peditum, sed etiam equitum legionariorum, praecipito eius quotidie curabatur. Ipse autem custos diligens & sobrius legionem sibi creditam aſſiduus operibus ad omnem devotionem, ad omnem formabat industria: scens ad praefecti laudem subiectorum redundare virtutem.

Praefectus castrorum deinde additus est, de quo Vegetius libr. 2. cap. 10. Erat etiam castrorum praefectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus causis: ad quem castrorum positio, valli & fossa destinatio pertinebat. Tabernacula vel casae militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipsius curabantur. Praterea egrī contuberniales & medici, a quibus curabantur, expensē etiam ad eius industria pertinebant. Vehicula, sagmarii, nec non etiam ferramenta, quibus materies secatur vel ceditur, quibus aperiuntur fossa, contextitur vallum aqueductus. Item ligna vel stramina, arietes, onagri, baliste, cateraque genera tormentorum, ne deessent aliquando, procurabantur. Is post longam probatamque militiam peritissimus omnium legebatur: ut recte doceret alios, quod ipse cum laude fecisset.

Stratopedarches. Tacit. an. 1. Maior erat eorum, quam Tribunorum dignitas. Stratopedarches magnus vniuerso exercitu praefuit, ut cibum instrumentaque curaret. Cantacuz l. i. c. 17. Stratopedarches τὸν μυροκαβάλλον qui illis praeerat qui vno equo mercabantur.

Stratopedarches Murtatorum, qui facultoribus stationarijs. Stratopedarches τὸν βεάτον qui hastatis; Stratopedarches τὸν τσαγγατάνον qui sagittarijs praerat.

Praefectus fabrorum, omnes fabros, arma, vehicula, cunicularios aliosque habuit.

§. 2. Magna dignitas erat Magistrorum militum, quorum in oriente erant quinque. Qui & Magistri armorum; in Occidente duo erant, aliquando vnum.

In classe Drungarius soli duci parebat, Comitibus, amirali, Protocomiti, & inferioris notæ Drungarijs imperabat.

Equitum magistratus olim dicti τερματοχοι, Leon. Const. 3. §. 43. qui & μεγάλος, & εραλλάτας appellat.

Delectibus agendis aliquando creati triumviri, L. 25 id bello punico secundo, cum magna esset militum inopia.

§. 3. Primipili erant alij, quorum magna erat dignitas, annonam exhibebant, Dionys. l. 9.

Comites rei militaris ducibus prouinciarum & primipili quati sunt. c. t. 12. de comitibus rei militaris. Plures illierant, interdum pediti, interdum equitum turmæ praeerant. Quidam magistris militum pares erant.

Comites scholarum, excubitorumq; ad palatina officia pertinebant.

§. 4. Duces dicti liniūtū præfeti, & militum. Ex his Crispus ducatus & imperia ludebat, quo circa eum Nero in mare mergendum curavit.

Ducibus & Comitibus postea maiores habitu sunt Drungarij. Eta autem Δρυγαρος ταῦτα τριῶν μοισαίσ αυγεῖαν εἰσιστορία. Ex tribus Mærijs seu partibus cœtis. Mærijs autem seu μοισαί tres Drungos continebat aliquando. Nam variant nomina.

Multa horum mentio est apud Mauricium, & Codinum. Diaconus l. 25. Drungarium vigilia nominat.

Præpositus Labari, vel λαβάριον dicebantur, qui ilud ferebant per vices, quinquaginta erant, Euseb. labari. lib. 2. de vita Constantini. Clarissimi erant, & confularibus pares. Diac. l. 11.

Præpositi sub Tribunis erant, & certo militum numero praeerant, Suet. in Othone.

Tribuni quoque prouinciarum erant, Cassiod. l. Tribuni 12. c. 34. Tribunus Maritimorum. Tribuni cohortum prouinciarum prætorianarum.

Apholista homines priuatos exarmabant, ne Apholista. cædes facerent, eos sustulit Iustinianus Nouel. 15. Noſtri rubram virgam appellant. Magistratus post bella arcendis latrunculis necessarius.

Latrunculatores ijdem dici solent. His similes Irnarchæ, qui cades inhibebant.

Metatores, & Mensores locum castris idoneum capiebant.

Audax Hesperijs veniam metator in agros. Latrunculator.

Iudex castrorum καθηγούσατο, deinde dictus est, inter milites iudicabat, quod olim Tribuni faciebat.

Campidoctores ὑπαλοιδίσκοι, singulis in legi- nibus erant: in gestis Thébaorum.

§. 5. Inter milites, an inter Magistratus militares censendi sint euocati, incertum videri possit, sed dignitate centurionibus pares, statu priuati erant. Milites erant ex omni genere præstantissimi, qui stipendia absoluuntur; sed in gratiam patriæ, aut ducum sponte militabat. Ita Dionys. Erat in hiis, inquit, L. Siccus, qui cohortem ducebat virorum octingentorum, qui iam supra etatem militarem erant, nec in militie leges cedebant (uti nec ipse Siccus) honorantes tamen virum, & beneficium pluribus ab eo affecti, euntē ad bellum noluerant deferere. Atque erat hac manus exercitus totius, sive præliorum peritiae, sive in periculis constantia, longe princeps.

Etiā ex socijs sumebantur, & magis numero. Quintius tria millia collegit, & vocat Plutarchus σπουδαία, micromē acie. Hac parte valebant illi, qui beneficiarii multos habebant. Ogaianus ex Campanis patris sui beneficiarijs dēna millia collegit, vt Appianus. Hos vt corporis custodes sub vno vexillo habuit. Tacitus vocat vexillum veteranorum.

Immunes operum erant, nisi propulsandi hostis; multi spe ordinum ducentorum nomina dabant. Cæsar l. i. ciuil. belli. Eos centurionibus exquare videtur. pollicetur quaterna in singulos iugera, prorata parte centurionibus, Euocatique.

Dio in Augusto, ait Eos φαβδίς φέρει, οὐ περ οἰκανοτέρας ferre vites ut centuriones.

§. 6.

§. 6. Corrupta Republica omnia pene officia militaria in dedecus & questum abierunt. Itaque virtutis nulla ratio habita, sed pecunia & virtutum.

Quæ enim fuerit in castris disciplina, quæ ratio delectus demonstrat Tacitus libr. 4. hist. *Iussu Vitellii*, Batavorum inuenimus ad delectum vocabatur: quem suæ naturæ grauem, onerabant ministri auaritiam ac luxu, senes aut inualidos conquirendo, quos preio dimitterent: rursus impuberes sed forma conspicui (& est plerisque proceræ pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc inuidia, & compotis seditionis auctores, perpulere vi delectum abuerent. Civilia primores gentes, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac letitia in caluisse videt, à laude gloriaque gentis orsus, iniurias & raptus, & cetera seruitii mala enumerat. Neque enim societatem ut olim, sed tanquam mancipia haberi. Quando legatum graui quidem comitatu & superbo cum imperio, venire, tradit se prefectis centurionibusque, quos ubi spoliis & sanguine explorent, mutari, exquirire nouos sinus, & varia prædandi vocabula. Instare delectum, quo liber à parentibus, fratres à fratribus, velut supremum diuidantur. Nunquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis quam prædam & senes, attollerent tantum oculos, & inania legionum nomina ne paucescerent. esse sibi robur pediditum equitumque; consanguineos Germanos; Gallias idem cupentes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cuius ambiguam fortunam Vespasianu[m] impacuturos: victoria rationem non reddi. Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, & patriis execrationibus, vniuersos adgit.

CAPUT XXVIII.

Militem internum prestatre externo:
nec tamen negligendum ex-
ternum.

Hac bella
sæ ex cir-
cumstantiis
pendent.

Vitamilitis
externi.

§. 1. Difficillima non modo tractatu res, sed etiam ipso vñi. Auctores quidem video in diuersum ire; quidam omnino suadent id quæcumque peregrinum militem; alij domesticum; Principes nunc hos nunc illos sequuntur.

Contra externum militem hæc fere dicuntur.

Primo. Infidos esse, & maiore ex diuerso mercede ius fasque exuere.

Secundo non parere, non iuberi, non regi, idque propinquu[m] discrimine.

Tertio, sine pudore fugere, non fide, non affectu, in principem, aut patriam teneri, mercenarius enim est.

Quarto. Causam non habere, cur alienæ dominationi sanguinem commodent. Epaminondas suos hortabatur, ut in Lacones ferrentur, aliorum his causis, nullam fore constantiam.

Quinto. Regionem cui veniunt auxilio externam arbitrari, ideoque cum possunt, eam populari, cui defendenda conditio sunt.

Sexto. Neq; facile vtendum milite externo subfidiario, cum enim ab alio stipendia accipiant, non fore fideles illi, pro quo periclitantur, sed à quo aluntur.

Septimo. Qui bella alieno auxilio gerit, est in manu illius à quo adiuvatur. Auxiliares Gothi orientem prædati sunt, occidentem inualerunt. Saxones viæ Pictis, & Scottis Britanniæ tenuerunt.

Octauo. Mercenarius miles est inutilis, quia propter exiguum stipendium non exponit vitam. Deinde vel fortis est vel ignavus; si fortis timendum; si ignavus, est proditor. Denique domestico

quod dederis, in regno maner, quod extero, vicinos efficit fortiores.

§. 2. Mihi tamen multa hoc in genere consideranda sunt, & interdum exteri milites domesticis præponendi; neque hic semper querendum, quid optimum sit absolute; sed quid fieri possit, quidque sit consideratis circumstantijs amplectendum.

§. 3. Itaque optandum quidem est, ut quemadmodum in Republica Romana tempore Romuli, aliorumque Regum omnes ciues milites erant, ita quoq; in regnis & viribus cura belli cum pacis artibus misceatur, ut semper parati sint omnes ciues ad sustinendum, inferendumque bellum; eo finito contenti triumpho ad ciuiles artes reuertantur. Sic Attius Regulus à Senatu petiit, ut sibi prædictis curandis domum redire liceret, quod à colonis negligenter habita essent; aliique militum Romanorum cu pidissime arma depouerent.

Verum eam Rempublicam stabilem esse non puto; quia nulla in hunc vñque diem talis apparuit; quæ longo tempore perdurari. Nam Roma quoque cum essent multa ciuium millia, pauca tamen qui in bella scriberentur, fuerunt: quid enim binæ, aut quaterne legiones ad ducenta, aut trecenta ciuium millia?

§. 4. Qui ampla, & diuersarum nationum regna possident, non modo ex subditis militem cogere, verum ex alijs quoque gentibus conducere possunt. Nam quod hodie in plerisque regnis fieri videntur, causa non est, cur reprehendamus, nisi euidentis ratio altius persuadeat: nec enim probamus, quod Machiauelli putat, nullum regnum, nullam Rempublicam rei bellicæ habere legitimum ordinem aut peritiam. Cum igitur imperatori Romano bellum est in Turcas non modo Pannonico & Germano, sed Italo quoque & Franco milite vñt, id ad victoriam misifice conducere arbitratus ex quaque gente bellicosos in castris exercere. Quin etiam institutum Romanorum fuit, qui ex omnibus prouincijs delectum agebant, sociorum etiam regum auxilia perpetua habuerunt. Raro autem ab illis tumultuum sunt orta initia, sed si quid fuit aduersi à legionarijs incepit.

Potentes
Monarchæ
variis ex
gentibus
militem
scribunt.

Romanorū
auxilia ra-
rio tumul-
tuata.

Auxilia omnino reiçit Machiauelli in principe cap. 12. Quia non sit in illis benevolentia, magno constanti, principem euerunt. Carthaginenses tere ab auxiliis oppressi sunt, post bellum Punicum primum, alios adiungit. Philippus Mæcado à Thebanis post Epaminonda mortem creatus imperator, parta ex hostiis victoria eorum libertatem susculit. Mediolanenses, mortuo Philippo principe decreuerunt stipendum contra Venetos Franciscu[m] Sforzic, qui ad Carthaginum deuictis hostiis adiunxit se illis, ut Mediolanenses suos dominos opprimeret. Eius pater Sforzic cum Ioan. Neopolitanorum regne stipendia mereret, repente illam inermem deferuit, sic ut ne regnum amitteret, in Aragoniorum regis suum coacta fuerit se coniicere. Si quis obiciat, Venetorum atque Florentinorum imperiū huius armis retroactū Imperatoribus fuisse propagatum, nec illud eorum prefecti in suam potestatem redigerint: respondeo Florentinos suam quandam fortunam in ea re facutricem habuisse. Quandoquidem ex eorum ductoribus qui strenui esse, & a quibus sibi metuendum fuisse, nonnulli aduersi prædicti sunt, nonnulli fuit repugnat, reliquos ambitio alio deueluerat: qui infeliciter bellum administravit, is fuit Ioan. Acuthus: cuius fides amicta victoria, cognoscere non potuit: at nemo non fatebitur si victoria reportasset, Florentinorum rem suo arbitrato fuisse administraturum. Sforzic per perpetuo Brachiani sunt aduersati mutuo se se obseruantes. Franciscum ambitio totum in Galliam Cisalpinam pertraxit: Brachii vero contra sacerdotum Rempubl. acque Neapolitanorum regnum se conuerit.

Verum ad id accedamus, quod nuper contigit. Imperium

V V V 2 belli

belli gerendi Florentini detulerunt Paulo Vitellio, viro insig-
ni prudentia, qui ex priuata fortuna & conditione, maximum
sibi nomen pepererat: si Pisæ expugnasset, nemo insicias suis-
ser iturus, Rempubl. Florentinorum eius imperium fuisse sub-
ituram. Nam si in hostium partes stipædia facturus transisset,
nulluserat euadendi locus: si vero eum retinuerint, illius iussa
capessere cogebantur.

Venerorum si progressus ex amicinitate, facillime quis in-
telliget, eos tutissime ac felicissime rūc se præstissem, cum ex Ve-
neta gente collecti eorum exercitus, bella gerebant. Qui mos
eis fuit, antequam ad terrestres expeditiones sua studia con-
uerterent: quo quidem tempore patriæ genitæ & urbana ple-
bis instruisti armis, fortissime se gesserunt. At ubi primum ter-
ra bellum gerere cuperunt, hanc virtutem neglexerunt, mo-
resque Italicos sunt sequuti: atque in continentia augendi im-
perii initio, tum quod non ita longe Reipub. fines protulissent:
tum etiam quod in magna effient exsuffatione, non erat quod
valde a suis prefatis fore sibi timendum: at propagatis impe-
rii finibus quod Carmignola exercitus imperator factus est,
tunc eius erroris specimen ceperunt. Nam cum illum acerri-
mum ducem cognouissent, postquam eius ductu, Mediolanum
regulam verberassen, illum vero remissorem in bello ge-
rendo factum cernerent, nullius amplius victoria e ductore se
fore compotes sunt rati. Quare ne quod partum fuerat totum
periret, eum missum facere nec volebant nec poterant. Ut eutos
itaque ab eo se affererent, eum interficerent. Declararunt de-
inde suarum copiarum imperatorem Bartholomeum Bergo-
matem, Robertam Seuerinatem, Comitem item Perilianum,
& id generis alios: quibus dacibus metuendum erat, ne detri-
menum citius quam emolumentum sua Reipublica impor-
tarent. Id quod in eo, quod gestum est ad Vailam bellum acci-
dit: ubi vnico cum hostibus congressa id totum perit, quod
C.C. annis tot laboribus fuerat quoadsum. His enim armis
lenta duntaxat, sera ac exigua sunt rerum accessiones: at subi-
ta & repentina erumpunt tactura & calamitates.

Vsum om-
nium cul-
pare non est
prudentia.

Auxilia à
suspecto.

In seditione
exteris vti-
latur.

Verum cum videamus nunc vsum esse vbique
militis mercenarij, non est existimandum in tanta
cupiditate vineendi nullam Rempublicam id sequi,
quod consultissimum est. Moderate tamen auxiliis
exteris vendum. Veneti ducem mari e suis præ-
ciunt, ipsi militi mercenario terrestri per suos stipen-
dia soluunt, socios & consilia duci adiungunt, ipsi
è curia bella dirigunt, maximeque trahere ea cu-
piunt, vt sumptu fatigent hostem, non facile in pro-
lijs discrimen rem conjiciant.

Auxilia quæ dantur à potentiore, nisi fidus illè
sit, perniciosa sunt, vt si Turcami voces auxilio,
quod fecere Græci: at si à fido & cognato, salutaria.
Iulianus Secundus Ferdinandum Hispanum, Phi-
lippum nunc Ferdinandus aduocat, & contra Ve-
netos vocavit, nec pedem terræ sua per eum am-
bit. Itaque vbi fides, Dei timor, commune com-
modum, amicitia, affinitas, & cognatio facile in
communes vel inimicos, vel suspectos, arma su-
munt. Tam enim interest Hispano Bohemiam, quam
Italianum defendi.

§. 5. Primo, In seditione quidem & ciuilis bello
plerique extero militi vntuntur. Pompeius Africæ bar-
baros adduxit, Cæsar Gallos, & Hispanos: Cæsares
sibi fidissimos sensere exteros. Nunc quoque in
Belgio militant exteri, Germani, Galli, Angli, Scoti,
Hybri, Itali, Epirotæ. Helveti quoque præsidio
multis exteri conducuntur. Neque eam ob causam
tyrannidis accusari principes debent; cum enim do-
mestici factio[n]es alunt, cum in salutem principis
violandam conspirant, extero se tueri præsidio mer-
ito ac iure possunt. Nec modo id faciunt Reges, sed
ipsæ R[ep]ublica, quæ libertatem ciuium extero
præsidio tueri se dicunt. Batani Gallica, & Britanni-
ca præsidia suis ciuib[us] in officio continendis, per
oppida nobilia disponunt; nullo id modo facturi,
nisi id contra motus internos, exteraq[ue] bella con-

sultum arbitrarentur. Neque vero magni momenti sunt, quæ à Machiauello alijsque adferuntur. Infid-
dum alunt esse πάντα ξενία. omne exterum fluxæ
fidei. Evidem fateor, multa externæ perfidiae exem-
plare recenseri, & Romanum Imperium per Gothos,
Alanos, aliosque, qui subfido venerant, euersum:
Verum plura sunt domestice perfidiae exempla. V-
nus Sylla plus detrimenti artulit, quam Alarici tota
barbaries infusa virbi. Imo non tam externa auxilia,
quam cum illis ducum perfidia.

Quocirca non ex omni gente auxilia accersenda,
sed ex illa, cui iura, & fœderæ publicè, priuatimque
fanæta sunt. Itaque nemo Christianorum principum
Turcas, Tartaros, Moscovitas in auxiliu vocat; &
nisi in s[ecundu]m, & cū per iuriu fellerunt, apprimè lati.
Constantinus in Græciam 1000. Turcarum voca-
uit, viatores excedere recularunt, inde cauæ multa-
rum calamitatum fluxerunt. Hiero Syracusanus cum
mercenarios in soletere videret, vt nec retinere, nec
dimittere sine periculo posset, v[er]o stratagemate,
omnes occidit. Crudele hoc & durum, sed merue-
rant.

Secundo, Parent fere promptius pugnant fortius
externi, vt qui in solâ principis benevolentia, & vi-
ctoria spem salutis habent.

Tertio. Pudor etiam exteros à fuga retrahit, qui
videri ignavi exteris, suisque, ad quos inglorijs esset
redeundum, nollent.

Quarto. Nescio an facilius inuenturus sis, qui ex-
terni principis in alios dominationem asserere,
quam sui principis in semet potestate dimicare pa-
ratus sit. Ita olim factum, exteri Romanam domi-
nationem firmarunt. Romani cum potentia creue-
re, socios habuerunt, quos simul colligebant, vt ait
Polybius. Sub hoc ip[s]um tempus Consules denunciant ma-
gistratibus sociarum in Italiâ ciuitatum, è quibus auxilia
& commilitum habere volunt, significantque ius, &
numerum & diem, & locum in quem conuenire debeat quos
legent. At vero ciuitates similem facientes iam dicto delectum,
itemque ueramentum adgentes, mittunt eos, Prefectum con-
stituente & Quæstorem. Romani sane cum bello gra-
tissimo Hannibalis premerentur, auxilia mercede,
hoc est, Volones conduxerunt. Tom. lib. 2. Μέλασάν-
τες δέ, inquit, ἀπὸ καρχηδονίων γαλάτες, ὡς ἀνθρώποι
οὐ πολλοὶ οὐδὲ λεπτοὶ, οὐ πολλοὶ οὐδὲ φρεγα-
βολοῦ, μητὸν ἀεροποτοῦ τρέποντες ξενιόν. Deficiente a
Carthaginensibus Gallos, & alios quosdam sociorum, Ro-
mani stipendio conduxerunt, non ante peregrinum militem
solti atere.

Quinto. Facilius prædantur exteri, qui minus af-
fectu patriæ, & verecundiâ mouentur: peritiu ta-
nen ciues locorum, rerumque gnari. Contra auxi-
liarium militem itaque quæ dicuntur, vana sunt:
Paruo enim negotio caueri possunt; et si enim ab alio
stipendia capiant, cum tamen ea rūi causa accipiant,
te magni quoque facient, cauendum autem ne auxi-
lia petas ab suspecto, ne victori frenum imponat. Ita-
que is fidelissimus οὐρανοῖς est, cuius interest, te vin-
cere, maximeque poteret esse.

§. 6. Valde cauendum imperatori, ne plus alieni,
quam sui roboris in castris habeant. Expertus Sci-
pio in Hispania, qui Celtiberos pecunia conduxit,
sed cum eos hostis corrupisset alia pecunia, oppre-
sus est.

C A P V T X X I X.

Ordinarios milites quosdam aen-
dos esse.

§. 1. R[em] Romani initio, licet ordinē classiū Seruui in-
stituerit, militē in ordinariū non habuerūt,
sed

Externi
minor
quam ciuiū
sceleris.

Romani ordinarii militem non habuerunt in inicio.

Augustus militem perpetuum constituit. In Gallia miles ordinarius.

Ratio ordinarii militi.

Praefidia diversi in loco.

sed cum patria defendenda, vel bellum gerendum esset, delectus agebant. at postea crescente imperio legiones ordinarias, & statas, atque adeo militem prætorianum pro tutela principis habebant. Idque iam olim Græci factarunt, & suavit Atheniensium orator. Demosthenes enim quatuor perpetuo legiones alendas putabat, orat. 4.

§. 2. Magna cura adhibenda est, vt copia sit militis ordinarij: nam ordinarie subito bella consurgunt, & diu durant, itaque opus est celeri remedio, & perseuerante. Hinc totam imperij molem conspicatus Augustus, ordinarios milites constituit, seruatumq; hoc est à successoribus.

De perpetuo milite video variatum admodum in multis regnis, præsertim Franciæ. Gregor. Tolent. libr. 11. de Repub. Sunt multa alia quoque armorum exterorum incommoda, que considerans Carolus VII. Rex Franciæ pulsus regno Angliæ, instituit ordinariam militiam quinquaginta millium peditum, qui stipendio continuo militari scientie nauarent operam, & ad omnem incursum interim expeditum convenientem, dum alii interim, si maioribus viribus opus esset, cogerentur: verum lacrimis tales intenti, fuerunt à Ludouico 11. sublati, qui ascivit in illorum locum sibi laterales Helvetios. Rursus tamen Franciscus I. Rex memor periculorum, quibus exposta fuerat Gallia ob auxiliares extraneos, anno 1534. Legiones restituit quinquaginta millium peditum: & cum illa postea penitus seruissent extintæ, restituit easdem Henrico II. filius sine tamen magna regni utilitate propter indisciplinatum ordinem.

Non desunt qui iudicant etiā non expedire principibus, vt in bello subditis, eo quod arma, feroces efficiant subditos: & inde ad rebellandum facilis erigant crisus. omnia enim sibi cum robore ensis & armorum pollicentur, vt exempla adhuc extant in Gallia & Flandria.

§. 3. Ordinarii militi tanquam pro omnium ocio ac quiete sollicito honor habendus est. Hinc colim omnis nobilitas originem habuit. Sed ille alendus, qui præsidio sit, quique bona disciplina exerceatur, nec quiescere, aut ociasinatur, nam mala inde orta, aliunde manarunt.

Totum, inquam, malum ex neglecta disciplina ortum est. Si enim diuersis in locis, aliquo operi detentis, mediocri stipendio alerentur, facile tantum regnum tutarentur; imo inuidum redderent.

§. 4. Continendi certe in officio, alioqui principibus eudunt graues, & subditis intolerabiles; nam arma animos ad inferendam iniuriam faciunt; cum autem de vitâ periclitentur, omnia mereri se putant, si quicquam non extorserunt, hostibus atrociores sunt.

§. 5. Exercendi sunt etiam pacis tempore, alioqui ocio celerrime elangescunt; itaq; præsidia hodierum non sunt tirocinia militum, sed corruptela.

Agelius in Gymnasio milites exercuit, & virtutis præmia proposuit. Alex. ab Alex. libr. 1. capit. 20. Philippus quoque Macedones exercuit diligenter, cum armis sèpè trecenta stadia conficiebant, arma omnia, comeatrum, yasa ad viictum ferebant.

§. 6. Diuersis in locis habendi sunt, tum quia pluribus præsidio, & minus graues sunt, tum vero ne confirpare possint. Vires enim suas nisi coniuncti non vident. Cum agmen fecerunt, terribiles sunt.

§. 7. Confidimus etiam prudens est, diuersa ex gente coniungere; sic enim nec commercia facile agitare, nec coniurare possunt.

§. 8. Conuenire tamen vna alterave ala interdum ad ostendandam virtutem, aut peritiam, mutuamque æmulationem conueniensest.

C A P V T XXX.

Romanorum militum diu- sio.

§. 1. **O**rdinum diuisionem hunc in modum Polybius describit. Tribuni vero Romæ cum sacramento dixerunt diem, & locum cuique legioni denunciantes in quem conveniant, idq; sine armis, tunc quidem dimittunt. At ii, cum adfuerint die dictâ, horum iuuenes, & pauperes maxime Tribuni feliciter in velites; isti proximos, in Hastatos; etate florentissimos, in principes; etate maximos, in Triarios. Tot enim & talia discrimina apud eos sunt & appellationam, & etatum, & armorum, in quaq; legione. Dividunt autem in hunc modum, vt maximi etate, quos Triarioe dicunt, sint sexcenti; Principes mille ducenti, totidem Hastati, reliqui, & etate minimi velites. Quod si plures quatuor millibus sint, pro rata dividunt, exceptis Triariis, quos habent semper numero eodem.

Causa cur eodem numero, quia magna dignitas, & rara pericula Triariorum; ne igitur porosissimam militis partem sine operâ in aie tenerent, noluerunt eam augeri, quamvis ceteri ordines augerentur.

Hoc in loco tacitum non possum praeteneare, id Error mi-
quod ait, legi rōv dīgōv tēs reorātēs, & πανχοράτεs litie Ro-
ētēs γεοφομάχεs, virorum maxime iuuenes, & pauperrim
mos in velites.

Hic etatis ratio, & opum; putat Lipsius pauperes, etate fortes, & vii in triarios lectos esse. Sed in valde pauperibus, seu pauperrimis id negauerit: & consentit ipse; A censu lane legebantur, & id diu perdurauit; Romanis id obijicunt, à censu equitem, à censu peditem legitit. Liuius l. 37. itaque magis hac in parte placent instituta Laconum, in qua virtutis ratio præcipue ducebatur. Romanæ Reipublicæ id plurimum nocuit. Ex eaq; causa ortæ difficultates delectum, cum ad nomen respondere nollent, militiamque detestarentur.

Quinetiam sententia meæ ratione habeo, & probatioem maximi nominis Imperatorem. Ratio est: Maxima
parti vaca-
quia, quamvis cum stipendia darentur, humanum erat, tio non
sextam classem feriari, nisi in magna necessitate & tu-
multu; magnus erat tamen error in Repub. militia studiosa, & inter hostes viuēti perpetuos, tanta mul-
titudini vacationē dari, præsertim cum ipsa ius mandatorum magistratum haberet. Quam multos in illis fuisse credibile est, viros fortes, gnauos, industrios, qui arma, Martemq; fremebat, certe pauperum Ro-
ma maximam multitudinem fuisse omnis historia testatur. At nunc pauperim velites sunt primi, & leuiter armati obiectiunt hostibus. Hanc ob causam Marius, vt Salustius in Iugurtha scribit; *Milites scribere non morem iorum, neq; ex classibus, sed ut libido cuiusq; erat, capite censos proferat.* Ecce tibi Marium magnum, & per-
iculoſissimis bellis imperatorem, morem legendi pereslegit.

Militem tot annis ambitione diuitium vstatum im-
mutat, & prætermis diuitibus legit capite censos. Sunt vero illi, qui nullo, aut per quam exiguo aere cœ-
sebantur, Agellius lib. 16. c. 9. Plutarchus id etiam refert. *Consul declaratus splendide, statim dilectum habuit preter legem, & morem, plurimos pauperibus & seruilem coniurare: cum antea Duces his tales non susciperent, sed arma quoq; vt aliud aliquid honestorum, non nisi honestis dignisq; darent, cum quisq; velut pignus rem familiarem op-
ponere videretur.*

Addit libertos, & libertinos. Sociali bello serua-
tum illud, & factum fuisse operæ precium docet Ma-
crobius Saturn. c. 11. *Bello Sociali cohortium duodecim è
ibernis conscripti, et unum opera menor, ab illo virtutis apparuit.*

Imo postea pleriq; pauperes ibant militatum, &

V V V rem, &

rem, & nomen parabant. Quam rem ipsæ legiones indicant, quæ absolutis stipendis agros accipiebant, ne post labores exhaustos inope senectute consumerentur. Hoc igitur modo melius Republicæ confutum est. Quam ob causam etiam voluntariorum delectus supra magis p. obauit.

Velites igitur, accensi, rorarij, non erant ex censu hoc modo legendi. Quia fortissimi, & promptissimi futuri in prælio, sic negligebantur.

*Hastati in
irritum ba
stas iace
bant.*

§.2. Hastati ita dicti, quod antiquitus hastis pugnabant, postea pilis & gladiis: grauius ea militia, nec magno vñi, cum enim duò pila in vanum emissa, vel clypeis excepta essent, statim ad gladios ventum est. Hastati iuuenes erant, Liuus 1.8. vocat florem iuuenum pubescens. At principes virierat, robustiorem ætatem vocat Liuus; vnde colligas, diuites eti tirones inter velites non fuisse.

*Triarii ra
re pugna
bant.*

§.3. Triarij dicti quod in tertio ordine, seu acie subliserent, seu vt Varro loquitur, *extremis subdicio deponerentur*, ætate graues erant, & fortitudine. Sedebant presso altero genu, Pilani olim dicti, numero erant sexcenti, apud eos aquila, & Imperator, selecti & extraordinarij, atque etiam euocati. Video nostris ducibus alioù placuisse; nam in prima acie atque opportuni locis fortissimum quemq; collocant, apud Romanos fortissimi raro pugnabant; nam interdum velites, saepe hastati, ordinarie principes profligebant hostem, summum periculum denunciabantur, cum res ad Triarios rediisset. Tutele igitur suæ magis hoc in ordine, quam bono publico diuites cōfubebant, & pauperum ac iuniorum pericula esse volabant. Hoc tamen commodi erat, vt ratissime tota acies fugaretur, iunioribus enim casis aut fugientibus, persistebant Triarij, labore & animis, qui si principio cladem accepissent, solo metu celeri diffugissent; Facilius est enim habere militem, qui fortiter pugnet, quam, qui clade visa non fugiat.

Legio.

Tota vero haec multitudine apte composita legio Romanis dicebatur, in qua velites, hastati, principes 1200. Triarij 600. Numerus vñiuersorum 4200. si maior esset legio, manebat status Triariorum numerus, cæteri proportione æquali angebantur, verdictum est. Romuli legio trium millium fuit, velites non habuit sciuens.

§.4. Altera diuina est horum militum in manipulos, & cohortes. Polybius in hunc modum. Post haec vñi cum ordinum ductoribus diuidunt atates singulas siue genera, quamque in decem partes, exceptis Velitibus. Ipos Velites, vii multitudo est, equaliter distribuit in omnes partes. Atq; vñquamque harum partium appellant ordinem, & manipulum, & signum. Manipuli sunt triginta, quælibet genera lunt in manipulos diuisa.

*Indepatres centum denos se reuin in orbes,
Romulus hastatos instituit, decem.*

*Et totidem princeps, totidem Pilani habebat
Corpora, legitimo quiq; merebat equo.*

Manipulus.

Per hos aequaliter distributi erant Velites in singulis ordinibus quadringentis, in singulis manipulis quadraginta. Manipulus est hominum 120. centuria vero 60. Hoc in hastatis & principibus; nam Triarij numero dimidiato sunt. atque hoc sine additis Velitibus, quos si adiugas in manipulis erunt 160. & in centuria 80.

Cohors.

Cohors constituitur ex tribus manipulis, uno hastatorum, altero principum, tertio Triariorum addito manipulo Velitum, suntque homines 420. quasi parua legio, omnia enim genera legionis habebat. Cohortes à iuncta cohorte dictæ sunt; ex interdum separatae; & in præsidij, vbi integrum legionem residere necesse non erat. *στάσις* Græci appellant, & interdum *ιατρος*, quasi dicas alas. Manipuli tamen initio sine distinctione, ac proinde etiam cohortes

fuere. Nam centum homines, quib; pertica manipulum sæpi p. cōferebant, manipulus dicebatur. Quid. 3. Fast.

*Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Vnde manipularis nomina miles habet.*

Decem igitur in legione cohortes. Omnis trium millium legionem fecit, deinde adscitis Sabinis dupliquebant. Scipio, Marius, alijsque maiores fecerunt.

Equitum trecenti erant diuisi in decem turmas, quarum vñaqueque triginta continebat. *Equitestre, centi, socii.*

§.5. Sociorum eundem numerum, si pedites consideremus, habuerunt, equitum duplo maiorem. Illi vtrinque ad dextram, & sinistram partem fuere. Ex sexcentis Equitibus sociorum terram partem extraordinarios vocabant, *τετράκετος*. De his Polybius; *Prefaci primum ex omnibus sociis aptissimos eligunt ad proprium vñam Confūlum, tam equites, quam pedites, quos vocant extraordinarios.* Id valeat interpretatum, Elecī. Multitudo autem omnis sociorum est, peditem quidem *par Romanis legionibus, vt plurimum; equitum dupla.* Ex his accipiunt Equitum quidem in Extraordinarios partem admodum tertiam: peditem quintam. Reliquos diuidunt in duas partes, appellantque alterum Dextrum, alterum Sinistrum cornu. Extraordinariorum pars, qui dicti abeunt, semper cum Imperatore versabantur. Prudenter factum primo, vt socios vtrinque diuidenter, securitatis causa. Deinde tandem ex pedite, quam equite celeriter extraordinarios, hoc est, promptissimum quemque, & aliquid auctorum, ex his ipsis abeunt, qui specie honoris, quasi obides circa confulem erant. *Extrordinarii.*

Postea multo maior sociorum erat numerus, & tandem ex Italia, tandemque toto imperio scriptas videmus legiones. Cornua sociorum, & alas appellant, etiam cum de pedite loquuntur.

C A P V T XXXI.

*Ad victoriam equitem plus facere quam
peditem.*

§.1. *G*eneratim res illa consideranda est; nam quibusdam in bellis vix vñs est equitis, in alijs eques omnia conficit; cum vñs in montanis obdidentur, aut ad flumina, & maria, cum operibus agitur, non est equitis magnus vñs. De bello igitur agimus, & prælio, quo affirmo eum, qui equitatu abundant, facile superiorem euadere.

Causæ multæ sunt. Prima qui equitatu præpöllet, & suam & hostium ditionem in manu habet. Commatus libere conuehit, omnes hostium excursiones, pabulationesque inhibet, cumque quasi in laxâ custodia tenet. Otomanidæ omnem spem regni in Timarriothis repositam habent, qui eorum est equitatus, maximeque hosti nocere potest, cum magno numero, cui neuio resistere valet, in terram inimicam irruat, & vno impetu iusti bellum cladem efficiat. Eodem Tartari, & olim Hunni plurimum valuerunt. Neque ad rem facit, quod in equitem graues sumptus impendi aiant; nam minorum potius peditem numerus legendus est, & impensas celeritate bellum compensant. Minuierat sumptus potest, si ex hosti co viuere consuecant, quod est facile illis, qui superiores sunt.

In oppugnationibus vñbium, alijsq; statarijs prælijs, etiam descendere ab equis, & pedites pugnare lolebant; quod nunc hac licentia militari haud facile dux assequetur. At in prælio cum procella equi frater immittiebatur, etio fugam hostis capiebat. In ipsis præliis cum equites cedere coguntur, pedites quasi destituti solam fugam spectant.

CAPVT

CAPVT XXXII.

Castra composita more veterum.

§. 1. **C**ASTRORVM Romanorum ordinem pulcherrimum fuisse inter omnes constat, describit eum accuratest Lipsius lib. 5. de militia Romana, cuius hic est schematismus, in quo breuiter ista nota.

1. Prætorium commodissimum locum asperctui & imperio obtinet, estq; in medio ducum. Locum Imperatori capiunt quadratum, cuius latera ducentorum pedum.

Hic cōtubernales Imperatoris, impedimenta, alias metabantur, circa eum Quæstor, legati, Tribuni;

2. Quæstorum ad dextrum erat, longum ducentos, latum centum pedes.

3. Ad sinistrum Prætorij legati constituti sunt, iunctis tentorij, cuius longitudo centum, latitudo quinquaginta pedum.

4. Tribuni & præfecti socium recta pone prætorium tendebant, singuli discretis tabernaculis, ut omnes suam legionem in conspectu haberent. Præfecti sociorum ad latera Lipsius locat, & causas reddit probas, sine interuallis tamen esse putat.

Euocati equites ad præfectos sociorum, & pedites illis vicini. Extraordinarii equites, & pedites ante spaciū ad vallum collocantur. Prudentissime hoc Lipsius. En custodiā primarii Dūcis, & Dūcum, committere socii voluerunt: quid nisi ut fide sic habita magis adstringerent eorum fidem? sed & causa occulitior altera, quod præcipiti sociorum circa se & in ore atque oculis habebant, ne quid clam consulerent, aut innouarent? Etsi autem isti vndiq; cingūt Imperatorem & in custodia habent; non tamen ita ut non sit praesidium aliquod cīnile, si opus. Nam & Euocati vtrūq; sunt, veterani milites: sunt in contubernio eius contenti, aliquot homines: adsident cum suis Quæstori & Legati: præsident Tribuni, ad quos ei semper receptus, & per eos in medias legiones. Confederatio altera, quod loca hic magna & vacua. quare: vel quia decorē ibi, vel quia vtiliter. Decorē, ut Forum vtrūq;: vbi si quid litis aut iniuriae, in propinquo qui soluant, aut vltis eantur. vtiliter, ut Quintana illa magna: quia si opus instruere exercitum in castris, ibi & in Foro vtrūq; facillimē fiat. Item si educendus, sublati Extraordinariis & in latus se positis, grande spatiū ad ordinandum. Reliqua distributio clara est conspectui, Velites Lipsius ad vallū collocat, cuius & hic podisimus valde notandus, sed non ad nostraria castra. *Podisimus appello*, inquit, *Pedaturas sine mensiones pedales*. Sed cum pes duplex sit, simplex & magnus: vtriusq; nobis vslus erit. illius in mensuris longitudinis aut latitudinis; huius in vtriusque. Nam pes magnus Varroni est, qui aliis planus aut conformat, & vulgo nostro Quadratus aut superficialis. Qui à Pyrrho hanc rationem Romanis accipisse tradunt, errare mihi videntur; nam ante bellum quod cum Pyrrho geslerunt, castra, vallum, omniaq; lego. Id certum Perlas seu Parthos potius à Romanis multa inuictatos; adeo autem excelluerunt, ut saccos vacuos sicut ferrent, quos in locis fabulosis arena plenos pro vallo opponerent.

§. 2. Nostrorum castra omnino melius disponuntur, & suminim locorum rationem habēt, qui ea metantur. Bernardinus Mendoza parte 1. cap. 36. tantam inter legiones distantiā requiri, ut alii milites si necesse sit, induci possint. Castra vero ita collocat, ut certo spaciō vexilla distent, quo quīque siūm facile inueniat, deinde maiora spacia facit a fronte & late-

ribus, quā fuerint apud veteres c. 36. Excubias octoginta pedes separata a vexillo. Regem in medio collat. Circuitores nunc quoq; sunt certi, vtuntur tamē, & aliorum opera: qui generales sunt, & tota castra obeunt, linguas nationum cognoscere debent, quā in excubiis versantur.

Magister machinarum prop̄ Dūcem habitat, atq; illi qui machinis destinati sunt. Forum etiam rerum venalium, nec procul a principe, nec Jūdice rerum capitalium abesse debet, quod ibi multæ cōtoueris oriantur. Secundum nationes sere conjuguntur, ita ut singulæ nationes loca separata teneant. Equitatum idem diuidi iubet, ut cataphracti, & leues equites iuncti sint, facile alioqui turbare oriuntur.

Munitiones quas Mendoza describit, nō multum cedunt prīscis. primum enim fossam deprimi iubet, cui contentaneum est addi etiam ex terra egesta vallum, interiorem fossa partem curribus munire iubet, quæ munitione veteribus vallis fortior est; nam vallum manibus recindere poterant, currus nequaquam; deinde curribus tormenta imponi, oneraq; possunt, quæ sunt offendendo & defendendo; mirorque eos qui omnia vetera mirantur, non intelligere curruum fortiores esse & cōmodiores munitiones, quam fuerint veteres, non modo quia fortiores, sed quia mobiles, & in itinere viles. Custodiendus vero inter omnia maximè pultus pyreus, nec à bombardariis, qui fomite semper egerint, sed hastatis, bipenniferisque.

Portarum magna cura habetur, ut integris ordinibus milites egredi possint, viam etiā qua ad aquationem ducit, latam esse oportet, ne euntes, redeentesue sibi obstant. Si per castra amnis fluat, id magnopere vtile est, sed tamen id agitur, ut loco inferiore, vel extra castra pecora ad aquantur, superior pars munda ad vslus militum seruitur.

Excubiarum magna etiam ratio habetur, sub vespere ad Dūcem veniunt, quorum hoc officiū est, immo plerique Chilarchæ & Centuriones. Noctu sere grauis armatura excubat, quia maior custodia necessaria est.

Apud prudētes & cordatos Imperatores ordo ex cubitatum valde ad securitatem, & sanitatem commodus est. Quarta pars castrorum vigilat, tres quiescent. fugit vicina millia sint in castris, quina millia excubant, quia autem inter eos sunt cataphracti, & veterani, ad lūbitos impetus fatis magna manus est. Nec vlli graue quarto die caterorum quieti suo labore confulere.

Vesperi Excubiae deducuntur, ne hostis cognoscatur, quo loco procubitores consistant. Triginta passus à fossis valloque abesse solent excubiae, ab his procubitores tanto spacio, ut in conspectu sint.

Circumquaq; equitum Excubiae funduntur, adeo ut nemo castra intrare aut exire clara possit. Tesseræ procubitoribus non, nisi cum suis locis consistunt, datur.

Quia vero castra non eodem modo ordinantur semper, sed habetur ratio collium, fluminum, viarum, syluarū, alia ratione prospctuē est, ne eretur in viis, aut inueniendo prætorio, aliisque locis opportunis, locatis enim per contubernia cohortibus, Tribuni centuriones, decuriones continuo animaduertunt, ut vias illas obeant, atq; obseruent, deinde milites alii, quod expeditissime peragitur, cum vexilla exponantur, nec sit magna varietas castrorum.

Hoc magnopere agendum, ut non modo locus bonus pro castris, sed optimus capiat, nam eum si tu præterieris, hostis capiet, atque ita illo inferioris, ut cui occisionem contra te dederis.

Circuitores.

Machina. Forum.

Munitione castrorum non strorum.

Porta, via.

Ad aquationem.

Excubiae.

Via castrorum noscende.

C A P V T X X X I I .

Castrorum munitiones necessarie.

S. I. **N**OSTRIS DUCIBUS SEPE VISM EST INDIGNUM,
Castra fouere &
Fidere vallo.

*Exercitus
muniendus.* Ita quae maximos exercitus sine vlo munimine aper-
to interdum campo collocant; non ita Romani, de
quibus Polybius. nam omnia instar oppidorum or-
dinata, & munita erant. Verba Polybij: *His ita constitu-
tis, tota figura castrorum sit quadrata, aquilatera. Partes au-
tem eius & in strigarum sectione, & in alio ordine, vrbis simi-
lem locationem habent. Vallum vero ipsum abiungunt a ten-
torijs quaque pars pedes ducentos. Id acum multas & spe-
ciales vilitates ipsi præbet. quoniam & ad egressus ingressusque
copiarum conuenit (singuli enim iuxta strigas suas in hoc va-
cuum excent, nec confusis proterunt se & concubant). & pecu-
des adductas aut pradas ex hostiis capti as hue agunt seruitq; &
noctibus seruant. Præcipuum vero quod in nocturnis assidutis,
neq; ignis, neque telum ad eos peruenit, preter paucia: easq; ipsa
innocia ferre sunt, tum ob interuallis spatiū, tum ob tentorij
circumposita.*

Fosse vero ac valli struendi duo latera incumbunt socijs, ad
que vitrumque eorum cornu metatur: duo alia Romanis, cui-
que legioni vitrum. Diuisio autem latera vnoquoque per mani-
pulos, cur am partium Centuriones gerunt, usque ad flum: uni-
uersitatem operis habent probationem duo Tribunorum. O-
mnia hinc munita vides, ducentos pedes absunt a val-
lo, ipsum vallum & fossa spatium habet, vt omnino
tuti sint.

§. 2. Duo latera socij, duo legiones faciebant, cunctiones decempedis metriebantur. Tribuni circum-eunt, nec abeunt donec totum opus sit perfec-tum. Valli opus talis erat, fossam exterius præducebant. Tibullus. *Quo deceat tutam castrum præducere fossam.*

Tibialis, *Quo* *accedit* *intam* *ajira* *praeducere* *ojam*.
Deprimebant autem eam, vt esset o^{cto} pedum la-
ta, totidemque alta, vt si hostis insiliret totus sub ter-
ra esset, latitudo erat, vt nemo posset transilire. Cum
maior vis metuebatur, latior & profundior efficieba-
tur. Veg.l.3; c.8. ita vt interdum esset pedum nouen-
decim, non tamen tum par altitudo.

Fossæ additum interius vallum, quod è sudibus & cespite, seu terra agrestiæ, eius altitudo ternum aut quaternum pedum. Cespitis mensura, ut altus semissem, latus pedem, longus pedem, & semissim.

Verum in periculo, & credo in hybernis multo al-
tior agger, idq; natura consequbatur, si fossa maior
esset, ex ea enim agger crescebat. l.3. bell. iu. Erat so-
loco fossa pedum quindecim, & vallis contra hostem in altitu-
dinem pedum decem, tantu[m]q; eius valli agger in latitudi-
nem patebat. Vallus ramosus, & acuminatus erat, ne fa-
cile posset reuelli, vel transiiri. itaque castra poneban-
tur, per modum mucronu[m] praecutis fudibus fixis. Hanc
firmandorum castrorum ratione hodie quoq; refumi
vitilissimum esset, aut parem aliam retinere: nam mi-
les tuto conquiescit, nec ad strepitum turbatur, se cu[m]
sors loci munitione, quod plurimum ad robur & va-
letudinem prodest. Deinde cum facile castra defendi
possint, liberu[m] erit, et cum vicinus est hostis, aliò pro
occasione dimittere, vti facit apud Liuum Claudius
Nero, qui reliquo castris praesidio, longo itinere obuiâ
Asdrubali vadit, vincit, reddit in castra. Quod facere
non posset, nisi ea munita. Tertio multo pauciores
excubij atteruntur milites.

§. 3. Portæ in singulis lateribus singulæ prætoria, quæ post prætoriorum, & tendebat in hostem, per quæ educebatur exercitus in aciem. Deinde duæ principales, quia principijs respondebant. Deniq; decumana, quia ibi decima cohorte tendebant. Nec cōtentum hoc munimento, turres erant addebatant aliquando. Hist. 1.8. bell. Gall. Portis fores altioresq; turres impo-

suit. Joseph. l. 3. bell. Jud. per ambitum turres dispositas ait; & Scipio ad Numantiam per singula iugera centenos pedes posuit. Deniq; s^æpe duplex vallum, & duplex fossa.

§.4. Opera illa non erant difficilia, ob corum, qui muniebant, multitudinem, latus vnum castrorum erat 2050. pedum, huic si legio integra muniendo constitutatur, in vnum pedem duo milites erunt, si pauci immunes. Nam centuriones, equites, euocati, exaudierati, voluntarij munerum vacationem habuerunt. Verum horum in partem venisse lixas, calones, seruitia, & iuuuisse non est dubium; cur enim seruos suos domini labore fatigati oculosos finerent? Flotus l.2.c. 18. Seruilla vocat opera. Cæsar bello Alexandriiro. Cum more operis quotidiani magnam illam seruorum multitudinem, que aggerem portabat, militum esse credidisset. Trebonius etiam l.2. bello ciuiti ad ea opera ex prouincia homines euocat. Itaq; celeriter prædecebatur fossa.

§.5. An vero rectius Lycurgus, qui rotunda, an alijs, qui quadrata, aut quadrangula? Eum rotunda probasse ait Xenoph. de rep. Laced. Dicam etiam quo pacto castrametandum esse Lycurgus censuerit. Nam quoniam quadrati agminis angulos inutiles esse diceret, in orbem castra posse nebant, nisi aut monte tute essent aut murum, aut fluum post se haberent. Causam reddit, quia angulierant inutiles. *Quadrata meliora.* Verum ut sint quadrata vel quadrangula, commodius est ad defensionem, ex vno enim angulo duo latera videri & defendi possunt, deinde ad omnem in cedandi rationem cōmodior est quadrata figura, quam rotunda vel oblonga. si tamen res vniuersim consideretur, nihil melius, quam situm loci perpendere, vt si fluvius, lacus, mons, vallis, murus, palus, sylua, aut aliud est, quod naturale munimentum prætendit, eo in compendium laboris vtantur. ad flumina in longum extendi expedit, ob commoditatem aquandi. *Murcia.*

§. 6. In Romana militia munitione desit ob variis causas. prima fuit Imperatorum indulgentia, cu[m] multos beneficium suo facerent immunes, hinc conseq[ue]batur, vt illi qui munificis essent, magis premeretur, imo opprimerentur. Alterum genus militia, dum per oppida dispositi castris laborum incipi redderentur. Tacit. an. 13. *Satis constitit fuisse in eo exercitu veterano[rum], qui non stationem, no[n] vigilias inssent: vallum, fossamq[ue], quasi noua & mira viserent: sive galeis, sive loricis, nitidi & qua-
stros, militia per oppida expeta.* Vtraque ex causa Praetoriani ad summum ignaviam deuenerunt; cum enim Didius Julianus eos in campum educere weller, & exercere, vicarios operum mercede conduxerunt. Improbis etiam Aegyptii, qui cum fossa & vallo castra munire iubentur, succlambabant; vi id publico sumptu faciendum locaretur. Tertia causa fuit avaritia & scu[lt]ia centurionum, qui cogebant emere remissionem munericum. Tac. hist. I. *Flagitatum, ut vacationes prefari centurionibus solita remitterentur. Namq[ue] gregarius miles, ut tributum annum p[re]debat. Pars municipalis, pars per commeat[us], aut in ipsis castris vagas, dum mercedem centurionis exfolueret, neq[ue] modini oneri quisquam, neque genua questus penit[er]ebat. per latrociniu[m] & raptu[m], aut seruilibus ministeriis, militare orium redimebant. Tum locupletissimum quisq[ue] miles, labore ac scu[lt]ia fatigari, donec vacationem emeret. Vbi sumptibus exhaustus, socioria miser elanguerat, inop[er]e pro locuplete, & iners pro strenuo, in manipulum redibat. ac rursum altius atq[ue] alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditionem & discordias, & ad extremum bellu[m] ciuiliu[m] ruerbant.* Postea ex publico solutum centurionibus, donec tandem castra munire desierunt. Vegeti tempore, qui sub Valentiniu[m] iu[n]iore vixit, iam desierat ea scientia. Huius rei, inquit, scientia pro[s]sus intercidit, nemo enim iam diu ductis fossis, fossisq[ue], stadiis castra constitui. Ne uocatum tam[m] a militiis per interna[m]

§.7. Castra munire, l.i. c.21. & sequentib docet Ve-
getius: *Castrorum, inquit, quoq; munitionem debet* *two con-*
discre:

Cistere: nihil enim, neque iam salutare, neque tam necessarium inuenitur in bello: quippe si recte constituta sunt castra, ita intra vallum securi milites dies noctesque peragunt, etiam si hostis obsideat, quasi maratam ciuitatem videantur secum vbiique portare. sed huius rei scientia prorsus intercidit: nemus enim iam diu datus fossa, praesertimque sudibus castra constituit. sic diurno vel nocturno interventu equitum barbarorum, multos scimus frequenter afflitos. Non solum autem confidentes sine castris ista patiuntur, sed cum in acie casu aliquo cuperint cedere, munimenta castrorum, quod se recipiant, non habent. & more animalium inulti cadunt. Nec prius moriendi finis sit, quam hostibus voluntate defuerit persequendi. Castra etiam inter summa pericula muniebant, Veget. l. i. c. 25. Sed facile est absentibus aduersariis castra munire: verum si hostis encubat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum impetum ordinantur in acie, reliqui post ipsos ducenti fuisse munimunt castra: & per praeconem indicatur, que centuria prima, que secunda, que tertia, donec opus omne impluerit. post hoc a centurionibus fossa inspicitur, ac mensuratur; & vindicatur in eos, qui negligenter fuerint operati. Ad hunc ergo usum inficiuntur eis tiro, ut cum necessitas postulauerit, sine perturbatione, & celeriter, & cautele posse castra munire. Bello Africano pars aciei in campo stabat, alia opus faciebat. Bello Hispaniensi contra Afraniū, texta acies opus occulte faciens fecerit hostes.

§. 8. Aliam & celeriter munierunt orum castrorum rationem tradit Mendoza, p. i. c. 52. Trabeculas vertebrae deuinxit, & breuissimo tempore, pugma quadratum, trignita pedes Geometricos altum, sexaginta latum erexit, ita quatuor modo tuendis, sed etiam toto campo infectando sufficiunt; si idoneis locis collocentur, compleri enim mosquerari, aliisq; militibus polunt. Ligna non maiora requirit, quam ut collecta equis vel mulis vehi possint; super ea nihilominus specula alta quinquaginta pedes collocari potest. Hoc celeriter fieri potest; addenda tamen alia, nam machinis facile illa pugmata deiici possunt.

§. 9. Muniendis castris, & cingendis hostibus, quaedam olim quasi barbarica fuere, quae utilitate exigua habuerunt, alia necessaria tutela profuerunt. Vtile omnino opus fuit, quod Caesar l. i. bell. Gall. fecit. Cum una enim legione quam secum habebat, militibusque qui ex provinciā conuenerant, a Laco Lemano ad montem Turam, milia passuum nouū decim, murum in altitudinem pedum sedecim, fossamq; perduxit. Ea opere perfecto, praesidia disponit, castella communis, quod facilis, si se inuito transire conarentur, prohibere posset. Sic Helvetios terruit, ut consilium & spem erumpendi abicerent. Spacium erat quinq; milia passuum nostratum, quod castellis munirum Caesar insedit. Verum si Helvetij aucto illo territi non fuissent, non difficile fuerat murum aliqua in parte perrumpere & fossam complere. Idem Caesar non magno milite, cum Aleiam obsidebat, contra multa millia hominū, quae in urbe erant, & ducenta quadraginta milia peditum, & octo milia equitum, munitus vibem cepit. Primo, in circuitu munitionem fecit, per vnde- cim millia passuum, fossam viginti pedū, ab ea recedēs quadringentos pedes alias munitiones fecit. Eerant, due, fossa quindecim pedes late, eadem altitudine: quarum interiorē aqua ex flumine deriuatā impluit, post istas, aggērem & vallum pedum duo decim exstruxit: sive loricam pinnacique adiecit, grandibus ceruīa eminentibus, qui adscensum hostium tardarent. Et turres toto opere circumdedit, que pedes octoginta inter se distarent. Contra eos qui auxilio obfusci veniebant, alias munitiones similes exstruxit: quatuordecim millia passuum complexus. Barbarum & ad ostentationem, quod Pompeium muro qui ducēta, & mille stadia habuit, claudere conatus est, quod circiter 150. milliarum spaciū, nostratum milliarū 37. Nec enim Magno obterat tāris machinationibus, & quam facile periumpere ista poterat Pompeius militari manu: Lucanus hunc in modum describit:

Franguntur montes, planumq; per ardua Caesar
Ducti opus, pandit fossa, turritusq; summū
Disponit castella iugū, magnoq; recessu
Amplexus fines, altus, nemorosāq; resqua,
Et sylvas, vastāq; feras indagine claudit.
Non defunt campi, non defunt pabula Magno,
Castrag. Ceareo circumdatu, aggere mutat.
Flumina tot cursus illuc exorta fatigant,
Illiē mersa suos: operumq; vi summa reuusat,
Defessus Caesar, medijs intermanet agris.
Nunc vetus Illycos attollat fabula muros,
Adscribatq; Deis: fragili circumdata rufa
Moenia mirentur refugi Babylonia Parchi:
En quantum Tigris, quantum celer, amabit Orontes,
Assyrii quantum populos telluris Ede
Sufficit in regnum, subitum bellūq; tumulū
Raptum clausit opus: quanti periērē labores!

Cras contra Spartacum fossam 300. stadiorum, latitudine & altitudine pedum quindecim struxit, super fossam vero vallum struxit, altitudinis, & firmatis admiranda. Plutarchus in Crasso. Hæc ad munimenta pertinent, quæ nunc alia ratione sunt, ob bellicā tormenta, sed in castris negliguntur.

§. 10. In castris ipsis erant tentoria, quæ firma fuisse videntur, quia ut ait Polybius, etiam tela arcebant. In hybernis & statu forte ex tabulis, stipitibus, contextu septimenti, alioqui è corio erant, & funibus tendebantur, poterant; hoc modo tela viribus defecta morari. Isidorus tabulas & cortinas addit, cortinæ è lino facile resistebant telis imbellibus, imo fortiter vibratis, maxime pendulæ, pellibus sane superiora regebant. Tac. de Phrysiis. Tributum iis Druſus modicum iuſſerat pro angustia rerum, ut in rīs caſtrēs coria boam penderent. Caesaris milites in bello Africano, alij ex vestimentis, arundinibus, Storēq; tentoriā faciebāt. Belifarius ex tabulis habet apud Procopium l. 2. belli Persici. Herodes apud Trebellium sigillata tentoria, & auratos papiliones. Ea vero erat magnitudo, ut p̄ mnes facile caperet, imo etiam aduenarū aliqua multitudine recipi posset. Si plures legiones, castra ampliora erant, si duo consules, singuli prætorium, ordinēq; duplicato spacio tenebant, ut tradit Polybius. Caſtra maiora & minoria in Cannensi pugna legimus, iusto interuallo distincta, sine dubio iusta de causa, quamvis explicata non sit.

Melior Cras
si murus.

Tentoria
firma.

Tentoria.

Ordo caſtro
rum tenen-
dus.

Excubie.

Apparito-
res.

Eques.

Excubie
Imperato-
ris.

Stationes.

Stationes
agrariae.

CAPUT XXXIV.

Castrorum veterum leges & consuetudines.

VMMA est in castris disciplina, summus ordo.

1. Duo manipuli curam habent loci, qui est ante Tribunos, sumuntur ex hastatis & principibus. Locus ille est principia, ubi conuentus, omniaq; transiuntur.

2. Tabernaculum Tribuni tres manipuli statuunt. Vegetius l. 3. c. 8.

3. Ex his & binæ excubie, alia ante, allia post tentatorium.

4. Apparitorum loco illi erant; Alexander Seurus apparitores nullos esse passus; Tribunis aut duibus nisi milites, anteire noluit.

5. Triarii equitibus, ut dignioribus ciuium excubiam præbebant. Polybius. Equos curabant, obserabant.

6. Imperatori unus in diem manipulus excubabat.

7. Ad portas stationes erant, integræ namque cohortes, & equitum tuimæ excubabant. Interdu procul castris, & cohortes plures. Eas stationes agrarias vocabant. Plures sane erant, & capitale erat caſtelle,

affatione
cessisse ca-
pitale.

Tesserama-
gna.

Circumi-
tiones seue-
ra.

cessisse nisi magna vi abriperentur. Ita Polybius, Suidas. Et Suetonius in Aug. Centuriones statione deferta, iudem ut manipulares capirialia animaduersione puniunt. Caput erat tesserarum cœta distributio.

8. Quanta cura sit habenda tesseræ Pammenes docuit. Postquam enim cum paucis conclusus, euadere non posset, è castris hostium per transfugam tesseram cognovit, eaque fiduciâ, per media castra suos duxit, multisque hostium cœsis eaust.

9. Tesserarum ratio vetus diuersa à nostra est, tabella signabatur, & ante tenebras reserbarunt; interdum vtilia mandata eo ordine nunciabantur, nunc tantum enunciabantur signa, Tribuni à duce, tesserarij à Tribunis accipiebant.

10. Manipulus ad prætorium noctu excubabat, tres vigiliae deinde, ad quæstorem vna, ad Tribunos binæ instituuntur noctu.

11. Velites vallum complent, paruæ quoque vigiliis tesserulae datur.

12. Nihil seuerius circuitionibus. Equites circumabant noctu, interdum in pericolo Tribuni, & ipse Imperator. Vigiliae aliquando sine intermedio spacio constitutæ sunt, postea circumierunt & centuriones. Tadē proprium officium fuit eorum qui circuitores vocati. Qui primus in Turma decurio erat, hoc munus obibat.

His scripto designabat Tribunus, quotam vigiliam, & quot obire oporteret. Cum amicis circumvit, delinquit in nocturnis excubis militi, aut circuitoriis, fustuarium pœna est.

13. Diligens cura excubiarum, tintinnabulis certo ordine, eodem tempore pulsat, exiguit. Alcybiades cum suorum negligentiam in excubis timeret, imperauit, ut cum ex arce lumen ipse ostensurus esset, omnes lumina attollerent, pœnas daturum, qui neglexisset, dum ergo ad hoc signum intenti vigilant, periculum vitarunt.

14. Paulus Ämilius vt diligentius peruigilarent, inexcus exubare iussit. Plutarchus in Paulo.

15. Omnes aduenæ interrogandi, vt de exploratoribus constet.

16. Vigilia nostra prima est à solis ortu ad meridiem; secunda ad occasum; Tertia ad medium noctem; quarta ad ortum, bis obeunt ordinarie eas magistri excubiarum, interdum duces, & quibus illi committunt.

17. Si noctu hostis inuadat, classicum canunt excubatores, & indicant vnde veniat; Excubatores se iungunt, & hostem expectant. In ducis deinde custodia classicum canitur.

18. Crebra admonitione assuefaciendus exercitus, vt nulla re, nulla vox auditu moueat, nisi à ducib, præfectisq, p̄ficiatur. Id vero vel maxime noctu cauedū, quia illud rēpus maxime terrorib. obnoxium est.

C A P V T X X X V.

I ter militare.

§.1. VETERVM iter militare duplex fuit, vt moneret Polybius. E castris suis discedunt hunc in modum. Cum primum signum datum est, tabernacula sua detinunt, & sarcinas componunt omnes. Sed nec detrahent, nec constitueri cuiquam tabernacula sua, priusquam Tribunorum & Imperatoris erigatur, deponaturve. Cū vero secundum signum sonuit, imponunt sarcinas iumentis. Cum tertium, procedere oportet primos & mouere tota castra. Ad primum aut agmen plerumq; ponunt Extraordinarios. his succedit sociorū cornu dextrum. Post istos sequuntur iumenta prædictorū. Horum agminis succedit & consequitur Romana prima legio, à tergo habens vala sua & impedimenta: tū secunda legio, quā subsequuntur iumenta sua, & sociorum item impedimenta, qui ad tergum locati sunt. Vl-

tinum enim in agmine est sociorum cornu sinistrum. Equites porro interdum à tergo sunt, quisq; sua parti, interdum ad latera iumentis adequitat, continentes & coercentes ea & securitatē item præstantes. Cū aut suspicio à tergo est, reliqua quidem eodem modo atq; ordine manent, ipsi tantum Extraordinarij pro fronte tergum curant, eoq; traducuntur: alternis aut diebus altera legio, & alterum cornu præcedunt, eademq; rursus sequuntur. Ut cōmodi scil. quod ex aquatione aut pabulatione integrā & illibata euénit, aqualiter omnes participes fiant, mutantes semper ordinem, vt alternatim primi incedant. Vt tunc & alio genere agminis temporibus intutis, cum patentes habent locos. Ducunt n. triplicem phalangem siue a cīem & quidistantem, Hastatorū, principum, Triariorum, iumenta primorum manipulorū omnibus præponentes; post autem primos manipulos, iumenta secundorum, post secundos, tertiorum: atq; hoc modo semper alternatim iumenta collocantes. Ita agmine constituto, si quid hostile incedit, alias ad scutum inclinantes, alias ad hastam, producunt manipulos ex iumentis & impedimentis in hostium aspectū. Cæterū breui tempore armatorum corpus accipit pugnē ordinē: nisi q; evoluere Hastatos oporteat, & iumenta, ac sub sequente ijs multitudinē habere conuenientem locum ad discribē. Cum verò appropinquarent vbi castra ponenda, præceunt Tribunus & Centurionum illi, qui ad hoc munus semper electi sunt. Crebro ita mutata, occasione locorū, hostium, auxiliorum. Joseph. l. belli Jud progedientem in hostilem terram Titū præbant regia auxilia & omnes sociæ copiæ: ac post eorum armatos ipse Titus, cum aliis selectos, tum lancearios (huc speculatores) habens, post ipsum equites legionum, qui machinas anteibant: & post has, vna cū legeatis Tribuni & cohortium præfecti. secundum istos, circa Aquilasigna, & ante eam, ænatores, post istos ipsa phalanx (huc legionum agmen) senum virorum ordinibus dilatata. feruntia autem & Calones cuiusq; legionis retro eam, & ante ipsa iumenta. Vltri vero omnium, Mercenarij, eorumq; custodes, Vragi, siue agminis coactores.

Exercitum in duas partes fere hodie diuidit, priorē vocant vslitato iam vocabulo, Auanguardia, posteriorem Retroguardi, cum maior est multitudine ad dū, quam appellant Bataillon; ita peditanus diuiditur, equites alio modo partiūtūr periti duces. Quāvis autē eodem modo fere semper castra ponent, nō habuerunt, qui præirent, quia postea metatores dicti, Sili? Bolani fūsūs iuga cōmoda querere castrū. Nostrorum in itinere omnia melius constituta sunt, maxime ob curuum multitudinem.

Loco ignoto ducibus, transfigis, & interdum vñatis vtebantur: nota erat eos rectā ducere, si consentientia loquerentur.

§.2. Itinerum, cum in propinquo est hostis, maiora sunt, quam acī, pericula. Hoc igitur agendū, vt profectio acī sit quam simili. In acī oēs animis, corporeq; armati sunt, locus cognit⁹, hostis ante oculos: contrarium in itinere contingit, quo circa ita insitendum est, vt cautiſſime omnia caueantur.

Primum igitur est itinerarium omnium regionum, inquit Veg. l. 3. c. 6. Miserandi olim Franci, qui contra Fredegundem ducebant, vt ne in proprio quidem regno vias explorarent, Fredegunda n. triplicem frontium ordinem exercitū præmisit, cum tintinnabulis, vt hostis in syluam, & paſcentia iumenta incidere se arbitriaretur, lux enim adhuc maligna erat. alio modo Græcus suos atternos cīle coegerit. Vigilantiam enim Diocles insigni artificio excitauit; nam cum sine ordine incederent, tesseram laxe committauit, itaq; adesse hostem suspicunt, instruēta acī proficiēbantur.

§.3. Ratio itineris fere est, quā aliarum serum bellicarum,

Triplex agmen.

Locorum exploratio.

Itinerariū.

Via p̄fstr.

licarum, ut aliud faciat, aliud hosti facturus videatur. Agesilaus cum Thebani in angustiis exercitu impedituri videbatur, ad māeria Thebana duxit, illi solliciti abscedunt. Agesilaus nullo obstante per angustias eaudit. Egregie Pericles intra abruptos montes compulsa, cum duo exitus essent, ab altera parte fossam ingentem duxit, velut hostes auerfurus, ad alteram militem egit, tanquam perrupturus, ad quam partem cum hostes vniuersi conuenissent, arbitrati eam fossam non transiit; ipse proiectis pontibus quos fecerat, fossam quietus transiit. Summa est: necesse est hostem facienda nescire. Alexander scalas in Olsā effecit, & cum Thebali angustias tenerent isthac transcedit. Pompilius arenā tritas vias obruebat aut suffodiebat, nonas parabat.

No^o adeun-
terra
hosti nisi de
raptu si
prosperit.

§. 4. Cum prouincia quāpiā inuaditur, omni modo agēdū, vt in iūlo locū aliquis occupetur, & muniatur, vt in eo pedem firmare, & ad alia se extende posse. Hoc nō modo vtile, sed caput rei quodammodo est. Nam in illum locū agri, commeatus, p̄rāde deponi possunt; deinde si supplementa militant, habent quō se recipiant. Tertio hosti dānum īfertur, & auctoritas minuitur, putantq; se captiūs, dūm munito aliquo loco se tuerit. Deniq; si p̄alio vineatur, tūtūm receptūm habet. Ante annos quindecim cum subito Rhenum Ambrosius Spinola traicisset, cum nihil pacati haberet in ea prouincia, & Bercam hostis muniūset, quod obſidēm exspectarent, Rhenum pōte iunxit; & munitiones temporarias excitauit, vt in omnia paratus esset, quāres hosti vt in opina, ita tristissima fuit. Spinolæ vero cōmoda, nātūrā sīcā flumine recedens Lingam aliasque vrbes celeriter occupauit, postea cum Bercam in potestate haberet, munitiones priores diruit, pōtemque disloluti. Nec alia mente Comes Buequois in Bohemia tāta induſtria, & fortitudine Budeviciūm tenuit, vt si maiore exercitu totam Bohemiam occupasset, haud maiorem gloriam cōsecutus esset. Quin ipse Spinola postquam Wēſaliam occupauit, eam operibus p̄aſidioq; muniuit, plurimū in eo possum arbitratus, quod fedē belli, Rheno Lupiæq; cōtinendo cōmodam haberet. Curruum vīsū est in itinere & p̄alio, sed vt iungātur & valli instar sint, pētrabes & catenes nocti solēt, eis si bombardæ minores, quas vīsū militaris falconettas appellat, imponātur, hostem arcent, tutissime tergū & latera claudunt, à duobus equis trahi possunt. Vīsū est magno cōmodo in Belgio Albanus, & Turca ſemp̄e vitūtū. id vītissimum putarē, si phires eiusmodi currus ſequerētur, & latera regerent, quorū quīsq; octona, vel dēna tormenta vheret, q̄ duplo maiora effent mosquettis, haberentq; magistros eodem in curru, his enim nulla armatura reficeret, & multitudine hostem arcerent.

Carriūm
vīsū.
Equites ini-
tio.

§. 5. Equites si p̄eant magnam partem, sunt vēluti exploratores, ita tamen vt etiam in poſtrem a gmine ſint nonnulli. Equites etiam initio collocat Vegetius, reēto conſilio, quia facile recipere, & agmini ſe iungere possunt.

Via hosti-
obſtruenda.

§. 6. Interdum coguntur in itinere vt pugnent, cum euadere alio modo nō poſſunt. Agesilaus cum videbat socios tergiuersari per angustias profectus Laco-nes p̄āre iuſſit, socios ſequi, eos hostis inuasit, & fortiter pugnare coegit; dubia ſinē dubio alea illa fuit; quid enim ſi ſocij le hosti iuſſiſt? Polyān. l. 2. Eodem modo etiam languinis ſociorū largys fecit Leucon. Heracleotis namque egedie itibus ē nauī cum armatis oppoſiſſet, eos qui erant in ſubſidio, iuſſit occidere ſocios, niſi hostem egressu areciſſent. Cum hostis inſe quitor obſtruenda arte via eſt, donec in tu-tum euadas. Pompeius omnes vias ad portum Brundisium ferentes obtruxit, deinde diſpoſit is sagittarii exercitum deduxit ad naues, sagittarij per itinera

nota ſecuti ſcaphis ad nauigārunt ad classēm.

§. 7. Per aſtu oſam regionem iturus Iphicrates no- etu proſecibatur, iuſſis militibus capere aquam in duos dies.

§. 8. Mihi omnia conſideranti militia hodierna ac-cu-ratior videtur, & ad cauendum circūſpectior. Hāc enim ratio itineris ſernatur. Qui expeditionem ſuſci-pit, dum cum exercitu proſecit, aliūn colligere debet. Si enim vincat, facile vīctoriā pērequeatur, aut recens lectum militem dimittet; ſi vīnatur, ſēde-ratos, ſubditosque in officio continebit, & fructum p̄alij vīctori eripiet. Nunc pēculiaris magiſtratus; qui dūctorum & cursorum, atq; eorum qui viam, lo-caq; circum explorant, curam gerit. Magiſter machi-narum tormenta, atq; ad illa pertinēta ordinat, cui ſubſunt ſcūniculari, & quādiſ viis, vbi ita viſus eſt. Prēpoſitus ſupremus cōmeatus curam habet, propriū eſt illi vexillum, vt inuenit, facile queat. Iter ita fere ſuſcipiunt, vt explorati viis, miſſiſq; p̄cursoribus, procedat prius agmen, cui in periculo quādam tor-menta campeſtria addunrur. Deinde tormenta ſe-quantur hoc ordine. Antecedunt currus onuſti, pa-lis, ſarculis, ligonibus, omnibusque foſſorum instru-mentis. deinde minorā maioraq; tormenta ſe quātūr, & pari modo fabrorum instrumenta; poſt quā plumbum, & puluis, funes; & horū quāli p̄aſidia lancear-iij, & bombardarii equites, quos claudūt currus, qui-b⁹ globi veſhūt. Curru demū Magiſtri machinariū, omniaq; ad machinas pertinēta, & cōmeatus, & vt vocant hospitale, & ḡos etiam & fauicos curribus de-uehūt. Duciſ deinde currus & impedimenta ve-huntur. Denique milites reliqui ordine, quo peri-cula & locorum ſitus requirit. Dux autem in me-dio collocatur, tum vt tutioſit, tum vt ſaciūs ad oēs partes diſcurere, & mādata mittere poſſit. Inter pri-mos tamen aliquando ducem eſſe necesse eſt, vt na-rrat ſe vidisse Mendoza; cum enim ſciret dux ſe quāri, & hostem p̄amīnibus eſt, festinauit, & locum pugnē idoneum delegit, & ante quām vītima pars adue-niſet ſe cōmuniuit, atq; aciem diſpoſuit, vīcīq;. E-quitatus cum ſe diſſudit, attēdendum an ſub pedibus tenebri, an lux ſit; ſi tenebri ſunt, profunda eſt acies, ſi lux, ſola frons ſit, ſi ex altiore loco conſpiciat, fa-cile de toto numero coniectura erit. Cum in itinere viā diuerſā occurruunt, cuſtodiſi ſolent, donec impe-dimenta tranſierint. ſi ſyluam tranſieant, eam p̄aemif-ſis ſclopetarii inſident, vt iter tuum ſit. Vix hodie flumina tranſire poſſunt, niſi ſtratagēt, & furtim, nam bombardis vīt in flumine vix poſſunt. In mon-tibus caſtra ponere conſultum nō eſt, quia facile cō-meatus impeditur, in campo fere annis, aut ſylua, aut collis, aut palus cōmodo eſt. Prouerbiū militare eſt. ponenda ca-Nullam eſſe opportunitatem, ybi eſt alia melior, pre-ſtra. Cipua ergo inquenda eſt. Locus caſtrotum metan-dorum eſt cōmodissimus, ad quem diſſicilis eſt acceſſus, faſilis diſceſſus. Equitatum ita collocant, vt non videantur munitiones, donec opus perfeſtum ſit; ſi pagi intra caltra ſunt, non oportet in aēdibus habitare. pagi. milites, facile enim clam inuaduntur, & incēduntur. Verum huic rei facile attendit. Cura caſtrotum in-gens eſt, cū ea ingreduntur, cōſiſtunt primi agminis caſtrotum in-ter. oēs in ordine, donec mediū agmen ingrediatur, me-dium agmen cōſiſtunt donec impedita omnia in-trarint, tum omnes ad corporis curam vertuntur, ex-ceptis excubii. Excubia diſponuntur, qua putatur, vel vīvel dolo hosti acceſſus eſſe. ſi ad ſyluam vel du-meta caſtra ſunt, multi p̄ocubitores collocandi ſunt, vt remotores monēat alios per ordine, omnia Du-ci indiſcentur. Excubiarū hodie lex eſt vt conſi-ſtant, donec vi pellantur, non pugnent, et ſi fortiores, ſi impingnent ſe tueantur, & ſi ſomnia inſident, ſi infeiores ſe videant, ſeruatis ordinibus retrocedant.

Cura proſi-
eſcentis.

Explorato-
res.

Præcurſo-
res.
Ordo ag-
minis.

Machine.

Commea-
tus.

Hospitale.

Medio Dux-
agmine.

Interdum
initio.

Equitum
numerus
cognoscen-
dus.

Cuſtodia
viarum.
Tranſitus.
In moēnon
ponenda ca-
ſtra.

Excubie.

Cum

Pabulator-
res.

In pericu-
lo ex-
cubia.

Explorato-
res.

Cum multis locis inuadere hostis potest, multæ fortesq; excubia constitui debent. Hinc apparet, quæ castra inuita esse oporteat. Pabulatoribus premitti solent equites, qui eos inuicatur. Cum periculum est tertia pars exercit⁹ excubat, & in extremo discrimine dimidia; inter ordinarias excubias, etiam extra ordinarias collocant, quas parvas vocat, & duplices procurbitores ordinant, ut vndiq; securitatis sit prospicuum.

Interdum prope hostium castra collocant equitū excubias, quas ob periculum vocant perditas. Noctu emitti solent exploratores, illis tesserā non darunt, ne si capiatur aliquis hosti indicare cogatur; si nocte redeundum est, miles vnu præmittit ad procurbitores, qui ex cubitorum præfecto id indicat, redire exploratores, ille duci indicat, ingressus in castra comes additur ex eis, qui tesserā nouit, ut intromittatur. Idē seruari solet interdiu, cum redeunt peregre equites, ita ut maior sit cura iam excubiarum, quā olim; & sane dum oīa cōsidero, que quilibet inter milites notare pōt, valde video prudētā bellicā indies creuise.

§. 9. Id magnopere notandum: Errare qui regionē aliquā ita fluminibus, syluis, mōtibus, aliisq; reb. muniam putant, ut hostis intrare nequeat. Moses per serpentibus inuias arenas, du&u ibidum exercitū egit. In iuia loca tentant; Hannibal a ceto fregit Alpes, nūper obessa, & negata via in Bohemiam pertruperunt. Bohemia nostra itaque tenuis est, vno anno toties via ad aperta est ad eam in festandam. Itaq; venienti hosti resistendum est armis; cetera eum transmittunt.

§. 10. Tueri se se opposit ad tela captiuis olim frequens fuit. Aenylus Paulus, cum in Lucanos exercitum duceret, atq; à Tarentina classe scorpionibus pertetur, latera suorum captiuis prætextus. Idem ex Phrygia veniens Agesilaus Lacon fecit.

C A P V T X X X V I .

Fluminum transitus.

§. 1. **Q**UATVOR modis flumina transeunt exercitus. Ponte, nau, deducēdo in riuos flumine, natatu. Nā si vado transire licer, noua arte nihil opus est. Tū solūmodo aduertēdum est, ne tenuem riuum noīt hostis obstruerit, ut intumescēte vinda meabilis nō sit, q; in obſidione Ostēdā Batai præsidarij fecere. alterum periculum est, si munices proiecūt, qui facile turbata aqua fallunt.

§. 2. In fluminibus itaq; grauis est molestia. Veg. l. 3. c. 7. Difficile est, inquā, cum hostis est in propinquuo; nam pontem facere maioris est laboris; Naves facile repelluntur, tormentis, fixis fūdibus, nando transire hodie vix licer; quamvis Carolo & Albim quidā Hispani transnaueint. Verum occasionem illis dedit paucorū hostilis, si enim vel quini equites ad ripam suffisent, repellere venientes poterant.

§. 3. Tota igitur ars in eo consistit, ut alio transiutorū se simulēt, alio transeat. Labienus in transiūsu fluminis vno in loco remis strepitum fecit, ut per trāsire videatur, damq; hostis se cōparat, alio loco trāsūt; id quoq; fecit Sinan Bafsa an. 1594. cum enim pluribus locis se Danubium trāsūtū simulasset, vno in loco transiūt, remoto à castris Christianorū, & simul partem impedimentorū illis eripuit. Stolide omnino Tartari. an. 1594. Danubium transiūt vna manu caudam equi tenentes, altera gladium, sed ex si sunt cum transiūt; periculū si illud est, quia equi facile grauantur, & si periculum sentiant, calcitrant.

Flumina
dissimula-
tione trans-
eunt.

Impetum
fluminis si-
stere.

Glaciem ho-
nes expeditas educit. magnog, numero iumentorum in flumi-
nū peri-
culū proba-
re.

solebat. Cæsar equites supra infraq; dispoſuit, ut impetum fluminis frangere. l. 1. bellū ciuilis. Reliquas legiones supra atq; infra constituto, trāducit exercitū. Hannibal in Pado elephantos dispoſuit. §. 5. Glaciem transire caute oportet, paleam super

ipsam sparge, aquam affunde ut concreſcat, ne in lūbrico iūmēta aut milites cadant; sic Julius Secundus Eridanum transiūt. Tartari Istrum congelatum trāſire formidabant, itaq; botum multitudinē cum tabernaculis reliquerunt, & quasi metuentes redierūt, Vngari qui ex altera parte erant armata traduxerunt; q; vbi didic̄ſſent illi, cognito exercitū transire posse, securi sunt, & Vngariam vastarunt. Fulgo l. 7.

§. 6. Datames curribus imposuit curru, ad cantos vero tabulas affixit, ne nimium limo mergerentur, viros valentissimos cum iumentis transe iuſſerat, qui eos traherent, atque hoc modo exercitū trāducit. Facilior tamen modo rates compingi possunt. Ponti disturbando incensas naues immittere solent, cuius rei nūceſſa ſumma occasio, egregie ad Antuerpiam Necessitas artus est ma-
ter.

§. 7. Quia diffīcillimū est flumina transire, id cōſco plurima in eo labore stratagemata inuēta ſunt. Auto phrādātes dum Pifidē angūtias incola custodiunt, alio loco trācētionē molitūr, quo cum illi occurrūt, noītū occupatis angūtias exercitū trāducit. Pompei⁹ exercitū p̄duxit, & reduxit ſapius in caſtra, quo fa- cto cū hostis ſe ludificari putaret, negligē factus est, & Pompeius ſubito impetu trāſiūt. Alexander, Xenophon, alio loco trācētū ſimulantes, alio tranſuerūt. Juçūdo stratagētē Lacones per dispositā Carthaginē ſumma clasē Syracusas nauigārunt, decem naues Punicas habebat captiuas, eis veluti viētrices, primas agi, à latere iunctis, ac puppe religatis aliis, quā ſpecie, deceptis Pœnīs, trāſierunt. Operōfus trāſitū ſertorii fuit; nā vallum per modū lunā caue duxit, materiaq; cōpleuit, & inedit, ſicq; hostes excludit, ſed opus fuit multa materia, ne difieſtis ignib; hostis inuadat. nūc facilius arceri polsūt, ob pericula pulueris nitrati in- cendendi. Idem quoq; Pelopidas Thebanus fecit. Et inter duos mōtes Herculeius ſertorii legatus. Hanno clausis locum eruptioni cōmodum aggetis leuibus materiis incedit, hoſte ad ceteros exiūt auocato per flamas exiūt, ora ſcutis, crura veste militibus tectis. Q; Luētatiuſ Catulus cum fluminis ripam hostis occuparet, nec transire poſſet, finxit ſe caſtra collocatum, q; verum credentes Cimbri, ipſi quoq; idē fecerunt, quibus lignatiac pabularū p̄fēciū ſe trāſiūt, & caſtra eorū infeſtauit. Cræfus cū Halim transire nō poſſet, foſſa poſt tergū exercit⁹ duxit, eo flūtū deriuauit.

§. 8. Necēſſa multa ſepe adiuenit. Metellus cū naues ad transportandos in Siciliam elephātos deſſent, iunxit dolia, & tabulamentis conſtrauit. Hannibal elephātū ſub autem à milite vulnerari iuſſit, eūq; flumina tranare, quem vindictā cupida bellua eſt in- teceuta, reliquis idem audēdi exemplum fecit. alioqui vi nulla poterant cogi elephantes ut transirent.

§. 9. Hoc quidem generale eſt, ut quā non expeſtatur, irūpant, verum egregia eſt hac in re & necēſſaria, induſtria. Scipio apud Carthaginē irūpuit ſecutus aſſtūtū ſumma maris Deum ducem ſequi ſe ſignificans. Ab aliis exemplū cape, ut flumina tranſeas, nā quicquid ſolo fit minus eſt, eo q; per vndas tranſiguntur. Marius per montem confragosūm milites in castellum immisit. Tu per vortices tentabis. Jofue poſitus in ſidiis ad vibē eundum. Hai, cū fugerent milites, vrbem pereos qui in ſidiis collocati erāt, occupauit. Id multis in oppidiis Lucius Cornelius imitatus eſt in Sardinia, Cato in Laceranis, Lucius Scipio in Sardinia. Hannibal ad Hymeran & Saguntum. Himilco ad Agrigentum. Viriatus ad Segobrigā. Barca ad Lilybæū. Scordisci ad Heracleam. Alia parte clauſiū canunt, alia inuadunt; ſic Alcibiades Cyzicū, Pericles Peloponēſiōrum castellum, Thraibulus Miletios, Antiochus Ephesū occupauit. Omnia ad flumina, pōrtus, paludes, maioret & necēſſitatem, & occaſionem præbent. Fasces alii de can- nis &

*Cupiū col-
ligati trā-
funt.*

nis & vlua fecerunt, ut illis arma imponerent equites, ipsi natando transibant. De cuppiis Appianus l. 8. Sed magna lignorum ac nauigiorum penuria, quibus inter se iunctis pontem fabricaretur: nunciarunt quidam è fabeis esse permultas in agris illis desertis inanis cuppas, forma rotunda, quibus incolae quondam ad vinū importandum vtebantur. ex cum essent ad nauium similitudinem concavæ, deinceps mox inter se, scapharum more innature videbantur. Etenim ite pessum vinculus inter se constrictæ, ac viminibus insuper injectæ, & puliere multo saburata, non poterant, quod vbi factum est, facile milites in vltiore ripam transgressi. Et Lucanus libr. 4.

noua farta per aquor

*Exquisita fuge, neq; enim de more carinas
Extendunt, puppesq; leuant: sed firma gerendis
Molibus in solito contexunt roborata ductu.
Namq; ratem vacue sustentant vndiq; cuppe:
Quarum porrectis series constricta catenis,
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.*

Pontes etiam faciebant ex vtribus, ne interdum necessario in itinere exercitus fluminorum (quod plerumque euenit) cursus impedit, remedium ad hanc item, & compendio facile, & vñu præcipuum reperit ingeniosa necessitas, quod talitratione componitur. Vitulinis pellibus Arabica arte molitis: est enim apud eos præcipua confectionis cura, propter aquam de parte follibus hau-riendam: his igitur, vt dictum est, diligenter sutis, vtris in magnitudinem trium semis pedum, ita vt cum ijdem vtris spiritu inflati tumuerint, non extollant vterum, sed æqualitate quadam plenitudo ipsa vtriu spatia plana perficiat, ex quorum lateribus, loris subter annexis, intuicem colligantur. Desuper autem vna parte circulis extantibus, & ex altera immittuntur vincini. Et ita in formam pontis ad sociata partib. explicatur integritas. Sed hoc idem opus obliquo fluui, propter imperium meatus, facilius usque ad alteram explicabitur ripam, q; fixis in vtraque ripa ferreis palis & funib. validis in medio quidem sub ipsiis vtribus, propter incidentium sustinendum pondus, in marginibus autem firmatis gratia desuper extensis, transundi per fluui nouo quodam, & peregrino itineris apparatu, intra breve temporis spatum, præbebit liberam facultatem. Admonendi præterea sumus, quod super vtrium compaginatem cilicia sunt incidentiū subterræna vltigis, ne lubrica pelliū confectione insistendi deneget firmitatem. In vtriaq; tamen ripa erunt manubalite dispositæ, ne hostilis manus pontem operantib; impedimento consistat. Mithridatico bello sic Cyzicum seruauit Lucullus, Flor. l. 3. sed fiduciam, oppidanis resistendi nuntius fecit. Docens aduentare Lucullum, qui horribile dictu, per medias hostium naues vire suspensus, & pedib. iter ad gubernans, videntibus procul, quasi marina pistrice euferat. Quin & Caius Cæsar innixus vtribus sèpè nuncios de le præuenit. Lusitanos ait Cæsar sine vtrib; ad bellum non ire, l. 1. bell. ciuil. & Liuius de Hispanis, l. 30. qui etiam in vtris vestimenta conjiciebant. Scutis alij vrebantur. Lyci sub aquis per Xanthum nando clam in vrbem redibant. Brutus eos retribuit exceptit. Tuitio modus est monoxyla facere seu lntres ex uno ligno. Cæsar in Britannia & Hispania usus, Liu. l. 30. Amm. l. 14. & 24. Scaphas etiam secum vchebant, ita Julianus in Perse, Ammianus l. 14. Semiramis solitiles naues habet, & camelis vexit. Diodor. l. 3. Monoxylis etiam pontem imposuit Alexander Imperator, cum Rhenum transire. Naues Cæsar contra Sextum Pompeium ex cratibus salignis fecit & pelliū boum. Maximè oris solent in transitu prælia. Cæsar libr. 2. de bell. Gall. Acriter in eo loco pugnatum est, hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnum eorum numerum occiderunt. Per eorum cor-

pora reliquos audacissimè transire conantes multitudine eorum repulerunt. Primos qui transierant, equitatu circumuentos interfecerunt. Industria quoque fugabant hostem prisci. Diodorus libro 29.

Ζευς διονύσιον διεσπάσας, καλάμων Ερυθρέας, Ταχίβι ον ερεβάλλειν, εἰς τὴν λίμνην. Ηττί δέ τετραν Πτηνάλλειν, σειτήν σιγηνήν & πλεύσας τεινόν. Ήττο μὲν ἔχοντες περσεδεδεμένας λιτήν, ητταῖς κατηγόραται τινεῖν, εἰς δὲ Φορών τόξα, τες περπατάντες οὐδὲ πεζοί, η Βιστωνίη πολυμάντες άμυνονται.

Fortiter & jucunde Liburni cum vadosa loca ob-
sedissent, capitibus tantum eminentibus, fidem hosti
fecerunt alti maris, a triremem, quæ eos inteqebar-
tur, implicatam vado cœperant. Portus, & ostia
fluminis obstrui solent. Transistum quounque
modo obstruere didicunt noctates. Hamburgi
catenis Albitm obstruxit Waldematus Dux Sleswi-
censis. Ponte Dantisci Stephanus Rex Poloniæ. Ve-
rūm hic flumij & loca circumstantia consideranda
sunt.

Egregiū in
mari stra-
tagem.

CAPUT XXXVII.

Acies insituenda.

S. I. ROMANA acies antiqua, vñmhi videtur sa-
ne hand omnino commode instituta fuit. *Romanæ acies in parte
liuus libr. 8. bellum inter Latinos & Romanos de-
scribens, indicat initio pugnasse juniores, & infi-
miores. Fuit enim ciuii maximè bello pugna simili, adeò
nihil apud Latinos diffinum ab Romana Republica, præter
animos, erat. Primos hastatos in pugna stataria pu-
gnasse vult Lipsius, atque ita factum est; nam leues
milites præcurebant. Velut enim ratio non du-
cebatur. Causa cur non recte insitutam aciem pug-
nam, est; quia in prima acie fortissimi quicunque collo-
candi sunt, ut primo impetu hostem sternant aut ter-
reant. Duo enim incommoda sunt hujus aciei, pri-
mum, quod ciuium juniorum male armatorum cla-
de bellum inchoatur, illi enim vici, retrocedebant,
nec sine clade vincebantur, nec sine summa necessi-
tate locum deserere, & recipere scie poterant; cum
deserentilocom, mors pœna esset. Alterum incom-
modum, quod hosti animus creceret, cum velites
hastatosque profligasset, eo fortius infisteret. Certo
bello Latino, vbi vrinque eadem acies, apparuit
potuisse facile eos vinci, si fortes initio oppositi fuissent infirmis. Nam cum Manlius accensis procura-
re jussisset, Latini suspiciati, Triarios esse, eo quod
post Triarios locati essent, ipsi quoque suos excita-
runt, qui atroci pugna dum vincunt Romanos, pel-
luntque, fatigati sunt, hastis fractis aut heberatis, in
manu. *Multo san-
guine vin-
cebant Ro-
manos.**

Quod si cum accensis eos emisisset, multos ciuium seruasset, quos eosque occidi, & vinci permisit, dum hostis fatigatus, integris opportunus esset. Quanta vero cædes facta sit, non satis narrat Numius Latinorum Imperator, affirmans, communem re-
vō Marien belli, p̄trāq; aciem paricade prostrauisse, vīto-
riāq; nomen tantum penes Romanos esse, ceteram pro vīctis
fortunam & illos gerere: funesta duo Consulū prætoria, al-
terum paricidio filii, alterum Consulū deuoti cede trucida-
tum exercitum omnem: casos hastatos, Principesque, stragam
& ante signa, & post signa facta: Triarios postremo rem re-
stituisse.

Quod si initio totis viribus obnixi essent, juuen-
tutemque seruassent, Latini de bello reparando ne-
quaquam cogitassent: sed quod supra mos ui vi-
lem populum habuere Proceres, nec exauriri pau-
perum multitudinem per bella ægræ faciebant. Eo
dem

dem modo nunc Turci in urbium expugnatione, & prælijs agit, imbellum enim turbam hostibus la-
cerandam obicit, donec fessis eædendo Janizatos immittat.

*Greci optimos in pri-
ma acie collocarunt*
Meam sententiam etiam antiquitas probauit; Homerus in media acie infirmos collocat; in prima & extrema fortes, optimo consilio, ut primo imperu frangatur hostis, ut medij incidentur a primis, cogantur ab ultimis & fugere nequeant. Homerum autem ex prælii temporis vñlo qui non est dubitandum, at ille fortes in principio ponit.

*Ιππησι μη πρωτα των ιπποις οχεσ φι,
Πεζοις δε εξοπλισθεισ πολεμοις καθιστανται.
Ερυθρη πολεμοι. κακης δε εμειον ολαστεν.*

*Equites, &
curru ini-
cio.*

Equites quidem posuit cum equis & curribus in principio. Pedites a tergo multos, & fortes murum belli, infirmos in medium conseruit. Sanè equites, & curru agitatores belli præcipua pars erat. Deinde ita olim apud Romanos fuit, ut ditisimi, qui ijdem optime erant armati in prima acie verarentur, pauperrimi in postremis. Lipsius l. 4. de militia Rom. dial. 2. *Nam de primâ cum censum & arma edidisset subiunxit: χαρεγν δε, κατεκεν εν τοις πολέμοις πλω ταραχων ζορδίων της Φάλαρης ολης: locum vero in bellis habuit primum, & ante reliquam totam copiam. Iterum de secunda: Σκοτομέτο εν τοις αγώνις μετ' τοις πολέμοις: ordinabatur in acie post primos pugnatores. De tertia pariter, χρόνοι επειγοντας εν τοις μάχαις μετ' τοις εφεστωτας. τοις πολέμοις: locus horum & statio in pugna iuxta eos, qui post Principes. De quarta denique: σεζερχεται εν τοις αγώνις μετ' τοις πολέμοις: locum in certaminibus ultimum habet. Quid ergo Quinta Dionysii? τέτοιοι, inquit, εἶχον ταῦτα επειγοντας, hos extra ordinem militare. Eadem & totidem ferè verbis, postea iterat in iudicio Coriolani. Quæ ergo adduxi fuisus, ut semel de origine & ordine militiae præfata constet, & quomodo is paullatim mutarit. Ergo Senni in instituto, ditisimi quinq; in primâ acie, & hoc est, quod Varro Principes deducebat, & olim a principio gladijs pugnasse adseuerabat. Sequebantur ordine opum alij, & in extremo denique iij viliores & pauperes, & qui levibus telis pugnabant. Sed q; isti extra ordinem Quintiani? Accensi ex Liu. & qui justus etiam miles non erat. Olim hac ita, sed cum multa in eo ordine damnanda vñs & ratio docuissent, tempore mutarunt. Quæ enim ratio, optimos ditisimi quoque omnes expondere periculis in primâ acie objectis? noluerunt, & Principes secundo loco statuerunt. Mihi fas sit cum veteribus sentire, atq; à Lipsio dissentire; non quod probem ordinem Seruianum, sed quod in prima acie fortiter pugnatores, non autem morituros esse locandos putem. In fine autem subsidium firmum in omnes velim casus reponi. Velites tamen sagittarios, funditores illis adderem, sed quos fortes illi in stataria pugna defendant. Posteri Principes & hastatos mutarunt, Vegetius libr. 2. c. 20. *In primâ acie pugnantes Principes, in se-
cunda hastati. Et libr. 1. cap. 15. Prima acies principum, se-
cunda hastatorum.* Lipsius hoc sub Trajano ad Adriano cœpisse vult. Optime sanè; jam enim ex aequo & bono, non patrictiorum libidine acies disponebatur, ordo vero ille quem historia exhibet post Reges ejus. Etos fuit. Nunc qualiter in situuha sit acies, si pugna immineat, declaretur vñius legionis exemplo: quod si vñs exegerit, transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à primâ cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secunda conjungitur. Tertia cohors in mediâ acie collocatur. Huic annexatur Quarta. Quinta vero (cohors) finistrum excipit cornu. Sed ante si-*

gna, & citra signa, nec non etiam in primâ acie dimicantes, Principes vocantur, hoc est, ordinarij, cæterique principales. Hæc erat gratis armatura, qui habebant cassides, cataphractas, ocreas, scuta; gladios majores, quos spathas vocant, & alij minores, quos semispathas nominant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impetu jacent. Item bina missilia, vñum magis, ferro triangulo, vñciarum nouem, hastili pedum quinque (&) semis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cuius jactum exercabantur præcipue milites, quod arte & virtute direxerunt, & scutatos pedites, & loricatos equites sapienter transuerberabant: aliud minus, ferro triangulo vñciarum quinque, hastili trium pedum (&) semis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum: Secunda hastatorum, armis talibus docetur instruenda. Post hos erant ferentarij, & leuis armatura; quos nunc auxiliatores, & armaturas dicimus; scutati qui plumbatis, gladijs, & missilibus accineti, sicut nunc propæ omnes milites videntur armati. Erant item lagitarij cum cassidis; cataphractis; & gladijs; sagittis; & arcubus. Erant funditores, qui ad fundas, vel fustibalos lapides jaciebant. Erant tragularij, qui manubalistas, vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies humiliater armabatur: in qua consistentes milites, hastati vocabantur. Sed in secunda acie, dextro cornu, cohors sexta ponebatur: cui jungebatur septima. Octaua cohors medium aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie finistrum semper obtinebat cornu. Docet hoc Scipio insignis Imperator, cui & Lipsius consentit lib. 4. dial. 6. Scipio usurpauit in Hispania, qui cum aliquot diebus obseruasset, si struetam hostium aciem, ut optimi in medio essent, infirmiores in aliis, ipse contra instruxit, & auxilia in medio posuit; cines, & quod roboris erat, in aliis. Denique quanti referat in prima acie fortes esse, duo summi Imperatores, Cæsar & Pompeius docuerunt. Cæsar in acie Pharsalica fortissimas legiones in principio constituit, ita ipse Cæsar superius institutum seruans, decimam legionem in dextro cornu, nonam in sinistro collocauerat, tametsi erat Dyrrachinis prælijs vehementer attenuata, huic sicut junxit octauam, ut pene vnam e duabus efficeret, atque alteram alteri præsidio esse jusserat. Cohortes in acie habebant octoginta, quæ summa erat XXII. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, mediâ acie Cn. Domitium præficerat, ipse contra Pompejum constituit. Simul his rebus animaduerfis quas demonstrauimus, timens ne à multitudine equitum dextrum cornu circumueniret, celeriter ex ternâ acie singulas cohortes derraxit, atque ex his quartam instituit. Et Pompejus codem modo libr. 3. bell. ciuil. Cæsar cum Pompejus castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instruendam animaduerrit. Erant in sinistro cornu legiones duæ, traditæ à Cæsare ex Senatu consulo initio dissensionis, quarum vna prima, altera tertia appellabatur, in eo loco ipse erat Pompejus. Mediâ aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliensis legio conjuncta cum cohortibus Hispanis, quas traductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatae. Has firmissimas se habere Pompejus existimabat. Reliquas inter mediâ cornuaque interjecerat, numeroque cohortes centum decem expleuerat, hæc erant millia quinquaginta quinque. Euocatorum circiter duo millia, quæ totâ acie disperserat. Frontinus libr. 2. cap. ait Pompejum secundum virtutem eijusque in cornibus, & in medio legiones collocasse, spacia interposita tironibus suppleuisse. Fortissimos itaque primos esse voluit.

§. 2. Con-

*Pugnanti-
arma.*

*Cæsares
mutarunt
aciem.*

*Ordo acie
reveri.*

In legione
centum se-
cundum
malpu-
gnare.

Duplex
acies.

Quadruplex
acies.

5.2. Considerandum id, in primis paucos esse, q. in magnō prælio pugnent, in legione centum duntaxat simul, nisi quod cum primi hastas jeciscent, genu submitterent, alij jacularentur. Id quod maximē faciendum cum hostis numero superat, qui facile à paucis vinci potest, cum in locis angustis aut confagatis res agitur. Quocirca paucos illos fortes esse oportet, vt cladem inferant. Aries verò Romana rūm à multis, tūm verò à Lipsio accuratè exhibetur. Aries, vt Lipsius non varia admodum apud Romanos: & fuit ferè aut Duplex, aut Triples. Duplex cum tota acies in cornua duo secesserat, Dextrum ac lænum. Ea sapissimè obtinuit in exercitu Consulari: cum duæ legiones, & singulis sua auxilia adjuncta. Hanc sectionem certum est veterem esse, & calijs quoque gentibus vslipatam. Polyænus quidem eam refert ad Pana auctorem. Διονύσιος, inquit, σπαρτιῆς οὐρανοῦ πάντας προπονεῖ ταῦτα δέ περ, οὐνοματοφάλαγγα, κιραῖς, ἐποχές δέκτιον, καὶ λαὸν, ταῦτα τοι ἄριστα καρδιοφόρον τὸν πάντας οὐρανούς τοι: Dionysij sine Bacchi Dux fuit in militia Pan. Is primum reperit ordinem, nominavit phalangem, cornu instituit dextrum & lænum. Ex quo cornutum etiam Pana vulgo designant. Exempla aliquor ejus locationis apud Romanos quærere, & ponere, sit stillicidiū de situlā sumere: sexcenta sunt. Triples est, cùm præter cornua, alia etiam media exsurgit. Id quoque crebrum: non solum vbi plures legiones, sed & cùm duæ: istis scilicet in medio positis, socijs ad utrumque cornu. Rēs per se clara, & obvia exempla. Sed est & alia ratio Duplicitis Triplicisq; aciei: cùm præter simplicem illam diuiniuntur, à tergo etiam sectio fit, & discrimen. Ut si quatuor legiones habeam, duas in fronte cum socijs suis pono; totidem à tergo, velut in subsidijs suppono. Idem in duabus quoque factum, & aut Ala utraq; sociorum (sine cornu mauis) præposita, subiunctis legionibus, aut contra. In Lituō rem vide, pugnū in Annibalem Marcelli: Pugnatum amplius duabus horis est, cedere inde ab Romanis dextera Ala & Extraordinarij cōpere, quod vbi Marcellus vidit, diodeucisimam legionem in primam aciem inducit. Dum alii trepidè cedunt, alii scilicet subeunt, turbata tota aries est. Iterum alio prælio idem Marcellus: Diu pugna neutrò inclinata stetit, prima legioni tertia, dextera Ala & sinistra subiit. Sed & de legionibus ipsius dispositis, exempla. In Lituō: Praetoriis legiones in prima acie fuerunt, Cornelius suas in subsidijs tenuit. Alibi: In primam aciem suas legiones Sempronius induxit, in subsidijs locate P. Liciniū legiones. Et plura. Has autem secundarias aut tertiaras legiones sive copias, subsidijs aut subsidiarias etiam vocant. Idem Luius: Cedenti duodecimā legiōni, que in lauo cornu erat tertiam decimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum ducit. Sallustius: ibi commutata orationibus, in dextro late re quod proximū hostibus erat, triplicibus subsidijs aciem instruxit. Nectota semper legiones, sed cohortes aliquot sic substitutæ. Luius: Subsidarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnae casus referiabantur, in primam aciem exemplo emisit. Ad has posituras Tibulli isti versus faciunt ad Messallam:

Quadrata
acies.

Seu sit opus, quadratum acies consistat in agmen.

Rectus vi aquatis decurrat frontibus ordo :

Seu libeat duplēm, seu iunctam cernere Martem,

Dextraq; vt l^ueuum teneat, dextrumq; sinistrumq;

Miles, *sig₃* duplex gemini victoria casus.

Facit variam pugna faciem, ut appellat. Primo, Quadratam simplicem, fronte recta: Secundo, duplicem vtroque cornu: Tertiis, juncta, quam capiebam Triplicem, alia scilicet ad duas juncta, nam sic fiebat quod hic dicitur, ut dextrâ fia miles, qui in leto est, sinistram medijs apicem, sinistram suam, qui in dextro ejusdem medijs dextram. Inspicere intelliges, sed remo-

ratur autem potius reuocat, quod sequitur, sique duplex gemini victoria casus. Ita enim non duplex, sed triplex est triplici acie victoria sit & casus. An junctam igitur intelligit, subiunctam & duplicatam de qua diximus? ut acies aciei sit supposita? Hoc opinor, & utrobiusque fane dexterâ sua sinistrum appoliti cornu aspicit, & contrâ. Nec mihi displiceat etiam scribi: duplicem sejunctum cernere Marem, ut duas modò posituras nominet, Quadratam simplicem, indiuisam: & hanc abiunctam, in duo cornua: faciliter sentientia, Hæ præcipue sunt & receptæ Römanis instrunctiones: quas tamen leuiter variabant promouendo aut retrahendo. Quid velim, exempla docebunt. Plerumque enim aequaliter viro quoque cornu & simul concurrebant, quod Cato apud Festum dixit, Recta fronte: Tibullus in citatis versibus, aquatis frontibus. Et de eae re Vegetius: rma deugnatio est fronte longa, quadrato exercitu, sicut etiam nunc & propè semper sole primum fieri.

Altera depugnatio obliqua, cum cornu ante cornu promouetur. Græci Taclici: λοξὴ φάλαγξ, ἡ τὸ πλευρὴν ἔπειρον, ὅποισον ἀντεπόπτην, πλησιαν τοῦ πολεμίου ἔχει, οὐχι, εἰ τοῦ τοῦ ἀγώνα ποικιλῆν. τοῦ ἔτερον τοῦ πολεμίου ἔχει. Obliqua phalanx, que alterum cornu, virumcunque prædiuum fuerit, iuxta hostes magis admouet, & eo prælium facit, alterum autem abiungit. Vegetius de hoc genere: secunda depugnatio est Obliqua, plurimum melior. Hujus talis est modus, cum instructæ acies ad congressum veniunt, tunc tu sinistram alam tuam (cornu intelligit, & mox ita vocat) à dextra aduersarij longius separabis, ne vel missilia ad eam vel sagittæ pertinient: dextram autem alam tuam sinistræ illius alæ junge, & ibi primum inchoa prælium. Sed ipse à Dextra modò committi vult prælium, non aequa à sinistra, & dannat idem, quod, tunc, inquit, quasi manus est impetus, & aperti cum difficultate aggreduntur hostes. Benè monet, pro armatura veteri. Nam si cornu sinistrum tuum promoues aduersus hostile dextrum, profectè latus nudum objicis hosti, qui missilibus aut sagittis à sinistro suo tuto petet. Hoc est quod ait, apertos agredit tunc hostem: quia scura nempè in sinistris. Qui aliam causam quæsivit, & ad infirmitatem sinistrarum partium retulit, nā ille Vegetum aut rem non cepit. Pro hac ratione Cæsar in Ariouistum pugnauit, & cum triplicem aciem instruxisset, tamen à dextro cornu (ejus verba sunt) quod eam partem hostium minimè firmam esse animaduenterat, prælium commisit. Tertium genus, cum in triplicacie, tertiam & medianam amoues ab hoste, & cornua modò immitis. Seneca tangit: Quemadmodum idem exercitus modò latius panditur, modò in angustum coartatur, & aut in cornua sinuta media parte curvatur, aut recta fronte explicatur. Scipio usurpauit in Hispania, qui cum aliquo diebus obseruasset, sic structam hostium aciem, ut optimi in medio essent, infirmiores in aliis: ipse contra instruxit, & auxilia in medio posuit; ciues & quod roboris erat, in alis. Vbi igitur (ait Luius) jam incipiendæ pugnae tempus erat, Hispanos (ea medias acies erat) preffo gradu incedere juber, ipse à dextro cornu nuntiū ad Silanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in sinistra patte, quemadmodum se tendentem à dextra vidissent, & cum expeditis peditum equitumque prius pugnam confererent, quam coire inter se medias acies possent. Ita diductis cornibus sinus im medio erat, quia signū Hispanorum signa incedebant. Hæc prouisio & instruictio certam victoriam dedit, cum firmissimi cum infirmis concurserent, & alij dum suum hostem expectant, in medio manent, otiosi denique

alienâ fugâ, & clade consternati. Quartum genus, huic aduersum, cùm scilicet ipsa media acies prominet & incurrit prima in hostem. Greci ἐπικαμπτεῖ, flexum dicunt, sive etiam κυρτὸν gibberum. Alianus: Ἐπικαμπτὸς ἀρχεῖται, ἐπεντέλεια τοῖς πολεμίοις προστίθη, τοῦτο νέοντας ἐπεντέλειαν προστίθηται. Flexa instructio dicitur, cùm media hostibus incident, cornua autem retro recta habet collocata. Hac Annibal in pugnâ Cannenſis scitissimè est usus: sed cum eâ quoque arte, vt cornua robustissima haberet, & integra feruaret, & medijs deniq; pulsis, fini facto immitteret ea utrumque legionibus, victoriae sua certam causam. Quām vtiliter talis nostri Dux meditentur & usurpet? & paullatim credo facturos, virginea & instituionem quorundam video, qui succrescent.

§. 3. Hec acies ergo in cornua diuidi solita fuit, cùm essent dua legiones, & auxilia, quae cornua obtinebant extrema.

§. 4. Aliquando duæ legiones in fronte cum socijs, dum a tergo posita, ita Liuus lib. 27.

§. 5. Aliquando est acies lunata cornibus prominentibus utrumque, quibus illa Scipioni.

Hac in acie obliquatio probarat à Vegetio, vt sinistrum cornu prius depugnet, sic enim fortius insurget, & minus apertum erit.

§. 6. Huic aduersa cum cornua auersa sunt, & media procurunt.

Hannibal ita Romanos vicit ad Cannas, sed cum ante equestris prælio viciſſet. Liu. I. 22. Sub equestris finē cerraminis coorta est pedituſ pugna, primo & viribus & animis cōtabant ordines Gallis, Hispanisq; tandem Romani diu, ac xp̄e consilio agitant, qua fronte acie, deniq; impellerent hostium cuncum nimis tenuem, eoque partum validum, à ceteris prominentem acie, impulsis deinde ac trepidè referentibus pedem infistere ac tenore vno per præcepſ pauro fugientium agmen in medium primum aciem illati, postrem nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenient: qui utrumque reducunt alis constiterant, medijsque Galli, Hispaniique steterunt, aliquantum p̄minente acie: qui cuneus, vt pulsus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit, Afri circa jam cornua fecerant: irruentibusq; incaute in medium Romanis circumdedere alas: mox cornua extendendo, clausēre & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti ne quicq; prælio vno, amissis Gallis Hispanisque, quorum terga ceciderant, etiam aduersus Afros integrum pugnam ineunt; non tantum co inquam, quod in cluſ aduersus circumfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus à Vegetis pugnabant.

§. 7. Subsidiorum olim magna ratio fuit. Vegetius lib. 3. c. 17. Sed optimæ ratio est, & ad victoriam plurimum conseruit, vt lectissimos de peditibus, & equitibus, cum variis, comitibus, tribunisq; vacantibus, habeat Dux post aciem (in subsidio) preparatos: alios circa cornua, alios circa medium, & scibū hostiū vehementius infit, ne rumpatur acies, prouolent subiit, & supplant loca: additāq; virtute inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inueniunt: imitati sunt Carthaginenses, Romani postea vbiq; seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inueniuntur. Nam directa acies hoc solum agere debet, si potest, vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex, superfluo habere debet post aciem, de quibus cuneum aut forficem facias. Si ducenda sit serra, item ex abundantibus ducetur: nam si de loco suo ordinatum militem transferre cooperis, vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus, aut aliam tuam, aut partem aliquam virgrece cœperit, nisi superfluo habeas, quos contra globum possis opponere, sive pedites, sive equites de acieruleris, dum alia vía defendere, alia periculofus denudabis. Quod si

bellatorum tibi copia non abundat, melius est aciem habere breuorem, dummodo in subsidio collōces plurimos. Nam circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostium rumpas. Circa cornua autem, de contatis, loricatisque equitibus ad hoc reseruatis & leui armatura pedilum, alias hostium circumuenire te conuenit. Galli fructu impetus plusquam viriles, deinde languentes, minus quam fœminarum habebant, quia line ordine & disciplina, totum in primum conatum contulere, quo destituti animis cecidere. Imò plerique hostium; bella impetu valida per moras euanescunt.

§. 8. Acies instruendæ summa cura esse debet, nam vt lapides temere congesti aquam non continent, nec murum efficiunt, ita nec viri fortissimi sustinere impetum hostilem queunt, nisi optimè ordinentur. Itaq; prudentissimus Græcorum Nestor aciem ordinat, Iliad. 4. Pyrrhus ea arte excelluit; Scipioni primas Hannibal tribuit. Hinc Reges dicti οὐαὶ νομοφορεῖς ordinatores.

§. 9. Priore instruendæ aciem jubent. Quia plus animi videtur, & quia commodius potes. Ego cum castra munita sunt, aut cum ad pugnam cogi non potes, aliter sentio. Vt posterior instruas. Nam hostilem ordinem vides, quod magnum est communis, & ille armatus te expectare cogitur. Animos tuis addes, si putent te prudenter instituere, etiam quod hostis sequatur, si latus sis; attendendum an aduersarius celer, & temerarius sit, tum enim facile vincentur, quod minus ille potest, qui prior in acie stat. Qui prior in acie consistit, cum regredi facile non possit, alium expectare cogit, Hasdrubal cum jejunum exercitum eduxisset, Scipio suis præcepit, vt quiescerent, cibum caperent; hora septima cum hostis inedia, siti, fatigazione castra repeteret, copias eduxit, & vicit.

§. 10. Multum refert, quā parte pugnam aggreditur. Scipio cùm in dextro cornu Hispanos, Hannio in sinistro Africanos; cornu sinistrum aggressus est, victisque Afris, Hispanos pro aliena dominatio- ne pugnantes in deditioinem accepit. Philippus cùm Illyriorum frontem robustam, cornua infirma vidisset, ea aggressus, profligauit. Periculosis Perinenes Thebanus, qui cùm in dextro Persarum cornu fortissimos videret, ipse in suo opposito sinistro infirmos posuit, & fugere jussit, dextro autem suo cornu inuicti sinistrum hostium, & vicit; nam qui in suo sinistro erant, jussit in loca confragosa se conferre. Qui autem secundo loco struit aciem, eligit, qua parte oppugnet, & quos quibus opponat. Acies itaque ratio constituit non potest, multo minus eadem semper spacia; sed ex vñ, & eo quod hostis facit, aut commodo suo facere potest, disponenda. Scipio cùm videret Hannibali esse octoginta Elephants, ordines raros constituit, & magnis interuallis, vt belluas excipere sine noxâ, & frustrari posset. Sulla, cum curribus abundaret Archelaus, palos defixit, vt hærent. Ordines laxos fecit, & per eos equites emisit, qui aciem turbarunt.

§. 11. Interdum præstat ordinare aciem primo loco, vt terror iniiciatur, sed id locum non habet, nisi contra insuetos, ita Turca cum classe contra Joannem Austriacum essent militaturi, persuadebant sibi, Christianos mox vbi viderebant classem, fugituros, alioqui optimum est videre, quid hostis agat, vt obſtacula ponas. Eodem modo Merellus Pius, cum astutamente die Herculeus vallo ejus militem admisserit, siuos ad sextam vñque continuit, deinde fatigatos aſtu vicit.

Cat Galli
facile vin-
cerentur.

Ordo ne-
cessarius
aciei.

Acies posse
ritu suffi-
enda.

infia
fus

Cannenſis
acies.

CAPUT XXXVIII.

Stratagema pugnantium.

Strategemata licita sunt.

Ingeniosa vitoria melior, quam cruenta.

Insignis causa belli.

§. 1. **Q** Vie licita negant, nimium antiquè & superbè sapiunt. Vfus Stratagema est Iosue, David, alijsque non modo magni Imperatores, sed viri etiam sancti. Nimium simplices, qui censem, & deis aviqs & ux & dxi & λαθεγ & ηλεγ τοι εξ θρ. Nullus bona mentis clam hostem publicum occidere fas putat. Improba potius quam magnifica vox est. Nolo furari vitoriam: Sanctum est & magnificum hoc furtum, quo ciues seruantur, quo gloria vana pro salute publica contemnitur. Venator validus feras dolo capit, optime Augustinus super 4. Iosue 9. 10. Cum iuste bellū suscipitur, vt aperi pugnet quis, aut ex infidili nihil ad iustitiam interest. Imò si bono dolo seu stratagema quæri vitoria potest, non est viagendum, quia sine causa periculum adiretur; Laudandaque est bellicosissimæ ciuitatis industria, quæ pro cruenta vitoria Gallum; pro ingeniosa, bouem immolari jussit. Quin & illud cogitandum; paratissimo contra imbecilles non semper successus esse, minimè re vitoriam conuerti. Exemplo est, quæ contigit, in Perusina vrbe, pugna inter nobiles & amulas familias Oddonum & Balionum, rem narrat Machiaellus lib. 3. de Repub. c. 14. Nam cum ea ciuitas ciuilibus discordijs laboraret, totaq; in duas factiones Oddonum & Balionum diuisa esset, quorum hi potentiores facti, illos in exilium expulerant: Oddi exiles amicorum opera exercitum collegant, & no[n]e quadam Petrusfam ingressi, clanculum ad occupandum forum contendebant, sed quia singula plateæ catenis transuersis præmunitæ in ea vrbe, equitibus transitum impediunt, præcedebat eos quidam cum malleo ferro, qui seras catenarum effringebat; jamque præfactæ erant catenæ omnes, præter eam solam, quæ ingressum in ipsum forum claudebat: q; cum idem frangere conatur magno conatu, & quo minus satis attollere malleum posset, impeditur ab ijs, qui sequebantur a tergo, & jam ad arma clamauerunt: Retrocedite, inquit, ad eos (vt liberius videlicet effringere catenam posset) sed hæc vox veluti Echo, à primis ad posteriores, atque ab his ad alios emissæ, sensim vique ad vltimos peruenit: cauæque fuit, vt vltimi, qui non intelligebant, qua de causa emissæ esset, effugerent magno cum impetu: quos reliqui sensim fecuti, institutum deseruerunt, & causa ipsi extiterunt interitus sui: ex tam leui fortuito que casu commoti. Salua fide, & dignitate omnium stratagemata licita sunt; omnia abominanda sunt, quæ perfidiam habent. Pompejus Mithridatem in Armenia vicit jusso equitatu suo cedere, donec ad locum insidiarum peruenit esset. Cassius eodem modo in insidiis Parthum præxit, cum equitem ostendisset a fronte, peditem occuluisse. Eodē modo Ventidius eos afflxit, vt excedere prouincia cogerentur. Sic Pharnabazum vicit & interfecit. Cæsar contra Afraniū colles præoccupauit. Juba Curiōnem in campum eliciuit, & equitatum circumdatus fudit. Hannibal nunquam non insidijs vñus est, Fulvio paucis milites per nebula obiecit, & aduersam castrorum partem inuasit, contra Minutum in montibus pedites celauit, deleuissere Minutum, ni Fabius succurrisset. Ad Trebiam insigni arte Hannibal Sempronioita imposuit; jejunum vt exercitum magno frigore fluminis trahit affigret. Ad Trasymenum Romanos in montem euocauit, nec ante Flaminius insidiis sensit, quam à fronte.

te, à latere, à tergo circumdatus est, & interneçione deletus. Iunij castra inuasit cum Romanos per sexcentos equites tota nocte inquietos reddidisset. Ad Cannas sexcentorum transfigurū simulatione Romanos afflixit, q; imitarur in Iapyges Licinius Coss, Cauendum sedulò ne doli patecant. Quorsum n. profuit Semiramidi Elephantum ornato camelos producere: si Indis id cognitum erat? Quid Fidenatis, cum peditem cum facibus in exercitum immitteret, commodi atrulit, puerile stratagema? Doli non sunt doli, nisi astu trætes. Sane præcipua Principis est prudentia dolos maximè bellorum cauere. Gladium allio illitum, à magnete separatum pingunt, & axioma adscribunt: nec vi, nec dolo, q; Principis iniucti symbolum est.

§. 2. Sunt autem alia belli, alia præliorum stratagemata, belli generalia quædam, semperq; cum fieri potest, tenenda. Populi Romani varia stratagemata fuerunt, quorum hoc primarium, vt non facile bellum inirent, aut nouam prouinciam tentarent, nisi in ea, aut vicini amicos haberent, quorum opera vti possent. Campanos amicos contra Samnitum defendent, sicutq; ea causa Samnitum delendorum: Tusciam opera Camertinorum, Siciliam per Mamertinos occuparunt. In Macedoniam duxerunt Athenæ. In Asiam Rhodij. In Syriam fratum Iudeorum contentio. In Ægyptum regia soboles. Eadem ratione in vtraque India maximas regiones Hispanus occupauit, cum semper magno studio, precio, spe, pararent aliquos, qui peregrina imperia præoptarent. Turca etiam dum alijs auxilium fert, omnes subuerit: etiam in media Europa fidos habet amicos.

§. 3. Alia fraus est, vt mentio induciarum & pacis inducatur, donec vires paratiōes sint, aut vt hominū amīni relanguescant, & pacis dulcedine allecti, curam belli omittant.

§. 4. Hoc quoque visitatum est, belligerantes adjuvare, ita vt debiliori subsidia mittantur; donec vtraque pars debilitata vitoria se submittrat. Quæ enim non suo, sed alieno adjutorio bellum sustinet Respublica, in auxiliatoris sui est potestate.

§. 5. Nunquam magnopere timendum est bellum, cum multi contra vnum conspirant, qui enim primos ferre impetus potest, facile superabit omnes. Anno 1484. Italici in Venetos conspirarunt, illi Ludoicum Mediolani Ducem muneribus ad se traduxerunt, & facile omne periculum discusserunt. Sic cum Germani Principes contra Carolum Quintum conspirassent, primo impetu profligatum est bellum.

§. 6. Quidam munitis castris nocturnis tumultibus insomnem hostem fatigauere. Epaminondas tota nocte per paucos leuis armatura equites castra Lacedæmoniorum vexauit, altera die teflos inuasit. Epaminondas Onion veniens exercitum quiescere jussit, manè ipos vigilia confectos vicit. Titus Quintius cum Volscis castra oppugnaturos putaret, noctu cohortem in statione reliquit, ænatoribus autem præcepit, vt vallum insidentes equis circumirent, concinerentque: mane deinde fessos aggressus fudit.

§. 7. Superstitione hostium multi ad sua commoda vñi sunt. Vnicum solum adferam hoc loco, quod idonea stratagemata. insigñem superstitionis miseriam mirifice ostendit. Panarmus & Gonispas Messenij equis pulebris, tunicis albis, purpureis lacernis, in castra Laconum pfecti ab illis sūt putati Castor & Pollux, multos occiderunt, & superstitione illuserunt; atque inde ad suos incolumes redierunt.

§. 8. Cum fuga simulatur, vel totius exercitus, vel partis, magna cura adhibenda, ne aliqui militum arbitrentur veram fugam esse, trepidatio que oriatur, Romanī aliquando cum validum hostem cernerent,

Strategemata causa agenda.

Amicos habere in prouincia quæ oppugnas.

vrinchoato prælio ad principia se reciperent velites, & hastati iusserunt, deinde inconsulto feruore sequentes occiderunt. Hannibal boum cornibus facies & fœnum imposuit, eosq; per sylvas agens, cum attoniti aduerterent nocturni ignis discursum Romanum, ipse alia via euauit. Violentius etiam Hispani stratagema Pœnos perculerunt, nam currus accentos bibus tractos in Amilcaris exercitum immiserunt, ordinesq; turbarunt.

§. 9. Scipio cum videret in acie media Asdrubalis esse robur exercitus, in ipsa acie hocegit, ut oculos illi essent, nam cornua celerius, median aciem tardius procedere jussit, ut viatis cornibus his quoq; animus caderet. Justinianus Tiberij Imperatoris Praefectus, dum exspectat, donec Persa pharetras exhaustissent, vicit, nam cum ad gladios ventum est, inferiores eos inuenit.

§. 10. Optimum stratagema est, ut caueantur adversa stratagema. Ignarus insidiarum Archelaidas, siros tamen instritos ire jussit, esse enim insidias, & reuera erant, itaq; eos facile dissipauit. Alioqui & illi qui inciderunt, & qui subsidio veniunt, parti in periculo sunt. Sertorius Pompei milites in insidias coniicit, & legionem, quæ subsidio venerat, ipso spectante trucidauit, dena millia occisa sunt. Atutè subsidia alio vertuntur, q; magis hostem terreat. Parmeno, cum videret Tyrios egressos, cedere Macedones, & premi non adjuvit illos, sed vibem invasit. Polian. l. 5.

§. 11. Si quis inter montes & flumina aut hostium præsidia conclusus eudere se posse desperat, omnia ostentet, quasi p. autia eus furus, interim omnia clam, q; ad pontes, & tranandum flumen pertinent, peragat, atq; alia parte minar, alia fugiat. Iphicates errorem suum dexteritatem correxit: cum n. Sicyonem pergens insidias præteriisset, ex vrbe quidam proclamauit; Jam poenas dabis; suspicatus non esse inanes minas, alia via celeriter recessit, & insidiatores opprescit.

§. 12. Insigne etiam stratagema Titi Didij, qui cum sciret legionem intercipiendam, simulauit se pugnare velle, productoque exercitu, hostem à cura legionis interceptæ avertit.

§. 13. Cum castra castris opposita sunt, multum p. derit, si copias hostium distrahas, cui rei plurimum proderit, castra quam munitionis habere, ut multi hinc inde dimitti queant.

§. 14. Spargere quædam subito ad animandos milites terrendosq; hostes interdum solent. Ut ducem hostium cecidisse; Quintius cum cerneret alterum cornu cedere, p. clamauit, alterum vicerit, atq; ita suis alacritatem, hostibus metum addidit. Vicit illa via est, etiam hostes terrendi. Eduardus Anglus Philipum Pulchrum fraude ab oppugnando Belgio retraxit, soror in eius p. fuit, Galliæ Principes conspirasse, ut eum in acie defererent. Mennon Rhodius hostib. p. fuit, seditione suum militem laborare, atq; ita in campos elicit. Plus simulationis in Antigono Hierace, is vietus recepto in tuta exercitu mortuum se simulauit, missi quasi à militibus, q; corpus occisi peterent, & deditioem facerent, ad q; acceptandam cum quatuor millia missa essent, ea Antigonus interfecit.

§. 15. Indigna est Imperatori ista mendaciolis nixa fraudulenta. Ingeni & prudentiæ ex natura consideratione fuit stratagema Crœsi, qui camelis equos opposuit, quorū illi odorem ferre non possunt. Pyrthus quoq; elephantes equitatui è regione locauit, ut belluarum terrore, equos equitesque completeret.

§. 16. Crudele & temerarium factum Sertorij, cui cum in prælio duris cuiusdam mors nunciatur, eum q; indicauerat, ocedit, ne res emanaret, crudele, inq; & temerarium; quia jam alij nouerant, neq; soli Sertorio nuncius retulerat. Ira itaq; & terror inde natus auertere aciem poterat.

Spargere
famam.

Mendacia
abint.

Abiit &
crudelitas.

§. 17. Lucretius Consul, cum in sequentibus Cimbris, flumen trajicendum esset, pugnatum esse se simulauit, castra munit, pabulatores emittit, deinde cū idem Cimbris facerent flumen quiete transiuit. Qui plutes in acie habet, cautiſſime ut pugnet est monendum, quia cum is, q; infirmior est omnia tentet, monitione non eget, magnæ vires superbiā, securitatem, negligientiam, cladem gignunt. Infirmior itaq; hostis timend⁹ est, q; a inexpectato iactu feriet. Multa a præſidia ad stratagemata fortior habet, potest aciem extēdere subito, potest multos in infidiliſſis feſoruſ ponere à latere, à tergo quas nouum agmen immittere, ad oppugnanda caſtra in medio xſtu pugnare dimittere, hæc cum aliqua, aut omnia vñtpabit, non qualitimens hostem, sed ut cito, & paruo datuno debellet.

§. 18. Continua in meditatione stratagematum veretur Imperator, cum præliandum est, id enim op̄time agitur, q; hostis non exspectat. Epaminondas cū exspectationem equeſtris certaminis feciſſet, ingenti puluere concitato, subito in hostium inopinantium terga inuafit.

§. 19. Cladem tegere, & dissimulare prudenter, vicitoriæ nomen attulit. Titus Licinius suos humauit, hostes cum altero die multo plures ex suis caſos viidenter, continuo fugerunt, perfectam itaq; vicitoriā ad cadaverum nocturna sepulta attulit.

§. 20. Interdum hostis fallitur, dum sibi consuli putat. Milites Eumenis impedimenta hostium diſrepturi cum magno periculo erant, quib. cū p. suadere non posset, ut consilium mutarent, hostes monuit, vt melius custodirent.

§. 21. Cum hostis imminens, ad aliq; q; necessitatē exigit, cogere te conatur, ne eudere necessitatē potes; sponte illud aggredere, & magno animo p. culū subi, sic n. ordinate, line turbā, & metu facies, & hostē magnanimitatis & audaciae opinione p. trefacies. Periculōſū est agros exurere, p. pointe p. beneficio concede. Timotheus regionis partē hostib. p. misit, veruitq; Ex necessitate virtutem. flamma aut ferro grastari. Chares Atheniensis cum timeret, ne despectu paucitatis caſtra oppugnarentur, noctu clam multos emisit, ut redeentes mane, quā hostes conspicui essent, auxiliorum speciem p. berent. Ptolomæus cum p. gressuſ cum exercitu, omni p. culū generi carpeta alligauit, & agi p. equeſtes jussit, excitato puluere maximo speciem ingentis exercitus p. buit. Caius Marius, & Sulpitius Calones impositos jumentis inter pugnādū ē mōte apparere, & specie alteri⁹ exercit⁹ p. bēre jussit, qua re hostiū aciē turbauit.

§. 22. Impetum in hostem facere an sustinere melius sit; quāratur inter Duces. Decius hostem inuasit, Fabius impetū sustinuit, animosior est miles, q; inuadit, prudenter, q; hostem excipit. Si spacia longiscula sunt, p. stat excipere, anhel⁹ n. hostis aduenit. Si hostis timidior, inuadendus: Si audax sustinendus, primo n. impetu fatigabitur. Verum nunc bombardæ v. sum bellī mutarunt. Qui, cum ad telijactum ventum est, p. prior paratus est, damnum adferit, & aliquos nocturos occidit: sed pender id ex alij, tum ex loco.

§. 23. Locorū n. natura sap̄e plus p. deft, q; virtus pugnantum, aut v̄ Imperator. Locus sane ad iē plurimū momenti habet. Marcus Curius Pyrrhum vicit, Phalangem ad angustias trahendo. Feſe id agunt, ut ex edito pugnent, ita Pompejus Mithridatē, Cæſar loci adiuta. Pharnacē, Lucull. Mithridatē & Tigranē vicit. Theſmocles Xerxē in angustijs vicit, paucis multis. Damates paucō milite multos semper vicit, q; nunq; acie cōflixit, quin locorū angustijs clausū hostem teneret. Ita Ǣmilius Probus, Sertorius Rosmanotū copias vclitationib⁹ attriuit. Hannibal ab vno latere vias p. ruptas objecit, & Marcellum vicit, ad Cannas, amine Volturno p. munimento v̄ est. Hoc imitat⁹ est Romanus Hannibal Cæſar, l. 3. belli ciuil. Dextrū cornu ejus

Fortiori p. periculēſt, quia infirmior stragemate pugnat.

Clades te-
genda.

Interdum in-
uadendus
interdum
sustinendus
est hostis.

Locū adi-
menta.

ejus riuus quidam impeditis ripis muniebat, quam ob causam cunctum Equitatum, sagittarios, fundatoresq; omnes in finistro cornu objecerat.

§. 24. Locum aptū multi arte fecerunt. Cleomenes Lacedæmoni⁹ planitatem arborib. impediuit, in qua cum Equitatu Hippæ erat pugnatur⁹ eamq; inuianū equiti fecit. Xantippus Carthaginem exercitum equis & elephantis validū in planitatem adduxit, Romanosq; vicit. Clearchus hostium equitatum foueis exceptit, drepente factis. Q. Sertorius scrobis⁹ factis equitatum hostilem afflixit. Rotis curruū humi depreffis, catenis, vallo, muricib⁹ castra munienda sunt, miles juncetus sit, Germani dum diuerso loco castra metantur in Gallia à Guisib⁹ casis sunt. Ventum etiam ad Cannas Hannibal expectauit, & ea te vicit. Cimbri etiam in campo Caudio contra Marium eodem stratagema pugnarunt. Cimbri quoq; solis auxilio vii sunt, vt repercuſſuſ radiorum oculos hostium perſtrigerent, verum id parum pſidium. Luna quoq; occidente Romanib⁹ bello Pontico sunt adjuti, cum n. illa à tergo Romanorum jam prop̄ occafum longas umbras Romanorum jaceret, in eas errore magno Pontici tela consumpsere. Eumenes cum equitatu valeret occupatione locorum hoc effecit, vt in plena seducere hostem. Ita Hannibal, sed caute, vt vtrinq; equeſtrium ploriorum rationem haberet. Nam etiam sinistrum cornu Romanorum stratagema vicit.

§. 25. Quemadmodum igitur caſtra ad locorum commoditatem, ſic aciem diſponendam iudico. Sollet a. diſtribui generatim in variis formis. 1. vt fit oblonga. 2. lata. 3. Lunam referens ad aeraſam, lunaris auerſis cornib⁹. nam cætera ferè vſitata non sunt, cum integra acie pugnatur. Extraordinaria tamen acies ſemper habenda eſt.

§. 26. Inſigſe documentum eſt Bernardi Mendozæ, p. 1. c. 4. 4. Vtile, inquit, stratagema in prælio habetur, ſex de- tro latere agminū cohors aliqua laceriorum, & bombardiorum educatur, etiam ſi quinta pars agminū ſit, q; feruente pugna à latere hostem impetrat, ita ut ſi contra cohortē. Veritatius nudum p̄b eat agminū, ſi ſe agminū opponat, nudus latus cohortis, q; stratagema magno adiumento eſt ad victoriam, neſcio ſane an inter pedites vſitatum fuerit, mihi magno vſiſit in equitatu, cum leuem armaturam ad hoc ordinarem, & animaduertiſſi magnō danno ſic hostem affictum, etiam ſin vna cohorte tantum ſi fuerit, atq; plurima agmina diuino auxilio diueci, & milites inſignes victorias Regi noſtro Tua Maiſtatis Patri obtinui. Huic confiſio lancearios cōmodiſſimos eſſe docet; Nam turma centum lanceariorum, aut centum & viginti, potest turmam quadrincentorum & quingentorum bombardiorum equitum diſpare, ſi in turmulas minores ſe diuidant, & impetuofe plurib⁹ locis inuadant, nam bombardæ e modo inviſiles reddiuntur, nec expediti poſſunt. In ſubſidijs non modo conſtituant noſtrates certos ordines, ſed habent ad vſum, etiam inter initia agmina aliqua, q; vocant volatrica, q; interdum laceſſunt hostem, interdum ſubueniunt preffis, decertant etiam, ſi aciem hoſtis prior ordinari, donec acies alia ordinata ſit.

enim Δ. aſſimilabatur. Et anterior pars quā in acutum defi- nebat, tecta & denſa erat, quia ſcutis vndiq; muniebatur. Di- xeris caput eos porci ſtructurā eā eſformasse. Crura a. vtrīmā ſecundum ordines & cohortes in pſfundum compoſita, & ple- raq; parte in obliquum extensa, coibant paullatim & diſun- gebantur, ſone in maximam latitudinem p̄gredere deſinerent: ita ut medius locus vacuus relinqueretur, & terga militum nuda per ordinem conſpicerentur. Franci & Romani vii, cum perrumpere aciem volunt. At tum vtrendum, cū neceſſario via facienda eſt; nam pīculoſa omnino res eſt. Deinde tantum cum ordines hostium rari ſunt, a- lioqui impingent ſolido. Tertio nunq; cum pugna- tur contra peritos; illis enim facile eſt, aut denſam aciem opponere, aut ordines ſoluere, vt in medio claudant. Cuneus aliquid de phalange macedo- nica, aliaq; forma aciei dicitur, vt docet Lipſius.

Cuneus pe- ricolosus.

§. 2. Cuneus inuersus eſt forceps vel forſex; Cu- neus cā acie excipitur vel atteritur. Turris q; dicitur, & laterculum, non diſſerunt à prioribus. Cum iden- tidem acceditur & receditur. Legio Polybiana ha- buit in fronte centum viros, in latere introrsum tri- ginta quatuor, triarij legionis dimidium. Olim tres pedes quaqua verſum miles habebat, vt arma com- mode traſtare poſſet, idq; minime. Polybius ita reſcenſet, fed Vegetius l. 3. c. 14. aliter. Singuli autem ar- mati in directum ternos pedes inter ſe occupare conſuerant, Ordo legio- num. hoc eſt, in mille paſibus mille ſexcenti ſexaginta ſex pedites or- dinantur in longum: vt nec acies interluecat, & ſpacium fit armata traſtandi. Inter ordinem autem & ordinem a tergo in latum ſex pedes diſtare voluerunt, vt haberent pugnantes ſpa- cium accedendi & recedendi: velementius enim cum ſaltu curſuq; tela mittuntur. In hiis diuobus Ordinibus, & etate ma- turi, & vſu confidentes, & muniti etiam grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec ſequi al- lium cogendi ſunt, ne ordinetur; ſed venientes aduersarios excipere, & ſtando pugnandoq; repellere vel fugare. Ter- tius ordo diſponitur de armaturā velocifimis, de sagittariis iuuenibus, de boniſſi acutatoribus, quos antea ſortentarios no- minabant. Quartus item ordo conſtruitur de ſcutatis expe- ditiſſimis, de sagittariis iunioribus, de hiis qui alacriter veruus martiobarbula (quas plumbatas nominant) diſtincti, qui di- cebantur levis armatura. Sciendum ergo eſt, ſtantibus duobus primis ordinibus, tertium, & quartum Ordinem ad pro- totandum, cum miſſilibus, & sagittis primo loco ſemper exire. Quisſi hoſtes in fugam vertere poſuerint, ipſi cum equitibus perſequuntur. Si vero ab hoſtibus pulsi fuerint, redeunt ad primam & ſecundam aciem, & inter ipſas recipiunt ſe ad loca ſua. Prima autem & ſecunda acies, cum ad ſpātias, & ad pi- la (vt dicitur) ventum fuerit, totum ſuſtinet bellum. In quin- ta acie ponebantur interdum carboſaliſſae, manubalſarii, fundibulſores, funditores. Fundibulatores ſunt, qui ſuſtibala lapides iaciunt. Fustibalus fustis eſt longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio: & vtrq; manu im- pulsis, prop̄ ad inſtar onagri dirigat ſaxa. Funditores ſunt, qui fundis (ex) lino vel ſetis ſactis (has enim dicunt eſſe melio- res) contoſto circa caput brachio dirigunt ſaxa. Quibus de- reant, ſiue lapidis manu iactis, ſiue miſſilibus in hoc ordine diſtincti, (quos accenſos, tanquam tuniores, & poſte ad- ditos nominabant.) Sextus ordo poſt omnes à firmiſi- mis, & ſcutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus te- netur; quos antiqui Triarii appellabant. Hi, vt requiri, & integrī aciis inuaderent hoſtes, poſt ultimā acies ſedere conſuerant. Si quid enim primis ordinibus acidiſſi, de horum viriſbus reparationi ſpēto ſita pendebat. Et cap. 15. Expla- nato autem qualiter debeat acies inſtrui, nunc poſtmodum, menſuramq; ipſius ordinatioſis exponam. In mille paſibus cāmī, vna ales mille ſexcentos ſexaginta ſex ſuſcipit pedites: propterea, quia ſinguli pugnatores ternos occupant pedes. Quod ſi ſex acies in mille paſibus cāmī volueris ordinare, no- uem milia nongenti nonaginta. Six pedites ſunt neceſſari. Si a. in ternos ordines hunc numerum volueris tendere, duo milia paſſuum cōprehendes. Sed melius eſt plures acies facere, quā militē

Locum pa- rantiōne- um.

Ventus ad- iuuat.

Subſidia e- ducere.

Volatrica a- gmina.

CAP V T XXXIX.

Aliæ formæ acierum.

Cunei, glo- §. 1. **O** Mnes fermè p̄fiantes Imperatores; quia bi, forſices, turres, ſer- fine opportunitate nō pugnant, in acie or- dinandā noui aliquid inuenierunt. Hinc cunei, globi, forſices, turres, terra. Cuneum vocant, cum trigona eſt acies. Veget. l. 1. c. 26. Græci iplēas vocant, tem- po- re Animant caput porcīnum. Suidas ex Anglia in- prete Lipſio. Erat in forma aciei velut in roſiſum. Littere

spargere. Sed nos autem pedes à tergo inter singulas acies in latum diximus interpretare debere; & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pedes. Ideoq; si sex acies ordinaueris, quadraginta duos pedes in latum, & mille passus in longum decem milium hominum tenebit exercitus. (Si autem in ternos ordinare volueris 21. pedes in latum, & duo millia passuum in longum, 10000. tenebit exercitus.) Ad hanc rationem siue 20000. siue 30000. peditum fuerint iuxta a mensuram positionis, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec Dux fallitur cum sciat, qui locus quantos capere posse armatos. Deniq; si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, inde etiam nouem, vel amplius acies ordinari (conuenit) Magis enim expedit, vt consertit pugnent, quam longius separati. Nam si nimis fuerit acies attenuata, citò ab aduersariis facta impressione perrumpitur, & nullum postea potest esse medium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum, seruantur ex more, vel certè pro qualitate hostium commun-

Acies forma tatur.

pro nationibus diversa.

§. 3. Forma aciei, nunc ex opportunitate locorum statuitur, & procul hostis suam instituit; habetur etiam ratio nationum, quarum alias formas magis affecta sunt, ideoq; si ea fiat, pugnant peritus & fidentius. Cum lata frons est, volunt tertia parte superare profunditatem, cum acies est profundior, quam latior, eandem proportionem requirunt, quod tamen ita intelligo, vt variari debeat, vt hostium acies requirat, aut situs locorum. Latera vero in cingunt ala bombardiorum. Lewis armaturae & equitatus turmatim pugnat, ordines magis seruant cataphracti. Aciem corpori humano comparat Mendoza, bombardarios similes ait manibus, & pedibus, equitatum leuem cruribus, & brachis, cataphractos coxendicibus, legiones peditum pectori, ducent capitì, impedimenta ventri. Qui hostem aggreditur, dextram manum profert, si lucentum omnibus simul viribus nititur. Cum lancearij, & equites bombardarij sunt, hi acies obtinent, & paulo citius pugnam incepant, quam lancearij, turbatos illi dejiciunt. Hæc etiam in paucorum conflitibus usurpant. Lancearios incommode jungi nonnulli putant, q; nihil minus contingere queant. Sed juncti equitibus longas bombardas gerentib; & peditibus, quos vocant, mosquarij viles sunt. Itaq; nullo modo negligendi sunt.

CAPUT XL.

Exempla acierum varia.

Varia acies
pro opportunitate.

§. 1. **C**ROSSVS contra Parthos quadratam fecit, ut singula latera duodecim cohortes teneant, & ad quamque cohortem turma equitum. Verum id trepide, & stupenti similis; Nam diuisio equitatu omnes partes infirmas reddidit, cum Parthi equitatu præualerent.

§. 2. Triballi apud Stob. sermon. 52. aliter disponunt. Prima pars infirmos habet, qui lacescant ad pugnam. Altera fortissimos; Tertia Equites; Quarta feminas.

Artificio Xantippi acies fuit, auxiliaribus enim leuis armaturæ præcepit, vt hostem laceferent ac cederent, quem deinde fortissimi exciperent, dum inter hos sit prælium, à cornibus iterum illi erumperent.

Cyrus consilio Cræsi in regnum Tomyris procepsit, alias regnum perditurus. Herod. libr. 1. ibi; non unam aciem instituit, qua & vicit.

§. 3. Quibus curru, & elephanti, in prima acie eos collocant. Nam hostium ordines facilimè turbant; & si in media acie sunt, id quod obuium est, proterunt.

§. 4. Acies Vngarorum contra Turcas à Tornoeo instituta, & quites, & pedites permisitos habuit, ne posset circumueniri; ordines enim sic dilatauit, vt magna multitudini par esset.

Nunc probant aliam rationem, quæ visitata est. Contra lunatam enim Turcæ aciem in tres partes dividendus exercitus, vt duæ contra cornua pugnent, media acies stetimota, donec jungatur hostibus, & pugnet.

§. 5. Alexander ad Arbela aliam quoque aciem instituit. Front. lib. 2. c. 3. Alexander ad Arbela, cum hostium multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit, vt circumueni, yndiq; pugnare possent.

§. 6. Vegetius plura genera proponit lib. 3. c. 20. Septem degugnationum sunt genera vel modi, cum infesta ex nra acie, vtrq; parte singa confluant. Una degugnatio est fronte longum. qua quadrato exercitu, sicut etiam nunc & propè semper solet prælium fieri; sed hoc genus degugnationis perit armorum non optimū iudicant, quia cum in prolixi spacio tenditur acies, non equalis semper campus occurrit, & cum in eius parte sinus, aut curvatura sit, in eo loco acies frequenter interrumptur. Preterea si multitudine aduersarii antecedat, à lateribus aut dextram, aut sinistram alam circumuenit: in quo periculum magnum est, nisi supernumerarios habeas, qui procurant, hostemq; suslineant. Hoc genere solus debet configere, qui & plures & fortes habuerit bellatores, vt ex vtrq; cornu hostem circumueniat, & quasim sinus sui concludat exercitus. Secunda degugnatio est obliqua, quæ plurimi melior: in quæ paucos strenuos loco idoneo ordinaueris, etiam si multitudine hostium & virtute turberis, tamen poteris reportare victoriam. Huius talis est modus: Cum in structa acies ad congreßum veniant, runc tu sinistram alam tuam à dextrâ aduersarii longius separabis, ne vel missilia ad eam, vel sagitta perueniant: dextram autem alam tuam sinistra ale illius iunge, & ibi primum inchoa prælium: ita vt cum equitibus optimis, & probatissimis peditib; sinistram partem illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atq; circumeas, & detruendo atque supercurrente ad hostium terga peruenias. Quod si semel aduersarii exinde pellere cuperis, accedentibus suis indubitatam victoriam consequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoste submoueris, secura durabit. Ad similitudinem autem A literæ vel libelle fabriliæ, acies in hos dimicandi generis constitutur. Quod si prior aduersarii hoc fecerit, illos quos post aciem supernumerarios diuisim debere ponis, tamen equites, quam pedites, ad sinistrum tuum colliges cornu, & sic aduersarii resiles magnis viribus, ne arte pellaris. Tertia degugnatio est similis secunda: sed in hac deterior, quod à sinistro cornu tuo cum illius incipit dextra configere. Nam quæ similius impetus est cornu, & aperi cum difficultate aggreduntur hostes, qui in sinistro dimicant cornu. Quod apertius (vt sit) explanabo. Si quando alam sinistram longe habueris meliorem, cum ea fortes sequites, peditesq; coniunge, & in congreßu ipsam primam applica ad alam hostium dextram, & quantum potest, aduersarii dextram partem pellere & circumuenire festina. Tu autem aliam exercitus partem, in qua deteriores bellatores habere te nosfi, à sinistra illius longissimè separa, ne vel gladiis, inuadatur, vel ad eam tela perueniant. In hoc (genre) caendum est, ne inimicorum cuneis transuersa tua acies elidatur. Hoc autem modo, uno casu viriliter pugnabitur, si aduersarii in firmius dextrum cornu habuerit, & tu longe fortius sinistrum. Quarta degugnatio tali est: Cum ordinaueris aciem, ante quadringentos, vel quingentos passus, quam ad hostem peruenias, non sperante, eo subito ambas alas tuas incitare te conuenit: vt ex vtrq; cornu improviso hostes vertas in fugam, & celerius vitoriam consequaris. Sed hoc genus certaminis, huc citè supererit, si exercitato fortesim q; produixerit, tamen periculosest est: quia medianum aciem suam, qui sic dimicat, inducere competitur, & in duas partes exercitum separare. q; primo impetu vicitus non fuerit inimicus, habet (postea) occasionem, quæ inuidat & diuisa cornua, & medianum aciem destruitam. Quinta degugnatio est quarta similis: sed hoc

Boc vnum amplius habet, quod leuem armaturam & sagittarios ante medianam aciem ponit; vt illis residentibus, non possit irrumpi. Nam sic de dextro cornu suo, illius sinistrum: & de sinistro cornu suo illius dextrum aggreditur. Quod si fugare potuerit, statim vincit: si minus, media acies illius non laborat: quia a leui armatura, sagittariis, defenditur. Sexta depugnatio optima est, prope simili secunda: quia videntur, qui de numero suorum, & de virtute desperant. Et si bene ordinaverint, quamvis cum paucioribus, sepe victoriam consequuntur. Nam cum inservient aries ad hostem accedit, dextram alam tuam sinistra ales hostium iunge, & ibi per equites probatissimos, & velocissimos pedes incipe praelium. Reliquam autem partem exercitus tui, longissime a dextra parte aduersariorum remoue, & in directum porrige, quasi veru. Nam cum partem sinistram illius, & a lateribus, & a tergo coperis cadere, sine dubio vertes in fugam. Adtersarius autem nec de dextra parte sua, nec de media acie potest suis laboribus subvenire, quia acies tua extenditur, & totam porrigit ad similitudinem I. littere longissime, recedit ab hostibus. (Quo genere in itineribus sapientia configitur.) Septima depugnatio est, quo loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoque, & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduersariorum sustinere, hoc est, simontem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut ciuitatem, aut paludes, aut abrupta in in una parte habeas, ex qua hosti non possit accedere, & reliquum exercitum tuum directa acie ordines. Sed in illa (ala) quae munitionem non haber, omnes equites & ferentarios ponas. Tum securius pro tuo arbitrio, cum hoste configes; quia ab una parte loci natura te mutat, ab alia duplex proponitur equitatus. Illud tamen obseruandum est, quo nihil melius innenitur, vt siue solo dextro cornu pugnare volueris, ibi fortissimos ponas: siue sinistro, ibi strenuissimos collocas: siue in medio cuncos facere volueris, per quos acies hostium rumpas, in cuncto exercitatisimis ordinis bellatores. Victoria enim per paucos fieri confidit. Tantum est, vt electi a Duce sapientissimo, in his locis, in quibus ratio & virilis postulat, ordinentur.

§. 7. Archelai & Sulla acies a communi valde recedunt. Frontinus libr. 2. cap. 3. Archelaus aduersus L. Syllam, in fronte ad perturbandum hostem fulcatas quadrigas locauit; in secunda acie phalangem Macedonicam; in tercia, Romanorum more, armatos auxiliare, mixta fugitiva Italica gentis, quorum perniciati plurimi fidebat; leuem armaturam in ultimo statuit. In vtroq; deinde latere equitatum, cuius amplius numerum habebat; circumeundi hostis causas posuit. Contra hac Sylla fossas ampla latitudinis in vtroq; latere duxit, & capitibus earum castella communio: quia ratione, ne circumuenire eis ab hoste, & peditem numero, & maxime equitatu superante, consecutus est. Triplicem deinde peditem aciem ordinauit, relictis interuersis, per leuem armaturam, & equitatum, quem in nouissimo collocauerat, vt cum res exegisset emitteret eum: tum prosignans, qui in secunda acie erant, vt denso numerosq; palos firmè in terram defigerent; intrag; eos, appropinquantes quadrigis, ante signa nostram aciem recepit: tum denum sublato vniuersorum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iussit: quibus facti quadrigae hostium aut implicite palos, aut exterrite clamore telisq; in suis conuersis sunt, turbaueruntq; Macedonum instruicuram: qua cedente cum Sylla staret, & Archelaus equitem opposuerit, Romani equites subito emisi, auerterunt eos, consummaruntq; victoriam.

Capvt XLI.

Hortatio militaris, & responsa
exercitus.

Signa con- §. 1. EXERCITVS consternatus, vel pudore, vel
incere in ho- metu ad pugnandum impellitur. Pudore; vt cum Imperator signum in hostem conjicit; Quod Seruus Tullius adolescentis sub Tarquinio fecit, imitatis sunt Furius Agrippa, T. Quintius Capitolinus, M. Furius Camillus, Salvius Péligaus. Vel cum Im-

perator in aciem primam præuolat, sic Lucius, cum legiones Mithridatico exercitui cederent, stricto gladio in primam aciem emicuit, & dixit militibus, si quis quereret, vbi Imperatorem reliquisti? responderent: In Bœotia. Julius etiam ad Mundam in primam aciem pedes profiliit, atque ita milites dum deserere eum erubescunt, vicere.

Metu fugientes tenuit Q. Furius minatus neminem se castris recepturum nisi viatorem. Scipio ad Numantiam, fugientes sibi pro hoste futuros. Idem M. Atrilius, & Philippus Macedo fecerunt. Priscus dictator, & Cossus Cornelius signiferum cunctantem interfecerunt.

§. 2. Efficax est breuis in periculo adhortatio. Iphicrates victoriam promisit, si vbi signum dederit, vnum gradum processerint, idq; dedit cum res in inclinatione esset, & vicit. Epaminondas quoque eodem exhortationis genere vslus est. Alexander suos videns inclinare; adhuc semel, viri Macedones, adhuc semel accedamus; atque ita hostem impulerunt. Cum itaque inclinatur acies, retine cedentes, si redeant, vicerunt. Cæsar sanè

Ipse manu subicit gladios ac tela ministrat
Promouet ipse acies impellit terga suorum
Verbere conuerte cessantes excitat hastæ.

§. 3. Plus est in timore exercitus periculi, qua quidem in re agendum est, vt insigni aliqua fiducia exciterit, quod ferè aliter fieri non potest, quam vt occulun subdium, & stratagema esse arbitrentur. Fulvius nobilior contra Samnitas victores pugnaturus suis animum addidit, cum diceret, vnam hostium legione a se pecunia corruptam ad proditionem, imperauit que Tribunis, Centurionibus, & primis ordinibus, vt quod auri argentei haberent, conferrent ad reprobantiam proditoribus mercedem: Hinc alacritas & vicitoria. Hortari itaque non modo aperte, quod interdum est diffidentis, sed per cuniculos oportet, vt animus crescat. Lucullus edito ex loco viso Tigranis exercitu; Vicitus milites, vicitus, inquit. Caphraectorum crura & femora gladiis ficebat, hastas gladijs concidebant.

§. 4. Utile est emulacionem excitare: Cæsar contra Ariouistum se cum decimâ legione pugnaturum ad vicitoriam. Illa gratias de judicio agit, cæteri pudore ac-

centi sunt ad praelium.

§. 5. M. Fabius & Cn. Manlius militem deterrantem praelium propter seditiones cunctatione accenderunt, cum hostium contumelias ferre non possent. L. Sulla operibus milites fatiguit, donec poscerent praelium, pro exhortatione itaque laborfuit. Agesilaus Lacedæmonius cum preciosissima milites Orchomeni depoissent, oppidanis præcepit, ne quicquam reciperent, vt exercitus ardenter pro rebus suis depugnaret, hic auraria in praelium adegit. Terror hosti vna voco interdum incutitur, animus que excutitur. Leotychidas cum dubijs essent Jones vox hostium sparsit famam, Persas ad Platæas esse victos, quo patet. Cæsar animauit.

Pan Bacchi Dux cum canum montem in vicino esse intellexisset, noctu clamorem tolli jussit, qui repercuissu duplicitus hosti terrorem incusit. Aristomenes cum videri missas triremes, & aciem anticipet jussit suos milites clamare: sinite fugere. Hostes vere putantes suos fugere, fugerunt & ipli.

§. 6. Vstatum olim fuit, vt hostium superbia, iniquitateque exposita ad praelium hortarentur; ita Fabius cum legati Carthaginie conditiones iniquissimas ferrent, indignationis exercitum impleuit. Epaminondas pronunciat Lacedæmonij constitutum; si viciissent, omnes virilis lex occidere, vxores & liberos in servitutem adducere, Thebas delere, tantuq; erat aspergantiam, vt primo impetu aduersarios fugarent.

Nimium

Nimium jam hujus imposturæ experimentum est, ut subditos contra Principes commoueāt, omnia facta, atque infēcta communis cantur. Verū horum apud imperitos vīsus est, & si recte instituantur tota res in derisum abit. Quid enim facilius, quam vanissima eludere? Habet idem Frontinus libro 1. cap. 12. exempla multorum, qui omnia eluserunt.

*Supersticio
in prelio
periculosa.*

Facile autem in auctores recidit si superstitione obnoxium militem habeant. Cæsar cum sciret legem esse Germanis non pugnare decrescente lunā, impeditos religione acie vicit.

Imposturæ licet nunquam usurpandæ sint, interdum tamen stolidos militum animos exixerunt. Sic Archidamus noctu claram statuit, ornauit, & equos circumegit, ut Castor, & Pollux adfuisse putarentur.

Epaminondas noctu per artificem curauit, ut statua Palladis manu scutum teneret, quod initio ante pedes positum erat; Beoti in crasso aere nati, Duce sumpfille scutum, & protectricem fore rati fortiter pugnarunt. Idem quoque yatem Trophonium produxit. Alexānder quoque superstitione suorum abusus est. Aruspis enim manum literis, quæ vitoriam pottendenter inscripsit, qui tenens exta noctas impresit. Hoc etiam accuratius fecit contra Gallos Attalus, Polyæn. libr. 4.

CAPUT XLII.

*Antiquam aciem nostro tempore ser-
vari non posse.*

*Non arma,
nec acies
priscæ resti-
tuenda.*

*Melius suc-
curretur,
fessis, quam
cedentes re-
cipiuntur.*

§. 1. **M**ACHIAVELLVS eam reduci veller, verū nullo id Reipublicæ bono, militia damno ingenti. In eo quidem recte sentit, quod ita ordinandos censem exercitus, ne in paucorum timore, vel fuga omnes periclitentur. Quod verū antiquum Romanorum morem vrgit, præter rem facit. Ratio enim pugnandi, qua nunc vtimur, multo meior est, multoq; firmior. Romanæ acieiars erat prima, vt fessi, aut vidi velites se in ordines hastatorum, hi in Principum interralla recipent: nunc vero receptus ille non probatur; sed in locum fessorum alij, atque alij submittuntur. Multoque prudentius id egisset Romani, si ita statuissent, vt si premi vidissent hastatos, submississent Principes, his Triarios. Nam quod turbas, & ordinum conuulsionem arbitratur oritur ex procura eorum, qui in secunda, tertia que acie verlantur, non satis attendit grauiorem oriundi turbationem ex recessu, & quasi fuga cedentium, aut pulsorum, quam procura pugnatum, & succurrentium; plus enim rationis & animi est, in pugnaturis, quam in fugientibus, & antrorsum procedunt illi, fugientes retrorsum. Quin ad animos erigendos, acudamque audaciam plus valet, stanti & pugnanti, quam cedenti succurrere. Hosti etiam confidentia tollitut nostro præliandi modo, veterum ordinæ augetur: cedentibus enim acrior incombis, & tem temet.

§. 2. Quin & illud obseruandum tormentorum nostrorum rationem alium ordinem aciei requiri. Ante aciem enim ducenta sunt, & magna cura disponenda, atque etiam vitanda. Hoc fanè constat, si in dirigendis tormentis industria adhibetur vitoriam esse pronam, de quo suo dicam loco; nunc facis est, si intelligatur non posse veterum aciem institui. Fortissimi enim militum nunc scelopis vtruntur, illis præcipue quas Mosquettas appellant, & raro minus pugnatur, nisi cum altera pars fugit. Itaq; jaculatori sunt nunc præcipui, & corpus aciei

Prius autem natura est, vt eminus quam minus pugnetur, hic machinae & mosquettæ, quæ sunt gravissimæ armatura initio disloduntur.

§. 3. Olim interdum sagittas illudebant celeri procura, id nunc fieri non potest, scutis enim & locis non impediuntur bombardæ.

Ventidius aduersus Parthos non ante exercitum eduxit, quād cū quingentis passibus abessent, & subita procura sagittas elutis, & fiducia speie barbaros debellauit. Hoc nunc tentare infani est.

§. 4. Nunc tormentorum vīsus ad latera aliam aciem requirit. Cū timerit ne hostis circumdet aciem, extendendæ sunt frontes & ad latera pondē tormenta, inter pugnandum verò contrahenda, & emittenda jacula improviſa. Olim equitatus difundebatur: nunc continetur, & cautiſſime emititur.

CAPUT XLIII.

*Precepta generalia aciei instruendæ,
& prelii.*

§. 1. **N**ON facilē certandum, nisi necessitas cotidie gat, aut videoas vitoriam te in manibus habere. Exercitus pugnandi audius sed impat, suauitatem retinendus, vt animus maneat fortis, alaeque, & tamen prudentiæ Imperatoris se commitat. Sertorius Lusitanos Barbaros exemplo docuit, Romanos non simul vinci, sed p partes attiri debere. Cum deinde cum clade pugnaturos cerneret, turram equitum misit, quæ hostem prouocaret, labrantique submisit subfida, & omnes recepit, ostenditque quis exitus pugnæ fuisset, si omnibus signis collatis fortunam tentassent.

§. 2. **P**rälium haud facilē committendum, Vegenius libro 3. cap. 9. Ide omnia ante cogitanda sunt, ante tentanda, ante facienda, quam ad vltimum veniatur abruptum. Boni enim Duces non aperto Marte prælium, in quo est commune periculum, sed ex occulto semper attentant, vt integris suis, quanto posint hostes interrunt, serie vel terrent: in qua parte, que necessaria admodum sunt, ab antiquis repertæ prescribam. Paulus Aemilius, perrati nimis bonum Imperatorem signis collatis decertare, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio data est.

§. 3. Magnus itaque Imperator est, qui conuicia, & nomina cunctatoris æquo animo ferre potest, ne ante tempus, aut non suo loco & tempore dimicet. Potuit ferre Fabius, non potuit Pompejus, itaque Fabius consensu aliorum, Pompejus suo malè pugnauit. Nam Fabium Collega traxit. Pompejum imperiti flexerunt. Contra omnia iniuctus Pericles stetit. Pericles hosti impat, sed à stis pugnandi cupidis, ad prælium etiam conuicio vocatus, respondit: cæsas arbores facillimè renasci, interemps homines difficillime reparari. Plutarchus in Pericle.

§. 4. Probum consilium Cn. Sulpitij Dictatoris, cum yat Liviis libro 7. bellum traheret, nolens se fortunæ committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem jndies & locus alienus faceret. Quod putat Machiauillus, si hostis omnino prælium iniire velit, non posse illud evitari, verum est, sed id si velit, prælium inibi prudens Imperator suo commodo, & certa vitoria; quemadmodum enim qui omnino cupiditate emendi prolapsum fundum alienum emere gestit, tanti, quanti eum vendor in dieat, emere tenetur, ita qui temerariè in prælium prope-

*Non nisi
magno cō-
modo vel
magna ne-
cessitate
præliandū.*

*Timor
la, me
animi
ad fra
conue*

*Sine
pericu
tibug
tur.*

properat, ad alterius voluntatem tempus & locum acceptate cogitur, quod est periculorum, accipere ab hoste conditiones pugnandi.

Carolus Quintus cum Germanis pugnare noluit, quod non dubitaret exercitum eorum, breui dissipatum iri, nam in fœdere videbat ciuitates, quæ nrum suppeditabant, contemni, & merito queri, quare perutabat a fœdere discessuras, quod fecerunt.

§. 5. Necessest pugnandi virget, si loco cedendum est, propinquu hoste. Qui enim sublatis impedimentis profici cogitur, si hostis sequatur, vix sine pugna euadit, hostis enim sequitur, & loca si bopportunita occupando ad iniquam pugnam cogit.

Pugnandum est cum comeatus, aut stipendia defutura videntur. Multo magis si agrum hostis vastet. Alias hand est indecorum cum saluti necessarium est, monia tueri, nec in aciem procedere. Cum Spartam Thebani obsiderent, omnes exire ad pugnam aurent, moratus est Agesilaus, quod diceret: Atheniensis etiam quandoq; à Lacedemonis in urbem fuisse conclusos.

§. 6. Nec reprehendero, si ad tempus cedat, si enim fuga stratagemata, laudabilis est, quæ mox convertitur in hostem securum, cur non & illa, quæ ad hebdomas, aut mensis durat: Merellus cum alacrem vidisset hostem, exercitum reduxit. Agesilaus quoq; cum eum videret ordinem & vires Atheniensium, ut vincere non posset, recessit. Polyæn. l.2. Nectimendus contemptus, sed amandus. Quicunque enim hostem contemnit, ad pugnam imparatus est. Pugnandi auiditas in milite alenda est, prout id viætoria duci conuenit.

Nec facile bellum in exercitatis sumendum est. Cræsum bella contra Insulanos molientem Bias dehortabatur, & diceret, Insulanos magnum numerum e quorum contra eum parare. Cræsus irridens, ritinam, inquit, eos in contineat capiam: Tum Bias. Et illi operant Cræsum in mari capere. Tam enim difficile Cræso prælium maritimum, quam Insulatis terrestre.

§. 8. Non est pugnandum, si metus est amittendiregni; Dux Albanus cum Guisio in regno Neapolitano pugnare noluit; nam Galli vieti duntaxat exercitum, Hispani regnum perdidissent.

§. 8. Interdum tamen prælium suaserim, si hostis titonum habet exercitum, qui vsu fit melior, tu veteratum, si hostis timer.

Qui infirmior est, terreat, qui fortior, securum reddit. Pars victoria est hostem terri. Qui metuit, dimidius viuit. Suspicio periculi tam prodest victoria, quam ipsum periculum.

Leo rotarum strepitu, galli cantu, igne terretur, fugit hostis si laruum timoris objeceris.

Qui veteratum & victorem exercitum habet, vt Hannibal, vt Cæsar, facile ad prælium pugnare potest, sed ne hosti sollicitudinem ingerat Imperatoris est timere videi velle, Thrasonis timeri. Itaq; par nunc quam cum pare nisi commodo suo pugnabit.

Cap. XLIV.

Hostem domi non exspectandum, sed in suo infestandum esse.

§. 1. **S**i omnino bellum decretum sit, viresq; pates, pericula fo-
rum pugna-
tur.

Sunt maiores putentur, non est consultum exercitum in pacato detinere, sed protinus ducendum est in hostem, multa enim commoda eorum sunt, qui foris pugnant. Nam animus magnus, & fiducia virtutum in eo formidabilis est, qui vltro lacescit.

Deinde ad existimationem auctoritatemque, quæ bellantibus necessaria est, plurimum valet, tantum pollere, vt non modo tua defendere, sed aliena etiam vindicare possit.

Terrio pericula propria in hostem sic transference potes. Nam si domi bellum geratur, intra viscera hostis accipitur, omnia aguntur, feruntur, viruntur, miles amicus & hostis ex aequo gravis est; hinc animi dejecti, querela, seditiones, tumultus, quæ omnia traducto milite in hostem transferuntur.

Hinc videamus Romanum populum domi labantem, nec Hispanias neglexisse, & in Africam bellum terrorum transfluisse, atque hoc demum modo Annibalem ex Italia a vocasse potius, quam pepulisse. Neque dubium est, si Hispanias omisissent Romani, quin Italiam suam defendere non potuerint, Carthaginenses enim quietam Hispaniarum possessionem adepti, ejus nationis viribus, opibusque facile Romanos vincere poterant.

§. 2. Exercitu veterano timenti, non est pugna permittenda. Quia certa causa se videt infirmorem. Timidusq; sit, an alacer, ipsi dicent, etiam inuiti. Pallor & tremor timentem produnt. Affectu probabant, si manus extollerent, si clamorem ederent, scuta genibus illiderent, Luc. l.1.

*Hic cunctæ simul afferre cohortes,
Elatasq; alte, quecumq; ad bellum vocare
Promiserunt manus, it tantus ad cibos clamor.*

Discrimina vocum indicat Ammian. Nemo post hac finita retinuit: sed militares omnes horrendo fratre scuta genibus illidentes (quod est prosperitatis indicium plenum: nam contra quum hostis clypeo feruntur, ira documentum est & doloris) imitare quo quantoq; gaudio præter paucos Augusti probauere indicium.

Cap. XLV.

Non esse boni Imperatoris pugnandi necessitatem imponere.

§. 1. **I**N T E R cætera perdenda Republicæ documenta, etiam necessitatem pugnandi adferendum putat Machiauillus lib. 3. c. 12. Verba ejus sunt. Ostendimus alio loco quam utilis sit Necesitas ad humanas actiones expediendas: simulq; monstruimus, necessitate coatus homines sapere res gestæ, quibus ad gloriam singulariter sint eucti. Morales quoq; Philosophos prodidisse, linguam & manus, quanius per egenovissima sint instrumenta: nunquam tamen res humanas ad eam, in qua nunc sunt, perfectionem dignitatemq; promovere ac producere potuisse: ni necessitas quadam ipsas corrigeret. Quæ res antiquis Imperatoribus, cum ignota non esset, q; facile intelligenter, animos militum necessitate coatus, ad amicandum, fortes & obscuratos fieri: in id maxime incumbebant, vt suis necessitatibus pugna, capitata quavis occasione, imponerent: hostibus vero eandem de industria adserunt. In quem vtiq; suum, per se transiit hostibus per ea itineri aperire, quæ cibodri facile potuissent: & suis iter clauserunt, quod facile potuissent aperire. Quicunq; ergo cupit, sine cibis urbis aliquis fortes, audaces, & obstinatos ad suis defensionem efficeret: suis animam exercitum fortem & pertinacem ad pugnandum in prælio reddere: is summo studio in id incumbere debet, vt necessitatem huius rei ipsi imponat, aut certe, vt eorum animi persuasi sint, talem fibi necessitatem incumbere.

Mala & periculosa doctrina: summi periculi ad- Periculine-
eundi sibi necessitatem imponere non est prudentis, iesitas non
neque boni viri. Qui vero id fecerunt vel temerari suscipien-
tuerunt, vel ante necessitate premebantur; nec in da.
nouam ipsi se necessitatem conjecterunt, sed eam

in

in quam conjecti erant, ostenderunt. Quis enim radi-
e vae cors est, ut eos se demittat, ut ex hostium voluntate, & arbitrio rem gerere cogatur, at qui ad pugnam cogitur, is jam est in hostium potestate. Quis probari Juliani temeritatem stolido consilio sibi, & toti imperio noxio, naues exurentis, ut miles captiuus fortius pugnaret? Statimque, ait Ammianus libr. 23. transgressus, pontem aeuili praecepit, ne qua militum ab agminibus propriis, revertendi fiducia remaneret. Et deinde. Flumine leua relitto, insaustis ductoribus praeiuis mediterraneas vias arripere cito proposuit gradus, & tanquam funesta face Bellone subiecti ignibus exuri cunctas inuferat naues prae-
ter minores duodecim, quas profuturas pangendis pontibus difbosus vehicarpent: idq; putat ut utiliter ordinasse, ne reliqua classis sui hostibus foret, aut certe, ut ab expeditionis primordio factum est, armatorum fere, viginti milia intra-
hends occuparentur iisdem naubus & regendis: Dem cum meruens sibi quinq; missaret, monstraretq; perspicua veritas, quod repulsus forsan ariditate vel altitudine montium ad aqua redire non poterit miles, tortis, persuge aperte fateren-
tur se se felisse, concurso maximo extinguius sunt flammæ. Et quoniam ignis auctus immaniter pleriq; consumpsit, duodecim tantummodo potuerunt intacta seruari, quæ ut possint custodiri, discrete sunt.

Hæc ipsæ exercitus, & Julianus culparunt, modestia enim pro fortitudine incessit omnes.

In hoc ergo periculum nemo prudens se conjicit, hoc potius agendum est cuique, ut suo commodo dicimare possit.

Quanto prudentius Hannibal cum Marcellum timeret, non conjectit se in necessitatim absolutam, ut vi etonihil nisi mors superesset, sed aciem ita disposuit, ut in loca munita posset habere receptum.

Addo & illud: viatum te esse, si hostis callidus in pugnandi necessitate te constitutum putet, si enim non nisi suo commodo pugnare velit, sine dubio vicit.

CAPUT XLVI.

Stratagemata obfidentium.

S. 1. **A**D occupandas vrbes celeritas maximum momentum habet, nec enim obfessi parare necessaria possunt; & omnia trepidè faciunt. Cato iter quadridui duobus diebus claram perfecit, & oppidum in Hispania firmum occupauit. Nulla ciuitas inopinato obfessi diu vim sustineri, quia necesse est aliquid necessariorum deesse. Nulla tam infirma est, quæ non difficulter vincatur, si fatum suum praedit, si parauit vires, si obstinat repugnare. Sic tam parati, nunquam securi esse possunt.

S. 2. Licenses sanè à Domitio Caluino nimium facile decepti sunt, cum enim frequenter cum exercitu muros circumirent absque oppugnatione, putarunt id eum exercitacionis gratia facere, cumq; non cauerent, subito mœnia occupauit: Semper itaque aliquid Dux ager, quo in errorem eos inducat: & si non credent, varia tamen suphicabuntur.

S. 3. Hannibal Romanorum habitu multos præmittens Latine scientes cœpit vrbes. Antiochus sic castellum Suendam in potestate rededit; frumentatoribus enim occisis milites suos eorum vestibus induit, & cum frumento remisit. Thymarcas Aetolus occisi Charmadis chlamyde & galero vñus pro eo in Samiorum porrum receptus est. Arcades castellum Messenorum obfidebant, audito ventura alia præsidia, arma habitumque similem illis sumperunt, atque ut admissi omnia occuparunt.

Si incenderis aliqua in vicino, ciuesque ad restinguendum effundantur, et in trepidatione vrbs capi-

Inopinata
obfido se-
lix.

Semper a-
liquid ten-
tandu est.

Varia bel-
lorum frau-
des.

Incendia e-
liciunt ci-
uos.

poterit. Sic Cariæ vrbe luco & fano Diana incenso Cymon Atheniensis occupauit. Nunc ideò prouisum, ut pars ad incendia pars ad arma concurrat.

Milites alieno habitu vrbi immittere jam olim fuit vñitatum; Epaminondas in Arcadia cù die felto mulieres circa vrbe vagarentur, muliebri ueste milites suos immiscerunt, qui sub noctem recepti in vrbe, occuparunt portas, suisque aperuerunt.

Capere solent quoque vrbes, militibus negotiatorum habitu missis. Aristippus Lacedæmonius sic Tegeam occupauit, cum jumenta cum saccis frumentariis mitteret.

Thebani Syconiarum portum occuparunt, clavis in naui militib; cum supra tabulata merces essent.

Mainius Diepam cepit per simulatus transfugas. Alanfonius egreßum simulans, cum seruorum quidam crus se fregisse clamaret, equitesque ac pedes subfisterent, regessus pene Antuerpiam occupauit, sed ciuim viribus tandem pulsus excessit. Nimis pere rem tantam aggreditus est.

Vrbe per aves domesticas etiam incidunt: de Haddingo narrat Ranzouius libro 4. cap. 2. **Quin Aves in-**
& huicmodi dolo vrbs capi poterit: **Si aves, que vrbi ob-**
fessa familiares at domesticæ sunt, inque illius domib; ni-
ficant, per aucupes capiantur, & pedibus pennis que istarum
fungi ignis appendantur, & sic dimittantur. **Iste enim ad**
domorum consueta hospitia reuerae vrbe pacim incen-
dit. Ceterum incendium non solum ingentem vrbi cladem
affert: verum etiam oppidanos cogit, ut ad restinguendum
ignem vñdique accurrentes, Stationes suas pro mœnia ac por-
tis suis defendant, relinquent: que propugnatoribus suis
destituta tun expugnari poterunt. Hoc artificio Haddingus
Græci Regis Dania filius, Dunam vrben expugnauit.
Cum enim ob altissima valla ac mœnia potiri ipsa non posset:
diversi generis aves loci illius domicilii afficerat per aucupis
peritos prehendi earumque pennis accensos igne fungos suffi-
gicurauit: quæ nidos suos repente incendio vrbe comple-
nere. Huius exstinguendi gratia concurrentibus oppidanis,
vacuas defensoribus portas Haddingus expugnauit, adeoq; to-
tam vrbe cepit.

Hac quæ sine perfidia perjurioque sunt, utique **Proditio-**
nitari in tempore potest Imperator. At per frau-
des, perjuria graſſari impium est, & detestabile.
Et ejusmodi tamen plura sunt, quam justi stratage-
matis exempla.

Milo Tarentum paetus salutem prodidit, Sofi-
stratus Marcello Syracusas, Tarquinius patri Gabios, Eoneus Hannibali Tarentum, Mandro Pitara Ephefum Lysimacho, Zopyrus Babylonem Cyro, historiæ gentilium habent infinita exempla.

Fame ad deditonem munitissimæ vrbes compulsa sunt, quæzcæta est Stratagemata. Fabius tem-
pore sementis è Campania recepit, ut plus frumenti
in sationes conferant, deinde rediens fara contruit,
sic Antigonus quoque Athenienses afflixit. Alii per-
misere multos in vrbes obfidentas configere, ut fru-
mentum citius absumeretur. Sic Alexander Leuca-
diam cepit.

Dolo malo per speciem pacis Dionysius Reginos & Himeræos per famem domuit, paetus enim fœdus dataque pace, ut exercitu necessaria mini-
frent, exhausto frumento eos ad deditonem co-
egit.

Phalaris argutiore nequitia loca quædam munita
cepit; nam inita per simulationem pace, cum ad pi-
gnus, & fiduciam amicitiae sua apud eos frumenta
collocaret, efficerit, ut propria frumenta oppidanis ab-
sumerent, venderentque; Tyrannus autem data o-
pera tectorum cameras aperiri jusserat, ut suum fru-
mentum corrumperetur; itaq; initio æstatis obfedit,
& mox cepit.

Nihil

Nihil vides aequa conturbat, quam timor longæ obsidionis, neq; enim fere animus defendendi superest, nisi cum brevi hostem abscessum, vel sublidia ventura sperant. Hinc Clearchus Lacedæmonius cum sciret Thracas se ea spe tueri, quod obfidenti alimenta defore arbitrarentur, captiuum in legatorum aspectu occidi, & carnes eius per cötubernia quasi ad escam distribui iussit; qua re aduersa se se dederunt.

Cum firmiore praesidio oppida tenentur, quam vt occupari queant, agendum est vt illa detrahantur, quod varie effici potest. Primo si timorem & desperationem simulans discedas, ita vides in Africa per Masinissam, & Numidas in potestatem Scipio rediget, ciues enim cum vix in summo periculo praesidium accipiant, discimine perfundet, vt eo leuentur, opant.

Deinde si vnam urbem multi socii defendunt, si eorum agros populerur exercitus, aut terrem inferat, mox ad propria defendenda dilabuntur. Eo modo Delminium Scipio occupauit, simulata enim eius oppidi capiendi desperatione, & ad alia se accingi, effecit, vt omnes qui consensu id propugnabant, euocarentur, & ipse vacuam defensoribus urbem ingressus est. Eadem arte Illyriorum caput Pyrrhus cepit, & Com. Rufinus Crotonam, nisi quod hic perfuge per iurius simul vñus est.

Fabius Maximus cum Erruscis, Vmbris, Samnitibus, Gallis pugnatur, Fulvium & Posthumium iusfit ire ad Sitiun, ita ad sua defendenda Vmbros & Etruscos auocauit.

§. 4. Obfidentium concordia tenenda, vitanda suspicione.

Dominicus Michael Venetorum dux, cum in Tyri obsidione suspectus esset, carinari tabulas ad Varimundum in castro misit, vt se ostenderet de nauigatione non cogitare.

§. 5. Scitum quoq; est suum pro alieno subfidiu inducere. Iphicates cum intelligeret Corinthum noctu inducendum praesidium Laconicum ad portas exspectans cum ultimis ingressus est, eosque cecidit.

§. 6. Si frustra vrbis obfideatur cautissime recedendum est.

Philippus cum frustra Carras obfideret, nec facile tormenta reducere posset, iussit ea dissoluiri, sed eo sono, quo solebant campingi, Carrenses arbitrati muros verberando acrius se muniebant, interim ille discessit.

§. 7. Dura necessitas cum villa propria oppidaq; incenduntur, ne iuuent hostem: Peris id vñstatu fuit, Biturigibus id adeo persuasit Vercingetorix apud Cæfarem lib. 1. vt vno die viginti amplius oppida exusta fuerint. Idem apud Ammian. l. 24.

§. 8. Nec minor querela cum infirmi dimittuntur, aliquando tamen necessario fit, Galli id faciunt, valitudine & aetate imbecilles exire iubent. Cæsar l. 7. itemq; l. 8. simul omnia impedimenta dimittunt.

§. 9. A qua penuria multis in locis dedere ciuitates inuictas compulit, Ita Betulia in extremum discrimen venit, vñus fœmina prudenti pietate seruata.

Puteos Scipio Hispaniensi bello fudit, vt refert Appianus, sed falsa aqua crebro reperta est, Aquas inuenire docet Vitruvius l. 8. c. 1. Cassiodorus l. 3.

Miserum est, sed tamen vñstatum aquam ad mensuram dare. Joseph. l. 3. bell. id fecit.

§. 10. Munitiones præcipuum est praesidium. Muros non directos sed angulosos faciunt. Veg. lib. 4. c. 2. Ambitus muri directum veteres duci noluerunt, ne ad eius arctum esset dispositus, sed sinuosus anfractibus, iactibus fundamentis clausere vrbes; crebrioresq; turrees in ipsis angulis ediderant propterea: quia si quis ad murum tali ordinatione constrictum, vel scalas vel machinas voluerit admouere, non

solum a fronte, sed etiam a lateribus, & prope a tergo, veluti in sinum circumclusus opprimitur.

Nunc munitiones & propugnacula procurrentia efficiunt, & longiore spacio leuigunt, quia tormenta attingunt facilius eos, qui intermedia occupare volent.

Munitiones olim iniuste multæ, nunc vix vllæ. Natura, aut arte, vel vtrique munitio constat. Vegetius lib. 4. cap. 1. *Vrbes atque castella aut natura munierunt aut manu; aut vtrique, quod firmius ducitur. Natura aut loco edito vel abrupto, circumfuso mari, sive paludibus, vel fluminibus. Manu, fossa, ac muri. In illo naturali beneficio, tutissimum eligunt consilium; in plano queritur fundans industria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutas, vt deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere reiderentur inuictæ.*

In obsidione vrbium fere hoc seruatur, vt omnes aditus & egressus claudantur, & præcipua sit in castris firmitas, sicut enim interdum minore milite magna multitudinem concludere possunt.

Per fossas adire mœnia solent, quia nulla arma possunt hosti resistere, si tormentis in subeuntes detinetur.

Cum muri verberantur continuo id faciunt, vt vno die plus deiciant, quam duobus diebus reparare possint. Noctu etiam interdum cœculantur, vt mu- nientes impediant.

Cum oppugnatur ciuitas, omnes in ordine consunt, vt si repellantur aliqui mature noui succedant. Dato signo oppugnandi, minoribus tormentis tam diu verberantur ruinae deiecti muri, donec ad manus ventum sit, cumque pauci simul pugnare possint, si praesidium animosum est, vix capere urbem, nisi satiatione obfessorum valent.

Quod ad malleolos atinet, nihil est, si cum globis pyreis compateantur. In lufu latrunculorum, quo- cunque modo incepit, nunquam eodem modo finitur; Ita quoque in bello contingit & obsidio- ne;

§. 11. Metu solo multa oppida capiuntur; Philippus ad Castellum Trinassum terram aggeri iussit, illi suffosso se cuniculis arbitrati, manus dederunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida obfides, ab uno coronatos equites, captiiorumque habitu venire iussit, qui alterum captum affirmarent, itaque illud, quod obfidebat timore se falso, alterum vero, se dedidit.

Metu solo etiam obsidio soluitur. Cato cum Vergeribus auxilia nec mittere posset, nec negare velle, militum tertiam partem naues ascendere iussit, & causari ventum, redireque sola fama auxiliorum socios liberauit. Tynnichus Theudoiam vrbem tubarum sono liberauit, cum magnam classem aduentare hostis credidisset.

§. 12. Vegetius libro quarto, cap. vigesimo quarto, vñum cuniculorum magnum ostendit. *Aliud genus oppugnacionis est subterraneum, atque secretum, quod cuniculum vocant: aleporibus, qui cauernas sub terra fodunt, Cuniculi, ibique conduntur. Adhuc ergo multitudine ad speciem metallorum, in quibus auri argenteique venas Bessorum ri- matur industria, magno labore terra defodit, cauatoque specu in exitum ciuitatis, inferna queritur via. Quæ fraus duplicitibus operatur in fidias. Aut enim penetrat vrbem, & noctu non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, reseratisque portis suorum agmen ducunt, hostesque in ipsis domibus perimunt ignorantes: aut certe cum ad marorum fundamenta peruenient, suffodiunt eorum maximam partem, & appositi scioribus lignis ruinam muri tumultuario opere suspendunt. Sarmenta in super iungunt, aliaque fo- menta flammariunt. Tunc preparatu bellatoribus subter ignis immittitur, combustisque columnis lignis atque tabulatis muro fabito corrueente irruptione aditus reseratur.*

Y y y Galli

Galli scientissimi cuniculorum fuere, quod apud eos aetarie se etera sunt, Cæsar l.3.

Alexander cuniculis Gazam caput, Fidenas & Veios sic oppugnarunt Romani. Siebant cuniculi, ut ad interiora clavis peruenirent. Sic a Castris in arcem Fidenarum itum est. Liuius libro quarto. Cuniculi ad Veios aeti magno labore steterunt. Liuius libro quinto. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraque castella facta: & a proscriptis, que multa temere inter murum ac vallum siebant, editio ne quis iniussu pugnaret, ad opus militis traducti, operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum cuniculus in arcem hostium agit acutus, quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continua labor eisdem conficeret, in partes sex munitorum numerum diuinit, sena horae in orbem operi attribute sunt nocte ac die, nunquam ante missum, quam in arcem viam facerent.

Hoc feretur, ut cum cuniculari erupturi esent, alibi minas ostentarent, ut ad vana intenti vera pericula noti sentirent.

Interdum murum solum suffodiebant & trabibus fulciebant, quibus exaltis concidebant menia. Nostro tempore mœnia, turre, propugnacula suffossa in altum eiulantur.

Interdum cuniculos simulant, cum effici non possunt. Carolus Neapolitanus Matronianæ arcis praesidio imposuit, cum enim cuniculos agere se simulareret, rudera aliunde adhuc curauit, & in conspectu eorum projici, illi ex muri fundamentis esse arbitrari se dediderunt. Fulgo. libro septimo, capitulo quarto.

§. 13. Cuniculos contrariis fossis inutiles reddunt, Interdum axis & pice incensa militem impeditunt. Cæsar libro septimo belli Gallici. Trypho Alexandrinus in Apollonia obsidione vasis aeneis suis peris explorauit, qua hostes essent ingressi, sonant enim ad fodientium iactus, eos vero aqua, stercore que feruefacto occidit. Temiscyriani vros & apum examina cuniculus immiserunt. Cognouisse autem cuniculum vicisse est. Aetum vas sonat, si subter fodias, sic faber aetarius in Barce obsidione agnouit cuniculum, pelues & tympana nostra satis si platum imponas loca illa indicant.

Flumina a-
lio deriuare. §. 14. Cuniculis affinis fluminum in alia loca auersio. Alexander, quod ante Semiramis fecerat, & de Cyro alij narrant, auerso Euphrate Babylonom cepit, id ne aduerterent agi hostes, Alexander aggerem struxit, cuius causa terram egeri Babylonij extimarunt.

P. Seruilius Isaurum auerso flumine ad deditio- nem coegit; Cæsar Cadurcorum ciuitatem fonte per cuniculos siccato, & fluminis vsu per sagittarios intercepto.

Clithenes improbus, cum enim aquæ ductum Crischorum intercidisset, affectis siti restituit, sed vndam hellebore venenauit, eosque profluvio ventris occidit.

§. 15. Aliæ ignibus & fumo circumfuso captæ sunt. Turca Famagustam occupauit, magnum aceruum tæda accensæ congererunt, qua facillime ardet, & fumum pestiferum saevidumque exhalat, additi fasciculi, & tigna, dumque quatuor dies ardet, nec extingui potest, cuniculos interim agunt, & ad conditiones compellunt.

§. 16. Alexandrinii Cuniculos quos Fredericus moderat ingressi milites eius occidunt. Puteos alij contra cuniculos fodunt.

• 8 (* *) 80

CAPUT XLVII.

Stratagemata obfessorum.

§. 1. **D**icas obfendis species Veget. l.4.c.7. recentet. Multa, inquit, defensionum, oppugnationum, que sunt genera, que locis competentibus in seremus. Nunc sciendum est, obfendis duas esse species. Vnam cum aduersariis opportuni locis praesidiis ordinatis continuis insultibus impingat obfessor. Alteram cum vel aqua, vel inclusis, vel dditionem sperat a fame, quando ornes prohibuerit concordia. Hoc enim consilio ipse oculos ac tutus fatigat inimicum. Ad quos casus, possessores, quamvis leui suspitione pulsati omnem alimoniam viuus intra muros debent studiofissime collocare, viuis exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere. Non solum autem porcinam, sed & omne animalium genus, quod inclusum seruarin non potest, deputari oportet ad lardum, ut administratio carnis frumenta sufficient. Atque autem cohortales, & sine impensa in ciuitatibus nutriuntur, & propter a- grotam sunt necessaria. Pabula equi sunt præcipue cogerenda, & quo apportari nequiverint exurenda. Vini, aceti, ceterarumque frugum, vel pomorum congerenda sunt copia, nihilque quod visu proficiat, hostibus relinquenti. Nam ut hortorum cura in viridarijs donorum relarie exerceatur, viuistatu & voluptatu ratio peruidet. Parum autem præcitat plurimum collegisse, nisi ab exordio dimissione salubri per idoneos pro- curatores erogatio temperetur. Nunquam periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam seruare coperunt. In bellis quoq; etas ac sexus proper necessitate viuus portis frequenter exclusa est: ne penuria premeret armatos, a quibus mania seruabatur.

Celeritas quoq; ad omnia viuis est; quia vero in viribus ut cunq; firmis solent esse plures, quam excubii occupentur, necesse est, ut omnem lapidem moueant, opera noua magna exfruant, omnia præparent. Nulla etas, nullus lexus a labore excipiatur.

Lacena bello Epirotico abscedere a viris noluerunt, sed pulchrum esse dicebant, Lacenis cum viris viuere, aut mori, itaq; fossas ducebant, vulneratos fouebant, omniaq; seruitia pugnantibus exhibebant.

§. 2. Cum vi ciuitas oppugnatur, ad primos im- pectus & resistendum, sic enim facile crescit audacia obfessorum. Veget. l.4.c.12.

Multis nunc opus est obfessis, puluere, cæterisq; ad machinas pertinentibus, de quibus alio dixi loco.

§. 3. Que sunt obfessis patenda monet Veg. l.4.c.8. Bitumen, sulphur, picem liquidam, oleum, quod incendiarium vocant, ad exurendas hostium machinas conuenit præparare: ad arma facienda ferrum viriūque temperatur & carbones seruantur in conditis: ligna quoq; hastilibus, sagittisq; necessaria repontunt. Saxa rotunda de fluiis, quia pro soliditate graviora sunt, & aptiora mittentibus, diligenter colliguntur, ex quibus muri replentur & turre. Minima fundis sue fusibilis vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima vero pondere formaq; volubili in propugnaculis digeruntur, ut dimissa per præceps non solum obruant subeuntes, sed etiam machinam confringant. Rotæ quoq; de lignis viridibus ingentissima fabricantur, vel intercisi ex validissimis arboribus cylindri, (quas tales vocant) ut sint volubiles lauigantur: que per pronum labentia subito impetu bellatores sternunt, equoq; que solent detergere. Trabes quoq; & tabula, vel diversæ magnitudinis clausi ferreos esse oportet in prompem. Nam propugnacium machinis per alias machinas confuerit obfisti, præcipue cum subitis operibus addenda sit muri vel propugnaculis altitudo, ne aduersarii mobiles turres super emineant, & ciuitatem capiant.

§. 4. Ciuitates eruptionibus opportunis maxime seruari possunt, quæ cum non possunt paribus viribus fieri, arte iuuandæ sunt; Plerunque enim obfessi aut numero, aut viribus inferiores sunt. Cum itaque erupturi sunt, id agere oportet, ut minime erupturi videantur, Romani cum Panormum tene-

tenerent, ratis in muris defensores ostenderunt, & Afrubalem incaute subeuntem ceciderunt. Eadem arte Asculani Pompeium fugarunt, & Popilium Lænatum Numantini. Apollonates a Philippo Macedonum rege obsecrati, noctu præsidium Romanum intromiserunt, & totum diem sequentem quieuerunt, securis deinde hostibus noctu superuenerunt. Liuius lib. 33.

§. 5. Catarrhaæ ante portas ponere peniles olim etiam visitant fuit. Veget. l. 4. c. 4. *Cauerit præterea, ne portæ subiectis ignibus exurantur. propter quod sunt corijs & ferro regenda. Sed amplius prodest, quod inuenit antiquitas, ut ante portam addatur propugnaculum, in cuius ingressu ponitur catarrhaæ, qua annulis ferreis ad funibus pendet, ut si hostes intrauerint demissa eadem extingantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus, ut accipiat foramina, per qua de superiore parte effusa aqua subiectum reslinguat incendium.* Liuius de Salapijani. *Porta catarrhaæ deiecta clauerat, eam partim rectibus levant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vix dum sati patebat iter, cum per fugacem certam ruunt per portam: & cum sexcenti ferme intrassent, remissi sunt, quo suspesa erat catarrhaæ magno sonitu cecidit. Salapijani alii per fugas negligenter ex itinere suspensa humeris, vi inter pacatos, gerentes arma invadunt: alii è turribus porta murisque saxis, sudibus, pilis absterrent hostem.*

Facile obsecrati quoquidem loco, si primo quiescant, deinde subita audacia erumpant, possunt liberari. Furius Consul primo obsecratus dum timere putatur, decumana porta erumpunt hostem incautum cædit. Liuius libro tertio. & Cæsar (libro quinto. bell. Gall.) cum adeo contemneretur, ut vallum manu scindere, fossas complere inciperent, omnibus portis pedites equitesque emisit, & in fugam hostes dedid. Sic a Labieno Induciomarus fugatus, sic in Africa Pompeiani. Marius etiam Cimbrorum perulantiam diu sustinuit, donec milites assuefecerit eos non timere.

Cum murus ruptus est, facilis est nihilo minus defensio, si modo animus. Pluribus modis se se defendunt, maxime armis, quo circa cum fortes sunt propugnatores, parum est ostium aperuisse, si ferro obsecrum est. Aliquando subito obturant interwalla facis lana plenis, dolis terra aut fimo plenis, trabibus, cistis, sponte terra plenis, palis ferreis, circumposito stramine vdo ad terra. Sarmenta projiciunt & incidunt, murices iaciunt, & loco muricum asseres plenos clavis, quibus se oppugnantes induant, machinam rotatilem dimittunt, & retrahunt, interdum catarrhaæ erigunt. Optimum in vicino fodere, ne ex muro descendere in urbem possint, & ad latera disiecti muri propugnacula ædificare; omnia vero ante oppugnationem comparanda sunt, ut in summa festinatione sint in promptu. Lapidés etiam omnisque generis ignea fomenta iaciunt, qua in re mulieres etiam puerique auxilio esse possunt.

Conon obsecratus duas celoces misit, qua cursum diuersum tenerent, quæ vesperi, cum ad littus plurimi hostium accessissent, eualeuerunt.

Hippodamas obsecratus cum nuncium admittere non posset, stanti foris acclamauit, feminam in æde Chalcioeci ligatam sibi molestam esse; Ea famis erat effigies, hostes etiæ audirent, rem tamen non intellexerunt. Prodidit scortum Diognetum Naxium impetrata venia, ut fratribus belliorum aliquid mittere posset, placenter laminam plumbeam indidit, cui inscriptum erat, Milesios vino sepultos noctu inuaderent: Nuncia autem mandaret, diceret fratribus, ut ipsi placenter ederent. Harmostes Lacedæmonius cum bidui cibaria haberet, & præco Sparta missus ante mecenia dicere iuberetur, ab Atheniensi lib.

obdientibus, quæ in mandatis haberet; Dixit; Ephorus iubere magno animo ut esset, subdio venturos, Respondit ille: Ne festinate, quinque mensum cibaria habemus, quo mendacio delusi Athenienses, cum hyems instaret obsecracionem soluerunt. Polyar. l. 2.

§. 6. Neque minor industria in ostendendo commeatus copia, ne hostis speret fame ciuitatem captiui. Athenienses & Romani triticum iactarunt. Casilinates, cum Hannibal locum vibi vicinum, ne herbas peterent exaraset, feme eo iecerunt, ut ad messem visque frumentum habere viderentur. Reliquæ Varianæ captiuos tota nocte circum horrea duxerunt.

Segebergenses cum à Waldemaro obsecrarentur, & frumento carerent, molaria tamen saxa exasperabant atque agebant, ut hostes eos abundare putarent.

Monasteriensis anno 1535. ne destitui cibatis videtur, arare suburbanum agrum ceperunt, quasi ad messem toleratur obsecracionem. Alij horrea inania arcta custodiri iuferunt.

Lucius Antonius crudelius egit, nam seruis carcères impleuit, & fame confecit, quod noller in eos cibos impendere, nec dimittere, atque illa est Perusina famæ.

Franciscus Barbarus Brixiam tenuit, donec Vicecomitum obsecro solueretur, quod mulos arena onustos inducens, speciem frumenti allati præberet, atque ita multitudinem animabat.

§. 7. Famem diuissime sustinuerunt multi. Petiliini in fame parentes & liberos iecerunt, coriis, foliis, omnianimalium genere vitam tolerarent. Casilinates eodem modo, & Numantini. Sed fortiores Cyziceni, qui captiuorum morte ad deditioinem perpelliri non poterunt, ut nec Æginenses, qui spectare pignorum supplicia maluerunt, quam a Romanis deficere. Cæsar sibi consilium esse dicebat, quod medicis, fame potius quam ferro vincendi.

§. 8. Commeatum inuenire variis artibus instituerunt. Casilinum Primo dolia farina plena: Secundo Vulturno, deinde nubes sparsere Romani, cum dolia excepta pet catenam essent. Hircius Mutinensis per Minturnum pecora misit.

Jucundum spectaculū inducendis in urbem porcis, Agmen porcorum cum obsecrati in urbem inducere non possent, vno arrepto præcurrerunt, ad cuius grunitum tota cohors impetu sequebatur.

Cap. XLVIII.

Fugere interdum licitum est, & quæ in fuga obseruanda.

§. 1. **F**UGA aut stratagematica est, aut vera; de hac agimus, quæ duplex est, vel totius exercitus, vel partis. De toto genere rem paucis propositionibus explicabo.

Propositio I. Cum toti exercitui periculum imminent in bello iusto melius est heroica fortitudine præliari quam fugere; quia in fuga est magnum decus. Exemplo est Judas Macchab. l. c. 9. à v. 6. *Et viri derunt multitudinem exercitus, quia multi sunt & timuerunt valde: & multi subrixerunt se de castris, & non manserunt eis nisi octingenti viri. Et vidit Iudas, quod disfluxit exercitus suis, & bellum perurgebat eum, & confactus est corde: quia non habebat tempus congregandi eos, & dissolitus est. Et dixit his, qui residui erant: Surgamus & eamus ad aduersarios nostros, si poterimus pugnare aduersus eos. Et auerterebant eum dicentes: Non poterimus, sed liberemus animas nostras modo, & reuertamur ad frates nostros, & tunc pu-*

177 2 Ignabi-

Gnabimus aduersus eos: nos autem pauci sumus. Et ait Iudas, Absit istam rem facere ut fugiamus ab ea: & si appropiauit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros, & non inferamus crimem gloria nostra. Fortissime Iudas, quem optime defendit vir doctus iuxta ac pius Nicolaus Serarius. Sed queritur, an recte, tam paucos cum habuerit tantum in discrimen se coniceret? Responde recte, cum heroicæ fortitudinis opus ediderit, ad quod recte aggrediebatur, quia diuino auxilio à paucis magna hostium copias sepe fusas sciebat, regue ipsa expertus fuerat. Hostilibus enim viribus ut obnium irent, Abramam, Gedeon, Jonathas, David, atq; quantos ipsi exercitus eduxerunt? Heroica fortitudo non communem tritamque fortitudinis viam, sed arduam magis, difficultoremque Deipotius quam suo ipsis robori confidens ingreditur. Ideoque supra 2. Machab. ultim. vers. 7. Machabaeus autem semper confidebat cum omnifice, auxiliis fibi à Domino affuturum. Et ibidem vers. 19. allocutus est eos de lege & prophetis, ad monens etiam certamina quæ fecerunt prius, siue vi in graco adhuc, Jonathas est, redigens ipsi in memoriam etiam certamina illa grauissima, quæ perfecerant. Sib ergo etiam ipsi eadem omnia hec in memoriam revocans, simulque magnifica illa, quæ in lege & prophetis promissa sunt, de quibus Deuter. 28. & hoc libro supra capite tertio, vers. decimo octavo, & decimo nono, capite 4. vers. 8. sive in hostis heros fortissimus irruit. Maluit Iudas mori in prælio, quam pugnam deterrasse videri, ne videretur de Deo parum sperasse. Et gloria ipsius ad gloriam Dei quoque spectabat.

Propos. II. Hæc fortitudo quamvis laudabilissima sit, poterit tamen prudens imperator negare pugnandi copiam, etiam copias infirmiores subducere, ne impar hosti congregatur. Minus enim reip. nocet, illa cautione, quam præcipiti prælio. Nec prudenter periculum subitur, cum viatorum parua spes est. Faciendum itaque, quod faciebat Antigonus, qui inani gloria utilitatem præponebat; cedens enim dicebat: si viatorum retro positam quareat. Honestius quidem fit derrestando prælium, sed si subducipotest sive periculo exercitus, etiæ in ipso prælio fieri potest.

Hæc de vera fuga, nam simulata laudabilis est, vt cum timorem simulauit Paulus Aemilius, donec Ligures castra adorti improuide cæsi sunt; Fimbria ad eo timere vixit est Mithridatis filio, vt equitib; intra angustias munim' eorum progreffis, sex millia se occidenda præbuerint. Velius ab Asdrubale petiuit, vt sibi incolui abire liceret, ea simulatione hostem ad securitatem perduxit, & cecidit. Cæsar cum duabus legionibus auxilio Ciceroni veniens, metum simulans, militemque continens efficit, vt Galli securi ad castra accederent, itaque inordinatos occidit.

Egregium factum Aristida Eleata fuit; Dionysius Cauloniam oppugnabat, Aristides duodecim tritemibus subsidium ostentabat, sed cū Dionysius quindecim opponeret, quasi metuens recessit, & noctu facies incendit, quas Dionysiana classis sequebatur; ille sensim alias faces subteribus magnis adaptatas in mare demisit, sequebatur; per obliquum subduceens Cauloniam appulit Dionysio faces sequentes.

Si totus exercitus vere fugit, colligatur quam cito, firmetur, muniturq; & infidia parentur hosti. Si pars fugata est, altera vicit, viatorum sibi vindictet, omniaque prouideat, vt infidias struere possit. Tunc enim opportunus est & securus.

Propos. III. Nunquam conuenit statuere principem, vt dissolutis ordinibus effusa fuga exercitus se proripiat. Nam in pugna pauci, in fuga pleriq; omnes pereunt. Nobilis fuit inter Campionem & Selymum pugna: utrumque cecidere, sed fuga plures quam prælium abstulit.

Propos. IV. Militi fugere non licet quam diu ordinates manent, aut signum, aut dux, aut centurio consistit, etiam si videat se in præsentissimo mortis peri-

culo. Nam iure iurando id promisit, Periutus igitur est, si fugit. Deinde bono publico fidem obligauit, fuga Rem publicam prodit, pugnando & moriendo seruat.

Propos. V. Si signa capta sunt, si exercitus magna pars fugiat, nec in resistendo spes villa est, potest milles fugere. Quia nulla publica utilitate moreretur, cum tamen vir fugiens iterum pugnare possit. & vñs & pñvñs vñs & pñvñs.

§. 2. Proverbio dici solet, maiores esse artem fugiendi quam pugnandi; verum ingeniose fugere, atque alibi sequi viatoriam laudis est.

Fuga stratagematum non est ignavia, sed industræ, vt dixi.

Fuga itaque consilia, cum eam necessitas facit, salubria sunt. Tryphon aurum sparsit, vt milites moreretur. Sertorius & Viriatus spargi milites voluerunt, & in locum conditum conuenire. Multihoc modo seruantur; nam si hostis quoque spargat suos, cum periculo id faciet, & vbi milites conuenierint, facile disperso nocere poterunt. Nunquam autem persequentes sparguntur, nisi viatoriam amittere velint. Cononem Callicratides tritemibus sequebatur, cum vero ille distractam classem cerneret, sublato signo persequentes inuasit & vicit.

Afranius Cæsarem fugiens, cum euadere non posset, castra muniuit, id cum Cæsar faceret, & pabulum misseret, itineri se dedit. Magna dexteritas, eoque, quod Cæsarem fecellit.

Antonius cum mane à Parthis infestaretur, usque ad horam quintam moratus est, Parthi iam fessi, cum mansurum ea die putarent, retrocesserunt ad curandam corpora, ille iustum iter reliquo die sine interpolatione confexit.

Philippus in Epiro viætus inducias sepeliendis mortuis petiit, & sic eausit, simulatione pietatis ad salutem viuentium abusus.

Pœni classe vieti simulacrum in vado hætere se, omniaque fecerunt, quæ solent hærentes, Romani vadis loca ratifi flexerunt, & spaciū fugientibus derunt. Quod enim fugientibus saluberrimum erat, hostes evitabant loca, per quæ ipsi fugiebant.

Titus Vastus simulacrum in lecto depositum, & fugit, custodibus simulacrum seruantibus. Poly. I. 8.

Nicon hostem fecellit, cum suam nauem codem astutissimum modo quo illi texislet.

Multi autem eo modo vñs sunt, vt hostium insinuia vestelq; sibi adaptarent.

Demetrius Phalereus in currum stramine plenum se abdens eausit. Miserrimum, sed in rebus pessimum salubre effugium.

In via angusta Idem cum hostes tergum inuaderent, omnes currus opposuit, & incendit, hostesque moratus est, donec etiaderet. Poly. I. 4. Artemisia duo signa habebat, Barbarum & Græcum, quorum alterum vt opportunum erat, fustulit. Poly. I. lib. 8. Cum in periculo esset, ne à Græcis caperetur Persica signa detrahi iussit, & in nauem Persicam impressionem fecit, atque hacratione in Cariam abnauigauit.

Ægyptus cum se quæri sciret, atque adeo in nauem esse initiatores; Nauclero dixit, iacet & Ægyptum quæteret, iam soluendum esse. Hoc auditio initiatores in vibem eum quæsitum irruunt, ille resecto fune nauigauit. Poly. I. 6.

Temistocles cum Joniam delatus esset, Nauclero se aperuit, minatus, nisi abnauigaret, dicturum se, pecunia conducedum, vt se aucheret. Timore itaq; calamitæ hostem patriæ in tutum aucterit.

Diotimus cum decem nauibus velocioribus fuderet, viginti Lacedæmonias puppibus in eas aliquaque inuectus demergebat. Poly. I. lib. primo. Eteonius

Fuga artificiosa.

Solutio ordinibus non est fugendum.

Fuga expedita venientia hostis.

Fuga iubiles.

nicus Lacon cum ob sideretur ab Atheniensibus, & audisset, suos ad Arginus viatos, quasi late nuncio sacrificauit, coronatos nuncios ire iussit, itaque consternati Atheniensis quieuerunt. Ille effugit, exercitumque deduxit. Tanti est mature nuncios mittere. Si prior Callicratides Atheniensium dux rem perceperisset, utroque loco debellatum fuisse, Errorem hostibus iniecit, atque ita evalet.

Braiidas aliquis cum vallo includerentur, expellarunt, donec fere conclusus esset agger, atque ita in angusto à latere & tergo securi pugnarunt.

§. 3. Hostes ne fugientes persequantur, vario stratagema effectum est. Croesus flamma Cyrum à persequendo retardauit: Polyæn. lib. 7. Mithridates fugiens cuiusdam vrbis supellecitem in publico posuit, quæ persequentes tardauit, adeo, ut nolentibus parere.

Froto Danorum rex vietus ab Anglis, sparsa pecunia, victorem remoratus est. Galli currus serico aliisque oneratos reliquere, & Cæsarianis de præda contendentibus cladem intulerunt. Antigonus sic Gallos quoque decepit olim: valde enim clibus est obnoxia avaritia.

Magna dignus laude Comminius Atrebatis, cum enim vietus Julius fugeret, ad naues venit, quæ in siccō stabant, ventus secundus erat, æstus contrarius, itaque pandi vela iuberet, quæ Julius ex longinquo speculatus, cum prospere curru abire Comminium arbitraretur, recessit.

Iphicrates à tergo fossam fecit, ne fugere milites possent; At credo potius ne à tergo possent circumueniri, nam parua manu contra magnam multitudinem pugnabat; fossam enim transire adeo arduum non fuit.

§. 4. Tutela fugientium est, celare cladem. Artabazus cladem celauit, cum Thessalam transiret, Non nulli hostem igne ludificati sunt.

Ammianus Marcellinus cum fugere & latere non posset, equum, cui lumen imposuit per planiciem ad dextram misit, eum frequentibus Persis, ipse ad lauam in montes cum suis evasit.

Calliditas etiam bellicæ fuit dare signum fugæ publicum, interim priuatim monere, ut agmen extreum subsistat.

Cum à Thracibus Philippus fugaretur, iussit ad signum fugæ extreum agmen consistere, ut alij viam præoccuparent. In tenui spe audacia tutissima est.

Eumenes cum fugiens Gallos lethica portaretur in collem se ponit iussit, illi insidias suspiciati à persequendo desisterunt.

§. 5. Ignobilis quorundam sed callida tamen fuga est visa.

Seleucus è Cilicia fugiens armigeri habitum sumpsit, & officium hoc Amyctiorum duci præstitit. Nicolaus Picininus facio inclusus à Todeschino satellite ferebatur per medios hostium, & rogantibus, respondebatur; panem ferri. Fulgos. libro septimo, cap. 3.

Lachares fugiendo felix fuit, Thebis captis in cloaca delituit. Seulo cum mulieribus mortuum lugentibus egredius est, Athenis vête seruili & faciem atrauit, calathum sterquilinio rectum ferens egredius est. Deinde equum consendit & iactis Darcis persecutores moratus est. Boëmundus per Alexij iniunctio ditiones transiens in loculo velut mortuum se ferri curauit.

§. 6. Cum recedendum est ab hoste quia fortior est, id primo agendum, ne timore putet fieri, sed prudenter, alioqui milites fugiunt. Deinde omnia facienda sunt, ne hostis discedere animaduertat. Hinc equites solent initio ponere, noctu ignes accendere,

pugnam simulare. Qui vero tantum recessit, ut syluam, montes, fluuium transferit, facile reliquum ire conficit; nam postro præsidio morari hostem potest, donec ad locum destinatum venerit. Græci, qui cum Cyro minore in Persidem profecti erant, cum hostis infèqueretur, atque adeo noctu recederet, longiusque castra poseret, ne per tenebras inuaderentur; ipsi noctu profecti sunt, adeo que prægressi, ut quarta primum die eos assecutis sint Persi.

§. 7. Finis autem fugæ, ut victoriam recipiant: cuius insigne exemplum est Antigonus. Nemo facile inuentus est, qui victoriam tam generose receperit, sicut is, de quo dixi, Antigonus. Rem describit Polianus libro quarto. *Antigonus natus habebat centum & triginta, quibus prærat Nicanor.* Hū aduersus Polychotis classem nauale prælium committebat, quam ducebat Clytus. In Hellepono pugna conserebatur. Nicanor suis ob imperitiam in aduersos fluctus coactus, septuaginta naues perdidit. Cum victoriam palam hostes in manibus haberent, sub ruforam Antigonos aduenit, neque acceptam cladem metuit; sed eos qui in reliquo essent sexaginta naibus, paratos & instructos ad pugnam naualem iterum sub noctem esse iubet. & ex satellitibus fortissimum quemque ad nauigia constituit, inq. dat præcepit, ut minentur, se mortem omnibus allatuos, qui non in pugnam prodissent. Et cum Byzantium in propinquam citatem societate & amicitia coniunctam haberet, inde confestim ad moderandos remos mitti imperi scutatos, & leuis armature milites, milles, sagittarios, qui in hostiis naues soluentis scula sagittarum conicerent. Hac per unam noctem administrata sunt. Incipiente vero diluculo, cum infesta pila spiculaq. illi mitterent, hostes autem tum somno nondum soluti, tum recens excitati, sine cautione vulnera acciperent, alii funes abrumpere, alii consensorios afferre retrahere, alii anchoras leuare: breuiter omnes vociferationem ac tumultum cire. Antigonus sexaginta quoque naibus signum dat, ut appellerent, cumque furore & impetu impulsionem facerent. Sic statim accidit ut alii è littore iaculatibus, alii naues infestas adducantibus, videntur à vicis superarentur. Huic par est illud Sertorij. Cum in urbe Castulone statuia haberet Q. Sertorius sub Didio prætore tribunis militum, atque per noctem Castulonenses in urbem Gyrisanos hostes accepissent, una in Sertorianos inueni, atq. eos occidere cuperunt. Sertorius exaudito clamore clam cum paucis ab urbe egressus, haud longe à porta constituit, & fugientes suos colligere, atque in aciem ordinare coepit. Cum autem iam sat magna manum collectam videret, eadem porta, qua hostes iuerat, in urbem regresfus, hostes inueni in duersa loca sparsos, vni perde & in iectos: itaque parvo tempore spacio eos fudit, atq. ipsorum armam induit. Instructa per hunc modum acie, sub Gyrisanorum specie, Gyrisam contendit, ubi à nihil tale suspicantibus, cum suos esse, quid redirent, arbitrarentur, portarum foras aperte sunt. Sic urbem caput, totamq. diripiuit, ut hostibus quod Castulone malum dederant, cumulate referret. Fulg. l. 7. c. 4.

CAPUT XLIX.

Fugam hosti non facile intercludendam.

§. 1. PRUDENTER Scipio fugientibus viam muni- *Nihil spe-*
endam dicebat, Themistocles etiam Xerxes *ciosus duci,*
de fuga admonuit, ne tātam barbariæ multitudinem *quam vi-*
inter viscerā Græcā contineret. Eadem Alfonso *dere hostem*
mens, qui fugienti pontem argenteum esse sternendū censebat. Iphicrates etiam sensim securus est fu-*fugientem.*
gientes, nec ad flumina virgebat, ne desperarent; Vr-
Yyy 3 be ca-

be capta, cum in foro concurrent, iussit aperiri portas, ut effusis sine periculo caderentur. Causa est, quia necessitas cum peritos & fortes premit, omnia penetrat; durum telum, & raro victi sunt, qui extrema necessitate pugnarunt. Desperatio rabidos facit, qui nihil metunt, aut vincunt, aut magna clade vincuntur. Monet illud Pontius Samnitum imperator, cum nec deditione noxiorum, nec vllaratione Romanis satisfacere possent. Insignis prudentia legatorum Romanorum, dum Thuscis viam aperirent. Liu. l. 2. Manlius quoque ad restituendam viam se ipse coram offert, duorum consulum cognitio ad accendunt militum animos, simul & rani-
sum in eis erat hostium acies, dum, abundante multitudine freti, subtracta subidia, mittunt ad castra oppugnanda. in qua haud magno certamine impetu facta, dum prae magis quam pugna memores ererent tempus: triarii Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuncius, quo loco res essent, congregati ad pratorum rediunt. & sua sponte praelium ipsi renouant: & Manlius consilium castra reiectus ad omnes portas milite opposto hostium viam classerat, ea desperatio Tuscus rabiens magis quam audaciam accendit, nam cum incurrantes, quacunque exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetuissent: globus iuuenium vnius in ipsius consulem insignem armis inuidit, prima excepta a circumstantibus tanta: sustinere deinde non nequit. Consul mortifer vulnere ictus cadit, fusque circa omnes Tuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit, & ad extrema venium forer, millegati rapto consuli corpore patefecissent, vna porta hostibus viam, ea erumpunt, consernatoque agmine abeunt in victorem alterum incident consulem, ibi-
rum castra fusi, passim.

Et lib. 4. cum Volsci circumuenti in orbem se voluerent, Messius eos adhortatus eduxit, in gentemque cladem attulit Romanum. Hic prabituri, ait, vostre hostiis estis indefensi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid vtrum bellum intulisti? in orio tumultuosis, in bello segnes: quid hic stantibus spes est? an Deum aliquem protegetur vos, rapurumque hinc putatis? ferro via facienda est. hoc, qua me progressum videris, agite, qui vissuri domos, parentes, coniuges liberos estis, ite mecum: non murus, non vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate, que vltimum ac maximum telum est, superiores estis. Hac locutum exequenter dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Postumius Albus cohortes obieceraat: & moverunt victorem, donec dictator pedem tan referentibus suis adueniret: eoque omne praelium versus est. Vni vtro Messio fortuna hostium inititur, multa virimq; vulnera, multa pafsum cades est. Iam nec duces quidem Romanii incurvant pugnant. Vnius Postumius ictus saxo praeceps capite acie excepsit. Non dictatore humerus vulneratus, non Fabium prope affixum, equo femur, non brachium abserratum consul ex tam ancipiit prelio submoxit. Messium impetus per stratos cada hostes cum globo fortissimorum iuuenium exultit ad castra Volscorum, quae nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos ad vallum usque persecutus, ipsa castra uallumq; aggreditur, eodem & dictator alia parte copias admovent: non sequior oppugnatio est, quia pugna fuerat. Consul signum quoq; intra vallum incepit se ferunt, quo milites acris subirent: repetendoq; signo primam impressionem factam. Si fugae occasione prebuissent circumuentis sine vulnera delere hostem portuissent, nunc grauius quam initio praelium renouatur. Nam vnius desperatione iraq; rabidus & mortem cum cruciati timens plus valet, quam tres, quibus nulla pugnandi necessitas incumbit.

§. 2. Fugientibus ergo caute in standum est, ne ex necessitate restat, ut postea facilius fugiat, ratus non ad perniciem fugientibus instauratos victores, nam ancipiit malo oppressi memorabile tam praelium edunt, ignauiam quoque necessitas acuit, & sepe desperatio spes causa est. Curt. lib. 4. docuit. Exemplo suo animosus miles Sempronius Gracchus in insidias precipitatus hoc agit, ne inulti cadant. Liu. 11.

1.34. Non esse includendum hostem Romanum etiam Senatus prudentia nos satis docuit, Gallos nauigia desideranter transuendos & commeatibus iuuanos censuerunt. Gallis etiam per agrum Pomptinum data est fugiendi potestas. L. Martius Poenis desperatione repugnibus cum essent circumuenti, fugae spaciem dedit, & fugientes sine periculo concidit, sic Cæsar Germanos, & Hannibal ad Trajymenum fecit. Antigonus Ætolos erumpentes fugere permisit, deinde auerlos cecidit. Sic Agenaus Thebanos emisit, Xerxes Themistocles. Pyrrhi præceptum fuit, non esse fortiter in standum fugientibus, ut alias facilius fugerent. Libenter enim cupit commori, qui se sine dubio fecit moriturum. Una salus victis, nullam sperare salutem. Lucullum etiam superauit eo modo Datames, de quo Front. l. 2. c. 7. Datames dux Persarum, aduersus Autophradatem in Cappadocia, cum partem equitum suorum transuagare compreseret, ceteros omnes venire secum iussit affectu, que transuagis collaudauit, quod evenit alacriter præcessit, hortatu, que etiam eos, ut fortiter hostem adorarent: pudor ut transuagis attulit paniceniam; & consilium suum (qua non putabant deprehensem) mutauerunt. Dum enim desperat ob transuagia suorum vitam, viatoriam adeptus est. Catonis sane insigne factum, cum enim Ambraciam Ætoli oppugnarent, lembus adiectus, voce, manu, gestu, vultus est suorum naues aduenientes vocare, ab oppugnatione itaque Ætoli destiterunt. Lycurgi leges erant, hostes fugientes non occidere. Seu arunt itaq; hoc optimi militi Spartiates, ut fugientem, quam resistenter videare mallerent.

CAPUT L.

Naualis bellum ratio.

§. 1. **T**HEMISTOCLES olim fuit & deinde Pompejus Classem, ut Classem peculiaris ratione haberetur: *Omnia enim ad eoposideri, qui mare teneant.* Classem summa est potentia.

Hinc Romani classem magnam semper, aurelassestis potius habuerunt. Veget. lib. 5. c. 1. *Romanus autem populus pro decoro & utilitate magnitudinis sua, non propter necessitatem tumultus alicuius classem parabat ex tempore: sed ne quando necessitatem sustineret, semper habuit preparatam.* Nemo enim bello lacestere, aut facere audet iniuriam ei regno, vel populo, quem expeditum & promptum ad resistendum, vindicandumque cognoscit. Apud Misenum ergo & Rauen-
nam singula legiones cum clasibus stabant, ne longius a tutela viris abscederent: & cum ratio postulasset sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenum classem, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Aegyptum, Sardiniam atque Siciliam habebat in proximo. Classem autem Rauennum Epirum, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum Orientem, Cretam, Cyprum petere directa nauigatione conseruerat. Maris ergo dominium plurimum ad potentiam facit; Hispania iunt, Regnum sine portu, esse sicut furnum sine igne. Et sane apparuit in Lusitania haud magno regno, quomodo maris dominio Indias occuparint, hodieque tuncantur. Lepidus plures numerat clasces, de magnitudine Romana l. 1. c. 5. Quatuor in mari, tres in fluminib; esse arbitratur.

§. 2. Vegetius curam nauum faciendarum maximam requirit, quia maius est periculum naum esse vitiosam, quam domum. *Excypresso ergo, in quic l. 5. c. 4. magna est magnitudo.* & pinu domesticis filiis latici, & abieci picea Liburna habenda. *Quilibet enim grauius aliquanto videatur expensa, tamen, quia amplius durat, lucrum probatur asserre.* Nam ferreos claves tempore & humore celeriter rubigo consumit; arei autem etiam in fluctibus propriam fuliginem ferunt. Materia excedens a decima quinta luna vsq; ad vigesimam tertiam; Post solstitium astrium ad Januarium vsq; cedi pot. Nauis varia olim, maxima lenorum ordinum vel ultra remigum fuerunt, ut ait Veget. sed de ordinatio nauum modo loquitur, nam ab ea, qui uno remigum griseum ordine

Monstrofa
naui.Magnum
naui vnu.Noctu ignes
accendunt.Tessera da-
plex in clas-
se.

ordine trahitur, vñq; ad quindecim & sedecim remigum ordines peruenient est, sed vñtate sunt biremes, triremes, quadriremes; quæ tot habet ordines remorum, remigum & sedilium in quolibet ordiné. Romaní quidem cum primo rem maritimam attingerent, difficultem putarunt, quinqueremum adificationem; At postea Antonius, Augustusque alta nauium propingacula exstruxerunt; Antonius vero etiam *de singulis* dicremus, vt habet Dion. Alexander Magnus duodecim ordines habuit, vt auctor est Plinius. Ptolomæus Philadelphus duas naues habuit ordinum triginta, vnam viginti; quatuor, tredecim; duas, duodecim; quatuordecim, vndecim ordinum; triginta hepteres, Hexeres quinque, quinqueremes decem & septem. Magna fuit & oppidi in ista naui. Ptolomæi Philopatoris, quadraginta ordines habuit, longitudo eius ducentorum octoginta cubitorum, altitudo triginta octo, naues erant in ea quadrigeniti, remigum quater mille, milites pene ter mille, rostra septem, gubernacula quatuor. Quetamen omnia magis ad ostentationem quam ad usum fuere. Tanta enim multitudo nec viuere comode, nec administrare officia potuit.

§.3. Pleriq; naues minores agilesq; magis probat, quæ & minores vento agitur, & tam facile in Syrites non impingunt. Tuncicæ naues in conflieti contra Austriacum innoxia tela emiserunt, & prore eam multo altiores essent; Sed tamen si verum fateri volumus, Augustus contra Sextum Pompeium, & Antonius aliis nauium usus est propugnaculis. Et viatorum Christiani contra Turcas sex magna Christianorum naues, quæ ante Semilunâ nostrâ classis hostiæ classem lacerant, magna ex parte reportarunt. Præstigia tempestatum obseruare, & obsequi illis omnino necessarium, plures enim classes tempestate, quam prælio perierunt. Cum omnia prouideris in media aqua sui pereundum est. Itaque & de aqua prospiciendu est. In mari pugnatur prim' in aciem progrederi poteris; nam etiam parati milites quiescere cibumq; sumere poterunt. Nec fatigantur, vt in terrestri prælio, non tamen pugnare nisi hostis accedat. Timotheus dux Atheniensium in hostem velocissimas viginti naues eos iudicatum misit, quæ hostes lassarunt, lassatos deinde ipse cecidit.

§.4. Nautici exercitus ingenti cura exercidi sunt, vt remos ducere, clauū moderari, ancoras iacere, & reducere, funes colloare, vela pandere, contrahere, naues cōtertere, obliquevela, malum cōscendere & carchesio speculati cōsuecant. Deniq; vt ad omnia pericula sint interriti: nam prater cōmunia belli mala, & quæ proxima est, vexillum suspendit, si duæ duo, monetque præfectum classis.

Cum matitimus cōflictus habendus est, vexillum signa prætoria proponit: si aliunde naus appareat, ea naus que proxima est, vexillum suspendit, si duæ duo, monetque præfectum classis.

Cum exploratorie naues indicat à se videri quipiam, si velit præfectus eam progrederi, meliusque exploratoria. prætoria proponit: si aliunde naus appareat, ea naus que proxima est, vexillum suspendit, si duæ duo, monetque præfectum classis.

Cum allis naus, aut hæret in Syribus, ter tormentum explodit, & è carchesio quispiam vibrato vexillo auxilium postulat. Si hostilis naus in classem spiculandi gratia irrepatur, eiusque rei sit suspicio, certi aut varij coloris vexillum, quale omnes naues habent è prætoria extollitur, quod cum spicularioria naus facere nequeat, mox deprehenditur; lateri tamen possit, si ante de genere istorum vexillorum in structa fuisse.

§.5. Classi lentiū eodem vnto, è cum eadem naues sunt, procedit, quam naues singula seorsum. Itaq; cum eis proficisciendum, ad longius iter se præparabit Imperator, quam negotiator. Classis len-
tior est, quæ singulare naues.

Cum matitimus cōflictus habendus est, vexillum signa præ-
toria proponit: si aliunde naus appareat, ea naus que proxima est, vexillum suspendit, si duæ duo, monetque præfectum classis.

Cum exploratorie naues indicat à se videri quipiam, si velit præfectus eam progrederi, meliusque ex-
ploratoria. prætoria proponit: si aliunde naus appareat, ea naus que proxima est, vexillum suspendit, si duæ duo, monetque præfectum classis.

Cum allis naus, aut hæret in Syribus, ter tor-
mentum explodit, & è carchesio quispiam vi-
brato vexillo auxilium postulat. Si hostilis naus in
classem spiculandi gratia irrepatur, eiusque rei sit su-
spicio, certi aut varij coloris vexillum, quale omnes
naues habent è prætoria extollitur, quod cum spé-
cularioria naus facere nequeat, mox deprehenditur;
lateri tamen possit, si ante de genere istorum vexil-
lorum in structa fuisse.

§.6. Classi multo plura desunt, quam exercitu Multa ad
terrestri; ita enim comparanda sunt classium arma, vt classem re-
terra etiam dimicare, & obsidere vrbes possint. In quiruntur.
classis Hispanica multa fuisse recente Ranzouius.
Haec, inquit, classa c. 8. l. collecta fuit ex 130. naubus, &
ponderia sua (quod dicunt) lastas vixit 57868. Classtarios milites 19295. Nantas ac Remiges 8052. Tormenta maiora
2441. Pilas sua glandes tormentarias 123090. Palueri nitri-
ati centenarios 5175. Plumbi centenarios 1238. Fomitum
igniariorum centenarios 1151. Ingentem præterea copiam
aqua dulci, patinarum lignearum, lucernarum, naupiorum ac
minorum lampadum. Clauorū item & cori bubuli: lini stu-
paq; magnam vim, ad nauium hiscentium & perforataru ob-
fusione & inflaturatio: nec non scuta, cerea cōplura, can-
delas sebaceas, sacos löguscules. Insuper aderat omnia ea, quæ
ad tormenta grandiora promouēda faciunt, vt 40. muli, vehi-
cula humlora, rota & alataque id genus: ac inter catera, quæ suf-
ficient 20. currulibus illis maioribus tormentis, quæ cartas
appellant, in licet exponendis: quibuscum rebabantur
adhuc

Acies na-
uaria.Periculosa
in mari que-
gna.

ad huc 21. alterius generis, quae ab usu, quem patibulum in campo aperto praestant, dicuntur *Campesires* serpentes seu *Colubrine*, & quibus haec onerantur 3500. globi. Iam vero quod ad arma minora attinet, iis abunde clavis erat instruuta. In promptu erat bombardia manuaria longioris 7000. furcata & ad capulum incurvata cum requisitus suis 1000. Hastilia oblonga 1000. Gesta ac bipennis 1000. Hastis breviores 6000. aliaq. complura prouide comparata, quibuscum si res ferre, terrestre prelum aduersus hostem iniri, oppidaque obserdi atque capi possent. Affere simul 700. Cunicularii, apparatus suo, quo in cuniculis agendum pteretur, plus satu*instructi*.

Omnia autem personarum, quibus de commeatu prospicauerat, cuius generis fuere stipendiarii milites audaculi, Sclopeta*rii*, Medici, Chirurgi, Sacrificuli, Monachi, Nobiles, & Ministri ceteri summi Clas*is* prefeci*ti*, Iudices, Naut*ae*, Remig*es*, coqui & similes ad Clas*is* apparatum necessarii fuerit numerus 30693. Ad horum sufficietiam sene*stre* hic co*meatus* habebatur. Panis bis co*le* Centaurii 11000. Vini amphora*rum* 21255. Carris sal*ae* centaurii 6000. Caferorum centaurii 3433. Sal*amentorum* centaurii 8000. Oryzae centaurii 3000. Fabarum ac Eruuliorum centaurii 6320. Olei mensura, quae vocant Bath. 11398. Aceti eiusdem mensura 13687. Fistula aqua potabilis plena*rum* 11870. Illud quoque ab Hispanis, quos Angeli cuperunt, cognitum est: singulis diebus clavis alenda 12000. ducatos fuisse impensos & magnam prae*ce* auri & argenti vim in bellis sub*sidium* per naues pretorias adue*ct*am: in ipsam autem classem ab hosti*li* Anglica decies milles tormenta fuisse exonerata. In classe Danica apparatum nausis prae*toriae* hunc tradit. Bombardarii (c. 8.1.1.) perit tormentorum maiorum onerandorum & dislod*ed*orium 100. Naut*ae* 500. Milites Clastarii 700. Integ*ra* & dimidiata cartarum 20. Serp*etina* seu Colubrina*rum* integr*ia* 14. Serp*etina* dod*ec*tales 14. Serp*etina* dimidiata*rum* 4. Falcomes 15. Aenei pyroballi 2. Turrifraga seu Phalarica murales 8. Arietes pyri 8. Harpagones seu ham*ae* 8. Machinae, quas vocant Battsen, 68. Machina runcata 100. Pulveris nitriti pondera fusa lastra 10. Prater plumbeum, globulos, Ellychnia, seu fomites igniari*rum*, magno numero. Commeatus in eandem nauim prae*toriam* fuit destinatus ad sene*stre* vi*ctum*: Succid*ia* 7400. Frusta carnium bubularum 3143. Carnium ovi*rum* quart*ae* 6248. Anseres fumo durati 6248. Butyri pondera fusa lastra 30. Halecum conditarum lastra 60. Asellorum minorum lastra 60. Salparum fusa Merluccarum vehicula 1480. Eso*ci* saliti lastra 4. Anguilla salite lastra 4. Alibia Marine 4000. Peccines seu passeres marini sole fiscati 8000. Asellorum longorum fasces 8. Asellorum maiorum fusa capitonum fasces 8. Avena humano cibo preparata lastra 24*1*. Eruuliorum lastra 24. Panis lastra 402. Cerevis*ae* lastra 700. Salis Lunenburgensis lastra 4. Salis grasi*rum* peregrini lastra 10. Aceti lastra 4.

Cum naues defunt*ur*, visitatum est, negotiatorum nauigia detinere, soluto ve*cti*onis precio. Quod Reges Hispaniarum Danic*ae* que solent, qua in re ita agendum, ut iustitia in omnibus seruetur.

Commeatus tamen cura prima sit.

Οὐ γάρ τοι εὐχεῖν τι ταύτης γενίναιεν ἀλλο
ἔτελο, οὐτ' ἐκέλευεν εἴη μνήσασθαι τάχυν
ὑπακοή τερπόντων, οὐτ' ἐφερεῖ πέντε δορέοντα.

Non est improbo ventre dannosus aliud, qui necessario sui memoriam exigit, etiam si quia tristis sit & luctum mente volv*at*.

In exercitu id granius malum est, quia ille ad vitiosos cibos & obsecenos impulsus, pestilētiam aliosque morbos contrahit, & quia languet, spiritus deficiunt, timidusque efficitur.

Vt commeatus habeatur, commodum fuerit, non modo pecuniam imperare, quae per manus Harpyiarum transiens accidit, sed frumentum, succidi*rum*, calcos, butyrum, oleum, pisces, aliaque, libentius enim haec inferunt*ur* subditi, & virtutis seruantur.

CAP V T L I.

Exploratoribus utendum esse.

§.1. **H**ostium nosse consilia, sua celare summum Nota fint hostium consilia. Omnia art ducia, scisci at hostis, noxia est.

Had victoriā momentum habet. Nec quisquam fere bello vi*ctus* est, nisi qui propositum hostium ignorauit. Tomobieus fortissimum exercitum amisit, & regno exutus est, eam fere ob causam, quod omnia eius consilia proderunt.

Hostium consilia nouisse, est pene vicisse. Fulvius nobilior hostes intelligit extre*mum* agmen carp*tu*ros, fortissimam legionem primo loco ire, impedimenta sequi iubet, hostes inuitati occasione sarcinas diripiunt. At Fulvius legionis quinque cohortes ad dextram, quinque ad sinistram vi*ae* direxit, quae hostem occupatum conciderunt. Idem non dissimili modo Iphicrates fecit. Epaminondas nihil magis in Duce laudabile esse, quam nosse hostium consilia.

§.2. Germanicus etiam in tumultu & cæde militari, apud Germanos exploratores habuit. Tac. I. ann. Dilecta longiore via, cetera adcelerantur, etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem, ac sollemnis bus epulis ludicram.

§.3. Magni interdum Reges suo periculo varia loca adeunt, ut hostium apparatum cognoscant. Salladinus Christianorum apparatum audiens, Germaniam, Gallias & Hispaniam peragravit. Egnat. lib. 9. cap. 8. Prudentior hoc in genere Mennon, qui cum legato alium misit, nempe citharædum nobilem, ad quem multitudine confluebat. Polyæn. lib. 5.

§.4. Multo minus proprij exercitus fatum est ignorandum, quod quandoq. exitio fuit. Interdum fane ignorant in eodem exercitu partium fortunam Brutus vi*ctor* erat, in suo cornu vi*ctus* Cassius, qui cum Brutum quoque vi*ctum* putaret, mortem sibi consciuit. Rex Galliæ cum Heluetiis in Insubria vi*ci*sset, integr*is* quidam Heluetiorum ordines suos vi*tores* putauerunt, & prope ob eum errorem totus exercitus interierat.

§.5. Exploratores semper, sed caute mittendi, ne intercepti, & torti consilia tua indicent. Heraclides specie transfuga naualia Rhodiorum incendit.

§.6. Omni modo & nous interdum stratagematis utendum, ut exploratores noscantur. Cum in exercitu Chareti exploratores essent, iussit vnum quenque proximum apprehendere, & interrogare ordinem, vexillum, manipulum, contubernium, ad quæ cum respondere non possent, deprehensi sunt. Theognis cum iuberet omnes suis armis indui, exploratores deprehendit, sed cum inter lixas & negotiatores latent, illi quoque sunt examinandi, nati fere ab aliquo noscuntur.

§.7. Literarum occultæ notæ, siue in baiuli corpore, siue alio modo scribantur, iam fere deprehenduntur. Tati*simum* est, ante*quam* scribantur de notis conuenire. Olim Carthaginensis in tabella, quæ cera obducta erat, secreta Romanorum prescribatur in Patriam, & Demaratus Græcus de expeditione Xerxis r*ec*on*str*uit. Cell. 17. c. 9. attonis nouacula capillis inscriptis vertici literas i*sc*dem renatis te*ctas* ad amicos missas ait.

Scytala Laconica insigni artificio fit, vterque lignum eiusdem modi ac magnitudinis habet, charta oblonga in *star* lori circumligatur, deinde inscribatur, eam qui accipit suo ligno circumligat, & reddet eandem literarum coniunctionem, quæ in priore ligno erat, nec hostis expiscari potest. Vnum semper, nisi magnitudinem lignorum cognoverit.

Callidissimus Regum Philippus literas Antipat

Fortunam proprii exercitus nosse posse.

Exploratores explorandi.

Littera*rum* explorato*rum*.

Commeatus clas*is* Hispanica.Prætoria Danica clas*is*.

Commeatus.

trò scripti, Thracias rebellasse, veniret omisis omnibus, quas cum Athenienses interceptissent, arcana Macedonum accepisse rati & securi classem abducent. Philippi duces transiunt, nullo obstante. Magna sane occasio hostis eludendi, si facta imperia ad duces mittantur, quæ tamen cognoscere, & distinguere vera à fictis non erit difficile, adiecio aliquo signo inter eos solos noto. Refert Mendoza in obfitione duobus datam chartam plumbō inclusam, quod deglutiuerunt, chartam autem ita scriptam, ut ipsi ignorarent, nec tormentis affecti dicere posset, specie autem transfugorum ad hostem venerunt. Nec modo literas interceptiunt, ad socios mittunt, sed hostium quoque ad hostes dirigunt, effingendo sigillum & characteras, ut aliquo errore eos afficiant. Transfugis puniendis solent literas scribere, qua interceptiantur, ut fidem abrogent apud hostes, & ut exploratores videantur. Conon relictus à locis transfugam misit, qui indicaret eos fugere, illi cum insidiantes præsensent redieunt.

§. 8. Ad explorationem, omnis nunciorum literarumque ratio pertinet. Nunciorum emittendum & reddendarum literarum varios modos excoxitavit necessitas. Pontius Cominus per Tarpeiam rupem se demisit, & transnatato Tyberi Veios peruenit, deinde in columis capitolio se reddidit. Campanorum miles baltheo inclusam epistolam ad Pœnos attulit. Et vaginarum interiori parti includunt. Cleonymus nullis per sagittas literis captiuisque persuaderet, se ad liberandam Rempublicam Troezeniorum venire, eaque ratione dissidentibus superuenit.

Celatis nuncius literas in castra faculatus est, sed timendum ne non adiuerteret, itaque melius per tubornatos mittuntur, per eos, qui fœnum stramen, similiaque castris inferunt. Perignos & viles facile deferuntur literæ. Ericus Succiæ Rex Angliæ reginam literis baculo inclusus ambigit, sed eas interceptit Dani præfectus. Harpagus lepori interfuit.

§. 9. Explorandi in signum rationem Scipio secutus est, nam cum Lælio ad Syphacē legato seruorum loco lectissimos tribunos & centuriones misit, qui equum dimissum consecrati per castra, omnia munimenta viderunt, & Scipioni facilem viatoriam pepererunt. Carthaginenses Hamilarem ad Alexandrum exilis specie ire inserviunt, & eius ad se consilia referre. Id quoque cum Romanis factum. Cato ex hostibus unum exceptum tortumque interrogavit de hostium consilijs; quod anceps est, cum paucilla cognoscere soleant.

Verum hac in re summa opus est sagacitate, summaque prudential, Paulus Amylius cum magnam auium multitudinem simul è Sybea euolare videt, esse ibi insidias Hetruforum non vane arbitratu est. Quo etiam signo Tyamenus Horestis filius iugum ab hostibus incessum esse cognovit. Mihi omnium expeditissime Carthaginenses ex longinququo significasse videntur; Nam signum dare poterant, ut quid deesset, Carthagine videretur. Duas clepsydras æquali magnitudine fecerant, circulos etiam æqualiter constituerant, illis vero inscripserant varia, quibus ègere aliquando poterant, verbi gratia, Machinis, auto, frumento, equite, pedite. Quod si igitur earum rerum aliquas peterent, cum ad circulum cui res illa inscripta erat, aqua descendisset, ignem excitabant, quo viso, in peccataque sua clepsydra subsidium mittebatur Carthagine. Hac in re duo diligenter obseruanda erant; primo ut clepsydrarum vertendarum diligens ratio haberetur, Altum, ut ignis certo modo locoque fieret, ne si in vic-

no fortuitum aut hostile incendium esset, subsidia peti senatus putaret.

Cum per columbas literæ mittuntur, cauendum, ne in hostem incidat, quod Sultano contigit, Prolo-maidem obsidentibus Christianis. Cum ignibus signum datur, contrarij ignes excitandi sunt, ut dubitent hostes, quorum illi sint. Ita Platæenses, cum à Lacedæmonijs obsiderentur fecerunt. Mutandis signis maxime hostis fallitur. Arabes cum fumo interdiu, noctu ignes adesse hostes significarent, id continuos dies fecerunt, sed cum hostis adesset, consulo signa omiserunt, quod illis signum erat, hostes latere se arbitrati omnia securius egerunt.

CAP V T L II.

Proditores quomodo tolerandi.

§. 1. Proditionem plerique amant, proditores odérunt.

Proditores eos appello, qui patriam, principem, *Proditores* exercitum, secreta, aliave hosti clam tradunt, aut *amicis* in eorum perniciēt, quibus fidelitatem debent, consilia cum hostibus communicant. Itaque qui portas aperiunt, qui aliquid hosti opportunum efficiunt, hoc nomine vocantur. Qui vero ab hoste veniunt, sese clam insinuant, & fraude vtuntur, proditores non sunt. Imo in bello iusto stratagema est non proditio. Tales sunt qui rusticano habitu alijsque rebus occulte hostium loca subeunt, exploratores potius, quam proditores.

§. 2. Proditione simulata crebro vtuntur, vt in exercitum pertrahant eos, quos sollicitate norunt militum animos, itaque nec proditoribus quidem facile creditur. Alcibiades vñus perfuga Syracusanis perfusus, vt vrbe exirent, quam mox ipse cepit. Catanae habebat exercitum, assuerat perfuga Catannenses velle Græcos optimere, & posse, si à Syracusanis subsidia habeant, illi vniuersis viribus Catanae eunt, Syracusas indefensas cepit Alcibiades.

Nimium creduli R. Romani, qui cum ad Pisonem in terti obsecrum liberandum irent, audita ex perfuga fama, quam callide Mago sparserat, Pisonem captum territi abscesserunt.

Guido Foroiulij obsecrus effectus, vt ciues nonnulli simulata proditione hostium quosdam inducerent, in vrbe ipse alia porta egressus, eos qui foris erant imparatos cecidit, deinde rediens eos qui per vrbe palabundi intenti prædis erant occidit aut cepit.

§. 3. Fredericus Aragoniæ Rex, cum nesciret, quo loco Robertus Neapolitanus Siciliā inuasurus esset, ciuibus quibusdam Drepanitanis imperauit, vt illi persuaderent, Drepanum obsideret, in quod forte ipse præsidium imposuit, & totam æstaten ibi hædere coegerit, atque etiam aduentante hyeme pacem facere.

Mentor Hermij vieti sigillo literas mittens ciuitates multas occupauit. Fredericus comes ferrati Varruealensi præfecto literas Sigismundi manum imitatus misit; quæsiuique an præsidio egeret, quo annuente, suum misit.

§. 4. Variâ ratione curandum est, vt fides transfugis abrogetur; nam & transfugia inhibet, & hostis tua consilia ignorabit, & proditores puniet. Hannibal fidem transfugis detraxit: cum enim sciret in castris exploratores esse Romanorum, suos milites, qui transfugerant ad Romanos publice negauit transfugas vocandos, qui soleritissimi milites hostium

hostium consilia excipere ut su o iussu. Creditum est Hannibali, & veri transfiguratio exploratoribus habitabilissimis manibus remisunt. Nec modo hoste, sed proprium etiam milite in celare & decipere boni Imperatoris est. M. Licinius Crassus quærenti, quo tempore esset castra motitius, respondit: Vereris ne rubam non exaudias? Pari consilio Furius in locum iniquum coniectus spem vultu simulat, & agmen circumduxit, in seque periculo exemit. Cl. Nero nis audax & tum quoque antecipatus facinus, qui Hannibalem tam diu celavit, donec Adualem occidisset. Mithridates Pompeium præter eius castra vadens latuit. Hamilcar cum Siciliam peteret, tabellas dedit, non legendas nisi a prætoria abferrent.

Proditor
tantum oc-
cultandis
consilia fa-
retur.

Proditore
ritendum.

§. 5. Interim proditoribus quoque vi ad celanda Consilia, atque in suum usum cōcūterere industria est ducis. Ventidius, inquit Frontinus libr. 1. c. 1. Parthiæ bello aduersus Pacorum Regem, non ignarus Phareum quendam, natione Cyrenæ, ex his, qui scīcū videbantur, omnia que apud ipsos agebantur, nunciare Parthi; perfidiam Barbari ad virilitates suas conuertit. Nam que maxime fieri cupiebant, ea vereri se ne acciderent: quia timebat, ea, ut euenirent optare se simulabat. Sollicitus itaque ne Parthi ante transire Euphratem, quam sibi superuenirent legiones, quas in Capadocia trans Taurum habebat studiose cum proditore egit, ut solemi perfidia Parthi suaderet, per Zeugmam traicerent exercitum, qua & brevissimum iter est, & omisso alio Euphrates decurrat. Namque si ilac venirent, assuebarat se opportunitate collum suis ad eludendos sagittarios. Omnia autem vereri, se in patentes campos processissent. Inducti hac affirmatione Barbari in inferiori itinere per circuitum adduxerunt exercitum: dumque fuisse ripas, & ob hoc operosiores iesu ingredi, instrumenta, moluntur, quadrangula amplius dies impenderunt: quo facio Ventidius ad contrahendas est vsus copias: eisque triduo antequam Parthus adueniret receptis, acie commissa, vicit Parthos, & interfecit.

Nunquam deest illa occasio, maxime cum inter vicinos bella sunt, itaque aliud atque aliud instituere, ut hostes fallat, debet imperator, nec dubium, quin relaturi sint, qui præmium ex diuerso petunt. Prudens etiam T. Didij factum, in paucitatem suorum dissidens, cum in aduentum eorum legiōnum, quas exspectabat, traheret bellum, & occurvere eius hominem reperisset, concione aduocata aptari iusit milites ad pugnam, & de industria negligenter custodiri captiuos: ex quibus pauci, qui profugere, nunciaverunt suis pugnam immisere. At illi suspicione preliu ne deuiderent vires, omiserunt occurvere eis, quibus infidabantur: legiones tutissime, nullo excidente ad Didium peruenierunt. Front. libr. 1. cap. 8.

C A P V T L III.

Stipendia moderata & certa con- stituenda.

Sine stipen-
dio militia.

§. 1. ROMANI trecentos prope annos stipendium militiæ suo nō dederunt, diuites enim in prælio mittebant, qui suo sumptu militiam tolerabant. Nec mirum ita fuisse, nam Reges eorum cum domi essent, varijs operibus eos mancipiorum instar attraheret, ut in cloacis, vijs, muris, fanis exstrueret, adeo ut multi sponte mortem oblitent. Optabile erat tam misere viuentibus bello oppetere, & pulchram per vulnera mortem adipisci.

Justus Lipsius libr. 5. de militia Romana, aliquid tributum militi etiam ante arbitratur. Probat ex Dionys. 5. & Lilio l. 9. Sed publicum id fuisse putat in bello sumptus. Addo interdum pro præmio militum hæc exigi, vel in necessitate à ciuibus conferri solere.

§. 2. Peste cum nimium grauis esset militia, si de-

fuo quicque militaret, bello Vejensi stipendia constituta sunt, quæ cōsilia vocantur, quod pro obsolio emendo darentur. Polybius stipendium pedes duos obsolos accipiunt singulis diebus, ductores ordinum duplum, equites drachmam. Ex calculo lusus Lipsii erant in mensu deni denarij, hoc est, Philippus. Parum nunc stipendium, ex tempore magnum, & quia nouum, etiam valde gratum in vulgus, ideo etiam diu manif. Quod si rerum vilitatem spectemus, precium illud haud exiguum fuisse inueniemus.

§. 3. Tale fere stipendium apud Græcos erat. La- cedemonij Darii militi, duplum centurioni, qua- druplum duotori εργατας promittunt. Xenoph. l. 7. εργατας. Athenienses in diem solubant, drach- mā, quod largius erat; nam Darii est viginti drach- marum.

§. 4. Omnino agendum, ut quemadmodum olim frumentum, ita nunc panis detur. Olim fane probro- sum erat frumentum vendere, panem emere. At nunc cum ne frumentum detur, nec panis, pecunia facile absumitur, tum ad rapinas vertuntur.

Militi Romano dabantur modij quaterni in men- tu, ieiuniorum hoc demensum erat, qui tam en al- quando & quinq; modios acceperunt. Senec. Ep. 71. Equitibus triplum dabatur, hoc est, duodecim mo- dij, ut ferros duos alere possent. Equites sociorum modios octo, quia ferri paucioribus erant con- tenti, accipiebant.

§. 5. Interim aurea consuetudo fuit, ad signa pecuniam deponere, ne facile absumerent eas milites, atq; ut signa non facile defererent, de qua Veg. l. 2. c.

20. Illud vero ab antiquis diuinitus institutum est, ut ex dona- tio quod milites consequuntur dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus seruaretur, neper luxum aut manuum rerum comparationem à contubernalibus posset absumi. Plerique enim homines, & præcipue pauperes tantum erogant quantum habere potuerint. Sepofito autem ista pecu- cunia primum ipsis contubernalibus docetur accommoda: (nam cum publica suscentur annona ex omnibus donatiis augetur eorum pro medietate casfrense peculium) Miles deinde qui scit suos sumptus apud signa depositos, de deferendo nihil cogitat, magis diligit signa: pro illis in acies fortius dimicat, more humani ingenii, ut pro illis habeat maximam curam, in quibus suam videt positam esse substantiam. Deni decem solles, hoc est, decem sacci, per cohortes singulas ponuntur, in quibus haec ratio condebatur. Addebat etiam saccus vndeclimus, in quem tota legio aliquam particulam conferebat, se- pultura scilicet caula, ut si quis ex contubernalibus defecisset, de illo vndeclimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur ex- pensa. Hec ratio apud signiferos (ut nunc dicunt) in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solum fideles, sed etiam literati homines deligebantur, qui & seruare deposita, & scirent singulis redderationem. Ingens saepe ad signa pecunia. Suet. in Domit. Geminari legionum castra prohibuit, nec plus mille nummos à quoquam ad signa depo- ni, quod L. Antonius apud diuaram legionum hiber- na, res nouas molens, fiduciam cepisse ex deposito- rum summa videretur.

§. 6. Præter ista dabant legumina, pīsa, lente, sa- lem. Plutarchus in Crasso, mali omnis rem putat, initio cum necessariis emerentur, datam lente & saltem, quod ista funebria haberentur. Caro Imperator, inquit Synesius τὸ δεῖνον ἦν, πίστοις οὐ ζωλούς ετοι, οὐ τοις εργατας τα τερπηκτας κατενεισιν. Cœna erat pīsa pridatrum pulmentum, & in ipsa frusta ali- quæ faintæ suillæ carnis. Spartanus inter cibos ca- nens recenset, Latidum, caseum, poscam.

Coctam carnem vēdere Metellus vētuit; ipsi affa- bant aut elixabant. Hinc militum verū, & olla in su- pelle exstile. Panē milites ipsi coquebāt, inutili labore, cum facile à pistoribus coquantur pro ingenii mul- tudine.

§. 7.

Prima fi-
pendia ob-
sonia.

Darius
Gracorum
stipendium.

Cibus dan-
dus non in-
tū pecunia.

Demensum
militum.

Pecunia ad
signa depo-
nent.

Legumina
data.

Pecunia
tota.

Pecunia
tota.

§.7. Hinc ita dabuntur, ut tamen de stipendio aliquid detraheretur, certum scilicet premium, sociis vero donabantur, credo eos minus stipendium à suis viribus accepisse.

§.8. Actuarij cùm militibus pacificebant, pecuniam annonamq; mutuam dabant pro singulis solidis femissis accipere poterant, nec quicquam amplius, in omne tempus dilatæ solutionis l. quicunque c. de epochis publicis l. iubemus c. de erogatione.

§.9. Magnæ seditiones ob stipendia non soluta in exercitibus frequenter exortæ sunt. Multa etiam inuenta ad pacandum militem. Interdum arte mala vñi sunt. Iphicrates cum ob stipendia miles concionem pereret, peritos lingua Persicæ, & eo habitu subornauit, qui dicebent, aduenire stipendia, s. p. r. missos, sic intermissa concio est. Demetrius cum stipendio careret, duplicum numeru militum conscripsit, vt hostis citius viatos stipendia soluere cogeret. Antigonus vñtor, cum ante cuique Gallo s. aureum esse datum promisisset, illiq; pro pueris & mulieribus etiam flagitarent, quod dictum est; Vnicumque Gallo; minarenturque ob sidibus mortem; Antigonus datum dixit, iustus que venire qui acciperent, at illos detinuit, donec ob iudeas redderentur. Polvæn. l. 4.

§.10. Optimum cum fides est Reip. integra ex parabilis materia, in necessitate nummos cedere. Per diec stanneum numum cudit, & pro eo suæ regionis frumenta dedit. Veneti ad Tyrum pecunia lecornea vñi sunt, publicam fidè potea præstante senatu. Cum externus miles est, & fides principis subiecta, illa ratio magis exasperat quam pacat exercitum.

C A P V T L I V.

Commeatus & stipendiiorum ratio.

§.1. A D stipendia seu obsonia pertinet commeatus militaris, si ultra enim omnia sunt, si milles esurit. Verum quia hic opus est imenso sumptu & cura, vt detur tempori, & ne corruptatur commeatus, separatim ea de re dicere malui.

§.2. Monarchæ alicuius potentia ex commeatu multitudine & facilitate æstimanda est. Arte bellica Turca pollet, atq; hæc fere obseruat. Primo vt semper copias paratas habeat. 2. Ut præuertat hostem. 3. Ut feedera cum hostium vicinis feriat. 4. Ut sensim regionem occupet. 5. Utiles expeditiones capiat. 6. Quod maxime obstat regnantibus, vt fidem non seruet. Ea n. causa quos oblidet ad extrema fæcile defundunt. Qui de eius potentia scribunt, vires eius sapientia modum artillont. Ad bellicos apparatus q; attinet, aiunt, habet sane ingentes ac pene incredibiles. Tormenta habet innumera. Et tota Hungaria quinque millia abduxit; quingenta è Cypro; E Guleto nō multo pauciora. Tam immenæ magnitudine apud Turcas sunt machinæ, vt strepitu nō s. t. tantum muros demoliantur. Cum Rege Hi panianum nunquam totis viribus certasse constat, quāvis vires ex prælio meriti non opòrteat. Ego vero hanc potentiam quadruplo maiorem fore assermo, si commeatum, hoc est, agriculturæ rationem ducat, nunc enim sape destituitur, cum tamen ex sola Ægypto possit ducenta vel trecenta militum millia aere. Sed noluit Deus tam fæcum Tyrannum omnibus rebus pollentem esse. Tam seu beluæ pabulum minuit.

§.3. Hoc igitur agendum, vt militum mendicitas prohibeatur, cibum habeant, cæteraque quibus humana natura doleat negatis. Sed parvo contenta sint cætra. Per se pane & aqua & interdum nasturio vivit, nunc mendici cum pennam Galero affixent, in solentissime delicias querunt. Auidius Calilius Imperator Laridum & Bucellatum tantum fer-

re permisit. Volcatius in Auidio. Scipio, vt Appianus ait, frumentationes magna industria faciebat, locum circumdabat, quem demessurus erat, ipse cum delectis turmis circum equitabat, qua ratione insidiatores Afros elusit. Annonam interdum à militib; Tribuni accipiebant, quod Theodos. vetuit. l. septem. c. de erogatione anno militaris. Alexander capitali supplicio Tribunos afficit, qui id facerent, qui per stellatas aliquid abstulissent. Iustiniani quoq; lex estl. secunda §. pro limitaneis c. de officio Præp. atra.

§.4. Hostem fame vincere optimum Cæsar iudicauit. Corbulo dolab; Quod n. sudore effici potest, ad hoc sanguine non est opus. Cæsar diligentissime semper regit, vt inopia hostis ad pugnam cogeret. Marius semper sibi prospexit, ne inopia communatus ad pugnam inuitus cogi posset.

§.5. Huc etiam referunt cura chirurgorum & vulnerarioru, vt quā plurimi sint in castris, vt agri foecantur. Cura sanitatis magna habenda, q; arcte habitates facilime pestem vulgent, itaq; aëris, aqua, terra, frigora, calores, vestes, exercitia omnia eo referenda, vt miles sanus vegetusque perstet.

§.6. Belli sumptus si quis considerare velit, quāuis indies ageantur, ex Catalogo Ranzouiano paradigmata capere poterit. l. i. c. 7. Duci vñius legionis ad sui sustentationem singulū mensibus dati 400 flor. Pro comitatu ac ministerio eiusdem, qui sunt: satellitum octo prætorianorum, Equitatus totidem Equorum, Curru: vñius, tympanista, Tubicen, Concionator, Scriba, interpres, Eques emissarius, prævius & c. dati 200 flor. Prætori militari 40 flor. Praefecto rerum capitalium 40 flor. Praefecto vigilum 40 flor. Designatori diuisorioru 40 flor. Scriba legionario 40 flor. Administratori iudicij 32 flor. Scribæ iudicidi 32 flor. Decem ducebribus ordinum 120 flor. Calonum & lixarum praefecto 8 flor. Carceris praefecto 12 flor. Sex lictoribus 4 flor. Carnifici 16 flor. Summa 1068 flor. Hæc summa data fusi singulū mensibus Duci ac administris vñius legionis, quæ constituit per integrum annum 12816 flor. Pecunia cursoris sue conductio loco in singulas cohortes accepere capitanei 500 flor. in singulō milites 1 flor. 10. Battæones. Quod ad militum stipendia attinet, idem Imperator (quod & in Romani Imperii decreto, de contributionibus vñiversalibus faciendis, obseruatur), in singulos menses constituit pediti 4. flor. Equiti vero 12. flor. Prærogativa autem sue extraordinaria stipendia ac honoraria potius in singulos mensis ducibus ac praefectis singularum cohortum Equestrum, quæ vulgo vexilla vocant, constituta sunt: Ductori Equitum 200. flor. Magistro equitum 100. flor. Legato 32. flor. Signifero 50. flor. Summa 382. flor. Porro duodenus equitibus a signatur veredus & quadriga: ex quibus illi simplex soluit stipendium, huic duplex. Hinc igitur instituta suppeditatione colligere aliquo modo possumus, quanta summa pecunia ad menstruæ aut ad annua stipendia, magni aut parvæ exercitus requiratur. Nam ponamus exempli loco, Regem quendam decreuisse bellum, ad quod gerendum considerare velit exercitum. 46200. virorum, inter quos sint 6000. Equites, 40200. pedites: quantum fere exercitum Rex vñus contra alterum verisimiliter educit. Iam consultat cum suis de sumptibus menstruæ, atque annuis, quos stipendia tot militum assument. Itaque ex modo positus numeratio nem huiusmodi instituerit.

Pro peditatu 40200. virorum. Numerus peditum constituit 134. cohortes. Cohors autem una habet vulgato more 300. milites, inter quos plerumque sunt 96. duplicitarii, nimis 82. hastati, qui loriciati longis hastis vñtuntur, & 10. scutarii antefignani, quos roco eos, qui bombardas grandiores, & horridiores sonifurculis impositas disflodunt. Quibus duplicitariis (quod & nomen innuit) bina stipendia competunt. Igitur ad alendam vñam cohortem, p. a. ter capitanei ac cæterorum praefectorum stipendia, singulis re- cta sunt, ita quiruntur mensibus 1584. flor. totius anni p. a. 19008. multo ma- flor. Hinc ad 134. cohortes pro mensbris stipendium numerat. iores sum- buntur 212256. flor. pro annuis 2547072. flor.

Pro equitatu.

Equites 6000. cohortes sue vexilla confluiunt 20. Singulas cohortes compleunt 300. Equites. Hinc ita ratiocinavimus: Quoniam vni equiti solvuntur in singulos menses 12. floreni, ideo cohors vna requirit in mensem vnum 3600. flor. in integrum annum 43200. flor. Vniuersus vero equitatus, qui ex 20. constat cohortibus, sibi ad singulos menses vendicat 864000. flor. Ad annum integrum 1036800. flor. Tanta igit pecunia ad gregarios Equites non consideratu ducibus, Chilarchis, Magistris, Centurionibus, Decurionibus, Mensoriis, Annona Curatoribus, alioq; minorum bellicorum administris, est conquerenda. Quod si iam inuestigare libeat, quanta vis argenti ad totum exercitum requiratur: collectis stipendiis Equitatus ac peditatus, modo quodam rudi delineatione positis, efficiuntur pro mense vno 1076256. flor. pro anno in integrum 1291572. flor. Porro pro ducibus primariis, & reliquis horum administris, in hunc modum stipendiiorum calculi procedet. Peditatus 4000. efficit 8. legiones (singulis 5000. assignando) quartu qualibet peculiare sibi caput sue ducet, ac ceteros superiores prefectos habet, ad quos, vi ex superioribus pater, menstrui sumptus sunt colligendi 1068 flor. annui 12816 flor. Pro singulis vero singulari cohorti magistratibus, si computetur menstruorum stipendiiorum loco 100. floreni: efficiuntur sumptus, qui ad Dices ac Prefectos inferiores totius peditatus pertinet, menstruus quidem 13400. flor. annius vero 160800. floreni. Hui si addantur primiorum ducum ac prefectorum aliorum legionariorum, que modo posita sunt stipendia: exit summa que ad superiores pariter ac inferiores peditum Magistratus requiritur, mense vno 14468 flor. Anno integrum 173616 flor. Nec minori forte sumptu duces ac prefecti Equitatus seu 20. Cohortium Equestrium alii possunt. Itaque duplicata hae summa dabit stipendia omnium eorum, qui cum Imperio sunt in exercitu 46200. hominum (ipso tamen belli summo Imperatori non assumpto) uno mense 28936. flor. anno integrum 347232. flor.

His deniq; si adiecta fuerit prior summa, que stipendia militum, peditum simul ac equitum continet: emergit qualitercundo summa summarum, sive aggregatum totius pecunie, que alendo exercitum 46200. virorum est assignanda: in singulos quidem menses 11051912. flor. In annu vertente 13262304. floreni. Hui tamen non includuntur sumptus tormentorum, vehiculorum, quibus pontes nauales, Scale, arietes, alioq; ad expeditionem & urbium expugnationem necessaria promoventur: neq; equorum hec trahentium, pulueri nitrati, pilorum bombardicarum, exploracionum: quarum summa aperiuit rei bellica non minor estimatur, quam ea que ad totum exercitum alendum pertinent. Sin tamen in arctu quam maxime contrahantur rationes, tertiam illius, quam dixi, summe partem superabunt.

TABVLÆ STIPENDIORVM DECRETO-
rum exercitui contra Turcam con-
scribendo.

Anno 1594 Nunc subiiciemus illas tabulas, que anno proxime clausa, cum bello Turcico communis inter ordines Imperii in conuentu Ratisbonensi, institueretur deliberatio, fuerint composite. Primo propositum est, Turci opponendum esse exercitum 60000. virorum, Germanorum & Vngarorum, inter quos sint equites Germani vulgares 12000. Equites bombardis longioribus instructi, quos vocant Archibus 5000. Vngarici equites 12000. Germanorum peditum sex legiones, que singulis habent 4000. militibus, seu 10. signis assignati faciunt pedites 24000. Satellite deniq; Vngarici 7000. Iam pro stipendiis huius exercitus, & magistratum illius, huiusmodi in institutus est calculus. Primum ad mille equites Germanos vulgares, cōnumerata pecunia qua in Ducis, Magistri Equitum, Prefecti impedimentorum & decurionum sustentationem, auditoramenta item & viaticum sive argenti, quo milites primiū conducuntur, est expendenda) decreti sunt in menstruum tempus 17000. flor. Ita 12000. equites singulis mensibus sibi vendicant 204000. flor. Anno vertente 2448000. flor. Porro 100. Equites bombardis oblongi armati necessario requirunt

1400 flor. menstruos, quare ratione 5000. huiusmodi equiti assignandi sunt 70000 flor. menstrui 840000. flor. annui. Tertio quoniam Vngarici equitibus quini floreni singulis mensibus sunt numerandi: ideo mille equitibus, inclusi simul chilarche demens, & tibicinum ac satelliticum stipendiis duplicatis 6100 flor. menstrui sunt ascribendi. Hinc in 12000. Equites huius generis numerandi 73200. flor. menstrui, 878400. flor. annui. Quarto si legiōibus singulis vna cum ducum demens assignantur in singulos menses 30000. flor. sex illa legiones poscent 180000. flor. menstruos: 216000. flor. annui. Deniq; Vngarici satelliti menstruum stipendum sunt bini thaleri. Hinc consummato peculiariiter calculo, si connumerentur ducum demens, Decurionum item Signiferorum & Tympanistarum stipendia duplicata, in copias 7000. satellitum deputandis fuerint 20620. flor. menstrui 2247200. flor. annui. Iam vero sumptus vniuersi, qui in toto exercitu, quinis illis militum generibus distinctum, sunt crogandi, in vnum aggregatum colligantur, proueniet summa in singulos menses 547820. flor. in annum vertente 6573840. flor. Prater has impensas summo belli Imperatori, eius legato, Tribuno, ac ceteris summorum Magistratum administris & prefectis atq; speculatoribus: præterea machinis aeneis, & ad harum curam destinatis, alioq; rebus compluribus ad bellum necessariis, sui quoq; ascribendi sunt sumptus: qui si quam parcissime computetur singulis mensibus 10000. flor. anno integrum 1200000. aquabunt. Neg, tamen omnia qua ad bellicorum tormentorum & fūsperimentum, precedenti calculo comprehenduntur. Sed prefecti salummodo ac curatores istorum, & timenta trahendis istis destinata. Sin omnia sumptibus suis vere definiantur, ceteras bellis expensas teria parte assequentur.

§. 7. Commeatus hoc modo describit. In singulos equos dantur pabulo nocturno sex librae fæni: & nouenis Equis tantum auene, quantum vulgare illud vas, tonnam vocant, in quo halces coniduntur, caput. In singulos homines quotidie distribuuntur. Patinis libra 2. Carnis libra 1 $\frac{1}{2}$. Halec vnum. Cereus mensura 3. Per integrum septimam lardi libra 2. Caseris totidem. Butyri totidem. Per toto mensem salis caythus vnum. Hinc pro numero hominum instituenda foret anno sumptatio, nam vt, quod diximus, exemplo clarum stat: proposita sit questio, quantum alimenti menstrui requiratur in vnam militum cohortem, que vulgato more continet 300. capit. He quod per regulam proportionum soluta, commeatus calculum huiusmodi producit.

Trecentis militibus pro viatu menstruo competit: Patinis libra 18000. id est, 180 cōtentari. Carnis libra 13500. id est, 135. cent. Lardi libra 2400. id est, 24. cent. Caseris libra totidem. Butyri totidem. Haleces 9000. Cereus mensura 27000. id est, 306. amphora cum 72. mensuris. Salis Cyathi 300.

§. 8. Commeatus in classem ex eodem supra c. de belli nanalis ratione recensui. Tabula Clas̄is Dania 1567. fuerunt Succidia 20854. Carnium bubularum fuso duratarum frusta 6040. Carnium ocellularum in summatum quartu 11360. Anseres fimo durati 2900. Butyri laſta 104 cum 4 $\frac{1}{2}$. tonis. Halecum laſta 206 $\frac{1}{2}$. Aellorum minorum laſta 206 $\frac{1}{2}$. Salparum sive merluçarum vehicula 5104. Esocis salit laſta 16. Anguillarum salit arum laſta 16. Albica marina 16000. Peclines seu passeres marini siccatis 32000. Aellorum longorum fæces 32. Aellorum maiorum fæce Capitonis fæces 32. Aenea humano cibo preparata laſta 87. Eruiitorum laſta 81 $\frac{1}{2}$. Panum, cum bis coctis, laſta 1366. Cereus laſta 4741 $\frac{1}{2}$. Aeti laſta 10. Salis Luneburgensis laſta 24. Salis grossi peregrini laſta 31.

§. 9. Ut de vna naui, quo opus sit, intelligatur, legitur caput citarum de apparatu prætorie Danicæ.

§. 10. Hoc merito quælibet, an agendum regibus sit, vt sumptus bellum minuantur, an vero augeantur. Ego quidem augeri malim; ne si paruo sumptu gerantur, facilius ac promptius indicantur. Consultum est humanæ naturæ, vt sine magno sumptu occidi homo non possit, vt si non parcat humanitas homini, tetrahat saltem avaritia.

CAPVT

CAPVT LV.

*Missiones militum Romanorum non probanda principi.*Tempus fit
p̄diorum.Odiosa mi-
litia Roma-
na.Multi Ro-
me imbel-
la.Seditiones
ex diuturna
militia.Sumpus
incommo-
da militum.Missionum
auctorita.

§.1. Legitima stipendia erant peditibus anni viginti, equitibus decem, intra illud tempus si quis militia se subducere, aut mortis reus erat, aut cæsus veniebat: Ita Matienus deserter exercitus virgis diu cæsus festerio numero veniebat. Prætorianorum stipendia reuocata sunt ad annum decimum sextum, nauticorum dilata in vigesimum quintum. Hæc temporis longitudine, quæ multis viâ est stabilisse militiam Romanam, magno detimento fuit. Nam odio famam quam maxime efficiebat, multisq; viris fortibus, vt se ab eis redirent, occasionem præbebat. Præterquam enim quod laboriosum erat & periculosum, viginti ipsos annos aut viginti quinq; varijs obiici hostibus; ne iustum quidem esse poterat tot centenis millibus domi in theatro sedentibus, aut in agris suis securè agentibus, paucos perpetua militia affligi. Loquor de eis, qui nō volentes sed coacti & ex lege nomina sua dabant. Illa inæqualitas Remp. male constituta exhibebat. Quid enim ipsos viginti annos ad Rhenum vel Istrum ciues relegati, a suis abesse, dum interim domi aluntur in ocio urbani adolescentes? Verum neq; utile erat Reip. dum enim alij tanto tempore bellis detinentur, ceteros imbellies euadere necesse est. Viris iraq; fortibus Respubl. destituebatur. Imo cum multi vicen aut tricenis præclis interesserent, ciuitates oppugnarent, velitatioibus dimicarent, fame, peste, fuga minuerentur, pauci omnino emeritierant, quiq; ad vicen stipendia peruenirent. Multo minus ad vicen quina; cum in classe plures moriantur. Illi autem etiæ domi redirent, laboribus fraði, aut mutili pauperesque, & rei domesticæ ignari, parum præstare Reip. poterant. Hinc ab illis seditiones non raro. Suet. c. 49. *Quidquid autem ubiq; militum esset, ad certam stipendiorum præmiorum, formulam aſſinxit definitu pro gradu cuiusque, & temporibus militie & commodi missiōnum: ne aut exate, aut inopia post missiōnem ſollicitari ad res nouas poſſent. Vtq; perpetuo ac ſin difficultate ſumptus ad tuendos eos prosequenda, que ſuppetere, ex ararium militare cum reſtrigalibus, nouis conſtituit. Et quo celerius ac sub manu annuntiari cognoscere poſſet, quid in provincia quaq; gereretur, iuuenes primo modicū interuallis per militares vias, de hinc vehicula diſpofuit. Commodius id viſum eſt, vt qui à loco eidem perferre literas, interrogari quoq;, ſi quid reſexigere poſſent. Quis dubitet pellime conſultum virbi & regno, in quo illi, qui vicenos annos militiam grauiflimam tolerarunt in opia periclitantur.*

§.2. Hinc commoda inuenta, vt in colonias diuerterent, & agri darentur, & ſimil pecunia. Verum graue eſt quoq; Reip. milites quos viginti annos ſtipendio aluiſſet, miſſos ditare. Statuamus enim ſingulis annis 4000. Veteranorū mitti ſingulis dari quinaiugera, inſtrumentum rusticum, ſeruulum, duplum in Centuriōes, triplum in equites conficiuntur 25000. iugera, que ſi multis annis donentur, necesse eſt intra breue tempus omne ſolum ad milites redire. Nec villa Reip. poſteſt ſine aliorum iniuria tantas largitiones facere. Hoc adeo experientia docuit, cum enim præmia illa repræſentare Reip. non poſſet exauſtorabantur, & ſub vexillis tenebantur, omnium immunes pater quam pugnæ in hostem. Tiberius auctoritas imperator ſariflimes fecit missiones, ex ſenio mortem, ex morte compedium exspectans. Hinc iusta apud Tacitum quecila: *quod tricena aut quadragesima ſtipendia ſenes tolerent. Nec poſſunt eſſe fortes, qui tam inuitu dolentique animo militiam ſequuntur.*

§.3. Hinc factum, vt milites, cum ſe ſolos laborare, & in ſe vires imperij eſſe intelligent, ceteros umbram tantum, ius nominandi Imperatoris ipſi arrogarint, atque ad ſe ferre opes omnium rapuerint. Unde & illud: *Cole milites, ceteros contemne.*

Multo igitur æquius, tutiusq; Volones accipere, aut ſtipendiorum tempus minuere.

CAPVT LVI.

Indicias interponi & ſeruari oportere.

§.1. Indicia pax eſt caſtrensis, vt Varro definiit, & Gellius l. i. c. 25. *Indicia non ſunt pax: bellum n. maner, pax ceſſat, & indicia in de arbitramur dictas, quaſi inde uitiam. Paſcum indiciarum n. buuſmodieſt, vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi deur, ſed ex eo die poſtea ut iam omnia bellii ure agantur. atq; Aurelius Opilius in librorum, quoſ Muſarum inſcriptis indicias definiuit, cum hostes inter ſi viri, vroq; alteri ad alteros, impune & ſine pugna inēunt, vt nomen factum videatur quaſi intus & introtius. A pace diſerunt, quia pax perpetua ceneſtur, Indicia quanuſ longa certo tempore definitæ ſunt. Veientes à Romulo centum annorum impeſtrant poſtea quadraginta. Lius lib. 2. Il dixerat quoque Persa tutor Theodosij Iuniori conſtitutus indicias centum annorum pepigit. N. ceph. l. 14. c. 1.*

§.2. Indicia dololæne hiant, vt neceſſitatem euadat alter qui in periculo eſt, ſed alia via ſalus quærat. Lysander perſide Thasiorum eos, qui Atheniensibus fauerant, cum impunitatem promiſſet, occidit. Polyen. l. 1.

Improbæ Coreyrae, & more gentis, cum enim Argiū ſe iudicio populi Atheniensis ſubmiſſent, ita tamen vt feedus inuitum fieret, ſi freſiſſent, Coreyrae fugam ſuauerunt, quod timerent, ne nimis leuiter populus Atheniensis iudicaret, itaque quaſi fadifragi Coreyrae dediti, & omnes occiſi ſunt. Polyen. l. 6. Luculli inſignis in Lufitanos perſidia fuſt, cuſ velut amicos arma deponere perſuadifſet, tribus locis conſtitutos occidit. Non fatis honeſte factum à Sulla, Archelao, Hædrubale, dum per mendacia & ſimulationem indiciarum euadunt.

§.3. Fiant iuſtis & æquis conditioſibus. Conditioſes optimas proponit Amphipolitanus Braſidas Lacedæmonius, cum enim videret vinci diſſiciliter ciuitatem poſſe, Atheniensibus abeundi facultatem, Amphipolitanis, ſi cum Lacedæmonijs ſocietatem inirent, liberratam promiſit. Polyen. l. 1.

Virtute & æqualitate potius ad inēunda paſta paſcimque faciendam vtendum eſt. Scipio virtute Hispanos adduxit, reddita ſponſa & pecunia, quæ pro eius redemptions dabantur. Eodem modo Alexander quoque gentes ſibi integras adiunxit.

CAPVT LVII.

Premia viris fortibus diſtribuenda.

§.1. Ecce hoc Romani, ſi vlli viſpiaſt hominum, Polybius. *Pulchre autem iuuenes exiuant ac prouocant ad pericula ſibi uida. Cum enim occaſio ſe dat, & aliqui eorum fortiter aut animo fecerunt, conuocans Imperator in concionem omnes copias, & circumponens ſibi eos, qui autores egregi facinoris, priuim quidem laudes eorum edidit, & ſuper hoc facit, & ſi quid aliud in omni vita gaſſerunt, laude & memoria dignum. Poſt hec ei quidem qui hostem percuſſerit, hæſtam donat, qui vero deuicerit & ſpoliauerit, pediti quidem Phalām, equiti Phaleras, olim autem hæſtam tantum. Iſta vero conſequitur non qui iuſta aie auxi vrbis expugnatione*

Zzz sione

zione percusserit aut spolauerit hostem, sed qui in excursione aut velitatione aut talitempore, in quo nulla necessitas fuerit viritum periclitandi, quia tunc inquam se sponte & vltro se eo dederint. Similiter & qui ciuem aut socium defendenter ac seruauerit, eum & Imperator donu honestas, & Tribuni cogunt seruatos (nisi id quidem vltro faciant) seruatore suum coronare. Colit autem nunc, qui seruatus est, per omnem vitam, vt parentem. & omnia ei conferre ac deferre debet, vt signissem. Hac tali incitatione porro non solum presentes & coram audientes prouocant ad certamen & emulacionem in periculis, sed & eos, qui domi herent. Nam qui adepti eiusmodi dona, prater gloriam in exercitu & domi etiam famam; cum redierint in patriam ludoque pompaque conspicui inueniunt. quoriam solis in licet ornamenta hac gestare & imponere, qui ab imperatore viritutis causa, donati sunt. In adibus vero conspectissima earum parte, ponunt spolia, indicia & testimonia sua virtutis. Itaque talis cura & diligentia circa premia, tum circa penas in castis, merito etiam successus militie felices & illustres apud eos existant. Quod in omni Republica valer plurimum, premium & pena, id in militia poller vniuersa. In his vero premijs premium est & honos, Hæc autem numerantur.

**Præmia
precium
habent &
honorem.**

Laudatio.

Primum præmium. Laudatio publica, impetratoria, stantibus in circuitu ducibus, Tribunis, Centurionibus, totoque exercitu, quæ ratio nunc in deuetudinem abiit, neque enim Christiani & cultiores æque ac rustica corda illis encomijs capiuntur. Cum ergo par eset periculum timido & forti, imo maius timido, semper maximum illis periculum est, qui maxime timent. Audacia pro muto. Honos insuper fortis incitat.

Hasta.

phiala.

Secundum. Hasta pura. Polyb. γαστρα vocat δόπας επίδεντρος, Ille video pura iuuent qui nimirum hasta: Cur autem sine ferro? quia honoris ergo non pugnandi causa dabatur. Hoc præmium eius, qui hostem deiecerat.

**Phalera,
phiala.**

Vexillum.

Tertium. Qui deiecerit & spolauerit, pedes phiala, equi phaleris donabatur. Lipsius pro phiala. Ιππονοι armillas legendum suscipit. Phalera & armilla & torques interdum iungebantur. Fallor, an & olim inde dicti Enacim, seu Torquatus?

Corona.

Boues.

**Militia ho-
nestior.**

**Intrum-
pho prelate**

Quartum. Vexilla apud Suidam ιππονατα, quod textus etiam alios significare potest. Apud Vopitium in Aurelianovexilla quatuor bicolora donata leguntur. Augustus Agrippæ post victoriæ naualem coruleum vexillum donavit. Tænæ seu insignia adhuc gestantur à milite, & donantur honoris causa: quæ sæpe mutata hostem fallunt.

Quintum, variae corona. Ciulca, quæ dabatur ei, qui ciuem seruarat, hostem occiderat. Obsidionalis è gramine, cum exercitus obsidione liberatus. Muralis, qui murum, Castrensis, qui castra hostium primus ascenderat, et etiam vallaris dicta. Naualis, qui primum nauim hostium ascendisset. Rostata, qui nauale aliquod magnum decus peperisset. Ciulca è quercti, obsidionalis è gramine, alia ex auro. Et aliae aurea crebro dabantur, ob alia facta. Interdum integris manipulis ista data.

Quintum boues. Ita Scipio Lælium donat, Corona aurea & triginta bubus.

§. 2. Valebant ea præmia non solum precio, & honore, quæ dabantur, sed in posterum etiam utilia. Nam primo gradum faciebant ad honestorem, luxurio remque militiam. Quod nunc omnino seruatur, nisi vbi militia est corrupta. Præmia erant in promotionibus ingentia. Veget. I.2.c.21. Alexander certantibus præmia magna dedit, nempe Chilarchias. Alex. ab Alex. I.1.c.20.

In triumpho præferebantur, & semper quidem. De Sicinio refert Valerius lib. 3. cap. 2. Nouem triumphales Imperatorum currus secutus, totius ciuitatis oculos in

in se numeroſa donorum pompa conuerit. Preferebantur enim aurea corona octo: Ciuius XIV. murala tres. Obsidionalis una: torques CLXXXIII. armilla CLX. Hasta XVIII. phalera XXV. ornamenta etiam legioni, ne dum militi sati multa.

Nec in triumpho modo, sed in equorum transvectione. Imo in periculo, vt Manlius Capitolinus facit. Liuius lib. 6. Decora quoque belli non commemorantur, sed protulisse etiam conficienda, spolia hostium cærum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus insignes duas murales coronas, ciuias octo. ad hec seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Servilium Magistrum equitum absentem nominatum, & cum ea quoque quæ bello gestæ essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis aquando memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus in bello acceptis: & identidem Capitolium spectans, locum Deosque alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusque esse, vt quam mentem filii Capitolinam arcem protegendi ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos viuere, sique ut Capitolium arcemque intuentes, ad Deos immortales versi de se iudicarent.

Ad Magistratum quoque aditum faciebant. Liu. Ad mag. lib. 23. Senatus suppletur ex iis, qui adiles, Tribuni, stratum quæstoriſeſe fuerant, aut ciuiam coronam accepſiſent. Denique in ludis publicis conspecti donis suis aditum preſtabat.

Noſtris non insignia modo dantur, sed ex plebeis equites fiunt, insignibus & nobilitate donantur. Ad præmia pertinet etiam prædarum legitima distri- butio.

Præda diuiditur ut illeſimæ æqualiter, vt moris predarum erat apud Romanos. Dionysius I. 7. scitum omnes quod distribuio. Spolia & præda ex hostibus, quamcumque virtute nostrâ adipicimur, eam lex iubet publicam omnem esse. Nec solum gregarius miles aut priuatus aliquis ius in hanc non habet, imo nec ipse imperator. Sed Questor eam accipiens diuidit, & pecuniam in exarum publicum refert. Quam legem, ex quo urbem hanc incolumis, nemo non dicam soluit, sed nec culpauit. Lycurgus spoliare hostes vetuit, ne miles detinceret, & pugnam omittet. Incommodè prorsus, quia stirpium pugnandi admetit. Et Polyb. I. 10. Est Romanis moseius modis & administratio in expugnationibus oppidorum. Alias enim singulis diebus diuidunt copias iuxta urbæ magnitudinem, alias per manipulos distribuunt. Sed sic, vt nunquam plus dimidia parte ad hanc rem adiument. Reliquæ in ordinibus suis manentes sunt in subsidio, interdum extra urbem, interdum in ipsa, ita ut semper tamen se ostendant. Copias vero plurimum diuisi in duas legiones Romanas, in duas alas sociales (raro enim omnes quatuor legiones simul conuenient) omnes qui ad prædam & raptae destinatis sunt, ferunt quisque ea que ceperint ad suas legiones vel alas. Quo facto tribunus equaliter omnibus diuidunt, non solum ius qui in præsidio aut subfidiis fuerint, sed & qui castra seruauerint: itemque agri, sauci, aut ad munus aliquod alio missi. Quod vero nihil fraudat, sive aut subducturi e præda, id omnes iuvant, cum primum in castra veniunt utrius ad bellum. quia de re pluribus dicunt est a nobis in iu quo de Republ scriptum. Ceterum cum sic dimidio militum pars ad prædam discurrat, dimidia seruatis ordinibus ius curat & subfidiatur, nunquam exenit periclitari Romanos de summa rerum. Spes prede cupi- enim luci certa inter omnes, sive manent, sive præda agant, dñe ordinis nemo locum ordinemque deserit, quæ res sive noxæ alii solet non deſerit. Cives & socii æqua sorte prædam partiebantur, & cupidi- ne præda miles incitatus est, nunc fieri aliter vix potest, cum tam diuersæ sunt in uno exercitu nationes.

* *

CAPUT

CAPUT LVIII.

Pœna militares.

In militia parvus delictis magna pœna.

§.1. IN militia, hoc est, viris, quos nulla pietas, aut iustitia, à scelere retrahit, coercendis, opus est, magna severitate pœnarum: nisi enim timor adsit, omnia pessum eant necesse est.

Primum genus pœna multa erat, & vt daretur,

pignoris capiendi potestas erat penes Tribunum. Polyb.

Eadem quoque in hodiernis manet; quam-

uis vix expediatur a vti, quia pessimus quisque egen-

tissimus est.

Secundum. Si vigilia neglexisset fuste cædebatur

Polyb. Ea pœna est talis. Fustem capiens Tribunus condem-

natum leuiter tangit & delibat, quo factio, omnes qui in castris

sunt forientes alius fustibus, alius lapidibus, plerosque in castris

occidunt. Quod si quis euaserit, nec sic saluus erit, quomodo

enim: cui nec in patriam reditus, nec quisquam eum

recto repererit. Itaque planissime pereunt, quos ea calamitas

attigit.

Tertium. gladiis obijciebantur, sed illud raro. Ta-

cit. ann. 1. Stabant legiones pro concione districtis gladiis,

reus in suggestu per Tribunum ostendebatur, si nocentem ac-

clamauerant, præcepit datus trucidabatur. & gaudebat cadi-

bus miles, tanquam semet absolueret. Nunc bombardis

commilitonum petuntur, eaque mors honestior ex-

stigmatum.

Militibus vero occidendi traduntur, vt inuidia sit

penes eos, non Duces. Alexander quos per cruciatus

enecari volebat, cohorti tradebat, vt cæteri crudeli-

tate, fidem suam probarent.

Quartum. Securi percussi, qui reliquerant ordi-

nam. Liuius lib. 2. Appius Consul Centuriones, du-

plicariosque qui reliquerant ordinem, virgis cælos

securi percussit. Integra legio, quæ Rheygium occupa-

rat, securi percussa est. Gladio nunc percutiuntur, vir-

gæ visitatae in militia non sunt.

Sextum. ad mitigandam pœnam mortis inuenta

est sanguinis missio, quæ ignominia causa fieri solita

fuit. Agell. l. 10. c. 8. Fuit hec quoque antiquitus militaris

animaduictio, iubere ignominia causa militi venam solui, &

sanguinem dimitti: Cuius rei ratio in Veteribus literis, quas

equidem inuenire potui, non exstat: sed opinor factum hoc pri-

mitus in militibus stupens animi, & à naturali habitu de-

clinantis, vt non tam pœna, quam medicina videtur. Postea

tamen ob pleraque alia delicta idem facilitatum esse credo

per consuetudinem, quasi minus sani viderentur, omnes qui

delinquent.

Alia quoque delicta sunt punita. Polyb. de hisce

in hunc modum. Oportet attendere & auscultare milites

Tribunis, Tribunos Consulibus. Tamen & tribunus ius habet

potestque & multandi, pignoris capiendi & verberandi. Idem

in socios praefecti. Fuste autem percutitur, & si qui furto ali-

quid abstulit è castris: & qui falsum testimonium dixit, &

qui in flore etatu, corpore suo deprehenditur abusus, itemque

qui ter ob eandem culpam multatam fuerit. Hac talia vi cri-

mina puniunt: At ignavia & militari probro adscribunt ista.

Si quis falso aliquod strenuum factum suum referunt ad Iri-

tribunos, honoris præmiique causa. Si qui in praesidio aut statione

positi, per metum deferuerunt locum. Si quis armorum ali-

quid abicerit in ipso discrimine per metum. Eoque fit, vt qui-

dam in praesidiis certo pereant, pluribus ingruentibus, dum lo-

cum verentur deferueret metu huius pœna.

Quidam etiam in ipso conflictu, & excuso scuto aut gladio, aliove ex armis, ca-

sa fortuito, iacunt se ipsi in hostes, certi aut recuperare quod

amiserint, aut occumbentes effugere manifestam ignominiam,

& opprobria suorum.

Septimum. Sortito interdum ad pœnam vocan-

tur. Polyb. Quod si plures peccasse contingat, & manipulos aliquot simul locum deserere: omnes quidē fuste percutere aut occidere nolunt, modum autem rationemq; repererūt, & com- modam pariter & terribilem. Exercitum enim aduocans Tri- bunus, & in medium noxiū producūt, acriter eos incusat, & inter dum quinq; alias octo aut viginti, & vt semel dicam, ad multitudinem semper respicīt, vt decima sere pars delinquentium sit, hos ex omnibus ignavis sortitur: & in quo ea sors ce- cedit, sine vlla depreciatione, fuste percutit ad modum iam di- cūtum. Reliquis hordeum pro tritico admetiens iubet extra val- lum tendere & tutelam castrorum. Ita pericolo & metu à for- te equaliter omnibus impendente, & exemplo item dati hordei ad omnes perueniente plurimum ex eo more capitur & ter- roris & correctionis. Decimatio erat illa, Romanis vfitata, quam aliquando in vicefimationem & centefima- tionem mutabant. Capitolinus in Macrino: Cum se- ditiones militares patet, multo sapienter decimauit, aliquan- do etiam centesimaut, quod verbum proprium ipsius est, quod se- elementum diceret, quando eos centesimaret, qui digni essent decimatio.

Octauum. Fuste à centurione percutiebantur seu

vite, interdum grauiter, Catilina M. Marium inspe-

ctante populo Romano per totam vrbem vitibus

cecidit. Nunc quoque fuste percutimos est, non pri-

mo tamen more.

Nonum. Virgis cædebantur, si vel capite punien- Virge abſt.

di, aut id meriti, mitiori pœna defungerentur.

Decimum. Hordeo paci; Augustus cohortes, Hordeum.

qui loco cessillent decimatos hordeo paut. Suet. lib.

24. Non eftilla in vſu pœna, vti nec decimatio.

Vnde decimum. Aere dirui, aus eſ ſignari militi di- cebatur, cum ſcilicet ſtipendiū negaretur, & anni nō

procedebant. Val. l. 2. c. 7. Age, quam grauiter ſenatus tu-

lit, quod Petilius Consulem fortiſſime aduerſus Ligures

pugnare occidere milites paſſi effent: Legioni enim neq; ſi-

pendit anni procedere, neq; arā dari voluit.

Duodecimum. Extra vallum tendere. Liuius l. 10. Extra val-

etiam tentorij deſtitui eos ostendit. Et Val. lib. 2. c. 7. lum iedere.

Decreuerunt ne quis eorum intra caſtra tenderet, nevelocum

extra aſſignatum vallo aut foſſa cingeret, neve tentorium ex

pellibus haberet. Rucrum autē iu ad pristinum militia ordi-

nem proponuerunt, ſi quis bina ſpolia ex baſtilis tulifet.

Tertium decimum. Dicincti ſtare ante praetō-

riū, aut in principio, aut foſſam fodere iubebantur,

tunica induti ad omnium ludibria. Julianus Cæſar

indutus vefe muliebri per caſtra deduxit, ratus vritis

eam pœnam morte grauiores futuram. Charondas

qui arma pro patria nō cepiſſent, in foro tres dies in

veſtibus muliebribus ſedere iuſſit.

Decimum quartum pœna genus inter mediocria

grauiſſimum, mutare militie genus. Equites ad pedi-

tes, pedites ad funditores reiſciebantur. Liuius l. 25.

Val. l. 2. Ammianus l. 24. & 25. & 29. Quod ſi aliqua in

parte officio deſſent, ad inferiorem militiam detru-

debatur. Captiui à Pyrro remiſſi, eques ad pedi-

tem, pedes ad velitem redacti, iuſſi extra vallum ten-

dere, donec ſinguli bina hostium ſpolia tulifent. Po-

ſtrema pœna in miſſos sub iugum ab Hannibale vſus

est Otacilius. Domitius Corbulo virtute ignomi-

niam redimere iuſſit.

Decimum quintum. Stantes cœnam capere, nam

prandeant ſemper ſtantes. Nunc quoq; ſtare mul-

tas horas grauati magnis bombardis coguntur, ſi

quid deliquerint.

Decimum ſextum. Pœna quoq; militaris erat ha-

ſtam dare. Feftis censio haſtaria dicebatur, cum mili-

ti multæ nomiue ob delictum militare indicebatur,

quod haſtas daret.

Decimum septimum. Inter impedimenta iter fa-

cerere. Ammian. l. 25. ademptis ſignis haſtisque diſtra-

ctis, omnes eos, qui fugiſſe arguebātur, inter impedi-

menta, & ſarcinas & captiuos agere iter imposuit.

- Extra opida hyperbore.* Decimum octauum. Extra castra etiam & oppida hibernare cogebantur, Liu. l. 35. Val. l. 2. c. 7.
- Lingue absens.* Decimum nonum. Apud Aegyptios lege sancta lingua illi abscondebatur, qui hostibus secreta consilia prodidisset.
- Manus absens.* Vicecum. Manus interdum apud Romanos incedebant. Ammian. l. 29. Liu. lib. 35. Imo & crura exsecabantur. Ammian. l. 23. Signa propria quisque sequatur sciens, quod si remanserit usquam exercitus curibus relinquetur.
- Crux.* Vicecum primum. Pœna grauior erat aliquando, ut in cruce tollerentur. Liu. l. 30. Nominis Latinus qui erant securi percussi Romanis in cruce sublati sunt. Qui ad hostes transfugit, torquetur, & ad bestias damnatur.
- Befbie.* Vicecum secundum. Sepultura etiam priuati aliquando. Val. Max. l. 2. c. 7.
- Ignis.* Vicecum tertium. Desertores exustos ait Ammian. lib. 29. Hortarius Tribunus exustus est, quod quædam in hostibus prescriptissit. Ammian. loco cit. & l. 21. Quæ barbaris prædandi facultatem dedit, aut cum usus prædam diuissent viui combutuntur.
- Fumus.* Vicecum quartum. Auidius Cassius Imperator stipiti centum & viginti pedes longo a summo usque ad unum reos alligabat, alios igne, alios fumo, non nullos metu necabat.
- Crates.* Vicecum quintum. Sub crate etiam necabantur. Liu. l. 4.
- Sagitta.* Vicecum sextum. Sagittis etiam conficiebantur, ut nunc bombardis. Inusitata haec fuere.
- Carpentum.* Vicecum septimum. Macrinus Tribunum, qui excubias deserit passus fuit, carpento rotali super anexum trahi viuum & mortuum iussit.
- Arbores.* Vicecum octauum. Aurelianus militem adulterum devexis duarum arborum capitibus per pedes alligavit, inde arboribus demissis subito, scissis illis utrinque peperdit. Vopisc. in Aurel.
- Bonæ.* Vicecum nonum. Macrinus etiam milites duos, qui ancilla hospitis pudorem violarant, bibus inclusis, abscessis iumentorum capitibus, ut facilius colloqui possent.
- §. 2. Magnæ saepe pœna fuere, etiam ubi non magna culpa; finis tamen erat disciplina. Verus est Clearchi dictum: Imperatorem potius, quam hostem metuendum. Miles detrectans pugnam capite punitur. Caius Vatinius ne militaretur manus digitos abscedit, & bonorum publicatione punitus est. Traiani tempore pater quæ filium, bello inhabilem fecit deportatus est. Ammian. l. 5.
- Bonorum publicatio.* Auidius Cassius iussi in cruce tolli centuriones, qui paucis militibus Sarmatarum tria millia incantus agentia occiderunt, suodius illi; quia dicebat infidias subesse posse. Attilius Regulus exercitum fugientem cædi iussit. Cato militem relictum, qui soluta classe, tolli perebat, supplicio affecit. Valerio Cosvictus exercitus iussus est hymenem sub tentorijs agere. Titus Scaurus filium, quod loco cessisset in conspectum venire vetuit, is verecundia ignominiae mortem sibi conficiuit.
- In periculū remitti.* Metellus Maccidius quinq; cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere iussit, ad locum recuperandum remisit, mutatus non nisi post victoriæ receptum iri. M. Cæsar Legionem, quæ bellum detrecterat, discinctam stramenta secare iussit, signa eius non menque aboleuit, & pro supplemento in alias legiones transficipt. L. Piso præfectum Cohortis cinctu togæ pœcilio, soluta tunica, nudis pedibus in principijs stare iussit quotidie, coniuijs & balneis abstinere. Corbulo Æmilius Rufum equitum præfectum scissa veste stare in principijs iussit.
- Scissa vesti.* In vniuersum ipsa militia pœna erat, cum etiam sine necessitate laborare cogerentur. P. Nasica enim ne in ocio hibernorum miles defueret, aut corrumperetur, classem ædificari iussit.
- C A P V T L I X.
- Vetus militia cum nostra comparata, quoad arma.*
- §. 1. **S**icutum dignum & utile est, non modo iucundum, an vetus militia cum nostra comparanda sit? Multi omnia vetera mirantur, nostra contemnunt. Alij in media via incedunt, nonnulli veterem militiam pro nostra aspernantur. Quinque autem sunt, quæ in militia consideranda sunt. Nempe delectus, Ordo, Arma, Acies, disciplina. Dele *Honestæ nostra militia.* Et dixi, nostrum expeditorem, & si cetera accedant optimorum esse militum, quia volonum. Etsi autem ex fœce hominum magna pars militum sit, multitudinem præcipit, comites, nobiles, diuitesque nomen militia dant, efficiuntque ut colluvies illa vulgi regatur, ordinesque, & disciplinam ferat. De ordine etiam nulla quæstio est; veteres suum; nostri nostrum habent, sed accuratum & ex parte meliorum, qui optimos initio collocant, & pressos non cedere sed a succurrentibus iuvari volunt. De armis igitur quæstio agitur.
- §. 2. Iustus Lipsius prudentissimus harum rerum estimatur, valde ad præfatos inclinat. Nostris bombardis opponit fundas, & iacula. Primo inquit plumbeum liquefactum. Lueret.
- *Plumbea vero fundarum violencia.*
- Glans etiam longo cursu volvenda liquefit.*
Ouidius. Non secus exaristi, quam cum Balearicæ a plumbeum funda iacit, volat illud, & incandescit eundo, Et quos non habui sub nubibus inuenit ignes.
- Lucanus. Indefaces & saxa volant, spatiq; solute & aeris & calido liquefacta pondere glandes.
- Statius. — *Arfuras cali per mania glandes.*
Ino idem cum fulmine comparat: — *Volucres imitantur fulgura glandes.*
- Poëni fortasse fidem non habes? Philosophus accedat noster Seneca: Aera motu extenuat, & extenuatio accedit. Sic liquefit exulta glans funda, & attritum aeris velut igne distillat. Et tale in Aristotele alibi scriptum. Nec id tamen perdit vim teli, sed sic igne veniebat in corpus.*
- Virgilii. *Et media aduersa liquefacta tempora plumbum diffidit, ac multa porrectum extendit arena.*
Vno ictu ecce interficit. Nec miror de Davide, qui iuuenis & interfunditores hoc telo immannem Goliathum dedit. Atque ut semel & plene vim eius noris, accipe Diodori Siculi ista de Balearicis: *βαλεαρικοὶ λέπεις πολὺ μείζοις τοῦ ἀνθρώπους εὐτρόποι, ὡς δοκεῖ τὸ βαλεαρικὸν τὸ τινὸν καταπέλτης ἐπίστροφα: lacuunt lapides (seu enim & hos, nec solum plumbum funda missum) multo maiores quam aliis, ita intente & robuste, ut videatur ictus à catapulta quipiam deferriri. Cum tormento, ut video, comparat; atque addit: τὸ τε δυοῖς, καὶ τὸ τριτοῖς, καὶ τὸ τετρατριγοῖς ὅπλον συντρίβεται. Et scuta & galeas, & omne armorum tegumentum perfingunt. Nego, ne ego bombardis his nostris maiorem vim esse posse, fortasse nec tantum: excipio Musqueta, quæ vocant. Iam parte una certo vincunt funda, quod multo longinquius ferantur & ledant. Quæ nostra bombardaria ultra ducentos aut trecentos pedestes tenebunt & vim ferunt, & longue sunt, aut aberrat, si protendis. At funda telum ad sexcentos pedes vim pertulit & permisit, quod ita in Vegeto c. 1. v. scriptum. Sagittarii vel funditores, inquit, lapidas, hoc est frumentum vel graminum fæces pro signo penebant, ita ut sexcentos pedes remouerentur a signo, ut sagittis vel certe lapidibus ex fustib; destratis signum sepius tangerent. Iungit hic cum sagittis, & spatiis virisque dat, quod dixi: at aliis*

at alii ante sagittas etiam ponunt, & longius volant per meare. In Strabone leges, κακοβολωτέων τὸν φεύγοντας τέξει longinquas iacere fundam, quam arcum. In Dion. δι ορθούντων μαχοτέων τὸν τέξωντες, πάσια καὶ τὸν καλέσαντον ισχεῖς εἰναύαντο. Funditores longius quam sagittarii iaculantes, omnes etiam cataphractos ladebant. Hoc ille in rebus M. Antonii contra Parthos: quos tamen bene armatos fuisse constat, & eosdem sagittis scientissime rufos. Sed praeualebant tamen iūs funde, quod & Xenophon diserte scribit in *Gracorum* suorum rebus; μακρέτερον γένοι τοῦ πόδιον τὸν περσῶν τοφεύσοντας τὸν πάνταν τοξον. Longius enim Rhodii quā Persae funditores iaculabantur, atque adeo, quam plerique sagittarii. Longe igitur iaculantur an & certo? Omnes adfimerant, praeferunt de Balearibus, & ab insatis didicisse destinatos istos illus. Quia etiam in *Biblio sacri* lectum: Habitatores Gabaa ad sepingentos, sic fundi lapides ad certum ieiisse, ut capillum quoq; possent percutere.

Funditores vim extollit; quia plumbum liquefit, quia tempora diuidit, & frangit scuta, galeasque fundit lapis, iētu ad sexcentos pedes perfert. Certus etiam est iētu, Gabaonitas enim etiam capillum tangere poterant.

Funditores
bardiū im-
pares.

Mihi vires illæ magnæ videntur, sed nequaquam bombardis nostris pares. Nam plumbum liquefcere, aut arundinem ardere, non est indicium summæ violentiæ, sed magna; Acestes in auras iaculatur, & ostēto est, quod evenit.

*Namq; volans liquidis in nubibus arsū arundo,
Signauitq; viam flammis, tenuisq; recessit
Consumpta in vento.*

Nec tamen ferebatur arundo illa violentius quam tormenta nostra murifrangibula, quotum globi viam non signant flammis, quamuis interdum adfint, quæ vti possint; Sed me, ut verum fatear, dubium res habet, de flamma, de liquefacto plumbō. Motus extenuata èrem calidumque reddit, sed tanta celeritate tam breviculo tempore, tam vehementer oritur calorem posse, cum duro corpori non illidantur, difficile est intelligere. Et profecto in contrarium est experientia. Quia funda sagittisq; feruntur, vulnere non vistione lāduntur. At vero si liquefacto plumbō tempora funduntur, necesse est, ut vrātur, & nidorem exusta fundant. Si plumbū liquefit, et ferrum cum violentiis è tornēto mittitur, incandescat oportet; maiori est n. vis contortæ phalaricæ, quam glandis ex funda. At ferrum non esse calidum docet experientia; nam scuta, vulnera, infixū vreter, ingentiq; dolore conficeret saucios, nunc vero nemo de ardore, sed de vulnere quæritur. Quin & illi, qui mosquettis vulnerantur, quamuis hæreat in viscibus plumbæ pestis, non tñ exuruntur, & tamen ardentes oportebat esse ignivorum tormentorum glandes. Non igitur præponi veterum debent armaturæ, qui a tela ignescunt; alioquin cum silicis scintillam excutimus, maiorem imperū credere oportet, quam cum tormentum emitunt. Alia igitur horū causa effectum quærenda est, quæ mei instituti non est. Hoc satis est, ignitionem non esse signum summæ violentiæ. Melior est illius ratio ex illis quæ de scutorum fractione dicuntur. Sed nec tamē ex hisce præponi nostris tormentis debet. *Liquefacta tempora plumbō diuidit, apud Virgilium fortis bellator, Et*

*Vidimus horrendum membris, animisq; Goliam
Inuulida cecidisse manu, puerili in illum
Dextera fundidi torfis fridore lapillim,
Traiectamq; cauopenerat vulnere frontem.*

Infixus est lapis in fronte philæstæi, sed si tormento vīs fūisset David, torū caput penetrasset iētu, lōge que euectus alium quoq; vulnerasset obuiū. Et merito, maiore vim Mosquettis Lipsius cōcedit. Quod Theodorus Siculus, de Balearibus refert, nō mirum si ærea munimenta, quæ contra pila & sagittas fere-

bantur, frangeret, cum essent lapides magni, & tegumenta non admodum munita, interim nego fractis integumentis corpora penetrasse, iētu frangebatur tegumentis: Funda itaq; corpora mediocriter recta nō penetrabāt, sed percutiebant, atq; ita vt iactus lapidum lādebant, crates & pallia & cortinæ tentiorum opponebantur. Quod vero ad sexcentos pedes funda iacere dicit Veget. certum est, bombardas longius iētu perfere, & iētu qui penetrat Asserē vnius digiti funda non trājicit. At glans ferrea multos simul transibit. Constat autem funditores longius, quam sagittarios iaculati. Nam sagittas non procul perfere iētu satis ostendit Homericus Ulysses:

*Δρεὶς κοντίσω, ἔρωντα μάστη περισσώ
Hasta vero iaculor, quantum non aliis sagitta.*

Certe nemo hastam ita iaculatur, ut tormenti spatiū præteruolat. Scutum & Loricam aliquando pilum trāsibat, aut sagitta, sed crebrius hærebat. Ut autē plane cernas, quamū nostræ bombardæ sagittis præstent, duo considerāda sunt: primo pila & sagittas in scutis hæsifit, adeo vt crebro grauarent ferentem. At scuta illa ex tabellis, ex cratibus, ex corio erant, quæ omnia ludibria sunt, si ad nostrā miliciam referatur, minimi sclopi palmæ magnitudine ista penetrarent. Itaq; duas Romanorum legiones veteranas, ordine dispositas, suo more armatas facile Mosquettariū duō millia vinceret. Quod si equitem opponere illis libeat, decem millibus seu duabus legionibus mille cataphracti sufficerint, quia bombardarum globos Romana tegumēta nō sustinent, & intra teli iactum venire equites non est necesse. Quanta vires sint bombardarum nostratium, docet Bernard. Meñdoza, p. i. c. 52. Presentantur eo tempore tormentum nōi generis sua Mæstati, ex metallo fusum, cuius precium est quadraginta coronarum, pondus triginta librarum, glans quam iaculatur est vnius libra, tanta autem violentia fertur, ut murum duos pedes geometricos longū pertransiat, quod admirabile est, cum adeo leue sit instrumentum, & eius proportionē globus sit grauus, deinde haud facile incandescit, quod magni faciendum est. Hæ tormenta in classe vñsi esse possunt, quamuis parvæ naues sint, nec vñlla nauium latera tam fortia videntur, ut non perforent. Si plura iungantur, etiam mūris frangendis vñpari poterunt. Tanta vis bombardæ. Denique quacunq; vi fundā glandem in arboreum torquas resilit, omnis bombardæ globus fitigatur: alio signo opus nōi est. Negantem pro scopo destitutio licet. Nihil est violentius Petarto, quod paucos ante annos inuentum est, portas enim aufert & perrumpit. Et puluis incensus, montes & valla cum propugnaculis proijicit.

§. 3. Hinc & illud conficio, Romana arma nō esse repetenda, aut nostris miscenda, quod quidem contra quodam scriptores omnīū ingenia Ducum præstantia tuerunt, qui nec sagittas, nec iacula, nec pila curāt. Nā primo pilū cum videatur, facile vitari pō; deinde vix vñtra quadraginta passus iaci possunt pila, occidi ergo possit pilani, anteq; nocere possint hosti.

§. 4. Romana legio præterquam quod nocere nō potest, etiam nuda est, si bombardarijs nostris opponatur, nullo ergo modo confistere possunt.

§. 5. In Romana Græcaq; militia robur corporum requirebatur, in nostris plerisq; potius dexteritas, modo enim scite rotare ensim, tractare bombardam norint, cætera facile addiscunt.

§. 6. Scutum vetustas militia munimentum erat præcipuum, itaq; ἀστίζειν & ἵπταστίζειν, scuto protegere, Græco prouerbio ad omnes defensionū species refertur. At vero nunc scutum fieri non potest, q; fidum sit, & glandes ferreas Mosquettarū, aut plumbæ auertia. Cum n. longitudo Scuti sit, ut docet Lipsius 1.3. de militia Rom. cum longitudo itaq; sit quatuor

*Si arboreū
sclopo pe-
ras, hæret; si
funda, re-
pellitur
glans.*

*Duo millia
vincerent
dēna millia
Romanorū.*

*Vetera ar-
ma non re-
ducenda.*

*Ignitio non
est signum
summa
violentia.*

*Fundat
rei.*

Scutum cōtra bombardas nimis graue fortes.

pedum, cum maius palmo excedat, Latitudo duorum pedum & semis, non potest tale scutum manu ferre miles hodierno tempore; quia opus est, ut quadruplo crassius sit, quam fuerit olim. Velenum & ex salice, fico, tilia, betula, sambuco, populo, ex quibus scuta olim fiebant: Velix lignis duris, queru, robe, cedro. Si ex molioribus oportet pedis vnius crassitatem esse, vltra enim glans Mosquettæ penetrat, si ex robo grauus illud lignum erit, quam ut comode gestetur, rotetur & defendat. Quod si ex erre, ferro & clypeus fuerit, ea laminam crassitatem esse necesse est, quæ vnam manum nimium grauet, parum vero grauia fuisse veterū scuta ex eo facile colligimus, quod ex vimine sœpe conficiebantur, corijsque tegebantur, & grauia illa censabantur. Theocritus.

Ἄχθουσοι σαύστοι βραχίονας ἵτεινοι.

Grauati brachia scutis vimineis.

At ridiculum fuerit hos opponere armatos nostris bombardis.

Contra bombardas vix est munitione.

§. 7. Milites nostri communiter muniri contra bombardas vix satis possunt. Veterum n. a. matura inutilis est, penetratur n. facile, ea si firmior efficiatur duplum, aut quadruplum, inutilis erit ob pondus. Hinc vslum est, potius expeditos quam immobiles habere milites; Itaq; nostra militia vetere periculosior est, & cum olim totos interdū dies pugnaret, nunc celerrime prælia absoluuntur, quia nudi nudis concurrunt. Ideoque opus est animis in ea constantioribus.

§. 8. Hinc facile vincunt, qui plurimos catastrophas & quæsitiones habent, quia namque munimentis fidunt, audacissime pertumpunt omnia.

Tegi miles nunc satis non potest.

§. 9. Deniq; hoc vnicum in nostra militia deplorandum est, q; cum olim omnibus armis quibus vita perebatur, arma contraria inuenta fuerint, quibus corpora tegerentur; nunc vero tot annis post inuenta in hominis necem bombardas, nondum inuenta sit lorica aut scutum, q; pugnantem & concurrentem tutari possit. Tanto in sui perniciem q; salutem est homo minus indoles ingeniosior. Quod si in mediocri pondere aliqua metallorum mistura impenetrabilis scutum, aut loriam efficere aliquis regum posset, n; ille uno exercitu facile imperium orbis obtineret.

C A P V T L X .

Comparata disciplina militum nostrorum cum Romanis.

In iustitia in castris veterum.

§. 1. Vetus Lipsius in commendatione disciplinae Romanæ apud eos ait. *Iustitiam, Castitatem, Innocentiam habita se in castris.* Neq; ego negare possum, multa præclare apud eos fuisse. Sed nego vslum legum disciplinæq; multo fuisse nostræ melioræ; quædam sunt exempla integratæ, sed plura nequæ, & vigor illæ disciplinæ crebro interpolatus est. De iustitia militum non est quod disputeret; de præsidiis dicitum est: *tibi ius, ubi maxima merces.* Marius negabat in strepitu armorum se leges exaudire potuisse. Castitatem eorum multo minus intelligo, quibus scortationes liberæ erant; Mulieres quidem castris arcebantur Romanorum. Et posteri seruabantur: Frederici primilex est,

Non erit in nostris nobiscum feminæ castris.

Qui reus exirebit, ipsius nudatus abibit.

Turpiter & nasa mutilabitur illa reæctio.

Impuritas etiam maior.

Sed tamen grauissimum crimen apud Gentiles fuit. Scipio ad Numantiam duo millia scortorum è castris eiecit, sed idem Lipsius mulieres fuisse negat. Quorsum attinebat commendare castitatem, quæ nefando crimen sexum deturpabat?

Innocentia alia nequaquam magnopere commendanda, etiam integra Republica, superest.

§. 2. Nostra itaque non contemnenda videntur, quæ tot habet milites timentes Deum. Sunt enim plurima historiarum monumenta etiam hodierni temporis. Inno centiæ hoc argumentum, quod apud Romanos plurimi occisi ab exercitu duces, id apud nostrates vix audiatur. Ordo nunc quoque non inferior, etiæ forte sumptuosior.

§. 3. Sileges legibus comparamus, non est dubium, quin nostræ sanctiores sint. Si mores moribus, ex legum obseruatione sunt nonnulla, in quibus vincimur, in plerisque vincimus. Quod illi qui laudatores sunt temporis æti, fastidioi præsentium ridebunt. At ego, nisi fallor, cum Deo bono probabo.

LEGES I GIT. V R M I L I T A R E S S V N T.

I.

Ne blasphemient, blasphemos puniant, iurantq; se vbi deliquerint, multam soluturos, anno 1530.

Verum tota militia Germanica descripta est anno 1570. factaque ab Imperatore & principibus constitutiones, quas ordine articulorum seruato in libri calce producunt, ut certo appareat, nobis bonas leges nequaquam deesse, sed interdum legum vslum.

Primum Equites, postea quam præmissis exercitationibus bene milites suos erudierint, omnesque & singulos qua succinctoris, manicis, sagis, pectoralibus, chirothecis, galeisq; ad munendum, regendumque commodis, quæ binis etiam sclopis minorib; ad manum expeditis instruxerint, cum ijsdem ad recensendum Exercitum eo loco & tempore, quo id à Nobis sacrova Imperio indicatum, constitutumque fuerit, accedunt, vbi post acceptum pro auctoramento Menstrui dimidium, tribus à delectu proximis membris, alijque deinceps consequentibus, fidelem, constantemque operam suam, quoad Nobis Imperioque fuerit necessaria collocanto.

II.

Priusquam Exercitus in expeditionem educatur, in singulis ipsis equos N. & in singulos currus N. Crucigeri dependunt. Suevero profectio exordium pro eo, quo tenentur, sacramento conquistoribus indicanto, & omni quidem die ad quatuor militaria promouento, quanto tamen ad nonnullam capessendam quietem liceat consistere.

III.

Ita prodibunt ad armilistrium, delectum præstolaturi: qui si differatur longius, quod diebus interim pro equo N. crucigeri, præter impensam curruum, superadduntur.

IV.

Et quo illis expeditio sit expeditior, nulla difficultate implicata, omnium locorum, ad quæ diuerterint, Magistratus tolerabile taxam publicis hospitibus constituet, ut hi nimis contenti N. crucigeris pro equite & equo, & N. cruc. pro curru & equis, maius pernoctationis precium, aut non exigant, aut exactiois sua pœnas dent. non minus interim equites nostros modestæ volumus ita esse memores, ut si præ moderatam, & decentem satis mensam nequid amplius desiderent,

V.

Ad initium profectiois Duxtor Exercitus, equitumque Magister turmatum equitatum distribuunt, singulisq; turmis Decurionem aut certum hominem præficiunt, cuius alterutrius nomen in omnibus locis, quacunq; proficiscuntur, edici & adnotari curabunt, ex quo innotescat, si ob illatam vim ab equitibus, vel noxam indigenis depositæ fuerint querebæ, in quem, pro genero delicti, vel corporis supplicio, vel stipendiij diminutione vindicandum sit, ut illi, qui accepit, damnum infectum reddat.

VI.

Equitibus post habitum delectum, mensis vnius stipen-

stipendium repräsentabitur, nempe & N. floreni, id-
que in singulos equos delectum probatis. Item q; pro
curru, impedimentis, decuriae magistro, aliiisque ne-
cessitatibus, ut ex pactis conuentis constat.

VII.

Via cum delectu protinus mensis meritorius in-
choator, triginta dierum decursum complendus: Et, siue
breui, siue longo tempore post, quo desinerent es-
se necessarij, à Nobis sacroue Imperio dimitterentur.

VIII.

A primo delectu, cui quemlibet cum suis paratum
interesse volumus, postuenientibus neque secundus
concedetur, neq; Nos aut Imperium quicquam deb-
ebit, nisi sicut ex illis manifestam moram coniugii
impedimenta creauerit: quod si quispiam con-
scriptorum equitum, plures, quam ipsi præscriptus
aut permisus numerus patiatur, quos nihilominus
æque arq; alios sustentari vellet, adducturus esset, in-
telligatis, nullo Nos sibi nomine obstrictos, nullo
Imperium obligatum fore.

IX.

Si post recensitum exercitum intra vel ante trime-
stre spatium finitum primo alteroue mensē, de quo
perinde dies pauciores pluresq; defluxerint, eos tan-
quam superuacaneos Nos aut Imperium dimisimus
esse, trimestre quidem stipendium integre illis
persoluerit, computato tamen decestu: cuius è con-
trario peculiaris habenda erit ratio, si tertii mensis
quolibet tempore missio detur.

X.

Quantum quisque à definito iugaliū equorum
numero abfuerit in delectu, tantum ei à commissariis
de pecunia detrahetur. Delectum verò in huius-
modi equis omnem ipsorum erit supplerē, siue fati-
centes vires deficerent, siue fractos vita relinqueret:
ii tamen, qui ab hoste ceciderint, toto mense pro in-
tegris solitibusque censēbuntur, postmodum per a-
lios omni viuō carentes restituendi.

XI.

Si quod belli fatum flagitaret currus equitum, eo
præseruim tempore, quo ipsi sine notabili damno
cauerent, eos libenter submittendo communi nece-
fitati parento.

XII.

Nemo iustratum opprobatumque cursorium e-
quum curui fungat, nisi necessitas postulet, & in id
consensu conscius Magister præstet, ad quem non
nisi permagno rei momento impelletur.

XIII.

Vnusquisq; Magistrorum sub suo vexillo plus mi-
nus 300. ducito, pro arbitrio & moderamine conqui-
sitorum & Dicunt.

XIV.

Magistro Turmē in mensē pro equo probato per
delectum florenus soluerit.

XV.

Singulis quinquagenariis suis præficiatur Decu-
rio, cuius erunt 25. floreni stipendium: Iterum 12. c-
quis vnu adiungatur sarcinarius, & in hunc sex flo-
reni impendantur; Legaro autem 32. signifero 24. bl-
nis tubicinibus singulis, sicut & vni scribz, vni ton-
fori, vni Mensori, singulis 12. supra stipendium, vni
præterea scloporum artifici 12. vni Ehippiorum 6.
vni vngularum 12. supra stipendium, etiam duobus
satellitibus, si præsto fuerint in delectu, singulis 8. ac
tandem vni sacrorum Ministro aut concionatori, si
eius copia fuerit, 24. floreni annumerantur.

XVI.

Etsi Decanis ideo attribuitur, ut equitatum to-
tum, cuiusque Ductores militari disciplina & ordine
informent, quia tamen eiusmodi peculiaum sibi ha-
bent, non nunquam Magistri reseruarunt, ac pro-
inde certis decurionibus caruerunt, quos obserua-

rent equites, ad certa loca & stationes emitendi,
hinc sibi confusione & turbæ extiterunt. Quare
vt hæ imposterum caueantur, curanto Magistri, ut æ-
qualiter sui vexilli Decurionib; distribuāt, eosq; sin-
galos singulis quinquagenariis certis nominib; de-
clarēt, vt singulis decuris cōstare possit, quæ sequi de-
beant, quando cunq; ad quæ cunq; loca seu stationes
mitenda fuerint. XVII.

Quicquid præterea Principes exercitus, equitum-
que Magistri accepint in ordinum Ductores, Equi-
tesque gregarios dispergendum, nominatim, & bo-
na fide distribuunto, secus si egerint, censuram ex-
aminis, & pœnam subeunto.

XVIII.

Quilibet Decurio vna cum quinquaginta sibi de-
mandatis ex ordine, quo fuerint in libello delectus
adscripti, dum lustratur miles, transiunto.

XIX.

In quibusuis profectionibus, in pabulationibus,
aliasque, vbi necessarium fuerit, curiosè Decuriones
obseruent, quos suæ cure & custodiae commissos ha-
bent, ut hac ratione facilius in postulatos reos inqui-
ri, & animaduerti possit.

XX.

Quoniam longè porrecte series rei militari ex mul-
tis causis oneri sunt, & efficiunt, nulli equitum Ma-
gistro plures equi, quam 12. nulli Nobili plures, quam
6. aut 8. nulli etiam comiti, aut Domino supra decem
duodecim a signior, nisi quis ex his opibus &
authoritate potentior, maiori numero benè instru-
ctus, & ab omni re paratus ad delectum appareret,
cui proinde plures concedere poterunt conquisito-
res.

XXI.

Neque Duces, neque Magistri Equitum ferant, vt
plures in unum ordinem coeuntes prætexto vnius
nomine, sed singuli e loco & ordine, quem in cata-
logo suis nominibus & cognominibus annotatis, e-
quisque adscriptis tenent, ut in delectu transiante, cu-
ranto.

XXII.

Inter hos Equites Dominis, aut Nobilibus, qui
quatuor tantum aut tribus merentur equis, nullo li-
ceat famulo vti, iis verò, qui equos quinq; vel sex du-
cunt, vnius tantummodo copia esto, etiamsi senarii
numerum excederint, duodenarium tamen non atti-
gerint, quem si qui per certe impleuerint, duorum fa-
mularum potestatem habento.

XXIII.

Quius aut Herus, aut N. oīlis, qui sex aut pluri-
bus militat equis, vnum de suis instituto, qui longiori
sclopeto instructus illud peritè in hostē agere pos-
sit, quippe compertū habemus, huiusmodi sclopum
tam è re militari esse, quam ipsi Equitarū plurimum
commodare.

XXIV.

Juxta has constitutions Princeps exercitus, equi-
tumq; Magistri nullum equitem in numerum cōscri-
ptorum, aut in delectum, cīnsque libellum venire si-
nant, si non ipse Dominus præstō in campo adsit, ne-
que equos sub alieno nomine, quod mentiuntur, &
persona, ad quam non pertinent, transire permittant.

XXV.

Quandoquidem & his temporibus is incessit mos,
vt Nobiles viri quidam, cum suis equos vexillo cui-
quam subiecerint, ipsi metu vna cū uno alteroue cur-
sorio, quem reliquum habere se prætendunt, viuere li-
bere, & nemini subiecti esse velint, quæ res pro eo, q;
huiusmodi homines nulli alteri, quā animo suo, vo-
luntatiq; morem gerant, inæqualitates parere, & quā
rebellione, quā confusione militare disciplinam, ad-
eoq; ipsa prælia turbare solet. Idcirco Magistri nulli
Domino, aut Nobili viro inter suos locū teliq; quant,
qui non peræquè, atq; alii, catalogo adscriptus, & illi-
dem obedientia legibus teneatur alligatus.

Zzz 4

XXVI.

XXVI.

Magistri, quantum fieri poterit, suos Equites à Nobilibus, non gregariis militibus conquerere & colligere studebunt. Porro ijs in dectu ne prolixi ordines, nisi forte solum veterani emeritis, explorataeque virtutis militibus, ita corundem singulariter intercedente Magistro, paucis equi, quoniam mirum conquisitori visum fuerit, approbantur.

XXVII.

Singuli Domini, Nobilesque ita suos vestiant, ut à digressa domus & corpora sint à frigore, iniuriisque alij celi immunita, & sclopis sua quoque tegumenta habeant.

XXVIII.

Quilibet item Dominus, aut Nobilis ita suos constituto, ut operam suam addicant ad finem vslq; præfiniti temporis locandam, atque aedē Nobis facroue Imperio, quoad vsls postulauerit, obnoxiam. Ne quis verò ex illis, qui stipendiantur, à Domino suo missione, durante ad huc militia, vel exigito vel elicito, siue sub ineuntis anni principium, siue sub circumstanti extrellum: sed omnes constantes permanento, neque interim, dum manent, auctius stipendum solicitanto, qui autem desertores militie, inuitu Domino, sine missione vel honesta vel caularia discesserint, si deprehensi fuerint, ad supplicium deduntur, si fuga evaferint, publicè periuti proclamantur, quō nomine infames vbiique habebuntur, nec vspiam tolerabuntur.

XXIX.

Nemo Domino petulanter insultet, nemo se refractarium exhibeat: eidem verò sclopum gladiumque intentare, res capitis esto.

XXX.

Nemo quempiam militum seu famulorum auerterat alteri; quod si quis iniquo animo, vel alicuius delicti manifestus discederet a suo Domino, vel dimitteretur, eundem ne alius Dominus aut Nobilis, qui eandem expeditionem sequitur, suscipito, nisi ratum id fuerit priori Domino.

XXXI.

E contrario etiam hi in tractandis famulis suis & modum custodian, & æquum colant: Secus si actum fuerit, accensis vtrinque per dissidia & querelas animis, in eam rem Magistri Equitum, aut Ducis exercitus erit, diligenter inquirere, qui si nec ipsi item compone potuerint, reiencia ea erit ad arbitrium tribuni Militum, qui audita vtraque parte, & expensa pro veritate & æquitate, causam astimabit.

XXXII.

Nemo Ductorum, aut Magistrorum vnum, pluresque equites Sacramento absoluat, aut discedendi potestatem faciat, insciens & non volente Archistratego, neque nouos aduenientes equites suscipere, vexillisque submittere audeat.

XXXIII.

Si qui vnum aut plures de equitatu agrescerent, vel etiam in honestis negotijs Ductoris sui mandato suscepit ab hoste captiuu ducerentur, ijs quot mensibus, dum campos tenet exercitus, pro lanis & integris habebuntur, sed & eorum equi & armatura quavis lustratione producentur.

XXXIV.

Sic uide equitibus, equus aut famulus ab hoste cederit, vel alio belli manifesto in fortunio caducus interierit, is, nisi substitut alium intra vnum, vel summum duos menses, posteaquam resciuerit commissarius, de amissio stipendum deinceps ne expeditato.

XXXV.

Nemo, qui & fidem Sacramenti, quo se Nobis & S. Imperio adstrinxit, & suum honorem tueri voler,

vel in armilustrio vel extra illud, vllum equitem, eum, armaturam, aliaque bello necessaria ab altero accipiat, vel alteri det mutuo, verum singuli ex omni parte diligenter se, & sufficienter muniant ipsos, parati prodire & iniire vigilias ijsdem armis, quibuscum ad lustrationem comparuerunt. Huius autem constitutionis quicunque improvidus aut negligens fuerit, stipendio multator.

XXXVI.

Nulli, exceptis Magistri equitum 12. & Signiferi 6. equis, præter hos excubitus immunitas detur.

XXXVII.

Ductores & Magistri equitum diligenter animo & cura serua in id incumbant, in disponendis agminibus, ut equites, iuxta dectus libellum, & equos, & omnem apparatum perfectum, expletumq; suis numeris & partibus circuū vexilla exhibeant.

XXXVIII.

Ductores & Magistri equitum, quotiescumque ad eos Commissarii venerint, vexilla preparatim singula inspecturi, vnum ab altero seorsim proponi, & singularium numerum inita patiuntur. quod si tum in aliquo vexillo notabilis, aut in numero suspectus occurrerit defectus, anquirendum erit in equires, tum ut reiatio, & origo defectus constet, tum ut impotestur necessaria cura adhibeatur, ne qua fraude facta vel per exiguum impunitionem persoluto à Nobis numero Nos aut Imperium frustremur. Quocirca & volumus Ductores cum Magistris equitum omnibus lustrationibus interesse, & semper adesse conqueritoribus, qua possunt ope, subsidio, & adiumento, quo non solum illi res sibi mandata ritè exequantur, sed & Nobis Imperio que fideliterque constanterque seruiatur.

XXXIX.

Dux, & quos subiectos habet, Magistri equitum, Ordinum Ductores, & Equites obseruantur Nos in primis, supremūq; à nobis constitutum Legatum, militumque Tribunum, tum deinde sibi praeposta Capita, quorum nutum ad omnes causas eventusque rerum fide debita, & obedientia præstolantur, parati diu nocteque, plenis aut semiplenis vexillis turmisque, quaque vniuersim, quaque sigillatim, prout res ipsa, vel nostrum nostrique Legati mandat ut exigit, inferre se campo, locari in præsidis, agere excubias, pabulationes, deducções, insuper circa superiorum licentiam neque cum vexillis, turmis, aliterque ex ordine migrant aut castris, neque impedimenta villa dimittant, neque etiam in usus gradum cum hoste conferant, verum singulibidem persistunto, quod loci ab Archistratego, aut Ductore seu Magistro suo diriguntur, quibus proinde omnibus locis & temporibus, pro eo, quod veros milites decet, quodque ijs Ductibus & Capitibus suis ini, tum etiam vi harum constitutionum debent, morem gerunt.

XL.

Ductus item Militum Praefectus, eiusque Magistri equitum, ordinum Ductores, atque Equites, quantum cura gerunt tum de generis sui, ordinisq; Equitum dignitate sustinenda, tum & de fide, qua se Nobis & Imperio adstrinxerunt, reddenda, tantum etiam faciunt, ut antiquis laudatim Equestre ius summo studio & diligentia constitutatur, firmetur, proponatur, cui tanquam perfecta Justitia regulat subiectant se omnes, ac parent, atque etiam iudicia & penas ferant delictorum, iuxta hasce constitutiones, Decreta Cæsarea, & laudabilem ad nos translatam bellum consueitudinem.

XLI.

Nos D. G. Romanorum Imperator pro Cæsarea potestate, & Maiestate, tum ex autoritate officij nostri,

stri, tum consensu electorum Principum, generalium statuum, absentium consiliariorum, Legatorumque volumus ista equestris iura iam inde antiquitus magna cum laude usurpata, in pristinum vigorem restitu, & conferuari, confirmantes insuper, & consulto præcipientes, vt, quicquid intra fines imperij, vel extra sub exterorum Dynastacum dominio, ritè legiti meque, iuxta sanctas constitutiones, non solum à Nobis, Imp. Roman. in aula nostra, in expeditionibus & præsidis nostris, verum etiam per totū imperium, perque omnes ditiones nostras hereditarias ratum, firmum, & perpetuum habeatur, irrefragabiliter pro se quendam, perficiendumque.

XLII.

Omnia, quæ pro iudicio equestri vbiq; locorum, quod adiutq; durauerit expeditio, tractabuntur & decernentur, libro seu volumini, quod belli Acta referuntur, commendator, vnde, posteaquam bellum sibi finem inueniret, bina exempla describantur, vel Tribuni militum, si is præfuerit, vel Duci sigillo munienda.

XLIII.

Et quoniam aliquot abhinc annis in germanicas copias irrepserunt inobedientiæ, & confusiones variæ, atq; liberior quedam efferiorq; viuendi agentiæ, ratio, quam à Maioribus non hauerunt, quippe qui præ ceteris nationibus & virtutis & abitatis palam tulerunt, & disciplina militaris obseruantia in primis clarifuerunt) ideò, vt posthac non solum ab his malis præcaueatur, sed & Christiana Pietas, Bonus ordo, Justitia & obedientia, quibus hominum salus & incolumenta nititur, pristinum vigorem & indies maius in incrementum recipiant, Equites omnem deinceps vitæ licetiam franco rationis rectæ coercerent, sed in primis à blasphemis se, contemptuque diuinæ verbæ abstinentio, neque cuiquam molestiam aut vim inferunt, neque etiam cum impudicis mulieribus se aut castra sequentibus ullum commercium hantio; si quæ tamen foeminae adfuerint turpis notæ expertes, quarum honesta opera tum ad ægotorum ministerium, tum lotiones, aliaq; citra iacturam honestatis conductitur & usurpatur, ea cum consensu Ductorum tolerari poterunt.

XLIV.

In id etiam Duces, Magistri, Præfecti, pro ea cura, quæ proprium honorem defendere, & fidem datum liberare sollicitantur, diligentissime in cumbuento, vt in primis ipsi vitæ piæ christianeque instituenda studiosi, tum & acres iustitiae, pauperumq; defensores, potius exempla & incitamenta præbeant suis equitibus ad imitandum bonum, quam vt ad malum eos moribus suis inuenient.

XLV.

Et Domini & Nobiles qui quis vna cum suis diebus Dominicis, & alias quotiescumq; ad id signum dabitur bennecina, vocati in concionem veniunto, diuinoq; officio interfunto. Quod si quis interim in comeditionibus, tabernis, aliiq; leuitatis nota suscepit locis deprehenderetur, pœna afficitur, eo tamen discrimine, vt serius compedibus illigatus attineatur carcere, nisi pro ratione delicti videatur alias puniendi modus; Dominus vero si fuerit, postulatus à Magistro suo, aut Ductore, dicit acriter castigetur primus, tum deinde, si parum emendationis aut nihil ostenderit, castorum Præfecto iudicii sifatur reus, ad extremum etiam interminando illi equestris iura, quorum uno ac perpetuo tenore, siquidem per manifestam improbitatem sceleribus & flagitiis vitam deinceps impensis, eslet ad statuendum aliis exemplum exauthoratione puniendus.

XLVI.

Præterea si harum constitutionum nemo Præfectorum in non, dum sacra peraguntur, & cōcio ha-

betur, vinum, cereuism, aut simile quid præmat, diuendatq;.

XLVII.

Grauis item in publice blasphemætes animaduersione esto, & omnes, qui factum Dei nomen deliberata voluntate violauerint, cum ignominia morte multantur.

XLVIII.

Cum turpis ebriositas apud Germanos, præfertim belli, adeo inuaherit, vt bellum more comptonandi nihil sibi prius, nihilq; potius ducant, quo proinde vitio gens tota non solum se in contemptum apud alios, & infamiam adducit, sed & parum felices remilitari, victoræq; successus conciliare solent, idcirco Ducibus, Magistris, Præfectis, Dominis, Nobilibus, & Equitibus iuxta cōstitutiones has nostras seriò demandamus, vt & ipsi hanc animæ labem eluerit, ebrietatisque modum apponere fatigant, & in primis famulos suos huic vitio affines esse ne patientur.

XLIX.

Si quis ex iis, qui in officiis sunt, ebrietati notatur visque adeò deditus, vt officium suum curare & explore quantum satis est, non posset, ei per castorum Præfectum, & Duceum suum minus eripitor, & alteri digniori, qui magis sobrius sit, delegator. His autem neq; quisquam lese opponito, sicutq; quisquam illius causæ patrocinium defensionemque inscipito, ita vetante hac constitutione, & proprio, cuiusq; quo teneatur, Sacramento.

L.

A castorum Præfecto, Duce, & Judicio Equestri in omni delicto, quod à Dominis, Nobilibus, famulis summis seu in finis viris commissum fuerit accusatio dignum, nomen ebrietatis ad facti excusationem, pœnæ reuelationem nec affertor, nec approbator, imò hoc acrius & grauius iudicium pronunciator, pœnaque duplicita reus condemnator.

LI.

Qui ex ebrietate imprudens, aut temulento sapore profligatus, periculum ab hoste impendens neglexit, supplicium dato.

LII.

Si qui de equitatu seu equitū famulitio vñq; adeò se vino ingurgitarent, vt rationis impotes deprehenderentur, è vestigio carceri & vinculis mancipentur, neque absque consensu Duci aut Magistri sui solvantur. His verò etiam arbitriatum esto, eisdem re cognita punire, & pœnam refugientes equestris iudicio relinquere.

LIII.

Quicunque castorum Præfecto, Tribunoque militum manus armata iniecerint, aut quoquis alio modo se Duci suis, Magistris, vigiliarum præfactis, ordinum Ductoribus, præfertim in rebus, quas ipsi ex officio in iunctu sunt, opposuerint, iij iuxta decreta iuris equestris, supplicio corporis, iactura honorum & bonorum luunto.

XIV.

Qui siue contemptu siue contumelioso verbo superiorum autoritatem contemnerat, equestris iudicio sifetur, pro re egrauitate puniendus.

L V.

Qui contra Archistratægum aliosque superiores si bi constitutos seditionem concuerit, arcessitus iudicio capitis pœnas expendito.

L VI.

In castris, tum quoad conuocatiōnes & denuntiationes, tum quoad in dicta & interdicta, omnes se ad iustitiae, & castrensis disciplina rationes, prout debent, accommodanto & fingunto.

L VII.

Nemo iustitiae executoribus, vt Præfectis rerum capitalium, seditionū quæsitoribus, eorūq; Administris, aut Adiunctis quoq; titulo insignis, vel manum inferat, vel per vim seu per imprudentiam ad-

ueric-

ueretur, vel vllum impedimentum objiciat, quo minus suum munus exequatur: quin potius eosdem contrà violatores tueri, & ab omni iniuria & viasse-
re omnes admittuntur, omnia intelligendo sub po-
na capit.

L VIII.

Si quis equitum in castris, aut alibi, quicquam in-
audierit, intellexeritque, quod nobis, sacro imperio,
militiae, aut nostris, aut imperij prouinciis, populis-
que damno, aut impedimento esse posset, aut suspe-
ctos viderit, scieritque, continuo magistro suo equi-
tum, aut si grauitas negotij ita postulet, ducipisci in-
dicabit. Quod si vnu, alteru id non fecerint, ille,
illue, re compertâ, vti auctores culpæ, capite aut for-
tunis, sine venia luent.

L IX.

Et ordinum structores, & gregarij Equites dili-
genter curanto, vt agmina recto & perpetuo ordine
profiscantur, nemo ante vexilla voliter aut vase-
tur, sed in primis ne quis se impedimet aut curribus
immissiceat, aut maturius exiens castris suum anteuer-
tat vexillum. Sic enim bonus eques astimare debet,
qui æqui amans & honesti videri cupit, non solam ad
se, veru etiam ad commilitones suos spectare, vt nō
alio loco, quam ad suum, cuieat adlectus, vexillum
præfens compareat, ac proinde caueat, tum per se,
tum per suos famulos vaga equitatione disjici ordinem,
a quo nullo modo, nulla de causa inscio Du-
ce vel Magistro discedendum erit. Secus si fiat, poena
incurratur, pro arbitrio Tribuni, vel penes iudicium
equestrum.

L X.

Nemo quoq; citrâ licentiam à Nobis, Legato nô-
stro, eiusque subordinatis Ductoriis & officialibus
acceptam vno plurisue equis à castris, vexilloue dis-
cedat; aut pabulatum egressus non emaneat. Se-
cūs qui fecerit, pro iudicio Marischalci & Duci, atq;
etiam tenore Juris Equestris multator.

L XI.

Qui stationem suam in campo citra consensum &
veniam Duci deseruerit, præter equestrum iudicium,
quod Marischalci in ipsum tanquam perfugam &
desertorem pronuntiabit, liberam quoque omnibus
equorum, armorum, rerum denique omnium, quas
penes se habuerit, direptionem sustineto.

L XII.

Quisquis ad hostes defecerit, turpi transfigii nota
infamia à Marischalco & Equestris iudicio publice
proclamator & declarator.

L XIII.

Qui relicto vexillo vel occultam vel apertam fu-
gam molitus fuerit, ignominia & morte multator: si
quis vero alias fugientem eodem & loci & temporis
vestigio represserit sclopum vel ense, id ei ne criminis
detur, quin potius merito loco habeatur.

L XIV.

Absque Imperatoris Licentia neq; Tubicinem ad
hostem ableganto, neque ab eo missum recipiunto,
neque vlo siue negotiorum, siue sermonis, siue litterarum
commercialium cum illo communicanto. Si quis
vero ab hoste nuntii vel litterarum aliquid acce-
perit, rem suum Ductotem Magistrumque ne celato,
sed protinus per illum litteras clausas, & tectas, nul-
lique cognitas ad Imperatorem deferri curato.

L XV.

Nemini, qui hostium partes sequitur, vir sit aut fœ-
mina, iuuenis aut senex, per excubias siue ingressus in
castra, siue egressus inde pateat liber, quin, si note-
tur, ab excubitoribus intercipiatur, & ad quempiam
ex Duciis, aut supremum exercitus Principem ad-
ducatur.

L XVI.

Nemo in profectionibus & stationibus, nemo e-

rectis iam & volitantibus bono ordine vexillis, ne-
mo etiam apud collocatas exubias in alterum ma-
nus armatas intendit, aut pugnam singularem cum
quopiam gerit. Facti reus protinus ab ordinum du-
ctoribus præsentibus Marischalco captiuus tradatur,
aut carcere mancipetur, mox iudicio sistendus, & ca-
pite poena daturus.

L XVII.

Nemò quenquam intrae extrae castra, scloplo, ali-
isque lethiferis armis à tergo aggrediatur, inuadatur:
nemo alterum ad equestrum duellum prouocato, alia-
ue ratione violato, sub poena Equestris iure consti-
tuta.

L XVIII.

Qui alterum in tentorio suo, vel hospitio petulan-
ti audacia obruerit, & violauerit, suminam poenam,
& equestris iudicii rigorem incurrit.

L XIX.

Qui equos aut iumenta diripuerit aratris, qui que
molendina, furnos, & similia in vsum communem
reip. stræta, siue amicorum ea fuerint, siue inimico-
rum, destruxerint aut confrengerint sine licentia, qui-
que vina, fruges, aut farinam effuderint, perdidierint,
aliudue damnum ad libidinem intulerint, corpore
multant.

L XX.

Omnis caueant decrepitæ iam ætatis homines,
sacerdotes, concionatores, fœminæque, quando in-
ermes inueniuntur, sicut & infantes neci dare, sub
poena capitis.

L XXI.

Nullus priuatus aduersus alterum, nulla natio
qualisunque aut cohors militum, siue peditum, siue
equitum, contra aliam vel conspirato, vel turbas cie-
to, vel gentem suam implorato, sub poena capitis.

L XXII.

Nemo sclopum exonerando, cantus, clamoresq;
tollendo, aliisque modis excubias inquietas reddat,
qui fecerit, impunè ne ferat.

L XXIII.

Nemo simulantes antiquas, & inuerterata odia ge-
rat tam in campo, quam in præsidio, neque vltionem
attentet, sed si qua ipsi cum alio litigio sa ratio inter-
cedat, eam vel differat, vltque dum militia finis im-
ponatur, vel per Marischalcum aut Officiales com-
poni curet, vel iure communi definiri. Secus qui fe-
cerit, pro æquo & iusto puniatur.

L XXIV.

Si qui conceptis iris inter se concurrent, & cer-
tamen capescerent, spectatores, qui præsentes ade-
runt, turbas compescerunt, & animos dissidentes re-
ducta pace committuntu: quam deinceps, quoadus-
que durauerit expeditio, constanter pars vtraque re-
conciliata, lubenterq; tueatur.

L XXV.

Nemo suum officium, & partes in habendis excu-
biis prætereat, aut agere recusat, neque maturius sta-
tione decedat, quam inde ducatur, quin imo, quo
statuetur loco, immotus persistat: qui vero legem
hanc neglexerit, postulatus ad campi Praefectum,
Ducem, Magistrumque suum, nisi de negligentia sua
satis purgare se valuerit, equestris iudicij sententiam
ferto, & sine stipendio, honestaque missione exau-
ctorator, aut aliaratione prout res exiget, punitor.

L XXVI.

Singuli cum armatura & armis sibi lustratione ex-
ercitus destinatis ad excubandum prodeunto, neque
quisquam, extra singularem coniugii causam, qua di-
urnis excubib; qua vigiliis nocturnis equo suo de-
scendit. Secus qui egerit, equum, armaturamque
suam campi Reætori cedet multam, cum Praefecto
vigilarum ex æquo dimidiandam, vltérius interim
re cognita puniendus.

L XXVII.

LXXVII.

In excubii nemo ad arma sine causa conclamato, sed quisque munus suum excubandi quam diligenter obit, ut ne quid inde Imperatori, aut exercitu incommode existat: Qui vero quippiam in hoc munere incuria sua neglexerit, coram Marischalco, & Equestri iudicio se se purgato.

LXXVIII.

Qui usque adeo ebrios iniurierit vigilias, ut neque munus vigilandi, quantum satis est, apte sustinere, neque tesseram edere possit, decreto Marischalci, & Ducis sui vel Juris Equestris plegetatur.

LXXIX.

Nemo suspectas Personas aut hospitio excipiat, aut secum commorari patiatur, sed eodem pro eo, quo quisque tenetur, Sacramento ad Principem exercitus, vel eius Centuriones deferto.

LXXX.

Si quis modum circumueniendi hostem, aut alienos praeueniendi animaduertet, vel sicut ratio & consilium suu attenderi hostis, siue damni praeveniendi occurreret, is secreto ad Imperatorem, seu Marischalcum, seu Duceum suum referto, magnam inde, debitamque gratiam collecturus.

LXXXI.

Nemo incendium offerendo pecunias extorqueat, neque castra aut alia flammis depopuletur, nisi de mandato Imperatoris.

LXXXII.

Si praelio decertandum, aliae ratione cum hoste configendum foret, quisque loco suo, quem mandato superiorum occupat, persistat, neque inde circa eorundem voluntatem decedat sub infamia periculi: At licet interim commitentes ex alia parte victores existenter, ille tamen, qui huiusmodi obedientia iussa peregerit, in aequali pretio habebitur cum iis, qui alia ratione morem gerentes ad ipsius victoriae patrationem opem suam contulerunt. Id enim spectare debemus, ut obedientia tanquam fundamentum cuiuscunque bona gubernationis ex omni parte stabilis sit, & è contrario inobedientia omnis eliminetur.

LXXXIII.

Quamvis bono Deo & victoria ab hoste contingere, nihilominus nullus absque venia, vel spe prædicta, vel persequendi hostis feruore abreptus, ordinem aut vexillum deserit, sed constantes in ordine singuli se ad nutum superiorum accommodant sub periculo vel infamia contrahendæ, vel fidei temerandæ, ne qua confusione aut inobedientia partis nostræ verius hostis in totum exercitum damnum aut incommode refundat.

LXXXIV.

Nemo alteri, quam ipse ceperit, vel iure sibi acquiescerit prædam seu per vim, seu alia ratione eripiat: Lites vero & discordias, quæ ex illa causa oriuntur, per Duceum aut Magistrum suum, aut à Marischalco, iudicio equestri discerni componi, curant.

LXXXV.

Nemo anno non stratores intra extaue castra spoliato, aut manus iis infeato, nemo quoque in locum annona irruito, aut ibidem per vim quicquam deripito. Facti reus carcere constringitor, & per Marischallum seu Jus Equestris, corporis & fortunæ bonis, prout delictum exiget, punitor.

LXXXVI.

Nemo castris egredens maturius commeatum coemendo præcipiat alii, sed eiusdem liberam in castris venditionem præstolantur.

LXXXVII.

Si quid pecorum, alterius siue commeatus hostibus

adimeretur, totum id sine venia Marischalci aut Ducis sui nemo auerat alio, sed in ipsis castris tolerabili pretio diuendat; de quo si litigium oriretur, ad eundem Marischalcum ut Arbitrum recurrentum erit.

LXXXVIII.

Quisquis ex prædicto iam Equitatu, sine in castris, sine aliis functionibus aduerteret quippiam, quod Nobis, Imperio, reique militari, vel Nobis, Imperio, subiectis ditinibus in commodo impedimentoum futurum esset, aut sicut de suspectis hominibus constaret, id omne citra moram Magistro Ducie suo, quin imo, si grauius momentum ac pondus res haberet, ipsi exercitus Principi patefaciendum curato. De quoquaque vero innotierit, hoc non fecisse, tanquam author culpæ, sine gratia bonis fortunæ & ipso corpore punitor.

LXXXIX.

Quod si Nos Romanorum Imperator, aut nostri Duxi & premus exercitus, Legatusque, vni pluribusque Personis, Ciuitatibus, oppidis, Pagis, viciis, Domibus, & aliis bonis comitatum, commeatum, saluam guardiam, immunitates donaremus, aliasque gratias impertiremus, nostri Equites neque per se, neque alij eorum nomine priuilegia huiusmodi vlatentus impugnare aut labefactare ne attentanto.

XC.

Nullum ex iis, qui Nobis, Imperio, subditi sunt aut affines, qualecumq; ij fuerint, grauanto, nulli tributum, aut exactionem imponunto, neque expilationibus, modisque similibus cupiam nocento, siue ineunte siue exente expeditione sua, siue alias quæ transitum habent, vel vbi statua ponunt, contra vero iustissimum omnibus & singulis, quod debent, persoluento. Similiter illis publici Hospites æquam in pretiis rerum exigendis vicem exhibent. Cum vero in campis contra hostem & in procinctu futuri sunt, liberalioris eis pabuli copia esto.

XCI.

Si quando imperata suo tempore stipendiaria pecunia, ipsis hospitum & vulgi sumptibus viuendum esset, pro a quo & decoro se se gerinto, hospitibus suis, & tenuioris fortunæ hominibus, quantum fieri potest, parcunto, acceptorum diligentem rationem attestacionibus per syngraphas factis & datis habento; sibique tantum de stipendio detrahi postmodum permittunto.

XCII.

E contrario pauperibus pro damnis ob equitum, pedumque transitus per nostrum, & sacri imperij, quæstorem ordinarium soluerunt.

XCIII.

Castris in regione hostium, si tamen illa fundus imperii foret, metatis, nemo egrediatur ad egenos expilationibus, exactionibus, aliisque iniuriis vexandos, neque hoc quicquam à seruis suis committi patiatur, qui potius impensa cura eodem obseruet, & diligent circumspetione curet, non tantum, ut ne quid alienum iniqua ratione castris inferant, verum etiam vt, quod ad commearum pabulumque attiner, taxam, Modum, & ordinationem, quam ipsis castrorum Praefectus & Marechallus omni tempore prescripturi sunt, iuxta præstitionem a se furamentum sequantur. Et si qua inde querendi causa oriretur, Magistri subditi egredibus damnum restituunt pecunia de stipendio illatoribus damni subtrahenda: Insuper & Nobiles Domini famulos suos, vbi cognita causa inuerterint culpæ reos, ad restitutionem faciendam adiungo: quin etiam rei in iudicium vocant, & veluti prædatores puniuntur.

XCIV.

Quod si divini Numinis præsenti ope, Princeps

ceps hostilis exercitus, aut Ductores ab Equitib⁹ nostris caperentur, eiusmodi Personæ vel Nōbis, vel ducentro præsententur, vel in eius, qui hoc sibi munus commissum geret, manus tradantur, non absq; lauti præmij & debiti largitione.

XCV.

Sin verò præter iam dictas Ductum, Ductorumq; personas captiæ fierent alia, arbitrarium quidem esto ei, qui capit illas, sibique subiicit, exactionibus, & modis militari vñi receptis tractare, tamen etiam de singulis captiis iudicium Archistratego fiat, neque quisquam ex illis sine huius consensu liber dimittatur.

XCVI.

Et si quid ciuitatum, arcium, vicorum, ditionum & nationum bello deuincere, totum id vñi cum suis tormentis bellicis, munitionibus, & collecto cōmeatu, oratione in nostram cedito potestatem, & ad Imperium, non aliò auersum referatur. Deinde huiusmodi ciuitates deuictæ, & arcæ, vici, regiones gentesque subiugatae, posteaquam præstito & accepto à nobis homagio in nostram tutelam fuerint receptæ, reliquæ omnem earum substantiam, quæ aliquin militari more præda foret, immunem ab omni iniuria & exactione, volumus, & vt nemo inuolare auit, præcauemus.

XCVII.

Cum equites pedisque ortu & gente diuersi in vnum confluant exercitum, vt proinde, quas proliue est tanta varietate oris & excitari, etiam leibus de causis, lites & discordiæ caueantur, nullo pacto nationes peregrinae se mutuò laccellere verbis, factis, moribus, aut contumeliosis dictis proficindere, aut ad disputandum prouocare prodireque attentent; Verum tamen si vni laetiæ in alteram iusta competere actio videretur, pro Magistratu ordinario, & consueto Juris Militaris more ea constituenda & persequenda erit.

XCVIII.

Si à quopiam aut pluribus de equitatu contra cōstitutiones hæc peccaretur, aut alio pacto aduersus leges, moresq; militares, etiam honorem proprium, fidemq; datum committeretur, ij pro iudicio castorum Praefeti, Ductum, Magistrorumq;, vel ex decreto & more Juris Equestris, supplicio corporis, aut infamia, aut bonorum iactura, prout delicti ratio postulauerit, pœnas auferent.

XCVIX.

Et si huic equitatu decesserit ordinarius, aut præfens non adcesset Marescallus, ac proinde ab ipso legitimum equestre iudicium agi non posset, occurrentibus tamen causis capitalibus, alisque facinoribus, quæ culpæ affinia pœnae moram dilationemque non patentur, ipse interim Archistrategus vindicandæ iniquitatibus sibi sumit, conuocatisque Magistris sequitum, Legatis, vexilliferis, atq; etiam, si opus fuerit, aliquot de centurionibus, corundem interpolito iudicio, secundum has constitutiones, & tenore iurum equestrium, non minus acrem se reis iudicem, vindicansque maleficiorum præbeto.

C.

Etiam inter Germanos equites, quanquam pauciora, pluraq; vexilla habituri, & cerro Marescalli carituri sint, quælitores nihilominus rerum capitalium constituantur, quos malorum vindices experiantur, siue dum in profectionibus castra sequuntur, siue quum in præficiis collocantur, vi huius constitutionis, quam detrectare nulli ex illis fas esto.

C I.

Si quis vñus aut plures accepto à Magistro Aucto-ramento in numero, dum miles lustratur, præsentes non essent, sed vel ante vel post lustrationem, non-

dum castrensi ratione constitutâ, vix prehensis rece-derent armis, aut in alterius militiam adscribi se curarent, ij pro eo quod æquum est, postulati ad equestre iudicium comparento, factum suum diluunto. Et si quis refractorius emaneret, nihilominus data in ip- sum actione, & causâ cognita, tanquam de præsenti iudicium & sententia pronuntiatur.

C II.

Si quis tum in hac expeditione, tum in aliis extra spatiæ imperij sub alienis Dynastiis, vel error, vel lis honoris causa suscepit, dum munia militaria obiue- runt, inter Germanos remansisset, quam iudicio e-questri prosequi placeret, veniensque accusator ius contrâ aduersariam partem in exercitu nostro com- morantem petret, id ipsum ei redditor, & qui accu- satur, legitimè in iudicium accepitus respondet. Interim & ille, qui causam agit, Marescalli & Princi- pi Militiæ se obstringet idonea cautela præstandi omnia, quæ oportet, in huiusmodi negotio, donec per trajectetur, & iure absoluatur.

C III.

Per omnia hæc dicti Duces, Magistri, & Equites se gerunt, prout probatae virtutis & bonæ fidei mi- lites decet.

C IV.

Præterea iam commemoratus Dux subordinatis sibi Magistris, & equitibus non modo præfens ipse adesse & adhædere debebit, sed etiam neque legatum constitutere suo loco, neque vicarias alteri partes de- mandare audebit, prout hæc ipsa, seu ordinis eque- stris persona, dignitatis sue memor, ritè perficiendi, & de iisdem interrogatus aperte respondendi modum tenebit.

C V.

Potò prædictus equitatus in singulos menses, vel quoties id peritum fuerit, lustrationem sui admitti- to, quam stipendiiorum collatio subsequatur, quæ tamen, si imparata pecunia, non semper & continuò exumente mensem sequeretur, mora huiusc patien- tes, pro eo, quod faciunt iusti milites, partes munera sui fideliter interim obeant, non intermitendo ex- cubias, non profectiones detrectando.

C VI.

Hæ quoque constitutiones atque hi articuli prima lustratione publice in patenti campo, sub erectis ve- xillis gregariis equitibus prælegentur.

C VII.

Hæ etiam constitutionum & legum prædictio ad equites, vt facilius secundum illas recentiore memo- ria dirigere & tractare se se neint, quotiescumq; de- incepit militantium numerus inibit, semper in cir- culo iterator.

C VIII.

Par modo siquies, posteaquam in expedito fuerit exercitus, equites accederent, & authoramento ac- cipio in militiam eandem adscriberentur, ad easdem has leges obseruandas tenebuntur, non securi, quam si à principio authorati contraxissent.

C IX.

In colligendo milite cauti sunt & prouidi Magistri, ne qua leuis ingenio, turpi criminis, aut infamiae notæ insignita perlonia suis equitibus se in misceat, tū vt co longius omne periculum rebellionis, confu- sionis, & seditionum absit ab exercitu, tum etiam quod milites honesti & ingenui degere quietius, & tuis munis facilius vacare possint. Siqui verò huiusmodi inter vexilla latentes innotescerent, maleficij no- mine, quando id & vbi cunque contra fas patraue- rint, iudicio equestri sententur, & pro ratione & mo- do delicti, vel ab exercitu exterminabuntur, vel alia pœna multabuntur.

C X.

CXX.

Si porrò inter conscriptos milites deprehendetur, vel publicus Dei, diuinique verbi contemptor & blasphemator, vel notoriū virgininū & feminarū; violator, vel qui se iniusti homicidij crimine alligasset, aut perfidi transfigij, alteriusq; facti, quod alienū indignumq; sit viro nobili, dedecore infamasset, is coagutus & cōuictus pro iudicio equestri puniatur.

CXXI.

Ad extreum in his articulis si hac vice Nos præteriasset aliquid, aut prætermisū esset, quod ab equitibus obseruari cum ipse decorēti, tum mos, institutumq; maiorū postulat, ad id perinde, ac si exprelē positum foret, sequendum obseruandumq; tenētor omnes, & prævaricatores puniuntur.

DE CONSTITUTIONE JVRIS EQVITYM.

I.

Primum omnes Duces, & equitum Magistri, ordinū Ductores, Domini, Nobiles vna cum aliis cōmilitonib; equitibus, ad explicatas constitutiones, quib; ordine articuli iuris equestris, & disciplinæ militaris à Nobis Rom. Imperatore, ab Electorib; Principib; & generalibus imperij statib; compositi & sancti comprehenduntur, conscribantur, & sūcipientur.

II.

Cum ergo conuentum fuerit, Archistrategus noster quippe qui Romani Imperatoris imperiūq; exercitū prima cura sibi regendum ducit, omnē equitū, nī fortē maior eius multitudine in partes dissecāda videretur, in vnum cōuocari curato, tum ipse, vna cum Mareschallo & iis, qui in majorib; officiis sunt, eundem in circum adito, præferente interim denudatum ensem faciale, vbi dato buccinē signo, ad equites palam sermonem in primis gratum, quod in Bonum nostrum, imperiūq; commodum vñque adeō suam operam liberali animo obtulerint, tum cetera perbeñgūm in hanc sententiam habeto.

III.

Quandoquidem obedientia & bona gubernatiō tum ipsi Deo per quam grata, tum nobis adeo salutari sit & utilis, vt sibi Germani Maiores nostri semper in eam vigilansissimo animo incumbēdū duxerint, velle proinde se nomine nostro, imperiū, etiā suo monitos omnes, vt disciplinam & obediētiam amplecti, iura & iudicia sequi, Christianam colere charitatem, mores honestos, & nobilis dignos induere, hoc est pietatis in Deum studiosos, & vite honestati amantes esse, atq; ē contrario facinora, quæ similiora sint homini Ethnico rudi, & viro ignobili, quam equiti nobili sanguine claro, & christiana fide imburo, deuitate & penitus fugere velint.

IV.

Et quid reūtius hæc obseruari & certius possint, ipsiā nostras & imperij prælegi volumus constitutiones, quibus articuli antiquissimi & laudatissimi equestris iuris comprehendantur, quod Nos & Imperium in pristinum vigorē reuocari, stabiliri, & in rem gloriamq; nationis Germanicæ exerceri iussimus, atque ita prisco more merebunt.

V.

Nec dubium esse, quin hæc ipsa pro ingenuitate Germanorum equitum æqui boni, facturi, neq; tātum libenti & lato animo accepturi sint, sed eadem effecta datur. His ita premissis articulorū prælectio subiungatur.

VI.

Qua peracta, iteratō Archistrategus eosdē exhortator, vti, qua decet sinceritate, & Principes, & comites, & magnates, & Nobiles gregarii, equites, cuiuscunq; status & quantacumq; atate sint, alti seu humiles, adolescentes, reverentes, velint, prout debent, omnes prælectis accommodare sese, fideliter obedienterq; parere, atq; in fide manere datā Ducibus suis, Imper-

rati Romano, Imperio, Legato nostro, eiusq; subordinatis officialibus, sive latē teneant campos, sive in præsidii versentur, tam de nocte, quam die, prævili quiq; portione sua, & pro more maiorum, spredo etiam periculo fortunarum & capitū sui, prodigiū vītæ, negligentes bonorum suorum: neq; hac fide liberari le putent, priusquam isthac solvatur militia (nisi morte interuenient, aut aliis grauibus & iustis causis intercedentibus) veruntamen animum & mōres in genuo Germano equite dignos gerant, eum reūtū que tueantur, rem totam militari feruenti prece præpotenti Numini commendent, ac demum se omni culpa, flagitio, flagitiisq; poena immunes præstent. Ad extreum hortationis sua petet ab illis Archistrategus, vt iuxta veterem consuetudinem, hoc sacramento se obligent, erectisq; omnes manibus in has leges, & in omnia præstāda, que his legibus continentur, iūrare velint.

VII.

Lectis bellī legibus & articulis, dictoq; sacramento, dux bellī ordines legionum constituet, & equitibus eos qui præcipios magistratus habituti sunt, indicabit.

VIII.

Primum de Fecialis manu sumptum ensem Mareschallo tradito, etiā curam Justitiae, seu Equestris & Reūtū, ad tuendum bonos & morigeros, ē contraria etiam puniendum malos & reos, serio inculcando, q; communī omnī voce præstitū iuramentum, demandaro.

IX.

Deinde Archistrategus reliquas personas in maioribus aliis officiis cōstitutas nominato, itaq; simul diligenter iuxta ac fidelem munerū suorum curationem, quæ præstō iuramento respondeat, cōmendato; Ad hęc ipsiā equitibus vniuersim inculcato, vt huiuscemodi officialibus, omnibus & singulis, quā pār est, obedientiam præstent in rebus, quæ ad propriū cūusq; officium pertinebunt.

X.

Hinc vicissim officiales, posteaquam gratias egunt, debitam summisionem Archistratego, & Equitibus officium suum pollicentur.

Quibus peractis ad tubarum clangorem circulus dissoluitur.

Quaratione constituendum ius Equitum.

Mareschallus virum nobilem vitæ probitare, iudicij maturitate, & rerum experientia insignem, Legatum suum constituto, cui præter cetera Justitiae, & Juris Equestris curam cōmenderet, adiuncta illi insuper persona, exercitatione benē perita, quæ manus Scribēt sustineat. Is primo equestri iudicio fidem suam publico iuramento obstringit.

Idem Ius quomodo obseruandum.

I.

VT ergo Jus equestre ritē obseruetur, primum de mandato Mareschalli per tubicinem in castra promulgator, aut, si commodius id vīsum fuerit, ordine ad partes singulas distributi exercitus diuulgator.

II.

Inde Mareschallus, quippe cui iustitiae præcipua cura & oneris commissa est, 3. Equitum Magistros, 3. Legatos, 3. vexilliferos, item totidē decuriones cum vno Hipparcho sumito, quibuscum iudicium incat & compleat, imō pridie quoq; consilium capiat, si id premitti & causæ necessarium, & vtile videretur.

III.

Si equitatus copiosior fuerit, vt ex multitudine ad id facilē homines suppetant, aut si quā capitū, aliaue honoris causa gravis occurrerit, iudicium duplicator viginti quatuor personas constitendo, coq; plures de vexillis decuriones adlegendo.

IV.

Hæc iam dicta personæ, vbiante vel in conclave Mareschalli conuenient, quum iam hic ad locum

Aaaa futuri

futuri iudicij prodibit, is à Feciale, vel alio districtum sibiensem præferri, & tuba occatum, tum ad auctoritatem iuri adiiciendam, tum ad terriculum militib⁹ offerendum, præire curato, ille vero continuo ordine binæ subsequuntur gestantes suis etiam gladios humeris reclinatos mucrone in altum surgente (si causa fuerit pœnalis) accommodatos verò lateri, (si illa fuerit maleficij.)

V.

Atq; in omni causa iudicaria, præsertim si pœnam exposcat, aut famam integratam, rei seu disciplinæ militaris custodiæ spe cet, ipsa persona Mareschallus præfens ius & equum summo studio administrato, & auctoritate defendito. Quod si occurrentibus senioris momenti cœlibus causis, ipse interim grauioribus negotiis detineretur, vices suas ab Legato impleri perinde esto.

Facto tum Mareschallus, tum ceterorum in loco iudicij pleno confessu, ipse primu Mareschallus ensim suum Mœsæ imponito, tū deinde iudices gladios suos (si causa fuerit pœnalis) inuertunt mucrone ad terram vergente.

VII.

Item Libellus constitutionum in mœla exponitor.

VIII.

Post hæc Mareschallus postulatis & constitutis iudicibus primum proponito & mādato, vt nec pecunia, donis & largitionibus corrupti, neq; pro veneno parando, remoto etiā odio, inuidia, & tum amicitia, tum inimicitia nomine iudicare velint, verum iuxta constitutiones & decreta cœfarea causas contentione & defensione disceptatas vtrinq; cognoscant, sententiāque ferant, & pronuntient ea sinceritate iustitia, qua se indicados à iudice Deo in extremo iudicio votum habent, tum deinde à singulis illorum fidem ad hanc æquitatem seruandam dextera data sanctam accipito.

IX.

Porrò Mareschallus pro more inquirito de iudicio, num homines, penes quos illud est, idonei sint: item an habeatur legitimo tempore, intercedatne aliquid impedimentum, quod Cœlareum Equestre iudicium fieri prohibeat.

X.

Deinde iudices adiurabit, per Deum omnipotentem, omnis iustitia fontem, deinde nostro vt pote supremi magistratus, & imperit, & nostri etiā ducis nomine: ne quicquam sine veritate, & suo procuratore loquatur, iudicio excedat, ne turba circumstantis eos elidat.

XI.

Inde quærito, tum ritè litigantibus dictus sit dies, & an citati sint.

XII.

In capitalibus causis, & iis, quæ bonum militaris disciplinæ spectant, quæfitor rerum capitalium, & si ob grauius rei momentum ita Mareschallus vistum fuerit, præter ipsum eius quoq; Legatus, in causis tamen cœlibis, vbi pecuniaria lis infertur, Actor & Defensor prodeunt vnam personam de iudicio: etiam vnam vel alteram ex adiunctis petunto, quorum consilio causam suam agi & per tracluri curabunt.

XIII.

In pœnaliibus contentus in Equitum legibus articulus, & ius maleficij Imperatorum rectissima norma est, & regula iudiciorum.

XIV.

Inquisitio dum agitur, Equites sub suo sacramento admonentor, vt quicq; votum suum teneat occultum, & perpetuo silentio inuolatum eodem secum condat sepulcro.

XV.

Ante pronuntiationem iudicij vel honoris causa inter viros graues controuertitur, semper id pœnali Mareschallus Archistratego detegito, ad ei quoq; animum percipiendum, qui proinde poterit, prout persona dignitas, tēporis ratio & rerum cœstantia feret, leueritatem pœnae mitigare & lenire.

XVI.

Cum ergo in pœnaliibus iudicium pronuntiatum, gladiū Mareschallus manu teneto, suum mucrone recto.

XVII.

Cæteri vero ad iudicium deputati, interim, dum inquisitio fit, & sententia feruntur, suorum gladiorū mucrones demittunt, eisdēq; propalato iam iudicio tum ipsi erigunt, tum Mareschallus bacillū suum diffingit. Inde ex iudicio disceditor ad eum locum, unde venerunt, gerentibus singulis iudicib⁹ gladios humeris reclinatos, aut, si maleficij causa non fuerit, laterib⁹ affixos.

XVIII.

Quicquid demum vbiq; dum militia decurrit, in huiusmodi iudiciis tractatur & concluditur, id omne bono ordine in libro ad id deputato presribitor & adnotator, cuius, patrato iam bello, bina exemplaria Mareschallii sigillo consignentur, & alterum Nostræ, alterum dilecti Nobis Principis Eleætoris Mogutini Cancellaria transmittatur, vt eò quisquis in posteri recurrere possit.

ARTICVL COPIARVM GERMANARVM.

I.

Copia Germanicæ Nobis Romanorum Imperatori, factoq; Imperio primū iurabunt, fida se militia Nostris, Imperioq; tū malis præcaendis, tum cōmodis promouēdis seruituros, simili se se suprēmo Legato nostro, Ducib⁹ suis, capitibus, Legatis, vexilliferis ordinum duætoribus, Mœsoribus, aliusq; in superioribus officiis cōstitutis à Nobis obediēta obstrigent, omnes Nobilis, ignobilisq; tum sanguinis, tum statutis, curandi, sc. non obnintendo, neq; subterfugiendo, ea oīa, qua ab illis mādata, aquā militis cōditio, acceperint, cauētes offerre se illis animo mobili & feditio, manibus violētis, & ore cōtumelioso, contra parati adire & desererere hostē, atq; omni parere necfilitati, qualifcunq; illa, an profectionibus, præliis, in curiōibus, excubis die nocte, acciderit. Si quis verò inobsequente se præbuerit, pro iudicio Ducis secundū iura multator, prout infra scriptis articulis declaratur.

II.

Omnis miles ab omni impietate tū verborum, tum operum quam longissimè abesto, viætoriam de hoste à Deo supplice animi prece flagitato, & quotiescumq; circuſōnibus tympano vocatur, ad concionē venito, quam nisi graui negotio impeditus ne prætermittit. Si quis vero blasphemō ore vel opere Deū sibi offendere non verebitur, is decreto Ducis & Juris corpore & vita punitor. Et si quis sub concione & re diuina in cellis vinaris, in comedientibus, aliisue locis leuitatum & inueterē cœdū hospitariis deprehensus fuerit, in eum compediendum, & pro iudicio Ducis multatum ius esto quæfitor. Neq; interim, dū sacra fūnt, & concio habetur, quicquam vini, cereui siue aut simile à Præfectis annona promatur, vendatur que.

III.

Quicq; hastas & breuiores gladios gestaturi sunt, bene firmis ad defensionem gladiis, lateralib⁹ vtrāq; scil. manu validis, aut idoneis frameis instruēti ad armilistriū comparento, sed in primis sclopeta rī fidis se & habilibus frameis muniunto. Neq; quisquam arma sua qualiacunq; que permutato, sed diligenter custodia, & ratione asseruata non cœdētis lignis, non ad alias res abutēdo destruēto, vt eadem integra ceu boni milites contra hostes ferre, vbi iam tempus feret, & vñspare possint. Secus egisſe qui deprehēdetur, multam idēo dato, præsertim in inuito eius stipendio, cū miles lustrabitur.

IV.

Qui quis item superiōra arma, sed in primis sclopeta rī maiores sclopēs, & ea, quæ ad hos pertinent, in tuto & expedito posita habēto, & omnino puluere tormentario, glandibus, & fomentis vacui ne reperiuntur cauento. Si quis autem se adeo inermem in expedito

peditionibus & excubis offerret, ut neq; gladio neq; sclopo cum hoste congregari posset, is corpore pœnas feret.

V.

Quisque item chlamydatuſ aut palliolatuſ amictus eſto, quo incurſa pluuiarum & vim frigorū ſuſtineret, faciliuſ, ſed in pirmis ſclopetarij ſclopos & pyxidicuſas cooperire, iūq; conmodius uti poſſint.

VI.

Quodlibet vexillam ſue coniunctim, ſue ſeparatim, ſue etiam decurionatim, prout nimurum reſtulerit, paratum ſe & promptum offerro, tum ad expeditioſes ſuſcipiendas, tum ad ſtationes & praſidia agitanda parendo praſcriptioni noſtræ & Ducum noſtrorum, ipſique neceſſitati.

VII.

Et ſi quando Capitaneus, vel aliuſ, qui cum officio eſt, aliquid, quod virtuti militari non inuium impoſeret neceſſitas, perciendum vna cum alterius Capitanei ſigniferis, Ducoſibus & militibus mandaret, parendum hiſ erit, perinde ac ſi propriuſ Capitaneuſ inuifum dediſſet.

VIII.

Puerperas, prægnantes mulieres, virgines, homines & tare conſectos, ſacerdotio initiatos, diuini verbi Praecones, & alios Eccleſia Miniftriſ illæſos & indemnes praeftantos, nulla iniuria ſub pœna capitis afficiuto.

IX.

Sub eadem pœna abſtineto a templis, Monasteriis, Claſtris, domibus & hospitalibus, & litterarię disciplinę confeſratis, ea nullatenus affligendo.

X.

Porrò triginta dierum decurſuſ ſtipendiariuſ mēſem expleto, pro more recepto, & ſingulis in ſingulos menses floreni 4. conſtanties 15. batziis, aut 60. crucigeris ſtipendiū perſoluntor. Quod ſi imperata eouoluto iam tempore pecunia mora ſolutionis fieret, ipſi nihilo ſegniuſ aut impatiētius, tum vices excubiarum obire, tum contra hostemire, prout milites decet, ne recuſanto.

XI.

Quisquis quoq; tempore & loco vel acceſto auſtoramento proſugis refiſeret, vel poſtmodū abſque venia & miſſione honeſta deſertor exercitus abiret, is depreheſus iudicta cauſa, nec in iudicium adductuſ capitidis damnator, eius verò bona direptioni ſubijcuntor. Quod ſi depreheſus aut retraetus non fuerit, publica infamia notā inuiftus omni libertatis, ſecuritatis, & comitatuſ fide orbator.

XII.

Nemo in profetiōnibus diſcedat ex ordine, niſi graui vrgente cauſa. Quicq; autem in hoc morem nō geſterit, cum Duces, ordinuſ Ducoſores, & publici Miniftri per vim in ordinem rediugito, ſi contrā obnitens iuſſa reſpueret, atq; ideo patrandae in ſe ne- cias cauſam praēberet, interfector in criminē ne vocetur.

XIII.

Quisquis in expeditioſib; & ſtationib; ab alio Ducoſe iuſtas ob cauſas, eoq; quod contra ſe gerat, quam addeceat militem, in crepituſ in illum vel conicituſ turba ſtipatus, vel probris cōtumelioſis inſurteret, is iuxta decretū Ducis, & praefcripta iuriſ mul- tator.

XIV.

Cum ſententiæ roganter, equites iuramenti & obli- gationis admonebūt, ut cuiusq; ſuffragium ad ſe- pulchrum vſq; tacitum ferueret, promptos ſe & quæque offerunto, parati fide animofa ad eadē tuenda extre- mam vitæ aleam ſubire, qui imo pro honore ſuo & prefrito iuramento de traditione neq; colloquiū neq; conſiliū inuenio.

XV.

Vi quoq; iuramenti ſui, imminentē ab hoste peri- culuſ & neceſſitate, cum id petet Capitaneus aut Du- cum aliquis, ad laborandum & aedificandum le adhi- beri ne recuſanto.

XVI.

In huiuſmodi praefidio colloquati etiſi vno pluriſibus

ue inſultibus ab hoste tentarēt, ſuo per quæ ordi- nario ſtipendio cōtentuſ viuunto, Nobis aut Imperio nihil hoc amplius debetibus. Atq; in arces, ciuitates, & alia praefidia, qua ſub conditionib; acciperentur, nemo deprædarurus inuolet, aut ſe per vim ingerat, niſi facta à Duce vel copia, vel praefcriptione.

XVII.

Omnis, qui à Nobis ſecuritate donati ſunt, vel in fi- dem noſtram iurato venerunt, miſſos & interatos re- linquunt, nihil contra eos machinando, ſub pœna capitidis abſq; conſenſu & venia Archiſtrategi, vel eius, qui huius vice perfungitur.

XVIII.

Loca quæ ſalua guardia gaudent, ne diripient, ex- pellent, viſuoue danno affiant ſub pœna capitidis.

XIX.

Si quādo Nos, ſeu Noſter, quem conſtituimus, ſu- premus Legatus ſecundo aduerſuſ hostem vteremur prælio, aut ſi qua präcipua munitio valido impetu, quem Deus benè verat, caperetur, tunc quidem ſingulorum militum ſtipendiariuſ tempus, quomodo cuq; ſe interim habente mēſe, pro completo habe- bitur, ac denuo incipiet, ut Nos tamen aut imperium ad nihil viſtra eis obſtricti ſimus. Et ſi nondum parata pecunia hostibus amplius detrimentum inferri poſſe videretur, eundē ad imperium Ducis perſequi, & qua poſſuntratione deterrere ne recuſanto. Quicq; au- tem repugnauerint, tanquam periori aſtimabuntur, capitali, pœna afficiuntur. His tamen in rebus, in re- gnis & prouinciis hereditariis optimas cōſuetudines, & paſta mutari nolumus, neq; nobis praefiudicari, ſed omnia perſuerare immota.

XX.

In præliis & incuſionib; eorumq; ſecundo ſuc- ceſſu nemo praedæ intentior eſto, aut bonis diripientis audiuſ inhiato.

XXI.

Nemo inſcio & inuitu ſuo Capitaneo ē caſtris ad prædādum vel aliaſ ob cauſas egreditor, aut noſtem a ſuo vexillo abefto ſub pœna & capitidis, & alia, p. Du- cis decretuſ infeſerēda.

XXII.

Si quis vnuſ aut plures in prælio vel aliāſ in fugam inclinent, eos proximus vel transſodito vel ferito, qui imo ſi huiuſmodi fugam texens interficiatur à quoipiam, interfector nō opus criminouſ, ſed opus ſingulare gratia perſequendum patrari.

XXIII.

Quisquis verò fugā ſe abſtulerit, eius primū nomi- ne Duce delato, ſi deinde apprehenſus fuerit, capi- te, ſin minus, publice infamia notā perſidiā ſua pœ- nas dato.

XXIV.

Cauent vi präſtitū à ſe iuramenti conuentus age- re, inſcio & inuitu Duce, qui egerint, tāquam perſida turba, präſifa omni ſpe gratia, morte multantur.

XXV.

Nemo ſub pœna capitidis cum hostibus, aut eorum cum tympaniſtis, & tubiſinibus, ſue in caſtris, ſue in profetiōnibus, ſue praſidiis vllum ſermonis, litterarumue coſeruum habetō, neq; nuntium in caſtra inimicā vel mittito, vel inde accipito, citra Ducis mā- dauſ & licentiā.

XXVI.

Nemini hostiū, aut iis adhærentium, cuiuſcunq; fuerit ſexuſ, & quacunq; aetate, homo, permittitor liberē transmittentibus excubis ingredi & egredi noſtrā caſtra, verum quisquis eos deprehendere, etiam comprehendito, vel ad ſuum Capitaneum, vel ſupremum campi Duce adduſito.

XXVII.

Si quis conſcius fieret ptoditionis, & aliorum ma- leſicioſum, qua ab vno pluriſibus vel detrimen- to ſipſi exercituſ, vel eius Principi noxiā intēderetur in- ferrenturue, is vel ē veſtigio vel nomina malefactoř

Aaaa 2

apud

LII.

Singuli eo loco, qui ipsis à Mensore contigerit, contenti & pacato animo degunto.

LIII.

Sub pœna corporis nemo aratum despoliato, nemo molas, furnos, & quicquid ad vnum Reip. constructum est, siue id amicorum, siue inimicorum fuerit, absq; licentia vel destruто, vel diffingito: sed neq; quisquam mera libidine vina, frumenta aut farinam effundito, aliae ratione pessundato.

LIV.

Nemo grandi aetate confectos homines, aut diuini verbi Praecones, aut mulieres, si inermes deprehendantur, sed neq; infantes trucidet, sub pœna capitis.

LV.

Nemo absq; peculiari Archistrategi mandato incendium offerendo exactionem imponat, sed neq; quisquam castigetur aut quid aliud incendat sub pœna capitis, praesertim in locis, praeter quæ, vel per quæ nostris copiis est liberum iter, ne quis obex committatur ponatur.

LVI.

Em si quisq; compotandi modum statuio, vt & ipse sibi à temulenta temperet, & alium ad bibendum importune non vrgeat. Et si quis ebrius alteri vel vim vel manus inferret, aut aliam culpam committeret, pœnam non tantum æquæ seueram, atque si sobrius peccauisset, sed & duplo grauorem sustinet.

LVII.

Sed in primis caueto ebrietate admittere, cuius erunt partes excubandi: si quis autem ita ebrius in excubio deprehederetur, vt vices suas obire, quantum sufficit, non posset, is compedibus mandator, insuper iuxta decretum Ducis sui puniendus.

LVIII.

Si præterea quispiam in viis publicis, aut in ipsis profectionibus adeo vino solutus deprehenderetur, vt rationis, sensuum, membrorumque necessario vnu destitutus incerto gradu & erranti pede nec stare nec ambulare posset, eum Quæsitor aut eius Ministri apprehensum vinculis, & carceri incipianto.

LIX.

Sub pœna capitis nemo nulla necessitate addutus inuitu aut incito Duce ad arma conclamato.

LX.

Cumque conclamatur, singuli quamprimum a ream vel locum sibi assignatum corripiant, nemine citra grauem valerudinis causam domi se continent, sub pœna capitis.

LXI.

Qui vino somnoq; pressus periculum ab hoste impendens aut classicum negligeret, capite punitor.

LXII.

Quod sibi quisque in præliis, & in incursionibus raptum ab hoste acquisierit, pro iure & more militari possidet, præter tormenta bellica, puluerem tormentarium, munitiones, prouisum commeat & alia, quæ ad sustentationem oppidi faciunt, præter etiam capitula hostium Magnatum, Principum, campi castri, que Præfectorumq; capita in Nostram, vel Nostri Archistrategi Legatiæ potestatem & arbitrium ventura, quibus proinde tradi debebunt, interim tamē meritum ei, qui cepit, grata vice iusti præmij compensator. Nemo quoq; liberu vnum dimititio captiuum, sub pœna capitis, absq; Ducis concessione.

LXIII.

Et si quis vel ab hoste vel alia honesta causa Iesus, infirmaretur, vel etiam Dei Numine incommodam ferret valeudinæ, suo nihilominus expedio interim gaudeto.

LXIV.

Qui pecora aliumue commeatum hostibus auxterint, ea ne alio abducento, sed in ipsis castris, quod gregario militi bonum sit atq; commodum, non ar-

rogante sed tolerabili ad Quæsitoris aut Ducoris sui arbitrium imposito pretio diuendunto.

LXV.

Nemo, quam alter sibi peperit prædam, per vim ei eripito, vel auferito. Reiculpa huius ad decretum Ducis puniuntor.

LXVI.

Nemo libertatem carnicum, quam habent iuris communis, violare attentato, qui violauerit, morte multator.

LXVII.

Dum profectionis ducitur ordo, nemo inter impedimenta exercitus proficiscatur, nisi qui graui valitudine infirmus sit, & à Capitanco suo veniam hu- ius indulgentia impeartrat.

LXVIII.

Singuli impedimenta sua vel appendiculas impudicarum mulierum, si quibus adhærent, verè non cōiugibus, cum id mandatum ab Archistratego vel Capitanco suo in ipso primo delectu, aut postea acceperint, pro fide sacramento præstata; & sub periculo famæ & honoris amittendi dimittuntur.

LXIX.

Nullus ex Capitanis alterius milites, si qui à vexillo suo deficerent, circa Capitanis alterius conscientiam & voluntatem suscipito; sed neq; eques, qui Dominum suum in eadem expeditione deficereret, à quoipam Peditum numero adlegitor, neq; demum illus alteri quempiam ex suis auerito.

LXX.

Nemo colludentem auctiore deposito prouocato, neque is, cui præsens est pecunia, ludum producito: quantum cunq; verò lucrum in futurum dandum alteri contigerit, ei tamen nihil alter debeto.

LXXI.

Si qui hosce conscriptos articulos non obseruant, iij tanquam periti & criminis rei pœnas pendunt, iuxta decretum iuris, & Archistrategi sententiam. Et si quid in enarratis legibus vel obliuione vel silencio præterit, militari nomine & virtute non alienum, omnia tamen delicta & errata militum Archistrategi iudicio relictæ, eiusdem vindice sententia puniuntor.

LXXII.

Porro omnes pedites, qui breui longou tempore post in exercitu hoc Nobis & Imperio militare & mereri cæperint, nominibusq; datis suis peculium suscepunt, licet præfentes in has leges cum iuratum est, nō fuerint, earundem nihilominus pari necessitudine & obseruatione tenentur, perinde ac si coram adfuissent.

LXXIII.

Si quibus constitutionum harum obliuio surreperet, iij quoquis tempore Prætorem castrensem accedūto earundem relectionem & instructionem, quā ipse dare debet, capturi.

LXXIV.

Ad tres menses iuranto, quos yltra si corum fuerit opera necessaria, vi harum constitutionum ad omne tempus, quo opus fuerit, conscripti & suscepunt nec recusando, nec excusando militante, omnia intelligentio pro horum codicillorum tenore.

AD NOTATIO ALIQUOT ARTICIV-
LORVM SUPERIORIBVS ANNEXORVM.

I.

Q Vadoquidem Germanis Ducibus, Equitū Magistris, & Capitanis non solum pro maiorum suorum ad se manatibus priuilegiis & traducta libertate, verum etiam iuxta tenorem tum priorum, tum earum, que nunc sunt imperij constitutionum, licetum est & liberum, exteris Dynastis germanas adducere copias, & verò cum idem sibi ius hoc tempore alij, qui nativi Germani non sunt, arrogare & viupare velint, nō absq; præiudicio & detrimento, quod inde

Aaaa 3 in

in Germanicam nationem redundare posset; idcirco nemini extero deinceps, qui nec imperij, nec regionis fidei & tutelae imperij comissae indigena est, fas esto, Germanas copias, siue equestres siue pedestres equefuerint, Ducas, Magistri equitum, aut Capitanei more colligere, scribere, & ducere. Quod si contrarium v-nus pluresue peregrini Duces & Commissarii in imperio tenebantur, omnis illorum conatus tum per generales circulorum Praefides, tum per Nos ipsos, ubi necessitas postularit, amolendus erit, & prohibedus. Interim & in illos, si qui contra nostras, & imperij constitutions nomina sua exteris Ducib. & Commissariis darent, Magistratus eorum, cui subditi sunt, vel intenta actione postulatus vel officio ductus animaduertito & pœnam statuimus, nunquam in posterum in Germanorum militum numero perferendos.

II.

Germanica copia, ceteri, omnes, qui ab exteris Dynasti conscripti anno stipendio merebuntur, in literis auctorizationis sua nominatim excipiuntur, nolle se unquam contra sacrum Germanorum imperium, & caram sibi patriam, eiusq; quamcunq; nationem arma sumere, siue ad offendendū, siue ad defendendum sumenda fuerint, quin im ante testantor, eiusdē in primis salutis studio & in cunctis amorem militiae se tradere, nullo ei modo repugnaturos, quocunq; tandem ab exteris Principib. proponi prescribi posse. III.

Miles Germanus, & qui hunc regunt Ductores & Magistri, dum sub exteris Dynasti militant, ordinem & disciplinam militarem enarratis iam & a Nobis imperioq; constitutis legibus, præterea iuri Equestri, articulisq; iam positis conformem instituunt & tenentur.

IV.

Quod si quispiam ex Ducibus, Magistris equitum, Capitaneis aut aliis, qui in officiis erunt siue inter equeites siue pedites, atq; vniuersim loquendo si quisquam militū, dum exteris Principibus militant, contra nostras, & imperii has leges, contraq; iura equitū, & supra positos articulos, recedēdo ab ordine & disciplina militari committeret, aliae ratione famam suam & existimationem labefaceret, tum verò in primis si ordinum Ductores cum subiectis sibi militib, quā hostium circumventionibus, quā fraudulentis machinationibus, tum quoad commeatū, tum quoad vestitum, vel etiam approbatis indebita arma imponendo, vel quibus id fieri potest modis, stipendio suo, & debita contra hostes tutela fraudando perfidiose & iniquè agerent, eos omnes, etiū impuniti in loci recesserint, Magistratus tamen ordinarius, cui parent, cum primum id rescuerit, vel officio, vel intenta alicuius actione ductus iudicio arcessito, & pœnis efficitur: Et si quo in loco Magistratus decesserit, factumq; interim manifestum castigationem exposceret, nostrum erit, vt qui summam rerum potestate gerimus, ex officio, aut quia ad nos querela defertur, causam cognoscere, iuxtaq; nostras & imperii constitutions, iura equitū, & articulos, & quam in reum pœnam statuere & pronuntiare.

V.

Et quia res omnino ad omnis generis iacturas & detrimenta præcauenda bonum ordinem exigere videntur, vt nimirū vexilla instruantur & constent quā exercitatis & peritissimis militibus, tum etiam idoneo armorum apparatu, sed in primis in signibus sclopetariis, quorum industria & virtus nostris hisce temporibus, quando præcipue externæ Nationes ad hoc militiæ genus etudiuntur & excentur, per magni omnino momentum est; idcirco statutum est, vt sub singulis vexillis quadringenti, & inter hos ceterum apprimè armati cum oblongis hastis, quorū singuli breuiore sclopo instruti sint, constituantur, inter quos

centum armati dimidiata parte, iij nimirū, quorum stipendum supra 8. florenos excrescit, plena armatura integrè loricatis manicis graues incedūto, & in super 50. de veteranis & probè exercitatis militibus, qui & ipsi suam armaturam tum ad stipandum vexillum, tum ad alium, quē casus offeret, vsum circumferant, singuli præter romphaeas & alia breuiora arma vt bipennes, etiam minorem sclopum silice ignipotentem de zona suspensum ferunto. Quinquaginta reliqui simplicem militum, qui hastas gerant, manum cōficiunt. Qua omnia deinceps serio Ducibus & Capitaneis in cōscriptionibus & auctorizationibus cōmendabuntur.

V I.

Ducenti, qui restant, sclopetarii sint galeis oppugnatoris, frameis, & similiter venaticis sclopis, igniariori silice bene instruti. Porro singulis mensibus excentor, & applicitum ad malas sclopum exonerare edocentur. Omnis autem artificiose explosionis indocilis, aut ignatus in pœnam à sclopo ad hastam ferendam deponatur, & in eius locum, qui exgregariis militib. idoneus videbitur, substituatur, quo ad artē recte explodendi discendant, & in mutuū sui competū progrediendum, illis & alacritas, & animus ad datur.

VII.

Et quoniam exteræ nationes sclopetatis duplicitate sclopo formidandis vti affluecant, singula vexilla ex hoc genere decem constituuntur.

VIII.

Ex prædictis sclopetariis memorati ceterū s. quinquaginta 6. quadragesima 7. vel 8. & reliquā decē, qui duplicitate sclopo onerantur, to. florenis in mensis sustentantur.

IX.

Sub quolibet vexillo minimum octo, decemque Nobiles, aut alij probatae virtutis, & experientiae singularis milites habeantur, qui ampliore stipendio cōducti equis suis, quos ipso numeri erit aliore, Ducis sui aut Capitanei voluntari & necessitati pareant, sed in primis rectionibus sclopetariorum seruantur.

Atq; leges illæ sunt militiae Germanicæ, quæ si accurate, seuerē, custodirentur, haud sane arma Sultani timerentur; nec prisa Romanorum militia nobis admiranda videbatur. Et præclarè tamen multa obseruantur. Sed crebro inopia stipendiij, dissimulatio ducum, avaritia centurionum, militum licentia, ciuilibus præsertim bellis bonas leges nostra opprimit modo, sed ne vocem quidem earum exaudiunt patitur.

CAPUT LXI.

Victoria serio, iuste, moderate videntur.

§. I. **Q**uoniam enim eidem dī dedere, Vincere scū Hannibal, victoria vti nefis, id multis evenerit. Tā in momēto pendebat vti victoria, quam vincere. **M**orācius dī sati cōdūt salutē, siue vrbī atq; imperio. Sic Romani crediderunt tēle Lutio: Nec vane, si enim vrbī perculsa superuenisset, facile occupare cam potuisset. Victoria multo sanguine comparata facilime corrumpitur. Itaq; hoc agendum est, vt debellent, non vt triumphēt. **M**arius vicit Teutonis tota nocte reliquias per patios suorum territauit, postridie vicit. Securitati suorum cōsilii Hermocrates Syracusanus, iniecto metu noui hostis. **F**ront. l. 2. c. 9. Hermocrates Syracusanus, superatis acie Atheniensibus, veritus ne captiuū, quorum ingenitū manū in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quia cœtus dimicacionis in epulæ, & securitatem compellere victores poterant, finxit proxima nocte equitatum hostiū vēlū: quia exspectatione a secessu est, vt solito atētus vigilius agerentur. Primam victoriā diligenter usurpauit L. Martius eques Romanus, Frōt. l. 2. c. 10. **T**itus Martius eques Romanus, qui reliquā exercitus duorum Scipionum presuit, cū in propinquō bina castra Pænorū paucū militib. pafsum

sum dist. rent, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cum hostem victorie fiducia incompositum aggressus, ne nuncios quidem clavis reliquisset, brevissimo tempore milici ad requirem dato, eadem nocte raptim famam rei gestae progressus, altera eorundem castra inuasit. Ita bis simili usqueventu, deletis vbiq; Poenis, anissas populo Romano Hispaniam restituit.

§.2. Serio igitur victoria viendum, vrgendique successus, & trepidis in standum: Cum enim in magnis etiam pteclis, vt res nunc agitur, pauci cedantur, ceteri facile se recolligant, plus plerumq; temporis quam damni est in recenti victoria; præsertim si & hosti sunt sui; funera, & habeat fortuna regressum. Victoria egregi vi sunt Pisistratus & Conon, Duces Athene, nies. Pisistratus, inquit Front. l.4.c.7. Atheniensis cum exceptisset Magarensium cladem, qua illi ad Eleusin noctu applicuerant, vt operatas Cereris sacro fæminas Atheniensium raperent, magnaq; edita cede corium vltus effet suos, eadem quo ceperat nauigia Atheniensis milite compleuit, quibusdam matronis habitu captiuarum in conspectu locatis, qua, scie decepti Magarenes, tanquam suis, & cum successu reuagantibus effi si obuiu inermesq; rursus oppresi sunt. Conon dux Atheniensium victa classe Periarum apud Insulam Cypron, milites suos captiuis armis induit, & isdem barbarorum nauibus ad hostem nauigauit in Pamphyliam, apud flu men Erymedontia. Persa quia & nauigia & habitum superflantium agnoscere nihil cauerunt: ubito itaq; oppresi, eodem die & nauali & pedeslri prælio victi sunt.

Cauta be-
nignitate
habendus
vidua.

In captiuos
non est se-
uendum.

Victoria
inflata sit.

Superbia est
perniciofa
victoria.

ritatos sibi infestiores efficit, sub iugum enim misit. Parientim modo Sesostris Rex Ægyptiorum infolentia victoriae orbem offendit, cum Pharos currus regum ceruicibus ageret, cum in regionibus, quas facile occupasset, ad exprobrationem ignauia, pudenda muliebria sculpta erigeret. Itaque breui regnum Ægypti concidit. Modeftus erit, si sciat, te sola occasione victorē fuisse, facili occasionis mutatione vincendum. Vere Polybius κρατεῖ δὲ ἐπὶ τῷ οὐρανῷ τὸν διπλὸν τετράποδον, μάλιστα δὲ τὸν πολεμικὸν. In omnibus rebus humanis, sed maxime in bellicis paler occatio. Sepe plus quam virtus.

§.7. Crudelitas etiam absit. In hostem supplicem ira indecora, clemencia diuina est. Scruandi sunt, qui crudelis & immanes non fuerint, Truculentum confusum Machiaelli l.3.c.31. Is enim, quamvis alios modos etiam probat, euertronem tamen libera rum ciuitatum præfert. l. de principiis c.5. Parte dominationis, si ex veteri consuetudine libera fuerit, & si iuria viuendatio, in eo vt ius suum retineat, triplex afferatur modus. Primus vt illum penitus euerteret: Alter vt eo ipse denigres ad habitandum. Postremus, vt suis legibus & libertate (annua duntaxat pensionem exigens) finis illum viuā decrete. Paucorum item ibi, qui illum dominarum tibi in angustia conservatum carent constitutas: qui dominatus cum a principe sit ibi locatus, nouit sine eius amicitia & potentia se non posse consistere, obnoxieq; omnia propter eam agindis existimabit, quo illum illi tueatur. Spartiate atq; Romani exemplo nobis ipse possunt, Athenas Spartiate obtinuerunt & Thebas, ibiq; paucorum dominatum constituto, amiserunt tamen. Romani Capuam, Carthaginem, Numantiam conseruunt delendas, non amiserunt. Graciam sere ad Spartiatarum modum reuinere voluerūt, nec abrogatis eius legibus, eorum votis respondit: sic vt ad eam reuinendam coacti sunt multas in ea prouincia vrbes euertere. Quocirca nullum confitum tutius affiri potest, quo securè posideantur, quam euersto. In cuius enim potestarem venit ciuitas suis legibus quæ sit assuta vitæ ducere, nec euerterendam putat, illam se euerteram exspectet. Semper enim descensendi tempore habet, quo coniugiat, ad suos nempe illos prios ordines, qui nec temporis distracturant, nec beneficiorum collatione vnguam obliuioni tradi possunt, & vt quibus sicut, quicquid prospiciatur (non distractis ac dissipatis habitatoribus) nunquam illud libertatis nomen institutumque ex eorum animis excidat, & ad omnem rerum euentum statim eo fit redditio: velut à Pisaniis post tot annos à seruitute illa, ad quam Florentines adegerant, factum vidimus. Nimis durum est & barbarum occidere, ne aliquando rebellent, cum tot sint rationes rebellionis ascendat: vt migratio, abducio nobilium, coloniarum industro, arcium adiunctio, armorum ademptio. Nec dubium Romanos pessime sibi consuluisse, cum Carthaginem, Numantiam, Corinthum delerent. Præterquam enim quod cum desperantibus magna clade certarunt, et comoda sua minorerūt: pecunia virisq; quib; vrbes illas deleuerunt, integra regna comparare potuerūt. Nec alia causa quam iniustibile odiū, aut nominis inane decus famosarum vrbiū interitu ducibus quæsitus. Nec sicut contra rebelliones securi fuerūt. Moderatio sit, quia vno ab ictu sterit, vno momero si præuerteret, tuo ingulo haesisset hostilis gladius, qui tuū fecerit. Pulchre nos poëta gentilis erudit:

Pœta μὴ γέρε βριδει, βέτε δὲ βενιοντα γαλέπτει,
Pœta δὲ ἡγεμονιαν μετει, γεγένετον δέ τετελε.
Pœta δὲ τὸ δύνεισι σοφίαι τοιούτην γεγένετο καὶ γέγει.
Στρεψινέρερετο δέ τοιόπειρα δεκαλαριστει.
Facile extollit, facile elatum depinuit.
Facile clarum minuit, & ignobilem auget.
Facile corrigit incurvum & superbum in nihil redigit.

Jupiter altitonans supremas habitans domos.
Romani clemētius aliquando pro ingenio ducis victoriā exercuerunt. Mitis in victoria Marcellus. Silius l.4. sed raro tales imperatores.

Conuercio-
ne levissima
victor potuit
victor.

Ditmaris ab Holsatibus pressi, cum in templum fugissent, & religione se tutos fore sperarent, Holsati adnotis ignibus viuos exurere tetabant; at illi erupzione facta impiam viatoris crudelitatem vindicarunt, & duodecim Duces & Comites a duo millia ceciderunt.

Victi admodum varia in causa.

§. 8. Nihilominus tamen in hostes immanes & humani iuris ignatos vltio permittitur seuerior. Dauid seruauit populum Ammonitarum, & circumegit super eos ferrata carpenta, non absque diuino iuslu, quia eiulino di pœnas meruerat. Alioqui valde agendum leniter cum eis, qui subditi principi suo seruunt, nec belli causas examinant, nec possunt, imo etiam qui rebellasse videntur. Sthenius Mamertinos ad defensionem sollicitauerat, eos delere Pompeius cogitabat, Tum Sthenius. Non equum facit Magne, quod propter meum noxium & innoxios occidere paras: quam animi magnitudinem incolumitate sua & ciuitatis donauit. Quanto truculentius Seuerus, qui omnes, qui ab Albini partibus steterant, nequicquam necesse fuit temporis excusantes sine discrimine trucidauit?

Quin aliquando seueritas imperatur. Saul a regno deieitus est, quod pepercisset Agago mortem merito, Achab quia dimisit virum dignum morte, pro illo datus est, & populus eius pro populo Syro.

§. 9. Romanorum in viatoria aliquando pacator animus, sed plerunque nimia crudelitas, & fastus fuit. Victos venundam ordinarium fuit, seruari ad triumphum, hoc est, certam mortem, solenne. Multi etiam ad ludum gladiatorum, aut bestias damnabantur, ut mirum non sit, acris illis reficiisse gentes. Romanis alioqui donec receptui signum datum esset, omnes trucidabant, etiam canes & animalia, ut terrentur. Verum hæc causa est fortius reficiendi.

§. 10. Viator ne omnia frange, nam est & in clade præsidium, memineris iam tua te perdere.

§. 11. Viatori etiam pacem suadeo. Si Hannonenem Poeni audissent post Cannensem viatorium, pacem a Romanis imperiassent æquam & honestam. Multo meliorem eam, quam Hannibal a Scipione ante prælium poposcit. Multis contigit, ut pacem quam negarent in aliena calamitate inexorabiles, frustra deinde mutata forte cogarentur. Periculum semper est, ne potentiori se iungant vieti, & nouum bellum concident.

Miseri sunt vieti, sed violentior est vltima virtus, quia pro salute illi, viatores pro decore pugnant.

Pax æqua danda est; nam duram, cõtumeliosam que nemo seruabit diutius, quam necesse est. Quis enim Atheniensibus suadeat, ut pacem Minoi seruent, cum iuberentur dare

— Septena quot annis

Corporanatorum.

Gratissima pax est, & durantissima, cum præter opinionem datur commoda, & inexpectata vietas. Hæc enim facit, ut vieti in partes viatoris trahantur.

Viatores cohibe ne spargantur. Fusa acies sequentes sapienti. Prouide ne vincare, deinde ut vincas. Vbi visceris moderare animo, & pacis causa pugnasse te ostende. Pugnabunt qui fugere non possunt, pacemque negatam extorquebunt, aut suam viatori imponent.

CAPUT LXII.

Viato quid agendum.

Incladem agnus animus viatorum sphaera repotest.

§. 1. Pacem accipere expedit viatori, vieto necesse est. Imo vinciendo prædest, ut fracta ferocia discant pacem pati.

§. 2. Quamuis magna clade percusus sit, animum tamen imo & arma teneat: sub clypeo pax melius conficitur. Romani tribus ingentibus prælijs vieti, clade Hispanensi iuncta, hoc solo imperium tenere, quod animis non cecidere. Conspirabant post Cannensem pugnam ciues, defecerunt socij, Hannibal tabernas argentarias venundedit. Stetit tamen Romana seu virtus seu metus Punicæ crudelitatis & perfidiae. Cladem fortiter accipiendo, gradum ad viatorium fecerunt. Imitati sunt eam virtutem aliquando barbari. Vercingetorix Avarico expugnato nec animo defecit, nec in occultum se abdidit, sed in oculis ciuium veritas auctoritatem laudemque in aduersis tenuit. Cæsar l.7.

§. 3. Animos igitur spiritusque pristinos præferat; speret meliora, nam tristissima traherunt. Parum viuis horæ fortuna proficit, si animus erectus est. Bello viatoris est potest, qui prælio sapienter est.

Veneti grauissimo prælio vieti a Francisco Mediolanensem Duce, cum nullus pene eusasset, intra triduum exercitum repararunt, & hostem petere pacem coegerunt; Franciscus Foscarius enim eorum Dux pecunia proiecta in medium monuit, vt suo exemplo omnes conserrent, effect, vt quid magnitudo animi posset, omnes intelligerent. Egnat. l.3. c.2.

§. 4. Vietus omni vi, arte, vigilancia annitere, ut viatoria fructum corrumpas, concute peccus, & omnem genus honesti stratagematis inueni, dabit occasionem viatoris securitas. Nec vetera duntaxat sectare. Noua semper inuenienda. Thar. l.1. *καὶ οὐτε πάτερ οὐτε παῖς, οὐτε δέ οὐτε αὐτοὶ τὰ πολλὰ τεγγύται πρὸς τὸ ζεύς τοντον. Μινύμε bellum ex decreto geripoteſt, ipsius ex se multa artificiose molitur ad e. a. quae inueniunt.*

§. 5. Si moderata viator imperat, accipiat conditiones, si grauia, potestis principi committant, tanquam deditij. Campaniæ vicinis pressi, Romanis se dedit, eorum hostes deleti sunt. Florentini cum à Castricio Senensi opprimerentur, Robertum Regem Neapolitanum accepertunt in vibem. Castrucij, deinde & Senensium vires attrita sunt.

§. 6. Arma etiam exere, Sthenim post magnam cladem velitationibus, & patuis damnis viatorem secum afficias, auctoritatem recuperas, & famam viatoria laceras. Ignauiam tollat necessitas, cuius iritate sunt grauissimi morsus. Quacunque potes arte Maris reparare in spem pacis. Pompeius vietus in Hispania, Italia pullus, clades illas non astatimauit, In Pharsalia vietus Ægyptum petuit, Bellum reparatum est in Africa, Hispania, Philippis, Sicilia; Timuit Antonius, nec bellum reparauit, cum facile Ægyptum, multarumque gentium auxilia contrahere potuisset, sed perire solus maluit.

§. 7. Clades quantum fieri potest, occultanda, ita tamen, ut remedia non differantur. Urbes interim opportune occupanda & firmando, ancipes in officio continenda. Nunquam vires deerunt, si delibereres.

§. 8. Hæc omnia eo tendunt, ut æquam & minimi suspectam pacem in eas, illa inter eos qui pares videntur, optimè conuenire solet.

§. 9. Pacem itaque & Viator concedat, & vietus accipiat. Pax enim finis est bellii. Tantum est n. ait Aug. l.19. de Ciuit. c.11. & 12. paci bonam, ut etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postrem posse melius inueniri. De quo si aliquanto diutius loquor voluerimus, non erimus, quantum arbitror, onerosi legentibus, & propter finem ciuitatis huius, de qua nobis sermo est, & propter ipsam dulcedinem pacis, qua omnibus chara est. Quod enim mecum quisquis res humanas, naturamq. communem vtcunq. intuerit, agnoscat, sicut nemo est, qui gaudere nolit, ita nemo est, qui pacem habere nolit. Quandoquidem & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam

Egregia cōstantia in aduersis.

quam vincere volunt: ad gloriosam ergo pacem bellando volunt peruenire. Nam quid est aliud victoria, nisi subiectio repugnantium. Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella: & his etiam qui virtutem bellicam student exercere imperando atque pugnando. Unde pacem constat esse belli optabilem finem. Omnis enim homo etiam belligerando pacem requirit, nemo autem bellum pacificando. Nam & illi, qui pacem in qua sunt, perturbari volunt, non pacem oderunt, sed eam pro arbitrio suo cupiunt commutari. Non ergo ut sit pax nolunt, sed ut ea sit quam volunt. Denique et si per editionem se ab aliis separauerint, cum eis ipsi confederatis vel coniuratis sunt nisi qualemcumque pacis speciem teneant, non efficiunt, quo ad intendunt. Proinde latrones ipsi ut vehementius & tutius infestis sint paci ceterorum, pacem volunt habere sociorum. Sed et si vnu sit tam proponens viribus, & consocios ita cauens, ut nulli socio se commitat, sociisque infidians & proualens, quibus potuerit oppresis & extintis pradas agat, cum eis certe quos occidere non potest, & quos

vult latere quod facit, qualemcumque umbram pacis tenet. Pax illa quamvis firma queratur, non erit tamen sine aliquo bello, aut suspicione belli, iniuriæ suspicionesq; vitam humanam, etiam amicorum omnino impletuerunt. Sed nego, Sancti, inquit Aug. l. 19. de Ciu. Dei, c. 10. & fideles ruris veri Dei summiq; cultores ab eorum fallaciis & multiformi temptatione securi sunt. In hoc enim loco infirmitatis & diebus malignis etiam ista solicitude non est inutilis, ut illa securitas, ubi pax plenissima atque certissima est, desiderio feruentiore queratur.

Ad hanc igitur pacem non modo per bella, sed etiam per pacem humanæ ciuitatis aspiremus. pacem ordinatissimam & concordissimam societatem fruendii Deo, Pacem ubi nullum bellum, nulla contradictione, pacem securam, perfectam, plenam, pacem, supernam Ierusalem; quam tu Deus dain virtute tua, cum abundantia in tribus tuis.

F I N I S.

INDEX